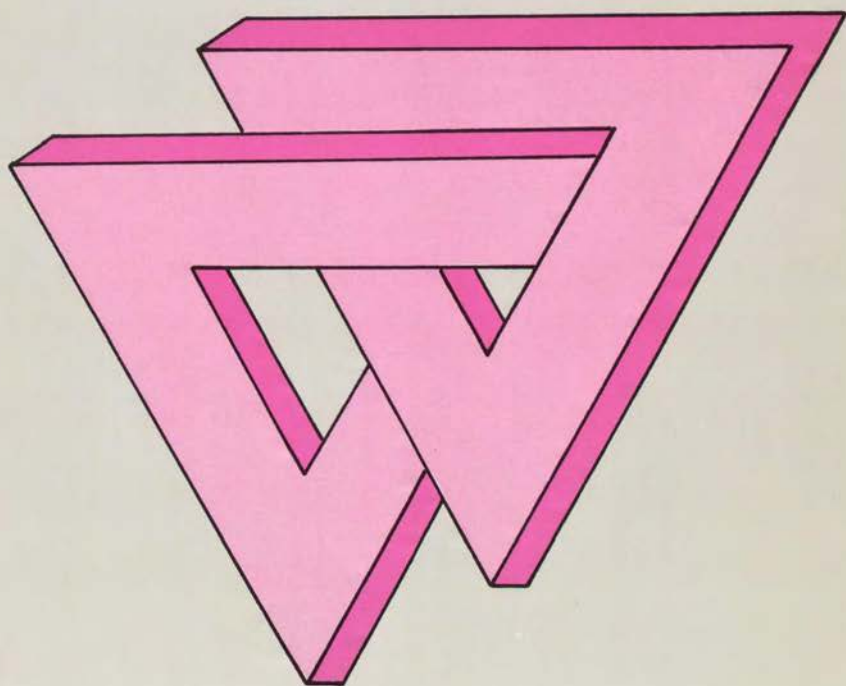

PARTNERSKAP

Del A

SOU^{1993:98}

Betänkande av Partnerskapskommittén

Ref KB Occ SOU

Statens offentliga utredningar

1993:98

Justitiedepartementet

Partnerskap

Del A

Betänkande av Partnerskapskommittén
Stockholm 1993

SOU och Ds kan köpas från Allmänna Förlaget som ingår i C E Fritzes AB. Allmänna Förlaget ombesörjer också, på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningskontor, remissutsändningar av SOU och Ds.

Beställningsadress: Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Fax: 08-20 50 21
Telefon: 08-690 90 90

Genom beslut den 10 januari 1991 bemyndigade regeringen dåvarande chefen för Justitiedepartementet att tillkalla en kommitté med högst sex ledamöter med uppdrag att dels göra en utvärdering av lagen (1987:813) om homosexuella sambor, dels överväga behovet av en lagstiftning om s.k. registrerat partnerskap, att utse en av ledamöterna att vara ordförande samt att besluta om sakkunniga, experter, sekreterare och annat biträde åt kommittén.

Med stöd av bemyndigandet förordnades fr.o.m. den 11 mars 1991 som ledamöter i kommittén ledamoten av riksdagen Barbro Westerholm (fp), ordförande, f.d. ledamoten av riksdagen Lennart Andersson (s), samt ledamöterna av riksdagen Göte Jonsson (m), Elisabeth Persson (v), Margareta Winberg (s) och Rosa Östh (c).

Fr.o.m. den 3 april 1991 förordnades som experter sociologen Benny Henriksson, överdirektören vid Socialstyrelsen, numera statssekreteraren Carl-Anders Ifvarsson, hovrättsassessorn Lars Jansson och etnologen Pia Lundahl.

Carl-Anders Ifvarsson entledigades fr.o.m. den 7 oktober 1991 och som ytterligare experter förordnades fr.o.m. den 26 november 1991 hovrättslagmannen Lars-Göran Engström och fr.o.m. den 11 december 1991 byrådirektören vid Socialstyrelsen Ingrid Åkerman.

Som ledamöter i kommittén förordnades fr.o.m. den 20 januari 1992 ledamoten av riksdagen Chatrine Pålsson (kds) och fr.o.m. den 28 januari 1992 ledamoten av riksdagen Arne Jansson (nyd).

Den 12 oktober 1992 entledigades experterna Benny Henriksson och Pia Lundahl.

Sekreterare har varit hovrättsassessorn Cecilia Gilljam (fr.o.m. den 1 april 1991 t.o.m. den 9 augusti 1992) och hovrättsassessorn Elisabeth Hägglund (fr.o.m. den 1 november 1992).

Kommittén har antagit namnet Partnerskapskommittén (Ju 1991:01).

Härmed överlämnas betänkandet (SOU 1993:98) Partnerskap.

Till betänkandet fogas en reservation av ledamöterna Göte Jonsson, Rosa Östh, Chatrine Pålsson och Arne Jansson.

Kommitténs uppdrag är härmed slutfört.

Stockholm i november 1993

Barbro Westerholm

Lennart Andersson

Göte Jonsson

Elisabeth Persson

Margareta Winberg

Rosa Östh

Chatrine Pålsson

Arne Jansson

/Elisabeth Hägglund

Innehållsförteckning

Del A

<i>Förkortningar</i>	9
<i>Sammanfattning</i>	11
<i>Summary</i>	21
<i>Författningsförslag</i>	41
1 <i>Förslag till lag om partnerskap</i>	41
2 <i>Förslag till lag om sambor av samma kön</i>	44
3 <i>Förslag till lag om ändring i äktenskapsbalken</i>	45
4 <i>Förslag till lag om ändring i brottsbalken</i>	47
1 <i>Utredningsuppdraget</i>	49
2 <i>Homosexuellas situation</i>	51
2.1 Inledning	51
2.2 Homosexuella och samhället	52
2.2.1 Kort bakgrund	52
2.2.2 Synen på homosexuella	54
2.2.3 Homosexuella och hälsofrågor	55
2.3 Homosexuella relationer	57
2.3.1 Homosexuella parrelationer och samboförhållanden	57
2.3.2 Lagen om homosexuella sambor	58
2.4 Homosexuella och barn	58
2.4.1 Inledning	58
2.4.2 Forskningsläge	58
2.4.3 Vårdnadsfrågor	59
2.4.4 Adoptionsfrågor	59
2.4.5 Insemination	61
2.4.6 "Styvbarnens" situation	62
2.5 Homosexuellas krav på reformer	63

3	<i>Hushållsgemenskap</i>	65
3.1	Inledning	65
3.2	Statistiska uppgifter om olika former av hushållsgemenskap	65
3.3	Kort om den rättsliga regleringen	66
3.3.1	Gifta	66
3.3.2	Sambor	67
3.3.3	Homosexuella sambor	67
3.3.4	Släktingar	67
3.3.5	Övriga	67
4	<i>Lagen om homosexuella sambor</i>	69
4.1	Inledning	69
4.2	Lagens innehåll	69
4.3	Regler som endast gäller sambor av motsatt kön	71
4.4	Effekter av lagen	73
5	<i>Situationen i några andra länder</i>	75
5.1	Inledning	75
5.2	Danmark	75
5.2.1	Lagstiftning om samboförhållanden m.m.	75
5.2.2	Loven om registreret partnerskab	75
5.2.3	Kort historik om partnerskapslagens tillkomst	76
5.2.4	Partnerskapslagens tillämpning	77
5.3	Norge	77
5.3.1	Lagstiftning om samboförhållanden m.m.	77
5.3.2	Loven om registrert partnerskab	77
5.3.3	Kort historik om partnerskapslagens tillkomst	78
5.4	Finland	78
5.5	Island	79
5.6	Nederländerna	79
5.7	USA	80
6	<i>Överväganden och förslag</i>	81
6.1	Vårt förslag - lag om partnerskap för homosexuella	81
6.1.1	Allmänna utgångspunkter	81
6.1.2	Känslomässig trygghet	81
6.1.3	Juridisk och ekonomisk trygghet	82
6.1.4	Jämlikhet, frihet och rättvisa	82
6.1.5	Attitydpåverkan	83
6.1.6	Andra gruppers behov av lagstiftning	85
6.1.7	Olika tolkningar av bibeln	86
6.1.8	Grundvalarna för civilisationen	87
6.1.9	Registrering	88
6.1.10	Juridiskt-tekniska svårigheter	92
6.1.11	Relationer till andra stater	93
6.1.12	Mänskliga rättigheter	93
6.1.13	Slutsatser	96

6.1.14	Lagstiftningstekniken	96
6.2	Partnerskapets innebörd	98
6.2.1	Allmänna villkor för att få ingå partnerskap . .	98
6.2.2	Ett anknytningsvillkor	99
6.2.3	Hindersprövning	102
6.2.4	Ingående av partnerskap	103
6.2.5	Partnerskapsskillnad	103
6.2.6	Partnerskapets rättsverkningar	105
6.2.7	Bestämmelser som undantas	105
6.2.8	Bestämmelser om gemensamt föräldraskap . . .	105
6.2.9	Uppenbarligen könsrelaterade bestämmelser . .	108
6.2.10	Vissa internationellt privaträttsliga bestämmelser	108
6.2.11	Upplyningsplikt	110
6.2.12	Terminologiska frågor	110
6.3	Vårt förslag - lag om sambor av samma kön	111
6.3.1	Allmänna utgångspunkter	111
6.3.2	Lagen (1987:813) om homosexuella sambor . .	111
6.3.3	Lagens materiella innehåll	111
6.3.4	Konstlad befruktning och gemensam vårdnad .	112
6.3.5	Socialrättsliga bestämmelser	113
6.3.6	Jävsbestämmelser	113
6.3.7	Slutsatser	113
6.3.8	Lagstiftningstekniken	114
6.3.9	Information om lagens existens och innehåll . .	115
6.3.10	Terminologiska frågor	115
6.4	Övriga förslag	116
7	<i>Internationellt privaträttsliga konsekvenser av en partner-</i> <i>skapslag</i>	117
7.1	Inledning	117
7.2	Andra länders inställning	117
7.3	Kort översikt över aktuella författningar	120
7.4	Svenska domstolars och myndigheters handläggning . .	121
7.4.1	Inledning	121
7.4.2	Svensk domstols behörighet	121
7.4.3	Lagvalsfrågan	121
7.4.4	Erkännande av utländska avgöranden	123
8	<i>Ekonomiska konsekvenser</i>	125
8.1	Inledning	125
8.2	Förslaget till lag om partnerskap	125
8.3	Förslaget till lag om sambor av samma kön	126
8.4	Vår samlade bedömning	127
9	<i>Specialmotivering</i>	129
9.1	Inledning	129
9.2	Förslaget till lag om partnerskap	129
9.3	Förslaget till lag om sambor av samma kön	141

9.4	Förslaget till lag om ändring i äktenskapsbalken	142
9.5	Förslaget till lag om ändring i brottsbalken	144

<i>Reservation</i>	145
------------------------------	-----

Bilagor

1	Direktiven (1991:6)	147
2	Socialstyrelsens förslag till lag om registrerat partnerskap	151
3	Den danska loven om registreret partnerskab	153
4	Den norska loven om registrert partnerskap	155
5	Äktenskapets rättsverkningar - en inventering	159
6	Äktenskapets rättsverkningar - en presentation	171

Del B (separat volym)

Homosexuella parförhållanden och barn och homosexuella
föräldrar

Förkortningar

AFL	lagen (1962:381) om allmän försäkring
AGL	lagen (1941:416) om arvsskatt och gåvoskatt
BoU	Riksdagens bostadsutskott
BrB	Brottsbalken
Dir.	Regeringens direktiv
DL	Datalagen (1973:289)
EES	Europeiska ekonomiska samarbetsområdet
EG	Europeiska gemenskaperna
EFTA	European Free Trade Association
EKHO	Ekumeniska gruppen för kristna homosexuella i Sverige
FB	Föräldrabalken
FN	Förenta Nationerna
IDL	lagen (1937:81) om internationella rättsförhållanden rörande dödsbo
IP-rätt	internationell privaträtt
IÄL	lagen (1904:26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap
JB	Jordabalken
KL	Kommunalskattelagen (1928:370)
LAF	lagen (1976:380) om arbetsskadeförsäkring
LBL	Landsforeningen for Bøsser og Lesbiske
LU	Riksdagens lagutskott
NÄF	förordningen (1931:429) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap, adoption och förmynderskap
PL	förslag till lag om partnerskap
prop.	Proposition
PRV	Patent- och registreringsverket
RB	Rättegångsbalken
RFSL	Riksförbundet för sexuellt likaberättigande
rskr.	Riksdagens skrivelse
SCB	Statistiska centralbyrån
SEVL	lagen (1936:79) om erkännande och verkställighet av dom som meddelats i Schweiz
SFL	lagen (1947:577) om statlig förmögenhetsskatt
SIL	lagen (1947:576) om statlig inkomstskatt
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk juristtidning
YFL	lagen (1954:243) om yrkesskadeförsäkring
ÄB	Ärvdabalken
ÄktB	Äktenskapsbalken

Sammanfattning

Vår grundinställning

Vårt ställningstagande har en ideologisk grund. Det bygger på tanken om alla människors lika värde och likhet inför lagen. Vi erkänner den homosexuella kärleken som likvärdig med den heterosexuella. Vi bejakar - inte förnekar - kärleken mellan människor. Kärlek är en viktig drivkraft för såväl personlig som samhällelig utveckling.

Utifrån detta synsätt anser vi att det inte ankommer på samhället att ha synpunkter på människors val av samlevnadsform. Samhällets uppgift bör i stället vara att underlätta - inte förhindra - för människor att leva i enlighet med sina egna önskemål och sin personlighetsinriktning, allt under förutsättning att detta inte skadar andra.

Vi vill tillgodose homosexuella pars önskemål om att få tillgång till en värdefull ram för sina relationer som ett sätt att manifestera sin kärlek. Vi vill också tillgodose homosexuella pars behov av ekonomisk och juridisk trygghet i sina relationer. Vi vill skapa en ökad medvetenhet om, förståelse för och öppenhet till homosexualitet och homosexuella relationer. Vi anser att ett viktigt sätt att uppnå detta är att i största möjliga utsträckning juridiskt likställa homosexuell och heterosexuell samlevnad.

Vårt förslag

Inledning

Vi föreslår att det införs två nya lagar; en lag om partnerskap och en lag om sambor av samma kön. Den sistnämnda lagen är tänkt att ersätta lagen (1987:813) om homosexuella sambor. Vi föreslår också vissa följdändringar i äktenskapsbalken och brottsbalken. Förslagen är tänkta att träda i kraft samtidigt.

Lag om partnerskap

Vårt förslag till lag om partnerskap innebär att två personer av samma kön skall få möjlighet ingå partnerskap genom ett registreringsförfarande som i princip motsvarar förfarandet vid borgerlig vigsel. Partnerskapet innebär att alla bestämmelser som gäller för makar skall gälla även för partner med några undantag. Bortsett från dessa undantag kommer partner att få samma rättigheter och samma skyldigheter som makar såväl i förhållande till varandra som i förhållande till samhället.

Partnerskapet skall stå öppet för två personer av samma kön. Vi uppställer inga krav på sexuell läggning, sexuellt samliv eller hushållsgemenskap. Partnerskapet är dock tänkt för homosexuella par. Äktenskaps-hindren; underårighet, nära släktskap och bestående äktenskap, skall göras tillämpliga på partnerskap. Vidare skall bestående partnerskap utgöra hinder mot såväl annat partnerskap som äktenskap. Med hänsyn främst till att ett svenskt partnerskap inte kommer att erkännas av alla stater uppställer vi s.k. anknytningsvillkor; partnerskap skall få ingås endast om en av personerna antingen är svensk medborgare med hemvist i Sverige eller utländsk medborgare med hemvist här efter en bosättning som har varat i minst två år.

Rättsverkningarna av ett partnerskap föreslås som huvudregel motsvara rättsverkningarna av ett äktenskap. Detta innebär bl.a. att partner skall få tillgång till samma system av egendomsordning som gäller för äktenskap, ömsesidig försörjningsplikt, inbördes arvsrätt, möjlighet att förvärva den andre partnerns efternamn enligt de bestämmelser för makar som gäller i namnlagen (1982:670) och att samma regler kommer att gälla för partner som för makar vad gäller olika pensionsformer, efterlevandeskydd, föräldrapenningförmåner och föräldraledighet samt olika bidragsformer.

Vi föreslår tre undantag från denna huvudregel.

Det första undantaget är bestämmelser som ger upphov till gemensamt föräldraskap eller gemensam vårdnad om barn. Partner skall således inte få möjlighet att adoptera barn, varken gemensamt eller ensamma och inte heller i form av s.k. styvbarns- eller närståendeoption. Partner skall inte ges tillgång till insemination eller annan konstlad befruktning. Partner skall inte heller kunna utses att i egenskap av särskilt förordnade förmyndare gemensamt utöva vårdnaden om en underårig. Däremot omfattar inte detta undantag regler som gäller styvbarnsrelationer. Exempelvis kommer barn till en av partnerna att anses som den andre partnerns styvbarn i arvsskattehanseende och vid tillämpning av olika bestämmelser om efterlevandeskydd. En partner får vidare samma ställning som en make när det gäller subsidiär underhållsskyldighet till styvbarn.

Det andra undantaget är bestämmelser som gäller för makar vars tillämplighet uppenbarligen är beroende av att makarna är av motsatt kön, i praktiken regler som ger särskilda ekonomiska förmåner åt gifta kvinnor eller änkor.

Det tredje undantaget är de internationellt privaträttsliga bestämmelserna i förordningen (1931:429) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap, adoption och förmynderskap.

Lag om sambor av samma kön

Vårt förslag till lag om sambor av samma kön innebär att två sambor av samma kön, dvs. personer som i dag benämns homosexuella sambor, skall omfattas av i princip samtliga regler som gäller för en man och en kvinna som lever tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden. Det innebär således att sambor, oavsett kön, skall i samma utsträckning omfattas av bl.a. bestämmelser om pensioner, efterlevandeskydd, familjebidrag,

författningsreglerade tjänstegrupplivförsäkringar och olika jävsbestämmelser eller jävsliknande bestämmelser.

Från denna huvudregel föreslår vi undantag som motsvarar dem i förslaget till lag om partnerskap. Således skall två sambor av samma kön inte få tillgång till konstlad befruktning eller i egenskap av särskilt förordnade förmyndare kunna utses till gemensamma vårdnadshavare om en underårig. De skall heller inte omfattas av bestämmelser vars tillämpning uppenbarligen är beroende av att samborna är av motsatt kön.

Övriga förslag

Vi föreslår vidare en ändring i äktenskapsbalken, i praktiken en konsekvens av vårt förslag till lag om partnerskap, som bl.a. medför att bestående äktenskap eller partnerskap utgör hinder mot att ingå äktenskap eller partnerskap.

Vi föreslår slutligen en ändring i brottsbalkens bestämmelse om tvegifte som innebär att ett förfarande i strid mot nämnda äktenskaps- och partnerskapshinder kriminaliseras.

Våra överväganden

Känslomässig trygghet

Den enda säkra skillnaden mellan homosexuella och heterosexuella är att homosexuella känslomässigt dras till personer av samma kön. Ett parförhållande mellan två kvinnor eller mellan två män företer typiskt sett stora likheter med ett parförhållande mellan en man och en kvinna. I dessa förhållanden finns samma känslor av kärlek, omtanke, ömhet, vänskap, lojalitet och omsorg. Personer som lever i homosexuella parförhållanden har samma känslomässiga behov av att såväl sig emellan som utåt visa dessa känslor och sin önskan att leva tillsammans i ett varaktigt och ömsesidigt förpliktande förhållande som personer som lever i heterosexuella parförhållanden. Även om begrepp som kärlek och känslomässig trygghet är vanskliga att diskutera i förnuftsmässiga termer tror vi att det skulle öka den känslomässiga tryggheten för många homosexuella par om de får möjlighet att i ett officiellt och lite mer högtidligt sammanhang förklara sin ömsesidiga kärlek och visa hur djup och betydelsefull deras relation är och att den måste tas på allvar.

Juridisk och ekonomisk trygghet

Flera av de regler som gäller för äktenskapet har tillkommit för att skapa ekonomisk och juridisk trygghet för makarna. De är en följd av att makar ofta har en tätt sammanvävd ekonomi och behov av regler till skydd och hjälp för konfliktlösning. Vi menar att parterna i ett homosexuellt förhållande har samma behov av ekonomisk och juridisk trygghet. Vi anser vidare att det är angeläget att tillgodose detta behov.

Det har anförts att detta kan tillgodoses på andra sätt än genom en lagstiftning om partnerskap.

För sambor av samma kön, vad som i dag kallas homosexuella sambor, finns en lagreglering som delvis motsvarar den som gäller för sambor av motsatt kön. Den grundläggande lagregleringen, nämligen lagen (1987:232) om sambors gemensamma hem omfattar båda dessa grupper. Denna lag ger sambor en viss grundtrygghet. Sambor har - oavsett om de är av samma eller motsatt kön - möjlighet att avtalsvis och genom testamentariska förordnanden ytterligare reglera de juridiska ramarna för sin samlevnad. De har dock inte möjlighet att på detta sätt åstadkomma en reglering som ens när det gäller deras inbördes förhållande motsvarar den som gäller för makar. Således kan ett förhållande motsvarande giftorätts-systemet sannolikt inte åstadkommas avtalsvägen. Vår bedömning är således att homosexuella pars behov av ekonomisk och juridisk trygghet kan tillgodoses fullt ut endast genom en lag om partnerskap.

Jämlikhet, frihet och rättvisa

Genom vårt förslag skulle homosexuella få en vidare och värdefull juridisk ram för sin relation. De skulle också få en möjlighet att manifesteras sin kärlek och sin vilja till livslång förening. Vårt förslag innebär att den homosexuella kärleken jämställs med den heterosexuella kärleken, homosexuella med heterosexuella, och sist men inte minst, minoriteten med majoriteten. Det innebär vidare att homosexuella får större frihet, motsvarande den för heterosexuella, att välja samlevnadsform. De som så önskar kan låta sin relation utvecklas till ett partnerskap. Vi anser således att vårt förslag kan öka jämlikheten och friheten vilket enligt vår uppfattning är ett starkt argument för partnerskapet.

Det har ibland anförts att en partnerskapslag som är förbehållen homosexuella par skulle innebära en positiv särbehandling av homosexuella.

Bortsett från ålders- släktskapshinder finns det inte något som hindrar att två personer av olika kön ingår äktenskap varandra. Under förutsättning att i princip motsvarande villkor uppställs för att få ingå partnerskap, finns det inte heller något hinder för två personer av samma kön att under motsvarande förhållanden ingå partnerskap med varandra. Mot bakgrund härav anser vi att en möjlighet för homosexuella att ingå partnerskap inte kan anses som positiv särbehandling av homosexuella mer än vad möjligheten för heterosexuella att ingå äktenskap innebär positiv särbehandling av heterosexuella. Vi anser tvärtom att vårt förslag ökar rättvisan.

Attitydpåverkan

Vi anser också att vårt förslag skulle få en inte obetydlig attitydpåverkande effekt på så sätt att det skulle leda till att homosexuella i större utsträckning blir synliga. Vidare anser vi att öppenheten till och acceptansen av homosexualitet, homosexuella och homosexuella samlevnadsförhål-

landen skulle öka. Allt detta är något som vi bedömer vara eftersträfvansvärt och viktigt.

Om två homosexuella personer skulle få möjlighet att ingå partnerskap skulle de inför sin närmaste omgivning få tillfälle att visa hur djup, allvarlig och värdefull deras relation är. Detta anser vi skulle öka omgivningens medvetande om homosexualitet och bidra till en öppnare attityd. Vi anser också att den acceptans av homosexualitet och homosexuella relationer som samhället skulle visa genom att i princip likställa homosexuell och heterosexuell samlevnad skulle påverka attityderna i en mer allmän bemärkelse, dvs. verka opinionsbildande.

Större förståelse och ändrade attityder har i sin tur positiva följder. På sikt skapas det utrymme för homosexuella. Fler skulle sannolikt våga bejaka sin homosexuella läggning, våga leva ett öppet liv och slippa den psykiska påfrestning som skuld känslor, utanförskap och lögn för med sig. Färre skulle behöva falla undan för omgivningens och sina egna förväntningar på att de skall vara "normala", kanske gifta sig. Relationer som ändå inte kommer att hålla och som säkerligen är slitsamma för de inblandade skulle kunna undvikas.

Det är också troligt att denna attitydförändring skulle underlätta fasta och varaktiga förhållanden. Detta skulle dels ha ett värde i sig, dels kunna minska spridningen av hiv-smitta. Mot bakgrund av att en stor del av de nyupptäckta fallen av hiv har smittats genom heterosexuella kontakter skall vårt förslag dock inte övervärderas i smittspridningssammanhang. Fasta och varaktiga förhållanden är självklart ingen garanti mot hiv-smitta. Detta gäller såväl för heterosexuella som för homosexuella.

Andra grupper behov av lagstiftning

Det har gjorts gällande att även andra grupper än homosexuella par är i behov av ytterligare reglering av sitt förhållande, främst människor som av andra skäl än att de har en kärleksrelation lever tillsammans i hushållsgemenskap.

Den mer exakta sammansättningen av dessa hushåll är oklar. Vi har, bl.a. av integritetsskäl, funnit det omöjligt att närmare undersöka dem.

Osäkerheten i detta avseende gör att det är vanskligt att uppställa regler som svarar mot de behov och önskemål om lagreglering som personer som lever i dessa hushåll kan ha. För att passa dessas skiftande karaktär kan en sådan lagreglering endast komma att omfatta vissa grundläggande rättigheter och skyldigheter och närmast få karaktären av en skyddslagstiftning liknande lagen (1987:232) om sambors gemensamma hem. En sådan lagstiftning, som inte bygger på registrering, ligger dock utanför vårt uppdrag.

Vi har således inte kunnat urskilja något behov av en partnerskapslagstiftning för andra än för homosexuella par. Såvitt vi känner till föreligger inte heller några önskemål från personer som lever i hushållsgemenskap att enbart av den anledningen kunna få ingå partnerskap.

Olika tolkningar av bibeln

I den debatt som har förts om en partnerskapslag avsedd för homosexuella samlevnadsförhållanden har argument framförts som har sin grund i bibeln. Dessa argument har oftast använts mot, men ibland även för en partnerskapslag.

Homosexualitet ses av somliga kristna som en avvikelse från den kristna skapelseordningen. I bibeln, särskilt i gamla testamentet, förekommer avsnitt som utan tvekan kan tydas till att homosexualitet är en synd och en perversitet.

Men i det kristna budskapet ligger å andra sidan kärlek och tolerans gentemot medmänniskorna. Kärleksbudskapet i förening med den negativa synen på homosexualitet ger emellanåt den inställningen att homosexuella skall omfattas av den kristna gemenskapen men att församlingen skall försöka återföra den homosexuelle till en etiskt försvarbar livsform. Ofta rekommenderas homosexuella att leva i vänskap och celibat.

Emellertid förekommer i kristna kretsar också den inställningen att kärleksbudskapet är överordnat det synsätt som en bokstavstolkning kan ge upphov till. Vidare tolkas bibeln av andra kristna så att något fördömande av homosexualitet inte kan läsas ut. Kärleksbudskapet och tanken om alla människors lika värde inför Gud medför i dessa kretsar en acceptans av homosexualitet och ibland också ett agerande för partnerskapet.

Vi har ingen ambition att försöka avgöra vilken av dessa bibeltolkningar som kan anses mest korrekt. Detta är i huvudsak en fråga om tro hos den enskilde. Vi anser inte heller att religiösa aspekter bör vara avgörande för vårt ställningstagande. Denna uppfattning påverkas givetvis av att kyrkan eller andra religiösa samfund inte kommer att åläggas någon ceremoniell skyldighet vid ingående av partnerskap. Vi konstaterar dock att det kristna kärleksbudskapet står i överensstämmelse med vår inledningsvis redovisade grundinställning.

Grundvalarna för civilisationen

I debatten har framförts flera argument mot partnerskapet som troligtvis har sitt upphov i en oro för att partnerskap för homosexuella skulle medföra civilisationens, samhällets, upplösning. Det har exempelvis påståtts att partnerskapet förringar äktenskapets värde, förlöjligar traditionella samlevnadsformer, åstadkommer uppbrott från heterosexuella samlevnadsförhållanden, leder till allmän dekadens och ökad kriminalitet och - genom den acceptans partnerskapet innebär - förleder ungdomar till homosexualitet. Vi kan inte se något befogat i dessa påståenden utan ser dem närmast som ett utslag av den moraliska panik som kan uppstå i skeden av omvälvning och förändring.

Vi kan inte se att det finns någonting i partnerskapet som sådant som förringar äktenskapets värde eller förlöjligar traditionella samlevnadsformer. Äktenskapet och partnerskapet kan fungera oberoende av varandra utan att värdet av det ena eller det andra påverkas.

Påståendet att partnerskapet skulle åstadkomma uppbrott från traditionella samlevnadsförhållanden bygger på den felaktiga tanken att homosexualitet har en så stark dragningskraft att partnerskapet skulle vara ett alternativ till äktenskapet för heterosexuella personer.

Att partnerskapet skulle leda till allmän dekadens och ökande kriminalitet är påståenden som inte vilar på någon seriös grund.

Att fler och fler homosexuella och homosexuella par träder fram tolkas ibland som ett tecken på att antalet homosexuella ökar. Ingenting talar dock för detta. Snarare är det stödet från homosexuellas organisationer och den ökande acceptansen i omvärlden som gör att allt fler homosexuella vågar ta steget ut i offentligheten och bli påtagliga, synliga. I den s.k. Speijerrapporten från 1971 konstaterades att homosexuella erfarenheter hos ungdomar inte ledde till homosexuell läggning och att det inte existerade några möjligheter att en ung människas heterosexuella läggning kunde påverkas i motsatt riktning genom homosexuella upplevelser. Ett påstående om att partnerskapet, direkt eller indirekt, skulle förleda ungdomar eller vuxna till homosexualitet har därför enligt vår mening inte någon som helst grund.

Registrering

Det har vid flera tillfällen framförts synpunkter på lämpligheten av att registrera personer som homosexuella i ett offentligt register och påpekats att en sådan registrering skulle kunna strida mot bestämmelser i datalagen (1973:289), olika registerförfattningar, Europarådets konventionsbestämmelser eller EG:s regelsystem.

En lag om partnerskap förutsätter att ingånga partnerskap registreras på motsvarande sätt som ingånga äktenskap. Dessa uppgifter skulle förutsätta den enskildes samtycke i den meningen att de endast skulle avse personer som frivilligt har ingått partnerskap. En uppgift om att någon är partner skulle i folkbokföringsregister bedömas som en uppgift om civilstånd och i princip vara offentlig.

För att två personer skall få ingå äktenskap med varandra uppställs inga krav på att de haft, har eller avser att ha sexualliv med varandra. Ingen skulle nog komma på tanken att äktenskapsregistret innehåller uppgifter om någons sexualliv även om man åtminstone teoretiskt kan dra slutsatsen att de flesta personer som finns i äktenskapsregistret har eller har haft sexuellt samliv med varandra. Eftersom det inte heller för partnerskapets del uppställs krav på sexuellt samliv, torde en uppgift om att någon är partner lika lite som en uppgift om att någon är gift kunna anses som en uppgift om någons sexualliv.

Ett register över ingånga partnerskap kommer vidare inte att innehålla uppgifter om homosexuella där för att de är homosexuella utan därför att de - frivilligt - har ingått partnerskap. Registret kommer inte att innehålla, eller ens syfta till att innehålla, alla homosexuella utan endast de som har valt att ingå partnerskap. Eftersom det inte uppställs något villkor om att personer som vill ingå partnerskap skall vara homosexuella kommer

registret, åtminstone teoretiskt, att kunna innehålla uppgifter även om heterosexuella personer.

Vi kan alltså inte se att en lag om partnerskap skulle innebära några komplikationer i förhållande till ovan nämnda författningar eller internationella instrument.

Vi är medvetna om att den förhållandevis öppna attityd till homosexualitet som nu finns i samhället kan ändras och att det finns en risk för att ett offentligt register över ingånga partnerskap kan komma att missbrukas. Vi menar dock att de flesta homosexuella är medvetna om den risken. Det har inom homosexuellas organisationer också skett en omsvängning under de senaste åren i det att man numera anser att denna risk är förhållandevis liten och att man är beredd att ta den för att uppnå en möjlighet att ingå partnerskap. Vi anser därför att det får ankomma på dem som står inför valet att ingå partnerskap att väga denna risk mot de fördelar de anser att ett partnerskap kan innebära för dem.

Juridiskt-tekniska svårigheter

De som använder sig av argument om juridiskt-tekniska svårigheter med anknytning till en partnerskapslagstiftning utgår ibland från uppfattningen att det inte finns något behov av en lagstiftning som mycket få skulle använda sig av. Vi menar emellertid att även om det skulle finnas ganska få presumtiva partner kan det förhållandet inte ensamt tala mot partnerskapet.

En partnerskapslag har ansetts kunna vålla andra juridiska och administrativa besvär av olika dignitet och omfattning. Internationellt privaträttsliga problem till följd av att partnerskapet inte kommer att erkännas utomlands har nämnts. Problemen är helt klart en realitet men sedda i perspektivet av att vår sambolagstiftning inte heller har förutsättningar att erkännas överallt har argumentet liten bärkraft. I Danmark och även i Norge har man nöjt sig med att uppmärksamma dem som vill ingå partnerskap på att de inte kan förvänta sig att partnerskapet har någon funktion i rättsliga sammanhang utanför de länder som har partnerskap.

Vidare har nämnts att partnerskapet skulle kunna ge upphov till en ökad flyktingström, bl.a. genom skenpartnerskap. Några problem av den arten har enligt tillgängliga uppgifter inte uppstått i Danmark. Vid bedömningen om någon skall beviljas uppehållstillstånd i Sverige på grund av anknytning till en i Sverige bosatt person jämföras gifta med sambor av såväl motsatt som samma kön. Av denna anledning har äktenskapet, och skulle därmed också partnerskapet få, liten betydelse för denna fråga. Sannolikt skulle därför skenpartnerskap inte vålla några problem i detta sammanhang.

Med tanke på att möjligheten till skenäktenskap sannolikt inte utnyttjas i någon större omfattning får inte heller de övriga eventuella problem som skulle kunna uppstå på grund av skenpartnerskap överdrivas.

Vi anser således att de juridiskt-tekniska eller administrativa problem som kan uppstå knappast kan förväntas bli så stora att detta skulle vara avgörande för frågan om man skall införa en partnerskapslag.

Mänskliga rättigheter

Såväl i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna som i dess konvention om medborgerliga och politiska rättigheter och Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna finns uttalanden om allas likhet inför lagen och förbud mot diskriminering i olika avseenden. I FN:s och Europarådets instrument finns vidare artiklar om rätten till skydd för privatlivet, rätten till skydd för familjelivet och rätten att bilda familj.

Vår slutsats är att vårt förslag, som inte uppställer några villkor om sexuell läggning eller sexuell relation mellan parterna och som undantar bestämmelser som ger upphov till gemensamt rättligt föräldraskap för homosexuella par, inte kan anses stå i strid mot de principer dessa internationella instrument ger uttryck åt. Snarare är det så att en lagstiftning som i högre grad än nu likställer homosexuell och heterosexuell samlevnad skulle innebära ett närmande till intentionerna bakom dem.

Bestämmelser som undantas

Undersökningar visar att homosexuella har en lika stor längtan efter barn som heterosexuella. Även bland heterosexuella förekommer ofrivillig barnlöshet i inte ringa omfattning. Det anses angeläget att hjälpa ofrivilligt barnlösa personer genom att möjliggöra exempelvis adoption och olika former av konstlad befruktning. En viktig utgångspunkt är dock att det inte finns någon av svensk rättordning godkänd idé om en "rätt till barn".

En grundläggande förutsättning för att en person skall få adoptera är att detta är till fördel för barnet. Insemination får utföras endast om det kan antas att det blivande barnet kommer att växa upp under goda förhållanden. Såväl adoption som insemination är av denna anledning kringgärdad av omfattande regler för att så långt som möjligt tillgodose dessa krav. Frågan om även homosexuella par skall ges tillgång till dessa förfaranden kan således inte ses som en fråga om att likställa olika former av familjebildningar. Vid detta avgörande kan inga andra hänsyn tas än vad som är bäst för barnet. Även vid bedömningen om två personer av samma kön skall kunna förordnas gemensamt till vårdnadshavare för ett barn eller få tillgång till annan konstlad befruktning skall hänsynen till barnets bästa vara vägledande.

Det finns ingenting som tyder på att homosexuella skulle vara sämre som föräldrar än heterosexuella. Det finns också omfattande forskning som tyder på att barn som växer upp i homosexuella familjebildningar inte skiljer sig från barn som växer upp i heterosexuella familjebildningar. Denna forskning har dock mött viss kritik. Vi anser att så länge det inte råder någorlunda enighet bland forskare om vilka konsekvenser det kan ha för ett barn att växa upp i en homosexuell familjebildning, är det inte lämpligt att möjliggöra för homosexuella par att adoptera eller att ge dem tillgång till olika former av konstlad befruktning. Av samma skäl anser vi att ett homosexuellt par inte heller skall ges möjlighet att förordnas gemensamt till vårdnadshavare för barn.

Vi tror också att en lagstiftning som möjliggör gemensamt rättsligt föräldraskap för homosexuella par sannolikt skulle strida mot nuvarande värderingar i samhället. Eftersom en övervägande del av de underåriga barn som adopteras i dag kommer från främmande länder måste även givarländernas inställning beaktas. Med tanke på de reaktioner som väckts utomlands i samband med adoptioner där det efter adoptionsbeslutet visat sig att adoptanten lever i ett homosexuellt förhållande kan vi utgå från att ett flertal länder skulle ställa sig negativa till adoption till två öppet homosexuella personer.

Det förekommer såväl i heterosexuella som homosexuella familjebildningar barn som bara har en rättslig förälder. Frågan om att trygga dessa barns rätt bör enligt vår uppfattning ses i ett större sammanhang och kan inte lösas genom adoption av en eventuell make eller partner.

Vi anser det emellertid vara angeläget att frågorna om adoption för homosexuella par, situationen för de barn som har endast en rättslig förälder och även för de barn som har tillkommit genom insemination inte glöms bort. Eftersom dessa frågor täcker ett vidare område än vårt uppdrag omfattar förordar vi att dessa frågor blir föremål för en särskild utredning.

Bortsett från bestämmelserna i lagen (1984:1140) om insemination och i lagen (1988:711) om befruktning utanför kroppen finns ett fåtal bestämmelser vars tillämpning uppenbarligen förutsätter att makarna eller samborna är av motsatt kön. Även dessa regler undantas i vårt förslag. Anledningen till detta torde inte behöva motiveras.

Upplyningsplikt

På grund av osäkerheten om hur främmande länder kommer att betrakta ett svenskt partnerskap bör skattemyndigheten vid hindersprövningen upplysa om risken för att ett partnerskap inte blir gällande utomlands. Vi har dock inte funnit det nödvändigt med ett uttryckligt stadgande om detta.

Övrigt

I betänkandet refereras till en kunskapssammanställning med titeln "Homosexuella parrelationer och barn och homosexuella föräldrar" som gjorts av kommitténs tidigare experter, etnologen Pia Lundahl och sociologen Benny Henriksson. Genom denna sammanställning har viktig kunskap om homosexuella parrelationer och homosexuellt föräldraskap gjorts tillgänglig för kommittén. Kunskapssammanställningen är ett arbete för vilket författarna svarar självständigt. Således står författarna själva för de slutsatser de drar av det material som de presenterar och de värderingar som de ger uttryck för. Sammanställningen är fogad till detta betänkande som del B.

SUMMARY

Our basic attitude

Our standpoint has an ideological foundation, based as it is on human equality, both as between individuals and under the law. We acknowledge sexual love as equal in value to heterosexual love. We affirm, we do not deny, love between persons. Love is an important driving force of both personal and social development.

From this point of view we do not feel it to be incumbent on society to have viewpoints concerning the way in which people choose to live together. Society's tasks ought instead to be that of enabling people to live in accordance with their own preferences and personalities, not preventing them from doing so, so long as this does not cause harm to others.

We wish to accommodate the desire of homosexual couples for a valuable setting for their relations, as a way of manifesting their love. We also wish to accommodate the need of homosexual couples for economic and legal security in their relations. We wish to create greater awareness of, understanding for and openness concerning homosexuality and homosexual relations. One important way of achieving this, in our belief, is by establishing, as far as possible, legal parity between homosexual and heterosexual cohabitation.

Our recommendations

Introduction

We recommend the passing of two laws: a Partnership Act and a Unisexual Cohabitation Act. The latter is intended to replace the Homosexual Cohabitants Act (1987:813). We also recommend certain consequential amendments to the Marriage Code and the Penal Code. Our recommendations are intended to take effect simultaneously.

Partnership Act

Under the Partnership Act which we propose, two persons of the same sex will be able to enter into partnership through a registration procedure which, in principle, corresponds to the procedure in a civil marriage ceremony. Partnership means that, with one or two exceptions, all the provisions applying to husband and wife will also apply to partners. Subject to those exceptions, partners will incur the same rights and

obligations as husband and wife, in relation both to each other and to the rest of society.

Partnership will be open to two persons of the same sex. We make no stipulations concerning sexual inclination, sexual relations or a common household. Partnership is intended, however, for homosexual couples. Impediments to marriage - nonage, close kinship and an existing marriage - will also apply to partnership. Furthermore, an existing partnership will constitute an impediment both to another partnership and to marriage. We stipulate qualifications of abode or citizenship, mainly because a Swedish partnership will not be recognised by all other states. Thus a partnership may only be entered into if one of the persons is a Swedish citizen domiciled in Sweden or a foreign citizen domiciled here and of at least two years' residential standing.

It is proposed that the legal consequences of a partnership should in principle correspond to the legal consequences of a marriage. Among other things this means that the parties will have access to the same system of property distribution as for marriage, they will have a mutual duty of economic provision, they will have mutual rights of inheritance, one partner will be able to assume the other partner's surname under the husband and wife provisions of the Names Act (1982:670), and the same rules will apply to partners as to husband and wife concerning various pension benefits, safeguards for survivors, parent's allowance benefits and parental leave and various other social benefits.

To this main rule we recommend three exceptions.

The first exception concerns provisions giving rise to joint parenthood or joint custody of children. Thus partners will not be able to adopt children, either jointly or singly, not even through what is known as stepchild or next-of-kin adoption. Partners will not have access to insemination or other artificial conception. Nor will it be possible for partners to be entrusted, as specially appointed guardians, with the joint custody of a minor. On the other hand this exception does not derogate from rules applying to stepchild relations. For example, children of one partner will be deemed the stepchildren of the other partner for purposes of inheritance tax and in the implementation of various provisions concerning safeguards for survivors. Furthermore, a partner will have the same status as a husband or wife regarding subsidiary maintenance obligations towards stepchildren.

The second exception concerns other provisions applying to married couples and obviously dependent for their applicability on the spouses being of opposite sexes; in practice this means rules conferring special economic benefits on married women or widows.

The third exception concerns the international provisions of private law contained in the Ordinance (1931:429) on certain international legal relations concerning marriage, adoption and guardianship.

Unisexual Cohabitation Act

Our proposals for a Unisexual Cohabitation Act imply that two cohabitants of the same sex, i.e. persons at present referred to as homosexual cohabitants, will in principle come under the same rules as apply to a man and woman living together in a quasi-marital relationship. Thus provisions, for example, concerning pensions, survivor's safeguards, family allowances and statutory group life insurance for employees, as well as various provisions concerning challenge or disqualification, will apply equally to all cohabitants, regardless of sex.

To this main rule we recommend exceptions corresponding to those in the proposed Partnership Act. Thus two cohabitants of the same sex will not have access to artificial fertilisation or be eligible, as specially appointed guardians, to become the joint custodians of a minor. Nor will they come within the scope of provisions whose applicability manifestly depends on the cohabitants being of opposite sexes.

Other recommendations

We also recommend an amendment to the Marriage Code, as a practical consequence of our proposed Partnership Act, implying among other things that an existing marriage or partnership constitutes an impediment to the contraction of marriage or partnership.

Finally we recommend an amendment to the bigamy provision of the Penal Code, making procedure at variance with the above-mentioned impediment to marriage and partnership a criminal offence.

Background

A short summary of existing law

In the case of two persons who are married to each other, there are numerous statutory provisions governing relations between husband and wife and their relations to the community at large. The marriage code, for example, includes provisions concerning property relations between husband and wife, concerning various restrictions on the disposal of property, on the partition of marital property, on maintenance obligations and on divorce procedure. The Code of Inheritance includes provisions on the rights of inheritance of husband and wife and on the status of a surviving spouse in the estate of the deceased spouse. Marriage is also a significant consideration in the contexts of social insurance legislation, the pension system, tax legislation and the law of real property. Then again, various enactments contain provisions on challenge or disqualification which are applicable to husband and wife. Finally, marriage is a material consideration regarding the adoption of children, partly because joint adoption is only possible by husband and wife.

In the case of a man and woman living together in a quasi-marital relationship - cohabitation or "commonlaw marriage" - provisions also

exist governing relations between them and their relations with the community at large. No special act, such as registration, is needed in order for these provisions to become applicable. The central enactment here is the Cohabitants (Common Homes) Act (1987:232). This is very much a protective enactment and contains provisions imposing certain restrictions on the right of disposal of the common home, rules on the taking over of the common home when a commonlaw marriage comes to an end, and rules on the partition of common property. There are several other enactments in which cohabitants are equated with husband and wife. In certain cases, though, the cohabitants must have been married to each other previously or had children together. An unmarried couple may not adopt conjointly. Like husband and wife, however, they do have access to those forms of artificial fertilisation which are sanctioned by Swedish law, namely insemination and in vitro fertilisation.

There are also certain statutory provisions applying to two men or two women living together on a similar basis - "homosexual cohabitants", as the term now goes. Under the Homosexual Cohabitation Act (1987:813), cohabitants of the same sex come, for example, within the scope of the Cohabitants (Common Homes) Act (1987:232) and under certain, though by no means all, of the provisions applying to cohabitants of opposite sexes. Cohabitants of the same sex, for example, are debarred from certain forms of artificial fertilisation, nor are they covered by State group life insurance policies.

A short summary of the situation for homosexuals

At the present state of research it is impossible to say why some people become heterosexual and others homosexual. Researchers who have studied these questions, however, agree that sexual disposition is established, at the latest, during the earliest years of childhood, after which it cannot be decisively altered through external conditioning. Many attempts have been made to ascertain the number of persons who are homosexual. Studies of this kind, understandably, are difficult to carry out and the reliability of their findings is open to question. Quite simply, nothing is reliably known on this point.

Until 1944, sexual relations between persons of the same sex, whether men or women, were illegal in Sweden. When the prohibition was repealed, it was replaced by a minimum age for homosexual relations between consenting individuals. That age limit, however, was higher than the one applying to the corresponding heterosexual relations. An amendment to the Penal Code in 1978 established the same lower age limit for both heterosexual and homosexual relations.

The question of homosexual right first came to be closely related by the Swedish Riksdag (parliament) in 1973. On that occasion the Riksdag passed a statement by the Council on Legislation to the effect that cohabitation by two persons of the same sex was, from the viewpoint of society, a perfectly acceptable form of cohabitation (1973:LU20, p. 116).

This official view has subsequently been expressed on several occasions (e.g. in Government Bill Prop. 1986/87:124, p. 43).

In January 1978 a committee was appointed with the task, among other things, of codifying and presenting available scientific documentation on homosexuality and recommending measures aimed at eliminating residual discrimination of homosexuals. That committee presented its final report, entitled (in Swedish) "Homosexuals and Society" (SOU 1984:63), in August 1984. The report contained a comprehensive account, for example, of homosexuality in a historical perspective, of various forms of discrimination of homosexuals, of the homosexual liberation struggle, of research into homosexuality and of homosexual relations, as well as an account of existing law in various fields relating to homosexuals. In its report the committee rejected the idea of homosexual marriage, referring to the solidly established values in the community concerning marriage as an institution for the formation of families by men and women. The alternative possibility was discussed of enabling homosexuals to report or register their relationship. Registration of this kind could be given legal effects corresponding to those applying to marriage. This idea was also rejected, however, on the grounds that the creation of a new legal institution referring solely to homosexuals would imply an unnecessary stigmatisation of a group of people in the community. Attention was also drawn to the risk of a system of this kind confirming existing prejudice. On the other hand the committee was in favour of homosexual cohabitation being equated, from a legal viewpoint, with what the legislation refers to as a quasi-marital relationship or *suchlike*.

The report was widely circulated for comment, and the Minister moving the Government Bill (Prop. 1986/87:124) endorsed most of the committee's opinions and proposed that the Cohabitants (Common Homes) Bill (1987:232) should also apply to homosexual relationships. This proposal was carried in the Riksdag debate, eventually resulting in the Homosexual Cohabitation Act (1987:813).

Draft legislation on registered partnership was submitted to the Government in June 1990 by the National Board of Health and Welfare. This in turn was part of the reason for the Partnership Committee being appointed.

Now that greater frankness has developed concerning sexual matters and many prejudices about homosexuality have been demolished most people are not negatively disposed towards homosexuals. If anything they are indifferent. Many such people, however, take a negative view of homosexual behaviour. There are also people who take a negative view both of homosexuality as such and of homosexual behaviour. They regard homosexuality as something unnatural, perhaps frightening. This negative view may to some extent be due to a persistent notion of homosexuals as "sex maniacs", "deviants", of homosexuality being "catching" and of the possibility of people being "seduced" into homosexuality. To some extent this may be rooted in people's fears of their own homosexual fantasies. Rejection, which to a great extent is founded on ignorance, can assume various manifestations. It is common for people, quite simply, to ignore

the existence of homosexuality. Another way is to express contempt for homosexuals and homosexuality in various connections - in songs, stories and slang expressions.

In various surveys it has been assumed that about half of all homosexuals live in pair relationships and that a larger number still wish to be enabled to do so. These studies have various shortcomings, and so they can hardly be termed representative. But they do enable one to claim, with a fair degree of assurance, that a large proportion of homosexuals live in pair relationships.

It is of course impossible to generalise about homosexual pair relationships. The difference between different homosexual relations is as great as the difference between heterosexual relations. Basically, homosexual pair relations are not all that different from heterosexual pair relations, apart from the basic difference of the parties being of the same sex. When interviewed, homosexual couples report approximately the same positive experiences and the same problems as heterosexual couples. The differences presented in various studies have been presumed, if anything, to be connected with the sex of the individual rather than with his being homo- or heterosexual. One important difference compared with heterosexuals, however, is that homosexual couples have greater difficulty in preserving their pair relationship. This is presumed to be due to the expectations and negative reactions of others around them, and also to homosexual couples not having as many social barriers to separation as heterosexual couples.

There are known to be children to grow up in homosexual family structures. Many homosexuals have had heterosexual relations and become parents in the course of those relationships before becoming aware of or accepting their homosexuality.

There are also cases of persons on homosexual relations having children with the intention of the child growing up in the homosexual relationship, in practice as the common child of the parties. This can happen as a result of one or both parties having a relationship with somebody of the opposite sex, adopting single-handed or undergoing insemination. The parties in the relationship, however, cannot obtain joint legal parenthood or joint custody of a child.

Research hitherto concerning homosexuals and children does not, to our knowledge, include any study indicating differences between children growing up with a homosexual parent or with a homosexual parent and his or her partner and, on the other hand, children growing up with one or two heterosexual parents or with a heterosexual parent and that parent's partner. This research has been widely criticised as unreliable, above all because it is not representative. Other commentators have rejected this criticism, insisting that the research is of acceptable scientific quality.

Homosexuals' demands for reforms

Organisations of homosexuals have for a long time now been demanding that homosexual cohabitation be equated in every respect with heterosexual

cohabitation. In support of these demands they have pleaded both considerations of justice and the need for a more extensive legal regulation of homosexual pair relationships. They also maintain that equality of this kind would mean greater understanding and acceptance of homosexuals and homosexuality. They object to the Homosexual Cohabitation Act (1987:813) equating homosexual and heterosexual cohabitation only up to a certain point. They also demand the opportunity of simple access to more comprehensive legal provisions concerning a homosexual relationship, corresponding partly or wholly to the rules applying to husband and wife, i.e. legislation on "registered partnership". They have stressed that what they wish to achieve is not just rights in relation to each other and society. They also wish to take upon themselves the obligations which a system of this kind would imply. Many of them also wish for the opportunity of joint parenthood through adoption and artificial fertilisation.

Not all homosexuals, however, are in favour of a legislation on the lines of registered partnership. Certain of them refuse to accept a partnership which is not fully equated with marriage and maintain that a second-rank arrangement will consolidate an opinion of homosexuals as being inferior to heterosexuals. Others feel that a partnership based on the rules of matrimony will, like marriage, be an invitation to economic dependence, suppressed conflicts etc. and, for this reason, are opposed to any such legislation. The great majority of homosexuals, are probably in favour of partnership legislation.

Our deliberations

Emotional security

The only unquestionable difference between homosexuals and heterosexuals is that homosexuals are emotionally attracted by persons of the same sex. A typical pair relationship between two women or two men is very similar to a pair relationship between a man and a woman. These relationships have the same feelings of love, consideration, tenderness, friendship, loyalty and care. Persons living in homosexual relationships have the same emotional need to show these feelings both between themselves and outwardly, and to show their desire to live together in a lasting and mutually binding relationship, as persons living in heterosexual pair relationships. Even though concepts like love and emotional security can hardly be discussed in rational terms, we believe that the emotional security of many homosexual pairs would be enhanced if they had the opportunity, in an official and somewhat more formal context, of declaring their mutual love and showing how profound and important their relationship is and that it must be taken seriously.

Legal and economic security

Several of the rules applying to marriage have been made in order to create economic and legal security for husband and wife. They are a

consequence of married couples often having a closely intertwined economy and needing rules for protection and assistance in the resolution of conflicts. We maintain that the parties in a homosexual relationship have the same need of economic and legal security. It is also our view that this need demands to be provided for.

It has been argued that this could be done in other ways besides partnership legislation.

For cohabitants of the same sex - referred to today as homosexual cohabitants - there exists a legal order partly corresponding to that applying to cohabitants of opposite sexes. The basic statutory provisions, contained in the Cohabitants (Common Homes) Act (1987:232), apply to both these groups. That Act gives cohabitants a certain basic security. Cohabitants, whether of the same or opposite sexes, have the possibility, by agreement and through testamentary disposition, of further regulating the legal framework of their life together. But it is not possible for them by this means to achieve an arrangement which, even as regards their mutual relationship, corresponds to that applying to husband and wife. Thus an equivalent of the system of marital property rights probably cannot be achieved by written agreement. In our view, therefore, partnership legislation is the only possible way of fully accommodating the need of homosexual couples for economic and legal security.

Equality, freedom and justice

Legislation of the kind we are now proposing would give homosexuals a broader and valuable legal framework for their relationship. It would also give them an opportunity of manifesting their love and their intention of lifelong union. Our proposals imply equating homosexual love with heterosexual love, homosexuals with heterosexuals and, last but not least, the minority with the majority. It means also that homosexuals would get greater liberty, equalling that of heterosexuals, in choosing their form of cohabitation. Those wishing to do so can allow their relationship to develop into a partnership. We therefore believe that our proposals can augment equality and freedom, which in our opinion is a strong argument in favour of partnership.

It has sometimes been argued that partnership legislation reserved for homosexual couples would imply positive discrimination of homosexuals.

Apart from impediments of age and kinship, there is nothing to prevent two persons of different sexes from marrying. And, so long as essentially the same conditions are defined for entering into partnership, there is nothing to prevent two persons of the same sex from entering into partnership with each other on similar terms. This being so, we feel that the possibility of homosexuals entering into partnership cannot be termed positive discrimination of homosexuals, any more than the possibility of heterosexuals entering into matrimony amounts to positive discrimination of heterosexuals. On the contrary, we believe that our proposal means greater justice.

Attitude conditioning

We also believe that our proposals would have no small conditioning effect on attitudes, because they would make homosexuals more visible. Furthermore, we believe that openness towards and acceptance of homosexuality, homosexuals and homosexual cohabitation would increase. These are all things which we consider to be desirable and important.

If two homosexual persons were to be enabled to enter into partnership, this would give them an opportunity of showing to those around them how profound, serious and valuable their relationship is. This, we believe, would make other people more aware of homosexuality and would contribute towards a more open attitude. We also believe that the acceptance of homosexuality and homosexual relations which society would show by, in principle, equating homosexual and heterosexual cohabitation would influence attitudes in a more general sense, exerting a formative effect on public opinion.

Greater understanding and modified attitudes will in turn have positive consequences. In the long term this would create scope for homosexuals. More people would probably have the courage to affirm their homosexual disposition, dare to live openly and be spared the mental strain entailed by feelings of guilt, alienation and falsehood. Fewer would need to give in to their own and other people's expectations that they should be "normal" and perhaps get married. Relationships which will not last in any case and are doubtless a harrowing experience for those involved could be avoided.

It is also likely that this change of attitude would facilitate firm and lasting relationships. This would be valuable in itself and could reduce the spread of HIV infection. Our proposals should not be overvalued in the infection context, however, considering that a large proportion of newly discovered cases of HIV have resulted from heterosexual contacts. Firm and lasting relationships are of course no guarantee against HIV infection, and this goes for heterosexuals and homosexuals alike.

Need of legislation for other groups

It has been argued that other groups besides homosexual couples are also in need of further regulation of their relationships, above all people who share a household but not as lovers.

The more detailed structure of these households is unclear. Partly for reasons of individual privacy, we have found it impossible to investigate them more closely.

Uncertainty in this respect makes it a hazardous undertaking to lay down rules corresponding to the needs and preferences which persons living in these households may have on the subject of statutory provisions. To suit the varying character of such households, statutory provisions of this kind can only be made to include certain basic rights and duties and if anything be given the character of protective legislation resembling the Cohabitants (Common Home) Act (1987:232). However, legislation of this kind, which is not based on registration, is beyond the scope of our remit.

Thus we have not been able to distinguish any need for partnership legislation for others than homosexual couples. Nor, to our knowledge, have persons living in a common household expressed any desire to be allowed to enter into partnership solely on this account.

Differing interpretations of the Bible

Biblically based arguments have been put forward in the debate on a partnership law for homosexual cohabitation. Those arguments have mostly been used against, but sometimes in favour of, a partnership law.

Some Christians regard homosexuality as contrary to the Christian order of creation. The Bible, and especially the Old Testament, includes sections which can definitely be taken to imply that homosexuality is a sin and a perversion. But on the other hand, the Christian message implies love and tolerance towards one's fellow beings. The gospel of love, combined with the negative view of homosexuality, sometimes leads to the view that homosexuals must be included in the Christian community but that the congregation must try to return the homosexual to an ethically justifiable way of life. Homosexuals are often recommended to live in friendship and chastity.

But the opinion also occurs in Christian circles that the gospel of love overrides the attitude which can result from literal interpretation. Then again, the Bible is interpreted by other Christians in such a way that no condemnation of homosexuals can be read into it. In these circles, the gospel of love and the idea of universal human equality before God leads to an acceptance of homosexuality and, sometimes, to action in favour of partnership. We have no intention of trying to decide which of these Biblical interpretations can be deemed most correct. This is mainly a question of individual belief. Nor do we feel that religious aspects should determine our standpoint. This view is of course influenced by the fact that neither the Church nor other religious denominations will incur any ceremonial obligations in connection with entry into partnership. We note, however, that the Christian gospel of love agrees with the basic attitude which we began by stating.

The foundations of civilisation

In the course of debate, several arguments have been stated against partnership which probably stem from a fear that partnership for homosexuals would lead to the dissolution of civilisation, society. It has been claimed, for example, that partnership belittles the value of marriage, makes a mockery of traditional forms of cohabitation, causes the break-up of heterosexual relationships, leaves to general decadence and a growth of crime and - through the acceptance which partnership implies - seduces young persons into homosexuality. We can find no justification for these allegations. Instead we regard them more as an expression of the moral panic which can occur in times of upheaval and change.

We cannot see anything about partnership as such that belittles the value of marriage or ridicules traditional forms of cohabitation. Marriage and partnership can function independently of one another, without the value of either of them being affected.

The allegation of partnership leading to the abandonment of traditional forms of cohabitation is based on the mistaken idea of homosexuality having such strong powers of attraction as to make partnership an alternative to marriage for heterosexual persons.

There are no serious foundations for the allegations of partnership leading to general decadence and a growth of crime.

The fact of increasing numbers of homosexuals and homosexual couples coming forward is sometimes taken as an indication that a number of homosexuals is on the increase. But there is nothing to support this. If anything it is the support from organisations of homosexuals and growing acceptance by the community at large which are emboldening more and more homosexuals to step into the public light and become palpable, visible. In the so-called Speijer Report, published in 1971, it was observed that homosexual experience among young persons did not lead to homosexual disposition and that there was no possibility of a young person's heterosexual inclination being swayed in the opposite direction by homosexual experiences. In our opinion, therefore, the allegation that partnership, directly or indirectly, traduces young persons or adults into homosexuality is utterly groundless.

Registration

Viewpoints have been expressed on several occasions concerning the desirability of entering persons as homosexuals in a public register, and it has been pointed out that registration of this kind would be contrary to the provisions of the Data Act (1973:289), various register codes, the Convention provisions of the Council of Europe or the EC regulatory system.

Partnership legislation presupposes that partnerships entered into would be registered in the same way as marriages entered into. These data would require individual consent, in the sense that they would only refer to persons entering into partnership of their own free will. The recorded fact of somebody being a partner would, in a population register, be regarded as a statement of marital status and would in principle be public domain information.

In order for two persons to be allowed to marry each other, it is not stipulated that they must have had, must have or intend to have sexual relations together. Nobody would ever think of including particulars about somebody's sexual life in the register of marriages, even though one can at least theoretically infer that most people in the register of marriages are or have been sexually active together. As there is no stipulation of sexual relations for partnership either, the recorded fact of somebody being a partner would not seem, any more than the recorded fact of somebody being married, to constitute information about their sexual life.

Furthermore, a register of partnerships will not include particulars about homosexuals because they are homosexuals but because they have, of their own free will, entered into partnership. The register will not contain, or even be meant to contain, all homosexuals, it will only include those who have opted for partnership. As homosexuality is not defined as a criterion for persons wishing to enter into partnership, the register, theoretically at least, can also include particulars of heterosexual persons.

Thus we cannot see that a partnership law would involve any complication in relation to the above-mentioned statutory or international instruments.

We realise that the relatively open attitude towards homosexuality in society today can change that there is a risk of a public register of partnerships being put to the wrong use. We believe, however, that most homosexuals are aware of this risk. There has in fact been a shift of opinion within homosexual organisations in recent years, in that today they regard this risk as comparatively slight and are prepared to take it in order to have the opportunity of entering into partnership. We feel, therefore, that it should be for the persons faced with the option of entering into partnership to balance this risk against the benefits which they believe partnership may offer them.

Technical legal difficulties

Those who employ arguments based on technical legal difficulties with reference to partnership legislation sometimes begin by assuming that there is no need for legislation which very few people would make use of. We maintain, however, that even if the number of prospective partners were to be quite small, this in itself is no argument against partnership.

A partnership law has been held capable of causing other legal and administrative difficulties of varying scope and importance. Reference has been made to international problems of private law resulting from the non-recognition of partnership abroad. These are very real problems, but since our cohabitation legislation has little prospect of being universally recognised either, the argument carried little weight. In Denmark, and in Norway too, the authorities have made do with drawing the attention of persons wishing to enter into partnership to the fact that they cannot expect their partnership to be legally viable outside the countries where partnership exists.

It has also been said that partnership could give rise to a growing influx of refugees, partly as a result of bogus partnerships. According to information available, no such problems have occurred in Denmark. In the assessment of residence permit applications in Sweden with reference to personal connection with a person domiciled in Sweden, married persons are equated with cohabitants of both the opposite and the same sex. For this reason, marriage has had little bearing on this question, and the same would be true of partnership. Bogus partnerships, therefore, would be unlikely to cause any problems in this connection.

Since the possibility of bogus marriage is unlikely to be exploited on any considerable scale, the other problems which might possibly arise due to bogus partnerships should not be exaggerated either.

In our belief, then, the technical legal or administrative problems which can arise can hardly be expected to be of such magnitude as to have a decisive bearing on the introduction or otherwise of a partnership law.

Human rights

Both in the UN Declaration of Human Rights and in the UN Convention on Civil and Political Rights, as well as the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, statements are made concerning universal equality before the law and the prohibition of discrimination in various respects. The UN and Council of Europe instruments also include articles on the right to safeguards for private life, the right to protection of family life and the right to form a family.

From this we conclude that our proposals, which do not define any criteria concerning sexual inclination or sexual relations between the parties and which exclude provisions capable of leading to shared legal parenthood for homosexual couples, cannot be deemed contrary to the principles these international instruments give expression to. If anything, legislation doing more than at present to equate homosexual and heterosexual cohabitation would come closer to achieving the underlying intentions of those instruments.

Provisions excluded

Surveys have shown that homosexuals have just as strong a desire for children as heterosexuals. Among heterosexuals too, involuntary childlessness is considerably widespread. Importance is attached to helping involuntarily childless persons, for example by facilitating adoption and various forms of artificial fertilisation. One important principle, however, is that Swedish law does not know any concept of "entitlement to children".

One basic precondition for allowing a person to adopt is that adoption must be to the child's advantage. Insemination is only permissible if the future child will presumably have good conditions to grow up in. For this reason both adoption and insemination are circumscribed by detailed rules, so as to make the best possible provision for these requirements. Thus the question as to whether homosexual couples should also have access to these procedures cannot be viewed as a matter of equating different ways of forming a family. This decision can be based on no other considerations but those of the child's best interests. And it is consideration of the child's best interest which must guide the decision as to whether two persons of the same sex can be awarded joint custody of a child or be given access to some other form of artificial fertilisation.

There is nothing to suggest that homosexuals make worse parents than heterosexuals. And there is a great deal of research to suggest that children

growing up in homosexual families do not differ from children growing up in heterosexual families. That research, however, has come in for a certain amount of criticism. In our view, failing a reasonable degree of consensus among researchers on the possible consequences to a child of growing up in a homosexual family, it is not appropriate for homosexual couples to be enabled to adopt or to be given access to various forms of artificial fertilisation. For the same reason we feel that it should not be possible for homosexual couples to be made joint custodians of children.

We also believe that legislation permitting the sharing of legal parenthood by homosexuals would probably be at variance with present-day values in society. Since an overwhelming proportion of the children below age who are adopted nowadays come from foreign countries, the attitude of the donor countries must also be taken into consideration. In view of the reactions provoked abroad in connection with adoptions when, subsequent to the adoption order, it has become apparent that the adoptive parent is living in a homosexual relationship, we can assume that several countries would object to a child being adopted by two overtly homosexual persons.

In both heterosexual and homosexual families there are cases of children having only one legal parent. In our opinion, the question of safeguarding the rights of these children should be viewed in a wider context and cannot be settled through adoption by a possible spouse or partner.

We are, however, anxious that questions concerning adoption by homosexual couples, the situation of children having only one legal parent and also the situation of children conceived by insemination should not be forgotten. Since these questions exceed the scope of our remit, we recommend that they be made the subject of a separate investigation.

Apart from the Insemination Act (1984:1140) and the In Vitro Fertilisation Act (1988:711), there are few statutory provisions whose implementation obviously presupposes husband and wife or cohabitants of opposite sexes. These rules are also excluded from our recommendations, for reasons which should be obvious.

Duty of information

Since it is uncertain how Swedish partnership will be viewed by other countries, the taxation authority should, as part of the investigation for impediments, explain the risk of a partnership not being valid abroad. We have not found any need, however, for an expressed provision on this point.

Proposed legislation

1. Proposed Partnership Act

Be it enacted as follows.

Chap. 1 Entering and dissolving of partnership

Partnership

Section 1

A partnership is entered into by two persons of the same sex. Those who have entered into partnership with each other are partners.

Section 2

A partnership is dissolved by the death of one partner or by partner divorce.

Impediments to partnership

Section 3

Partnership may only be entered into if one of the persons is either a Swedish citizen domiciled in Sweden or a foreign national domiciled here and of at least two years' residential standing.

Section 4

Partnership may not be entered into if one impediment exists corresponding to one of those set out in Chap. 2 of the Marriage Code.

The right to enter into partnership shall be determined according to Swedish law.

Examination for impediments to partnership

Section 5

Before partnership is entered into, an examination shall be made for impediments to partnership.

Section 6

In the examination procedure, the provisions of Chap. 3 and Chap. 15 of the Marriage Code applying to the procedure for examination for impediments to marriage shall apply.

Partnership registration

Section 7

Partnership is entered into through registration in the presence of relatives or other witnesses.

Section 8

The provisions of Chap. 4, Section 2 of the Marriage Code also apply to partnership registration.

Section 9

A district court judge with judicial experience or a person appointed by the county administration is qualified to be a registrar.

Section 10

Partnership registration shall also be subject to the provisions of Chap. 4, Sections 5, 7 and 8 of the marriage code and to prescriptions issued by the Government.

Decisions concerning partnership registration are contested by appeal as provided in Chap. 15, Section 3 and 4 of the Marriage Code.

As regards international relations concerning partnership registration, Chap. 1, Sections 4-9 of the Act (1904:36, p. 1) on Certain International Legal Relations concerning Marriage and Guardianship shall apply.

Partnership divorce etc.

Section 11

The provisions of Chap. 5 of the Marriage code also apply to partnership divorce.

Section 12

Legal proceedings concerning partnership divorce and proceedings filed in order to establish that a partnership exists or does not exist are partnership causes. Provisions concerning marital causes also apply to partnership causes.

Section 13

A Swedish court may always take cognisance of partnership causes if the partnership was entered into here.

Chap. 2 Legal consequences of partnership

Section 1

A partnership has the same legal consequences as a marriage, subject to the exceptions indicated in Section 2-4.

Provisions relating to marriage and spouses shall apply, *mutatis mutandis*, to partnerships and partners except where otherwise indicated by the rules of exception in Sections 2-4.

Section 2

Partners may neither jointly nor singly adopt children under Chap. 4 of the Code of Parenthood and Guardianship. Nor may partners be appointed, as specially appointed guardians under Chap. 13, Section 8 of the Code of Parenthood and Guardianship, to exercise joint custody of a minor.

Section 3

Provisions which apply to husband and wife and whose applicability is manifestly dependent on the spouses being of opposite sexes do not apply to partners.

Section 4

The provisions of the Ordinance (1931:429) on Certain International Legal Relations concerning Marriage, Adoption and Guardianship do not apply to partnership.

1. This Act enters into force on

2. Proposed Unisexual Cohabitation Act

Be it enacted as follows.

Section 1

The provisions applying with regard to a man and a woman living together as cohabitants shall also apply to two men or two women living together under corresponding conditions, subject to the exceptions indicated in Sections 2 and 3.

Section 2

The provision of Chap. 13, Section 8 of the Code of Parenthood and Guardianship concerning Joint Exercise of Custody of a Minor is not applicable to cohabitants of the same sex.

Section 3

Provisions whose applicability is manifestly dependent on the cohabitants being of opposite sexes are not applicable.

1. This Act enters into force on
2. Through this act the Homosexual Cohabitation Act (1987:813) is repealed.

Författningsförslag

1 Förslag till Lag om partnerskap

Härigenom föreskrivs följande.

1 kap. Partnerskaps ingående och upplösning

Partnerskap

1 § Partnerskap ingås mellan två personer av samma kön. De som har ingått partnerskap med varandra är partner.

2 § Partnerskap upplöses genom den ena partners död eller genom partnerskapsskillnad.

Partnerskapshinder

3 § Partnerskap får ingås endast om en av personerna antingen är svensk medborgare med hemvist i Sverige eller utländsk medborgare med hemvist här efter en bosättning som har varat i minst två år.

4 § Partnerskap får inte ingås om det föreligger ett hinder som motsvarar något av dem som finns i 2 kap. äktenskapsbalken.

Rätten att ingå partnerskap prövas enligt svensk lag.

Prövning av partnerskapshinder

5 § Innan partnerskap ingås skall prövas om det finns något hinder mot partnerskapet.

6 § Vid prövningen tillämpas de bestämmelser i 3 kap. och 15 kap. äktenskapsbalken som gäller för förfarandet vid prövning av äktenskaps-hinder.

Partnerskapsregistrering

7 § Partnerskap ingås genom registrering i närvaro av släktingar eller andra vittnen.

8 § Vid registreringen tillämpas bestämmelserna i 4 kap. 2 § äktenskapsbalken på motsvarande sätt.

9 § Behörig att vara registreringsförrättare är lagfaren domare i tingsrätt eller den som länsstyrelsen har förordnat.

10 § För partnerskapsregistrering gäller i övrigt bestämmelserna i 4 kap. 5, 7 och 8 §§ äktenskapsbalken samt föreskrifter som meddelas av regeringen.

Beslut om förrättande av partnerskapsregistrering överklagas enligt bestämmelserna i 15 kap. 3 och 4 §§ äktenskapsbalken.

Beträffande internationella förhållanden rörande partnerskapsregistrering gäller 1 kap. 4 - 9 §§ lagen (1904:26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap.

Partnerskapsskillnad m.m.

11 § Bestämmelserna i 5 kap. äktenskapsbalken gäller även för partnerskapsskillnad.

12 § Mål om partnerskapsskillnad och mål där talan förs om fastställelse att ett partnerskap består eller inte består är partnerskapsmål. Bestämmelser för äktenskapsmål gäller även för partnerskapsmål.

13 § Partnerskapsmål får alltid tas upp av svensk domstol om partnerskapet har ingåtts här.

2 kap. Partnerskapets rättsverkningar

1 § Ett partnerskap har samma rättsverkningar som ett äktenskap med de undantag som anges i 2 - 4 §§.

Bestämmelser med anknytning till äktenskap och makar tillämpas på motsvarande sätt för partnerskap och partner om inte undantagsreglerna i 2 - 4 §§ ger anledning till annat.

2 § Partner får varken gemensamt eller ensamma anta adoptivbarn enligt 4 kap. föräldrabalken. Inte heller får partner enligt 13 kap. 8 § föräldrabalken utses att i egenskap av särskilt förordnade förmyndare gemensamt utöva vårdnaden om en underårig.

3 § Bestämmelser, som gäller för makar och vars tillämplighet uppenbarligen är beroende av att makarna är av motsatt kön, gäller inte för partner.

4 § Bestämmelserna i förordningen (1931:429) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap, adoption och förmynderskap gäller inte för partnerskap.

1. Denna lag träder i kraft den

2 Förslag till Lag om sambor av samma kön

Härigenom föreskrivs följande.

1 § Vad som gäller i fråga om en man och en kvinna som lever tillsammans som sambor, skall tillämpas även på två män eller två kvinnor som lever tillsammans under motsvarande förhållanden med de undantag som anges i 2 och 3 §§.

2 § Bestämmelsen i 13 kap. 8 § föräldrabalken om gemensamt utövande av vårdnad om underårig är inte tillämplig på sambor av samma kön.

3 § Bestämmelser vars tillämplighet uppenbarligen är beroende av att samborna är av motsatt kön, är inte tillämpliga.

1. Denna lag träder i kraft den

2. Genom lagen upphävs lagen (1987:813) om homosexuella sambor

3 Förslag till Lag om ändring i äktenskapsbalken

Härigenom föreskrivs att 2 kap. 4 §, 3 kap. 3 § och 5 kap. 5 § äktenskapsbalken skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

2 kap.

4 §

Den som är gift får inte ingå nytt äktenskap.

3 kap.

3 §

Kvinnan och mannen skall vid hindersprövningen skriftligen försäkra på heder och samvete att de inte är släkt med varandra i rätt upp- och nedstigande led eller helsyskon. Har de inte tillstånd till äktenskapet enligt 2 kap. 3 § andra stycket, skall deras försäkran också avse att de inte är halvsyskon.

De som begär hindersprövning skall på heder och samvete skriftligen uppge om de tidigare har ingått äktenskap. Den som tidigare har ingått äktenskap skall styrka att äktenskapet har blivit upplöst, om inte detta framgår av folkbokföringen eller av intyg från utländsk myndighet.

5 kap.

5 §

Om äktenskapet har ingåtts trots att makarna är släkt med varandra i rakt upp- och nedstigande led eller är helsyskon, har var och en av makarna rätt till äktenskapsskillnad utan föregående betänketid. Detsamma gäller om äktenskapet har ingåtts trots att någon av makarna redan var gift och det tidigare äktenskapet inte har blivit upplöst.

Föreslagen lydelse

Den som är gift *eller partner* får inte ingå nytt äktenskap.

Kvinnan och mannen skall vid hindersprövningen skriftligen försäkra på heder och samvete att de inte är släkt med varandra i rätt upp- och nedstigande led eller helsyskon. Har de inte tillstånd till äktenskapet enligt 2 kap. 3 § andra stycket, skall deras försäkran också avse att de inte är halvsyskon.

De som begär hindersprövning skall på heder och samvete skriftligen uppge om de tidigare har ingått äktenskap *eller partnerskap*. Den som tidigare har ingått äktenskap *eller partnerskap* skall styrka att äktenskapet *eller partnerskapet* har blivit upplöst, om inte detta framgår av folkbokföringen eller av intyg från utländsk myndighet.

Om äktenskapet har ingåtts trots att makarna är släkt med varandra i rakt upp- och nedstigande led eller är helsyskon, har var och en av makarna rätt till äktenskapsskillnad utan föregående betänketid. Detsamma gäller om äktenskapet har ingåtts trots att någon av makarna redan var gift *eller partner* och det tidi-

Nuvarande lydelse

Föreligger tvegitte, har var och en av makarna i det tidigare äktenskapet rätt att få detta upplöst genom äktenskapsskillnad utan föregående betänketid.

I fall som avses i första stycket kan talan om äktenskapsskillnad föras även av allmän åklagare.

Denna lag träder i kraft den

Föreslagen lydelse

gare äktenskapet *eller partnerskapet* inte har blivit upplöst.

Var någon av makarna gift eller partner vid äktenskapets ingående, har var och en av makarna *eller partnerna* i det tidigare äktenskapet *eller partnerskapet* rätt att få detta upplöst genom äktenskapsskillnad *eller partnerskapsskillnad* utan föregående betänketid.

I fall som avses i första stycket kan talan om äktenskapsskillnad föras även av allmän åklagare.

4 Förslag till Lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs att 7 kap. 1 § brottsbalken skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

7 kap. 1 §

Ingår den som är gift nytt äktenskap eller ingår ogift äktenskap med den som är gift, dömes för tvegifte till böter eller fängelse i högst två år.

Föreslagen lydelse

Ingår den som är gift *eller partner* nytt äktenskap *eller partnerskap*, dömes för *obehörigt ingående av äktenskap eller partnerskap* till böter eller fängelse i högst två år. *Detsamma gäller annan, som ingår äktenskap eller partnerskap med den som är gift eller partner.*

Denna lag träder i kraft den

1 Utredningsuppdraget

Våra direktiv framgår av vad dåvarande chefen för Justitiedepartementet anförde vid regeringssammanträde den 10 januari 1991 i samband med att departementschefen bemyndigades att tillkalla en parlamentariskt sammansatt kommitté för att utvärdera lagen (1987:813) om homosexuella sambor och att inom ramen för denna utvärdering även överväga behovet av en lagstiftning om s.k. registrerat partnerskap. Direktiven (Dir. 1991:6) finns intagna som bilaga 1 till detta betänkande.

Vi har i vårt arbete haft att beakta direktiven (Dir. 1984:5) enligt vilka alla utredningsförslag skall kunna genomföras med oförändrade eller minskade resurser. Vidare har vi haft att beakta direktiven (Dir. 1988:43) angående EG-aspekter i utredningsverksamheten.

Arbetet inleddes i april 1991 och pågick fram till juni 1992 då sekreteraren lämnade kommittén. Det återupptogs i november samma år då ny sekreterare tillträdde.

En av våra uppgifter har varit att utvärdera lagen (1987:813) om homosexuella sambor, den så kallade homosexlagen. För detta ändamål har omfattande underhandskontakter tagits med domstolar, myndigheter, organisationer, advokater och privatpersoner. Vi höll också i juni 1991 en hearing. Till denna hearing inbjöds personer som på olika sätt kommit i kontakt med homosexlagen. Det visade sig dock att dessa personers erfarenhet av lagens tillämpning var förhållandevis liten. Detta trots att många av dem, bl.a. företrädare för RFSL, Riksförbundet för sexuellt likaberättigande, har arbetat mycket med frågor som berör homosexuella. Vi har därför gjort den bedömningen att det inte skulle vara meningsfullt att gå ut med en mer omfattande enkät eller liknande undersökning.

Vår andra uppgift har varit att överväga behovet av en partnerskapslag och, efter en inventering av äktenskapets rättsverkningar, bedöma vilka av äktenskapets rättsverkningar som skall undantas i en partnerskapslag. Arbetet med att inventera äktenskapets rättsverkningar visade sig vara mycket omfattande eftersom dessa rättsverkningar är många, skiftande och återfinns inom ett flertal större rättsområden. Vid inventeringsarbetet har vi gått tillväga på i huvudsak följande sätt. Vi har med hjälp av olika sökord inom rättsdatasystemet funnit författningar som innehåller bestämmelser med anknytning till äktenskapet. En lista över samtliga dessa författningar finns intagna som bilaga 5 till vårt betänkande, "Äktenskapets rättsverkningar, en inventering". I den utsträckning som vi har bedömt att bestämmelserna har varit av större intresse, antingen därför att de är av central betydelse eller därför att det finns anledning att undanta dem i en

partnerskapslag, har vi redovisat dem utförligare i bilaga 6, "Äktenskapets rättsverkningar, en presentation".

I stora delar har vi vid detta inventeringsarbete också träffat på bestämmelser som gäller för sambor. Dessa författningar och bestämmelser redovisas också i nämnda bilagor. Någon särskild förteckning över bestämmelser som gäller för sambor har vi dock inte upprättat. När vi inventerade äktenskapets rättsverkningar fann vi ganska omgående de bestämmelser som var aktuella att undanta i en partnerskapslag. Med hänsyn härtill och till att bestämmelser för sambor typiskt sett är mindre omfattande än bestämmelser för makar fann vi inte anledning att göra en särskild inventering av bestämmelser som gäller för sambor, motsvarande inventeringen av äktenskapets rättsverkningar.

Vid inventeringen av äktenskapets skatterättsliga rättsverkningar har vi anlitat en konsult, kammarrättsassessorn Christina Westerling. Christina Westerling har utfört inventeringsarbetet i denna del och har granskat och godkänt kapitel 14 i bilaga 6, "Skatterättsliga regler".

Enligt direktiven har vi haft att ta del av de erfarenheter som har gjorts i Danmark, det enda land som då hade en partnerskapslag. Kommittén har för detta ändamål bl.a. gjort en studieresa till Köpenhamn och där träffat företrädare för det danska Justitsministeriet, kultursociologen Henning Bech som är verksam i Socialstyrelsens vetenskapliga råd i frågor om homosexualitet samt företrädare för LBL, Landsforeningen for Bøsser og Lesbiske, den danska motsvarigheten till RFSL. Vi har vidare haft kontakter med andra länder, företrädesvis de nordiska, för att informera oss om situationen där i fråga om lagstiftning för samlevande.

Kommitténs tidigare experter, etnologen Pia Lundahl och sociologen Benny Henriksson har för kommitténs räkning gjort en kunskapssammanställning, "Homosexuella parrelationer och barn och homosexuella föräldrar". Kunskapssammanställningen är publicerad som del B av vårt betänkande. I den utsträckning som Pia Lundahl och Benny Henriksson drar slutsatser av det material som de presenterar i denna sammanställning eller ger uttryck för olika värderingar, vill vi understryka att slutsatserna och värderingarna är författarnas egna och sammanställningen ett arbete för vilket författarna svarar självständigt.

Socialstyrelsens vetenskapliga råd i barn- och ungdomspsykiatri, överläkaren Magnus Kihlbom, har gästat oss och redogjort för sin uppfattning om homosexuella som adoptivföräldrar. Psykologerna Sune Innala och Kurt Ernulf, verksamma vid Institutionen för socialt arbete vid Göteborgs Universitet, har gästat oss och redogjort för sin forskning om homosexuella och barn. Vi har också fått del av ett examensarbete som två studerade vid nämnda institution, Åsa Andersson och Susanna Mollner Martinsson, har gjort. Arbetet, "En familj som andra" handlar om homosexuellas föräldraskap.

2 Homosexuellas situation

2.1 Inledning

Många, troligen övervägande flertalet, människor är uteslutande homosexuella eller heterosexuella i den bemärkelsen att de känslomässigt dras enbart till personer av samma respektive motsatt kön. Många människor känner dock - under hela livet eller under vissa perioder - mer eller mindre dragning till såväl det egna som det motsatta könet. I vilken utsträckning denna känslolinriktning sedan tar sig uttryck i handlingar varierar mellan olika personer. När vi använder uttryck som homosexuella och homosexualitet syftar vi på personer som har en känslomässig dragning uteslutande till personer av det egna könet.

Homosexualitet är, som vi antytt ovan, inte bara en rent sexuell dragning till personer av samma kön. Den omfattar även andra känslor än rent sexuella såsom kärlek, omtanke, ömhet, vänskap, lojalitet och omsorg. Den tar sikte inte bara på den rent fysiska attraktionen utan även på den psykiska. Även om det kan tyckas självklart för de allra flesta finns det anledning att påpeka att homosexualitet inte är någon sjukdom. Den går inte att "bota" och är heller inte smittsam. Den kan snarast karaktäriseras som en personlighetsinriktning. På forskningens nuvarande ståndpunkt går det inte att säga varför en del blir heterosexuella och andra homosexuella. De som forskat i dessa frågor är dock överens om att sexuell läggning grundläggs senast under de tidiga barnåren.

När man använder uttryck som homosexualitet och homosexuella syftar dessa begrepp ofta på sexualiteten i snäv bemärkelse. Många homosexuella vänder sig av denna anledning mot uttrycket och vill hellre använda begreppen bögar och lesbiska. Ytterligare en anledning till detta är att såväl forskningen som debatten om homosexualitet i huvudsak har inriktat sig på manliga homosexuella varför uttrycket ofta förknippas med enbart dessa. Trots att vi anser att det finns visst fog för dessa synpunkter kommer vi att använda uttrycken homosexualitet och homosexuella eftersom dessa begrepp är vedertagna.

Homosexualitet har sannolikt funnits i alla samhällen och i alla tider. Under vissa perioder och i vissa samhällen har homosexualitet varit tillåtet och under andra perioder och i andra samhällen har homosexualitet varit förbjudet eller i vart fall tabubelagt. Det finns i dag länder där homosexuella relationer är straffbara, i vissa fall belagda med dödsstraff. Den officiella inställningen i Sverige, vilken kommit till uttryck vid ett flertal tillfällen, är att samlevnad mellan två parter av samma kön är en ur

samhällets synpunkt fullt acceptabel samlevnadsform (bl.a. bet. 1973:LU 20).

Homosexualitet är ingenting som låter sig entydigt definieras. Delvis av denna anledning är det svårt att uppskatta hur många personer som är homosexuella. Det har utförts olika undersökningar för att få klarhet i detta. Sådana undersökningar är av naturliga skäl svåra att utföra och tillförlitligheten av resultaten kan ifrågasättas. I de s.k. Kinseyrapporterna som presenterades efter omfattande undersökningar i USA under 1940- och 1950-talen drog man slutsatsen att cirka fyra procent av männen och två - tre procent av kvinnorna efter puberteten var uteslutande homosexuella (Kinsey m.fl., Mannens sexuella beteende, Stockholm 1949 och Kinsey m.fl., Kvinnans sexuella beteende, Stockholm 1968). Det är tveksamt om dessa siffror kan översättas till dagens svenska förhållanden. I en skrift utgiven av Socialstyrelsen har man ansett det realistiskt att uppskatta andelen homosexuella i Sverige till mellan fem och tio procent av befolkningen (Homosexuellas rättigheter, Stockholm 1991).

Vi har inte ansett att det ligger inom ramen för våra direktiv att på något mer ingående sätt undersöka och redogöra för homosexuellas situation. En sådan undersökning utfördes av den så kallade Homosexutredningen under 1980-talet och publicerades i betänkandet "Homosexuella och samhället" (SOU 1984:63).

Detta kapitel skall således inte ses som en fullständig och heltäckande redogörelse för homosexuellas situation utan mer som en allmän bakgrund till våra överväganden. För en mer ingående redogörelse för ämnet hänvisar vi till betänkandet "Homosexuella och samhället".

2.2 Homosexuella och samhället

2.2.1 Kort bakgrund

Fram till år 1944 var sexuella relationer mellan personer av samma kön, såväl mellan män som mellan kvinnor, förbjudna enligt svensk lag. När detta förbud upphävdes, ersattes det med en minimiålder för frivilliga homosexuella relationer. Denna åldersgräns var dock högre än den som gällde för motsvarande heterosexuella förbindelser. År 1978 ändrades brottsbalkens bestämmelser så att samma nedre åldersgräns kom att gälla för såväl heterosexuella som homosexuella förbindelser.

Frågan om homosexuellas rättigheter behandlades för första gången mera ingående av den svenska riksdagen år 1973. I detta sammanhang godtog riksdagen ett uttalande av lagutskottet att samlevnad mellan två personer av samma kön var från samhällets synpunkt en fullt acceptabel samlevnadsform (bet. 1973:LU20 s. 116). Denna grundläggande officiella syn har därefter kommit till uttryck vid flera tillfällen (bl.a. prop. 1986/87:124 s. 43).

I januari 1978 tillsattes en kommitté med uppgift bl.a. att sammanställa och redovisa tillgänglig vetenskaplig dokumentation om homosexualitet och

att föreslå åtgärder som syftade till att undanröja kvarvarande diskriminering av homosexuella. Kommittén överlämnade sitt slutbetänkande i augusti 1984, "Homosexuella och samhället" (SOU 1984:63). Betänkandet innehöll en omfattande redovisning bl.a. av homosexualitet i ett historiskt perspektiv, olika former av diskriminering av homosexuella, den homosexuella frigörelsekampen, forskning om homosexualitet och om homosexuella relationer samt en redovisning av gällande rätt på olika områden som berör homosexuella. I betänkandet avvisade utredningen tanken på äktenskap mellan homosexuella. Man hänvisade till de grundmurade värderingar som fanns i samhället om äktenskapet som en institution för familjebildning mellan man och kvinna. Som ett alternativ diskuterades att införa en möjlighet för homosexuella att anmäla eller registrera sitt förhållande. Till denna registrering kunde knytas rättsverkningar motsvarande dem som gäller för äktenskap. Man avvisade dock även denna tanke med motiveringen att ett tillskapande av ett nytt rättsinstitut som bara hänför sig till homosexuella framstår som ett onödigt utpekande av en grupp människor i samhället. Man pekade också på risken att ett sådant system skulle kunna befästa rådande fördomar. Däremot borde enligt utredningen homosexuell samlevnad från rättslig synpunkt jämföras med vad som inom lagstiftningen kallas äktenskapsliknande förhållande eller motsvarande uttryck.

Betänkandet blev föremål för en omfattande remissbehandling och i prop. 1986/87:124 anslöt sig föredragande statsrådet i huvudsak till utredningens bedömning och föreslog att den då föreslagna lagen (1987:232) om sambors gemensamma hem skulle göras tillämplig även på homosexuella förhållanden. Vid riksdagsbehandlingen tillstyrktes detta förslag och resulterade så småningom i lagen (1987:813) om homosexuella sambor, den s.k. homosexlagen. Enligt denna lag, som trädde i kraft den 1 januari 1988, skall vad som gäller i fråga om sambor enligt ett antal uppräknade lagar och bestämmelser tillämpas även på två personer som bor tillsammans i ett homosexuellt förhållande.

Riksdagen behandlade under 1989 och 1990 ett flertal motioner om att införa en lag om s.k. registrerat partnerskap för homosexuella. En sådan lag skulle möjliggöra för två homosexuella att registrera sitt förhållande och därigenom åstadkomma att flertalet av äktenskapets rättsverkningar blir tillämpliga på förhållandet. Riksdagen avlog dock motionerna.

I den proposition som följde på betänkandet "Homosexuella och samhället" föreslogs bl.a. att Socialstyrelsen skulle ges ett övergripande ansvar för samordningen av insatser för homosexuella (prop. 1986/87:124 s. 29). Genom beslut av regeringen den 10 december 1987 gavs Socialstyrelsen ett sådant ansvar. I uppdraget ingick även att i samråd med berörda myndigheter följa utvecklingen av homosexuellas situation och överväga i vilka former diskrimineringen av homosexuella kan motverkas av samhället. Det kan nämnas att Socialstyrelsens uppdrag under år 1993 övertogs av Folkhälsoinstitutet.

Inom ramen för sitt uppdrag presenterade Socialstyrelsen för regeringen i juni 1990 ett förslag till lagstiftning om registrerat partnerskap. Förslaget

finns intaget som bilaga 2 till detta betänkande. Bl.a. med anledning härav tillsattes Partnerskapskommittén.

Under tiden som vår kommitté har arbetat med frågan har ytterligare motioner framlagts i riksdagen om införande av en lag om registrerat partnerskap. Riksdagen har dock avslagit dessa motioner med hänvisning till det pågående kommittéarbetet (bl.a. bet. 1992/93:LU36).

2.2.2 Synen på homosexuella

I takt med att öppenheten till sexualitet i allmänhet har blivit större och många fördomar om homosexualitet har raserats är de flesta människor inte negativa till homosexuella. De är snarare likgiltiga. Många av dessa är dock negativa till homosexuella beteenden. En del människor är negativt inställda såväl till homosexualitet som sådan som till homosexuella beteenden. De uppfattar homosexualitet som något onaturligt och kanske skrämmande. Den negativa uppfattningen kan i viss mån bero på att det fortfarande finns föreställningar om att homosexuella är "sexgalningar", "avvikande", att homosexualitet skulle "smitta" och att man kan "förföras" till homosexualitet. Den kan till viss del ha sin grund i en rädsla inför egna homosexuella fantasier. Avståndstagandet, som i stor utsträckning bygger på okunskap, kan ta sig olika uttryck. Vanligt förekommande är att man helt enkelt inte låtsas om att homosexualitet förekommer. Ett annat sätt är att i olika sammanhang, i visor, i historier och i slanguttryck, uttrycka förakt för homosexuella och homosexualitet.

Från kristet håll finns ingen enhetlig linje vad gäller inställningen till homosexuella och homosexualitet. Svenska kyrkans senaste officiella uttalande i frågan om homosexualitet härstammar från ett biskopsbrev år 1951. Beträffande innebörden i detta och utvecklingen fram till år 1984 hänvisas till "Homosexuella och samhället" (SOU 1984:63 s. 57 ff).

Ärkebiskopen i Uppsala, Bertil Werkström, avgav ett remissvar över detta betänkande efter hörande av övriga biskopar. I remissvaret anförde ärkebiskopen, med poängterande att han inte hade möjlighet att uttala sig på alla kyrkomedlemmars eller ens på alla prästers eller biskopars uppdrag, bl.a. att kyrkans på bibeln grundade uppfattning var att det homosexuella beteendet stred mot skapelseordningen men att detta inte ger någon rätt att beröva homosexuella deras människovärde eller inskränker de krav som kärleken till medmänniskan ställer. Han anförde vidare att kristna homosexuella måste rekommenderas att leva i vänskap och celibat eftersom sexualiteten hör äktenskapet till.

Biskopens remissvar gav upphov till en omfattande debatt eftersom det, särskilt vad avsåg rekommendationen om celibat, för många framstod som ett steg tillbaka. En särskild samtalsgrupp tillsattes med uppgift att ånyo se över frågor om kyrkan och homosexuella. Gruppen bestod av företrädare för Svenska kyrkan och EKHO, Ekumeniska gruppen för kristna homosexuella i Sverige. Gruppen avlämnade 1988 sin rapport "En fråga om kärlek" (Stockholm 1988). I denna rapport, som dock inte kan ses som ett officiellt uttalande från Svenska kyrkan, analyserade man olika bibeltexter för att finna ut vad bibeln sade om homosexualitet. Man fann

att det inte fanns något ställe i bibeln där någon inställning till homosexualitet redovisades. Däremot ansåg man att bibelns budskap var klart fördömande när det gäller sexuellt utnyttjande, sexuell förnedring, kultisk prostitution, perverst leverne och falska anklagelser. Man redovisade också bibelns klara budskap om kärleken till nästan, omvårdnaden om medmänniskan, trohet i kärleksförhållanden och ansvaret för vårt sätt att leva.

Det skall poängteras att inte alla kristna drar samma slutsats som den som man har dragit i "En fråga om kärlek", nämligen att det inte finns någon i bibeln redovisad inställning till sexualitet.

Med anledning av en motion om kyrklig välsignelse för homosexuella, har det tillsatts ytterligare en arbetsgrupp inom Svenska kyrkan för att utreda homosexualitetens konsekvenser för kyrkans förkunnelse, undervisning och själavård. Arbetsgruppen planerar att avge sin rapport under våren 1994.

Sveriges frikyrkoråd yttrade sig också över "Homosexuella och samhället". I sitt remissvar anförde man att synen på homosexualiteten i detaljer inte är enhetlig vare sig inom eller mellan de fria kristna samfundet. Man redovisade dock en gemensam grundinställning. Denna grundinställning innebär i stora drag att man tar avstånd från all diskriminering av homosexuella men att sambor av samma kön, i förhållande till andra människor som lever varaktigt tillsammans i andra former än äktenskap, inte heller skall särbehandlas positivt. Under hänvisning till skapelseordningen uttalade man vidare att man som kristen enligt den traditionella kristna synen skall ta avstånd från homosexuella förbindelser och att den som inte kan tänka sig heterosexuell samlevnad hänvisas till ett liv i avhållsamhet. Man poängterade dock att även homosexuella kan vara med i den kristna församlingen.

I den spontanremiss som Sveriges frikyrkoråd den 16 januari 1990 avgav över Socialstyrelsens förslag till lag om registrerat partnerskap, tog man avstånd från förslaget såsom innebärande en positiv särbehandling av homosexuella.

Statsmakernas, genom riksdagen uttryckta, inställning är som inledningsvis nämnts att homosexuell samlevnad är ur samhällets synpunkt en fullt godtagbar samlevnadsform.

2.2.3 Homosexuella och hälsofrågor

Tidigare undersökningar har visat en tendens till att homosexuella män skulle vara överrepresenterade när det gäller sexuellt överförbara sjukdomar i allmänhet. Enligt vad vi har inhämtat från Venhälsan vid Södersjukhuset i Stockholm upphörde denna tendens vid slutet av 1970-talet varför dagens officiella statistik, med undantag för den som förs om hivinfektion och aids, inte är uppbyggd med utgångspunkt från sexuell läggning. Det finns således i dag inget belägg för påståendet att homosexuella oftare än heterosexuella skulle ha exempelvis gonorré eller klamydia.

Av den statistik som förts av Statens Bakteriologiska Laboratorium framgår att den hittills vanligaste smittvägen i Sverige av hivinfektion är

mellan homosexuella män (Epid-aktuellt 1993 nr 3, Statens Bakteriologiska Laboratorium).

I januari 1991 inledde RFSL, Riksförbundet för sexuellt likaberättigande, ett projekt "Homosexuella och alkohol och andra droger". Under detta projekt har man bl.a. gått ut med en enkät om alkoholvanor till samtliga RFSL-medlemmar som har post. Bearbetningen och utvärderingen av denna undersökning är ännu inte färdig. Av en delrapport som har upprättats den 25 augusti 1993 framgår emellertid bl.a. följande.

Man skickade ut 3 552 enkäter och fick svar från 1 739 personer dvs. svarsfrekvensen låg på 49 procent. Fördelningen mellan kvinnor och män och den geografiska fördelningen överensstämde med RFSL:s medlemsuppgifter i stort. Den äldsta som svarade var född 1902 och den yngste var född 1975. Resultatet av undersökningen gav vid handen att de manliga svarspersonerna i genomsnitt drack nästan dubbelt så mycket som den genomsnittlige svenske mannen och de kvinnliga svarspersonerna mer än dubbelt så mycket som den genomsnittliga svenska kvinnan. Således drack den manlige svarspersonen 8,02 liter och den kvinnliga 4,735 liter ren alkohol om året. Av den år 1987 av Hauge & Irgens-Jensen publicerade undersökningen "Alkoholen i Norden" dricker den svenske genomsnittsmannen 4,96 liter och den svenska genomsnittskvinnan 1,94 liter ren alkohol per år. Enkätundersökningen visade vidare ett samband mellan konsumtion och inkomst på det sättet att den som tjänar mer dricker mer. Man fann dock inte något, varken positivt eller negativt, samband mellan alkoholkonsumtion och "öppenhet". Med öppenhet avses här en homosexuell person som är öppet homosexuell. Man fann vidare att upplevda negativa konsekvenser av drickandet såsom att man ofta dricker mer än vad man bestämde sig för när man började dricka, att doktorn eller ens vänner tycker att man ska skära ner eller sluta, att man gjort eller sagt saker som man ångrar när man druckit, oro för att man ska bli alkoholiserad, att man kör bil när man druckit eller att man råkat ut för någon olycka när man varit påverkad var större bland dem som hade svarat på enkäten än hos personerna i den nordiska undersökningen. Ett undantag var dock att personerna i RFSL:s undersökning blev mindre bråkiga än genomsnittssvensken efter alkoholförtäring. Man fann vidare, liksom man tidigare hade funnit i andra undersökningar, att det var ett fåtal som stod för en stor del av alkoholkonsumtionen.

I rapporten pekar man på de svårigheter som generellt finns när det gäller denna typ av undersökningar. Bortfallet är alltid stort och personer tenderar ofta att underskatta sin konsumtion. Man kan också ifrågasätta "typiskheten" hos personer som svarar på enkäter av det här slaget. Till just denna undersökning kommer att det är omöjligt att få fram en "homosexuell Medelsvensson". Detta beror dels på att frågan om man är homosexuell är en fråga om hur man ser på sig själv, dels att det är många som inte vågar svara på en enkät som riktar sig till homosexuella, dels ock att alla homosexuella inte är representerade i undersökningen utan endast de som är medlemmar i RFSL.

Det finns olika teorier om varför homosexuella är överrepresenterade när det gäller konsumtion av alkohol. Någon säker kunskap om detta finns inte.

Under detta avsnitt vill vi också något beröra det förhållande att homosexuella, och då särskilt homosexuella kvinnor ofta är "osynliga". Med detta uttryck menar vi att omgivningen i allmänhet utgår från att en person är heterosexuell vilket kan medföra komplikationer i olika sammanhang, inte minst inom sjukvården. Biträdande överläkaren vid kvinnokliniken vid Helsingborgs lasarett, Elsa Lena Ryding, har skrivit en artikel om de svårigheter som homosexuella kvinnor kan möta i samband med gynekologiska undersökningar (Nordisk sexologi 1992:10, s. 116 - 123).

2.3 Homosexuella relationer

2.3.1 Homosexuella parrelationer och samboförhållanden

Kommitténs tidigare experter, etnologen Pia Lundahl och sociologen Benny Henriksson har gjort en kunskapssammanställning av stora delar av den forskning som finns på området. Kunskapssammanställningen, "Homosexuella parrelationer och barn och homosexuella föräldrar" är publicerad som del B av vårt betänkande. Vi kommer därför att här endast kort redogöra för ämnet. De faktauppgifter som redovisas i detta avsnitt är hämtade ur kunskapssammanställningen. Vi vill poängtera att de slutsatser som dras och eventuella värderingar som författarna ger uttryck för i denna kunskapssammanställning, helt och hållet står för författarna själva.

I olika undersökningar har man antagit att cirka hälften av alla homosexuella lever i parförhållanden och att fler ändå önskar att få leva i ett parförhållande. Undersökningarna är behäftade med brister i olika avseenden varför det knappast kan hävdas att de är representativa. Med utgångspunkt från dessa studier kan man dock med ganska stor säkerhet hävda att en stor andel homosexuella lever i parförhållanden.

Det är naturligtvis omöjligt att generellt beskriva hur ett homosexuellt parförhållande ser ut. Skillnaden mellan olika homosexuella relationer är lika stor som skillnaden mellan olika heterosexuella relationer. I princip kan sägas att homosexuella parförhållanden inte är särskilt olika heterosexuella parförhållanden om man undantar den grundläggande skillnaden att parterna har samma kön. Intervjuade homosexuella par redovisar ungefär samma positiva upplevelser och problem som heterosexuella par gör. De skillnader som redovisats i olika studier har antagits snarare ha samband med personens kön än med om han är homo- eller heterosexuell. En viktig skillnad i förhållande till heterosexuella par är dock att homosexuella par har svårare att bevara sin parrelation. Detta förhållande antas bero på dels omgivningens förväntningar och negativa reaktioner, dels att homosexuella

par inte har lika många sociala hinder mot en separation som heterosexuella par.

2.3.2 Lagen om homosexuella sambor

Lagen (1987:813) om homosexuella sambor trädde i kraft den 1 januari 1988. Enligt denna lag skall vad som gäller i fråga om sambor enligt ett antal uppräknade lagar och bestämmelser tillämpas även på två personer som bor tillsammans i ett homosexuellt förhållande. Genom denna lag görs bl.a. lagen (1987:232) om sambors gemensamma hem och ärvdabalken tillämplig på sambor av samma kön. Lagen är en utpräglad skyddslagstiftning som ger sambor av samma kön en viss grundtrygghet, främst i samband med samboförhållandets upplösning. Den jämställer i ett flertal avseenden sambor av samma och motsatt kön. Någon fullständig jämlikhet råder dock inte. En utförligare redovisning av lagen återfinns i kapitel 4, "Lagen om homosexuella sambor".

2.4 Homosexuella och barn

2.4.1 Inledning

Det är känt att det finns barn som växer upp i homosexuella familjebildningar. Många homosexuella har, innan de blivit medvetna om eller accepterat sin homosexualitet, haft heterosexuella förhållanden och har barn från dessa förhållanden.

Det förekommer också att personer i homosexuella förhållanden skaffar barn med avsikt att barnet skall växa upp i det homosexuella förhållandet, i praktiken som parternas gemensamma barn. Detta kan ske genom att den ene parten eller båda parterna i ett förhållande har en förbindelse med någon av motsatt kön, ensam adopterar eller låter sig insemineras. Parterna i förhållandet har dock inte möjlighet att uppnå gemensamt rättsligt föräldraskap till eller gemensam vårdnad om ett barn. Ett homosexuellt par får inte adoptera gemensamt och har inte tillgång till de olika former av konstlad befruktning som i Sverige erbjuds heterosexuella par. I de fall som homosexuella par skaffar barn genom konstlad befruktning sker detta således utomlands eller på privat väg. Det kan här nämnas att RFSL, Riksförbundet för sexuell likaberättigande, har givit ut "Handbok för homosexuella föräldrar". Denna skrift innehåller bl.a. praktiska råd om hur man kan gå tillväga vid "privat" insemination.

2.4.2 Forskningsläge

I "Homosexuella parrelationer och barn och homosexuella föräldrar", del B av detta betänkande, finns en ingående redogörelse för forskning om homosexuella och barn. Vi hänvisar till denna sammanställning. Sammanfattningsvis kan sägas att det i dag, såvitt vi känner till, inte finns någon

undersökning som pekar på några skillnader mellan å ena sidan barn som växer upp med en homosexuell förälder eller med en homosexuell förälder och dennes partner och å andra sidan barn som växer upp med en eller två heterosexuella föräldrar eller med en heterosexuell förälder och dennes partner. Denna forskning har av många kritiserats som otillförlitlig främst därför att den inte är representativ. Andra har tillbakavisat denna kritik och hävdar att forskningen har acceptabel vetenskaplig kvalitet.

2.4.3 Vårdnadsfrågor

Barn står under vårdnad av en eller båda sina biologiska föräldrar eller adoptivföräldrar om inte vårdnaden har anförtrots åt en eller två särskilt förordnade förmyndare. Endast makar kan anta adoptivbarn gemensamt (4 kap. 4 § FB). Om en person i ett homosexuellt förhållande har ett barn kan hans partner visserligen adoptera barnet, men en sådan adoption innebär att släktskapsbanden mellan barnet och de ursprungliga föräldrarna klipps av (4 kap. 8 § FB). Ett homosexuellt par har således inte möjlighet att genom adoption åstadkomma att vårdnaden om ett barn blir gemensam.

En av förutsättningarna för att två särskilt förordnade förmyndare skall kunna utses till vårdnadshavare för ett barn är att de är gifta med varandra eller bor tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden (13 kap. 8 § FB). Med uttrycket samboende under äktenskapsliknande förhållanden avses i detta sammanhang endast heterosexuell samlevnad. Ett homosexuellt par har således inte heller möjlighet att på detta sätt uppnå gemensam vårdnad om ett barn.

I de fall där domstol har att ta ställning till vårdnadsfrågor skall rätten alltid förordna i enlighet med vad som kan anses vara bäst för barnet. Domstolen skall härvid göra en helhetsbedömning av samtliga omständigheter av betydelse. I svensk rättspraxis fastslogs redan 1955 principen att homosexualitet som sådan inte diskvalificerar någon som vårdnadshavare (NJA 1955 s. 63).

2.4.4 Adoptionsfrågor

Eftersom endast makar kan adoptera gemensamt kan ett homosexuellt par inte få gemensamma barn genom adoption. Det finns dock inget principiellt hinder för en homosexuell i ett par att adoptera ensam. Barnet blir då rättsligt sett adoptantens eget och paret har ingen möjlighet att genom s.k. närstående- eller styvbarnsadoption åstadkomma ett gemensamt rättsligt föräldraförhållande.

För att någon skall få adoptera krävs att rätten lämnar tillstånd till adoptionen. Sådant tillstånd får, enligt 4 kap. 6 § FB, ges endast om adoptionen är till fördel för barnet och sökanden har uppfostrat barnet eller vill uppfostra det eller det annars med hänsyn till det personliga förhållandet mellan sökanden och barnet finns särskild anledning till adoptionen.

En underårig får inte utan socialnämndens medgivande tas emot för stadigvarande vård och fostran i ett enskilt hem som inte tillhör någon av hans föräldrar eller någon annan som har vårdnaden om honom (25 § socialtjänstlagen [1980:620]). Sådant medgivande föregås av en utredning av förhållandena i det enskilda hemmet. I de flesta fall av adoption av underårig krävs alltså även socialnämndens medgivande.

Kammarrätten i Stockholm har under 1992 prövat en fråga om medgivande enligt 25 § socialtjänstlagen där sökanden var homosexuell (mål 4677-1992). De närmare omständigheterna var följande. Mannen levde i ett homosexuellt förhållande med en annan man och, såvitt kan anses framgå av kammarrättens dom, under ordnade sociala och ekonomiska förhållanden. Han ansökte om medgivande att ta emot ett utländskt barn för adoption. Såväl sociala distriktsnämnden som länsrätten och kammarrätten avlog hans ansökan. Man ansåg att mannen inte var lämplig att ta emot ett utländskt barn för adoption och hänvisade till de psykiska påfrestningar som ett barn som växer upp i ett homosexuellt förhållande kan komma att utsättas för i förening med den svåra situation som adoptivbarn från andra länder typiskt sett har. Vid målet i länsrätten inhämtades yttrande från Socialstyrelsen som i sin tur inhämtade yttrande från styrelsens vetenskapliga råd i barn- och ungdomspsykiatri och i utvecklingspsykologi. Såväl Socialstyrelsen som dess vetenskapliga råd redovisade uppfattningen att det inte kan anses vara till barnets bästa att adopteras av en ensamstående homosexuell eller ett homosexuellt par. Domen har överklagats till Regeringsrätten som meddelade prövningstillstånd i juni 1993 (mål 6305-92).

Av kammarrättens dom kan utläsas att homosexualitet som sådan inte diskriminerar någon som adoptivförälder utan får anses som en av många omständigheter i den bedömning av vad som är till fördel för barnet.

I dag hävdas det knappast från sakkunnigt håll att barn till homosexuella föräldrar kan förledas till homosexualitet eller att det skulle föreligga en större risk att en homosexuell än en heterosexuell förälder skulle förgripa sig sexuellt mot barnet. Många sakkunniga anser sig dock inte kunna bortse från risken att det särskilt för adoptivbarn skulle innebära en påfrestning att växa upp i en homosexuell familjebildning. Denna påfrestning skulle närmast bero på omgivningens förväntade negativa reaktioner på grund av att det i dag är ovanligt och knappast accepterat av allmänheten med öppet homosexuella barnfamiljer.

Frågan om rätten för homosexuella att adoptera togs upp i "Homosexuella och samhället" (SOU 1984:63 s. 77 ff). Utredningen avvisade denna möjlighet efter följande överväganden. Man anförde att homosexuella vårdnadshavare i och för sig har samma förutsättningar som andra vårdnadshavare att ge uppväxande barn omvårdnad, omtanke och kärlek vilket talade för att tillåta adoption av homosexuella. Man fann emellertid att rätt till adoption av två personer av samma kön saknade förankring i det allmänna rättsmedvetandet och att det därför kunde innebära en större påfrestning för ett adoptivbarn att växa upp i en homosexuell än i en heterosexuell familjemiljö. Man pekade också på det förhållandet att få

givarländer skulle acceptera att dess medborgare skulle få adopteras av två personer av samma kön.

I prop. 1986/87:124 s. 40 instämde departementschefen i utredningens bedömning att det inte borde införas någon möjlighet för två personer av samma kön att adoptera gemensamt. Han anförde vidare beträffande närståendeoptioner att behovet härav aktualiserades främst vid vårdnadshavarens död och att det redan enligt gällande rätt i en sådan situation var möjligt för en efterlevande samlevnadspartner att adoptera barnet.

I Socialstyrelsens förslag till lag om registrerat partnerskap undantogs möjligheten till gemensam adoption. Undantaget motiverades inte närmare.

2.4.5 Insemination

Insemination är en form av konstlad befruktning som innebär att sperma införs i en kvinna på konstlad väg. Den sperma som används kan komma från antingen kvinnans man eller sambo eller från en annan man. I sistnämnda fall betecknas förfarandet som givarinsemination. Insemination får enligt 2 § lagen (1984:1140) om insemination utföras endast om kvinnan är gift eller bor tillsammans med en man under äktenskapsliknande förhållanden. Ensamstående kvinnor liksom kvinnor som lever i homosexuella förhållanden, för vilka endast givarinsemination är aktuell, är således uteslagna från lagens tillämpning.

Den så kallade Inseminationsutredningen ansåg att möjligheten till insemination skulle begränsas till kvinnor som levde i äktenskap eller i en fast relation med en man. Utredningen anförde i sitt betänkande, SOU 1983:42, som skäl för denna ståndpunkt att ett barn behöver både en faders- och en modersgestalt för att ha de bästa förutsättningarna att växa upp under goda förhållanden. I prop. 1984/85:2 anförde föredragande statsrådet i denna fråga att inseminationsverksamheten i vart fall till att börja med skulle begränsas till de fall då det av olika anledningar brister i de naturliga förutsättningarna att nå ett havandeskap. Han anförde vidare att avsaknaden av forskning om situationen för de barn som har kommit till genom insemination talar mot att denna teknik används i andra fall än då barnen kan växa upp hos föräldrar av båda könen.

Både i samband med inseminationslagens tillkomst och senare har motioner framlagts som syftat till en ändring av lagen i detta avseende. Riksdagen har dock avslagit motionerna.

Lagen (1984:1140) om insemination straffbelägger vissa former av medverkan till insemination i strid mot lagen endast i de fall de sker vanemässigt eller för vinnings skull. Det är således inget som hindrar en ensamstående eller lesbisk kvinna att låta sig insemineras "privat" eller någon att medverka till sådan insemination om det ej sker vanemässigt eller i vinningssyfte. Det är också möjligt för en sådan kvinna att genomgå inseminationsbehandling utomlands. Man vet att privata inseminationer eller inseminationer i utlandet sker på ensamstående kvinnor eller kvinnor som lever i lesbiska förhållanden. I vilken utsträckning det sker är dock okänt. Vid de inseminationer som sker inom den svenska sjukvården fryses donationssperman i avvaktan på resultat av hiv-tester. Vid i vart fall

privata inseminationer kan donators frihet från hiv-smitta knappast garanteras.

Vid inseminationer som utförs inom sjukvården skall kvinnans make eller den man hon sammanbor med skriftligen samtycka till inseminationen. En man som sålunda har samtyckt till insemination presumeras vara far till ett barn som tillkommit efter sådan insemination. Ett barn som har tillkommit efter privat insemination på en ensamstående eller lesbisk kvinna som vägrar att uppge spermadonatorns identitet kommer endast att ha en rättslig förälder.

2.4.6 "Styvbarnens" situation

Med styvbarn avser vi barn som växer upp med den ene av sina biologiska föräldrar eller adoptivföräldrar och den förälderns make, eller sambo av samma eller motsatt kön som inte är barnets förälder, styvföräldern. Denna situation kan uppstå när den ene föräldern är avliden men också när föräldrarna har separerat eller kanske aldrig har levt tillsammans. Ett styvbarnsförhållande enligt vår definition kan således uppkomma i såväl heterosexuella som homosexuella förhållanden.

Om ett barn står under vårdnad av båda föräldrarna och en av dem dör, tillkommer vårdnaden den andre föräldern. Om barnet står under endast den ene förälderns vårdnad och denne avlider, skall rätten anförtro vårdnaden åt den andre föräldern eller, om det är lämpligare, åt en eller två särskilt förordnade förmyndare. Om båda föräldrarna är avlidna utövas vårdnaden av barnets förmyndare. Detta framgår av 6 kap. 9 § FB.

I de situationer där det inte är aktuellt att vårdnaden skall tillkomma en av de ursprungliga föräldrarna, antingen därför att båda är döda, den enda kända föräldern är död eller den överlevande av någon anledning inte är aktuell och där det finns en styvförälder kan denne förordnas till förmyndare. En styvförälder har dock inte i denna egenskap något automatiskt försteg som förmyndare och vårdnadshavare. Den avgörande bedömningen är här vad som är bäst för barnet.

Det förekommer att homosexuella par kommer överens om att skaffa barn tillsammans trots att barnet med nuvarande lagstiftning inte kan betraktas som parternas gemensamma. Rättsligt sett kan det innebära att barnet bara har en förälder trots att det kanske har tillbringat hela sin uppväxt tillsammans med det homosexuella paret och betraktar det som sina föräldrar.

Även i heterosexuella familjebildningar förekommer det att barn har endast en rättslig förälder och att det växer upp med denna förälder och en styvförälder. I händelse av den rättsliga förälderns fränfalle finns i dessa situationer ingen annan rättslig förälder som naturlig vårdnadshavare. Det är inte heller självklart att styvföräldern förordnas som förmyndare och vårdnadshavare även om detta sannolikt sker i övervägande antalet fall.

För ett heterosexuellt par där en av parterna är ensam rättslig förälder till ett barn finns möjlighet för den andre parten att adoptera barnet och på

så sätt "legalisera" ett faktiskt föräldraförhållande. Någon sådan möjlighet har dock inte ett homosexuellt par.

Enligt 6 kap. 15 § FB har ett barns vårdnadshavare ansvar för att barnets behov av umgänge med den andre föräldern och med annan som står barnet särskilt nära så långt som möjligt tillgodoses. Om barnets vårdnadshavare motsätter sig sådant umgänge kan rätten förordna om umgänge efter vad som är bäst för barnet. Med uttrycket "annan som står barnet särskilt nära" avses exempelvis barnets mor- eller farföräldrar, tidigare fosterföräldrar eller styvförälder. Även andra personer kan omfattas av uttrycket. Det avgörande är barnets förhållande till personen. Någon principiell skillnad mellan den situationen att personen är tidigare styvförälder i ett heterosexuellt förhållande och styvförälder i ett homosexuellt förhållande föreligger inte.

Föräldrar har, oavsett vårdnadssituationen, skyldighet att efter förmåga bidra till barnets behov av ekonomiskt underhåll. En styvförälder är subsidiärt underhållsskyldig mot ett styvbarn endast om han är gift med eller har barn tillsammans med föräldern. Eftersom reglerna om bidragsförskott normalt garanterar varje barn en minimistandard, aktualiseras en styvförälders underhållsskyldighet främst när det gäller behov som ligger över denna standard. En subsidiär underhållsskyldighet för en styvförälder i en homosexuell familjebildning kan med nuvarande regler inte uppkomma.

2.5 Homosexuellas krav på reformer

Från homosexuellas organisationer har sedan lång tid framförts krav på att homosexuell samlevnad i alla avseenden skall jämföras med heterosexuell samlevnad. Som grund för dessa krav har anförts såväl rättviseskäl som att det föreligger ett behov av mer omfattande rättslig reglering av homosexuella parförhållanden. Man menar också att en sådan jämförbarhet skulle innebära en ökad förståelse för och acceptans av homosexuella och homosexualitet. Man vänder sig mot att lagen (1987:813) om homosexuella sambor endast till viss del jämförar homosexuell och heterosexuell samlevnad. Man framför även krav på att få möjlighet att på ett enkelt sätt få tillgång till en mer heltäckande rättslig reglering av ett homosexuellt förhållande, helt eller delvis motsvarande de regler som gäller för makar, dvs. en lagstiftning om s.k. registrerat partnerskap. Man har poängterat att vad man vill uppnå inte bara gäller rättigheter i förhållande till varandra och samhället. Man vill också ta på sig de skyldigheter i förhållande till varandra och samhället som ett sådant system skulle innebära. Många önskar också få möjlighet att genom adoption och konstlad befruktning kunna uppnå ett gemensamt föräldraskap.

Inte alla homosexuella är dock för en lagstiftning av typen registrerat partnerskap. Vissa vill inte acceptera ett partnerskap som inte fullt ut likställs med äktenskap och menar att ett andra rangens arrangemang befäster en uppfattning om att homosexuella inte skulle vara lika mycket

värda som heterosexuella. Andra anser att ett partnerskap som bygger på äktenskapets regelverk liksom äktenskapet inbjuder till ekonomiskt beroende, undertryckta konflikter m.m. och motarbetar av den anledningen en sådan lagstiftning. De allra flesta homosexuella är dock sannolikt för en lagstiftning om partnerskap.

3 Hushållsgemenskap

3.1 Inledning

Begreppet hushåll används ofta i vardagsspråket utan att det finns särskild anledning att närmare undersöka vad som menas med det. Ett hushåll kan bestå av en eller flera personer. Med hushållsgemenskap avses vanligtvis en förhållandevis varaktig gemenskap mellan två eller flera personer som delar bostad och har ett visst mått av ekonomisk gemenskap och samarbete i vardagliga göromål. Denna definition är dock varken heltäckande eller uttömmande och ger heller inte underlag för några mer precisa antaganden om vilka personer det rör sig om.

De personer som lever i hushållsgemenskap med varandra kan således vara äkta makar, sambor av samma eller motsatt kön, sambor som sammanbor under vissa perioder, dvs. vad man ibland kallar helgbor eller delsbor, men också släktingar, vänner eller studiekamrater som av praktiska eller andra skäl delar bostad. Omfattningen av den ekonomiska gemenskap som personerna har varierar dels mellan dessa grupper men också inom dem. Det förekommer således samboende makar vars ekonomi är helt åtskild och också goda vänner som sammanbor och har fullständigt sammanflätad ekonomi. Även samarbetet i vardagliga göromål kan variera, dels mellan olika hushåll, dels mellan olika tidsperioder i samma hushåll. Skälen till att två eller flera personer bildar ett hushåll växlar också. De kan vara känslomässigt eller socialt betingade men kan också vara grundade på praktiska överväganden såsom ekonomiska förhållanden och tillgången till bostäder på viss ort. Kombinationer av dessa skäl är givetvis också tänkbara. Det är inte självklart att de personer som bildar ett hushåll har samma uppfattning om anledningen till att de har gemensamt hushåll. Vidare finns det stora variationer beträffande hur varaktig en hushållsgemenskap är tänkt att vara eller faktiskt är. De personkonstellationer som utgör vad man vanligtvis avser med hushåll är således mycket olika.

3.2 Statistiska uppgifter om olika former av hushållsgemenskap

Statistiska centralbyrån, SCB, utför sedan 1975 årligen undersökningar som beskriver hushållens utseende, "Undersökningen av levnadsförhållanden", kallad ULF:en. ULF:en utförs i form av intervjuundersökningar och bearbetas i tvåårsintervaller. Antalet intervjupersoner är cirka 7 000

och de är mellan 16 och 84 år. Intervjupersonerna lämnar uppgifter om bl.a. vilka andra personer som bor i samma bostad, deras ålder, kön och eventuell släktskapsrelation till intervjupersonen. Av undersökningsmaterialet framgår inte om samboende par är gifta och inte heller om de barn som finns i hushållet hos sammanboende par är gemensamma eller ena partens. Syftet med eller anledningen till hushållsgemenskapen belyses inte alls i undersökningen och inte heller hur länge en hushållsgemenskap har varat. I de fall där intervjupersonerna redovisas som sammanboende, avses endast sammanboende av motsatt kön. I vilken utsträckning tillfrågade personer som är s.k. homosexuella sambor har uppgett att de är sammanboende eller ensamstående, icke ensamboende, är oklart. Undersökningen grundas på intervjupersonernas egna uppgifter och de har inte kontrollerats.

Av SCB:s rapport 72 i serien Levnadsförhållanden för åren 1988 och 1989 framgår följande. Av samtliga personer i åldrarna 16 - 84 år har 31,6 procent bildat egen familj med såväl make/maka eller sambo som barn i hushållet. Ensamstående med barn under 18 år i hushållet utgör 2,8 procent av intervjupersonerna och 1,1 procent är ensamstående och lever med enbart vuxna barn i hushållet. Sammanboende utan barn i hushållet uppgår till 31,3 procent. Andelen som bor med en eller flera personer från sin ursprungsfamilj, dvs. med föräldrar eller syskon är 10,6 procent. Det största flertalet av dessa är 16 - 24 år. Av intervjupersonerna har 22,5 procent angett att de är ensamstående utan barn. Av dessa är 21,8 procent ensamboende. Således uppgår andelen ensamstående personer som bor med annan eller andra än personer ur sin ursprungsfamilj, make/maka, sambo eller barn till 0,7 procent av intervjumaterialet.

3.3 Kort om den rättsliga regleringen

3.3.1 Giftn

I äktenskapsbalken stadgas villkoren för att ingå äktenskap och hur vigseln tillgår. Det uppställs inget krav på att makar skall vara sammanboende eller på att de skall ha ett sexuellt samliv med varandra. Äktenskapsbalken reglerar också villkoren för och förfarandet vid äktenskapsskillnad. För de personer som är gifta finns ett omfattande regelsystem som reglerar makarnas inbördes rättigheter och skyldigheter såväl under bestående äktenskap som i samband med dess upplösning på grund av äktenskapsskillnad eller ene makens död. Äktenskapet har rättsverkningar inte bara makarna emellan utan också i förhållande till tredje man. En mer omfattande redogörelse för äktenskapets rättsverkningar återfinns i bilaga 6, "Äktenskapets rättsverkningar, en presentation".

3.3.2 Sambor

I lagen (1987:232) om sambors gemensamma hem avses med sambor en ogift man och en ogift kvinna som sammanbor under äktenskapsliknande förhållanden. Med äktenskapsliknande förhållanden avses enligt förarbetena en inte alltför kortvarig förbindelse, vari normalt ingår sexuellt samliv, gemensamt hushåll och bostad och gemensam ekonomi eller i vart fall ekonomiskt samarbete (prop. 1986/87:1 s. 252). Lagen tillhandahåller vissa regler till skydd för den svagare parten i ett samboförhållande. Reglerna är långt ifrån lika ingående och omfattande som de som gäller för makar men har sin förebild i motsvarande regler för makar. Även i andra författningar finns bestämmelser där det förhållandet att någon är sambo har betydelse.

3.3.3 Homosexuella sambor

I lagen (1987:813) om homosexuella sambor avses med homosexuella sambor två personer som bor tillsammans i ett homosexuellt förhållande. När man skall avgöra om två personer bor tillsammans i ett homosexuellt förhållande skall man beakta samma slags omständigheter som när man skall ta ställning till huruvida en man och en kvinna lever i ett äktenskapsliknande förhållande (prop. 1986/87:124 s. 48). Enligt denna lag skall vad som gäller i fråga om sambor enligt bl.a. lagen om sambors gemensamma hem tillämpas även på de homosexuella samborna. För en närmare redogörelse för de regler som gäller för s.k. homosexuella sambor hänvisas till kapitel 4, "Lagen om homosexuella sambor".

3.3.4 Släktingar

I föräldrabalken finns bestämmelser som reglerar förhållandet mellan föräldrar och underåriga barn. Bestämmelserna förutsätter inte att föräldern och barnet bor tillsammans. För det fall ett vuxet barn bor tillsammans med en förälder, liksom när andra släktingar lever i hushållsgemenskap med varandra saknas särskild rättslig reglering.

3.3.5 Övriga

För andra personer än de som angivits ovan och som lever tillsammans i hushållsgemenskap saknas särskild rättslig reglering.

4 Lagen om homosexuella sambor

4.1 Inledning

Lagen (1987:813) om homosexuella sambor (homosexlagen) trädde i kraft den 1 januari 1988. Lagen medförde att sambor av samma och motsatt kön jämställdes rättsligt i vissa, men ej i alla, avseenden.

4.2 Lagens innehåll

Homosexlagen består av en enda bestämmelse enligt vilken vad som gäller för sambor enligt vissa uppräknade lagar och bestämmelser, skall tillämpas även på två personer som bor tillsammans i ett homosexuellt förhållande. Om någon av de uppräknade lagarna eller bestämmelserna förutsätter att samborna skall vara ogifta, gäller detta krav också de homosexuella samborna. Bestämmelsen hänvisar till följande lagar och bestämmelser:

- Lagen (1987:232) om sambors gemensamma hem, den så kallade sambolagen. Denna lagstiftning har en utpräglad skyddskaraktär. Den innehåller bestämmelser om vissa inskränkningar i rätten att förfoga över det gemensamma hemmet, regler om övertagande av den gemensamma bostaden när ett samboförhållande upphör och regler om bodelning. Bodelningsreglerna är dispositiva, dvs. de kan avtalas bort. Av prop. 1986/87:124 framgår att det tyngst vägande argumentet för införandet av homosexlagen var att behovet av skyddslagstiftning till förmån för den svagare parten, motsvarande regleringen i sambolagen, var lika stort i homosexuella som i heterosexuella samlevnadsförhållanden.

- Ärvdabalken. Denna hänvisning innebär bl.a. att en efterlevande sambo i ett homosexuellt förhållande är dödsbodelägare i samma utsträckning som en efterlevande sambo i ett heterosexuellt förhållande.

- Jordabalken och bostadsrättslagen (1991:614). Dessa hänvisningar medför att sambor av samma och motsatt kön jämställs bl.a. inom hyres- och bostadsrättslagstiftningen.

- 10 kap. 9 § rättegångsbalken, 6 § lagen (1946:807) om handläggning av domstolsärenden och 9 § rättshjälpslagen (1972:429). Dessa hänvisningar

är närmast att betrakta som lagtekniska konsekvenser av bodelningsreglerna i sambolagen.

- 4 kap. 19 § första stycket utsökningsbalken. Hänvisningen innebär att samma äganderättspresumtion vid utmätning av lös egendom gäller för sambor av samma och motsatt kön samt för samlevande makar.

- 19 § första stycket, punkt 1 nionde stycket av anvisningarna till 31 § och punkt 3 a av anvisningarna till 33 § kommunalskattelagen (1928:370). Hänvisningarna till dessa lagrum i kommunalskattelagen innebär att sambor av samma och motsatt kön likställs ur skattesynpunkt när det gäller privata pensionsförsäkringar och avdrag för ökade levnadskostnader vid dubbel bosättning. Samma regler gäller här för makar. Från den 1 januari 1994 omfattar hänvisningen även punkt 3 sjunde stycket av anvisningarna till 31 § kommunalskattelagen. Sistnämnda hänvisning innebär att sambor av samma och motsatt kön likställs ur skattesynpunkt även när det gäller pensioner från pensionssparkonto. Även här gäller samma regler för makar.

- Lagen (1941:416) om arvsskatt och gåvoskatt. Genom hänvisningen till denna lag beskattas en testamentslott från en sambo av samma kön efter samma förmånliga skattesats som en lott från en sambo av motsatt kön eller en make. Här finns också bestämmelser om beräkning av den andel som vid en eventuell bodelning mellan sambor med anledning av den enes död skall anses tillfalla den avlidnes sambo. Här fastslås vidare att för den egendom som en sambo har erhållit eller ska anses erhålla vid bodelning skall arvsskatt eller gåvoskatt inte erläggas.

- Lagen (1981:131) om kallelse på okända borgenärer. Hänvisningen jämställer sambor av samma och motsatt kön vad gäller rätten att ansöka om kallelse på en avliden sambos okända borgenärer.

- 5 kap. 18 § tredje stycket fastighetsbildningslagen (1970:988). Denna hänvisning tillkom efter homosexlagens ikraftträdande. Den har samband med den möjlighet sambolagen ger att till inskrivningsmyndigheten anmäla att en fastighet är gemensam bostad. Av intresse är att denna hänvisning tillkom först efter påpekande från lagrådet.

- 10 § insiderlagen (1990:1342). Även denna hänvisning har tillkommit efter homosexlagens ikraftträdande. Bestämmelsen föreskriver att ändringar i aktieinnehav skall anmälas för make och sambo till en person med insynsställning i ett aktiemarknadsbolag. Hänvisningen innebär att sambor av samma kön jämställs med ovan nämnda personer. Insiderlagen trädde i kraft i februari 1991. Homosexlagen nämndes inte i lagens förarbeten. Homosexlagens hänvisning till insiderlagen togs upp utan egentlig motivering i ett senare lagstiftningsärende (prop. 1990/91:142 om handel och tjänster på värdepappersmarknaden, m.m.) och trädde i kraft i augusti 1991.

I "Homosexuella och samhället" (SOU 1984:63) föreslogs att en del ytterligare regler skulle göras tillämpliga på sambor av samma kön, bl.a. bestämmelser om bostadsbidrag, familjebidrag och grupplivförsäkring (bet. s. 17, 100 f och 244 - 246). I den proposition som föregick lagen anförde departementschefen att konsekvenserna av utredningens förslag i dessa delar inte var närmare utredda och att ytterligare överväganden var erforderliga (prop. 1986/87:124 s. 44). Förslagen är i dessa delar inte genomförda. Emellertid har bostadsutskottet i betänkande föreslagit riksdagen att göra ett tillkännagivande om att bostadsbidrag skall kunna utgå också till personer av samma kön utan beaktande av samlevnadsform (bet. 1992/93:BoU21). Den 2 juni i år biföll riksdagen betänkandet (rskr. 1992/93:365). Det är emellertid oklart när en sådan ändring av reglerna för bostadsbidrag kan träda i kraft.

4.3 Regler som endast gäller sambor av motsatt kön

Först skall nämnas att det inför homosexlagens tillkomst inte var aktuellt att i lagstiftningshänseende jämställa sambor av samma och motsatt kön i någon mer allmän bemärkelse. Det man vid den tidpunkten huvudsakligen hade för ögonen var att göra sambolagen tillämplig på homosexuella samlevnadsförhållanden.

Det finns således en hel mängd bestämmelser som gäller för sambor av motsatt men inte samma kön. I detta sammanhang kan anmärkas att när ordet sambo används i lagtext avser det, om inte annat anges, fall där en man och en kvinna lever tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden. Detta slogs fast bl.a. i prop. 1986/87:124 och man hänvisade till den betydelse ordet hade i allmänt språkbruk.

Förutom i föregående avsnitt nämnda regler om bl.a. grupplivförsäkring m.m. kan nämnas vissa jävsbestämmelser och jävsliknande bestämmelser.

En jävsbestämmelse kan genom exempel ange vilken personkrets den avser och avsluta med ett allmänt begrepp som "närstående". Så är fallet t.ex. i fråga om vittnesjäv (36 kap. 3 § RB). Här sägs att en person som är eller har varit gift med en part eller som på visst sätt är släkt med en part "eller som på liknande sätt är parten närstående" inte är skyldig att vittna. Denna typ av bestämmelser uppmärksammades i "Homosexuella och samhället" (SOU 1984:63 s. 245). Man konstaterade att det var helt klart att närståendebegreppet omfattade bl.a. man och kvinna som lever tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden och tillade: "Uttalanden saknas om att parterna i ett homosexuellt samlevnadsförhållande omfattas av närståendebegreppet. Enligt vårt förslag kan två personer av samma kön sammanleva under äktenskapsliknande förhållanden. Det ligger då i sakens natur att parterna även skall anses vara varandra närstående. Uttryckligt stadgande härom har inte ansetts erforderligt." Såvitt vi känner till har frågan inte prövats rättsligt men det finns anledning att anta att en domstol skulle göra samma bedömning som utredningen.

Det finns emellertid bestämmelser med jävsliknande karaktär som saknar närståendebegreppet och som omfattar sambor i den mening begreppet använts i lagstiftningen men inte uttryckligen personer av samma kön som sammanlever under motsvarande förhållanden. Ett exempel på detta finns i lagen (1987:464) om vissa riktade emissioner i aktiemarknadsbolag, m.m. I denna lag föreskrivs att beslut om exempelvis nyemission av aktier i ett aktiemarknadsbolag (börsbolag eller OTC-bolag) skall fattas på visst kvalificerat sätt om företrädesrätt till teckning skall ges till bl.a. styrelseledamöter och anställda i bolaget. Med styrelseledamöter och anställda jämföras bland andra make och sambo till en sådan person. I prop. 1986/87:76 påpekas att ordet sambo har den betydelse det har i allmänt språkbruk, dvs. man och kvinna som lever tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden.

Nedan följer ytterligare några exempel på jävsliknande bestämmelser som i vart fall inte uttryckligen omfattar sambor av samma kön.

I bankrörelselagen (1987:617) finns ett förbud för en bank att på andra villkor än sådana som banken normalt ställer upp lämna kredit till eller iklåda sig garantiförbindelse för vissa personer i ledande ställning inom banken, vissa aktieägare och revisorer. Detta förbud gäller även för make eller sambo till sådan person (2 kap. 17 och 18 §§). I förarbetena till dessa bestämmelser hänvisade man, såvitt gäller ordet sambo, till lagrådets yttrande i prop. 1986/87:1 (prop. 1986/87:12 s. 249), vilket innebär att man med uttrycket endast avsett sambor av motsatt kön.

I lagen (1987:667) om ekonomiska föreningar finns bl.a. regler om föreningsmedlemmars rätt att besluta om föreningens angelägenheter. I 7 kap. 1 § anges att denna beslutanderätt utövas på föreningsstämman och att varje medlem har en röst om inte annat anges i stadgarna för föreningen. I 7 kap. 2 § anges att en medlems rätt vid föreningsstämman utövas av medlemmen personligen, av legal ställföreträdare för medlemmen eller genom ombud. Om föreningens stadgar inte föreskriver annat får annan än medlems make, sambo eller annan medlem inte vara ombud. Samma inskränkning beträffande personkretsen gäller för en medlems möjlighet att medföra ett biträde till föreningsstämman. I prop. 1986/87:7 s. 119 angavs att man med sambo avsåg person med vilken medlemmen sammanbor under äktenskapsliknande former.

Enligt lagen (1986:436) om näringsförbud får den som har meddelats näringsförbud inte driva näringsverksamhet eller uppträda i bolagssammanhang på vissa uppräkannde sätt. Han får exempelvis enligt 7 § inte vara anställd i en verksamhet som drivs av hans make eller den som han sammanlever med under äktenskapsliknande förhållanden.

Det finns även andra typer av bestämmelser där sambor av samma och motsatt kön inte är jämställda i lagstiftningen. En grupp utgör de två lagar som reglerar konstlad befruktning nämligen lagen (1984:1140) om insemination och lagen (1988:711) om befruktning utanför kroppen.

Enligt lagen (1984:1140) om insemination förstås med insemination införande av sperma i en kvinna på konstlad väg. Insemination får utföras endast om kvinnan är gift eller bor tillsammans med en man under äktenskapsliknande förhållanden.

Förutsättningen för att en kvinnas ägg skall få befruktas utanför hennes kropp och införas igen är, enligt lagen (1988:711) om befruktning utanför kroppen, att kvinnan är gift eller sambo och att ägget befruktats med makens eller sambons sperma. Spermadonation i samband med befruktning utanför kroppen får således inte förekomma.

4.4 Effekter av lagen

För att försöka utröna hur homosexlagen hittills har fungerat höll vi en hearing i juni 1991. I samma syfte har ett antal underhandskontakter tagits med domstolar, myndigheter, organisationer, advokater och enskilda.

Enligt vad vi härvid har erfarit har homosexlagen endast i mycket begränsad omfattning tillämpats av domstolar och myndigheter. Vid advokatbyråer och liknande rådgivningsinstanser har ärenden som haft samband med homosexlagen varit något mer frekventa. Flera av ärendena har förlikts innan de har gått till domstolsprövning, ofta därför att en motpart, exempelvis en hyresvärd, fått klart för sig existensen av och innehållet i lagen.

Den allmänna meningen bland dem som vi har haft kontakt med är att lagen troligtvis har bidragit till att attityden till homosexuella under senare år har blivit mindre negativ och att lagens hänvisningar till sambolagen och dess följdlagstiftning ger ett visst skydd för den svagare parten vid upplösning av ett förhållande. Det har dock påtalats att lagens existens, mer än fem år efter dess ikraftträdande, är okänd för stora grupper även bland homosexuella.

Vad gäller kunskapen om lagens innehåll kan tilläggas att liknande erfarenheter har gjorts beträffande sambolagen vid den första etapp av ett utvärderingsarbete som nyligen utförts och som presenterats i rapporten "Sambolagen - en utvärdering" (Statskontoret 1993:24).

5 Situationen i några andra länder

5.1 Inledning

Lagregleringen i övriga länder av samlevnad utan äktenskap och relationer av olika slag varierar kraftigt. Två länder, Danmark och Norge, har lagar om registrerat partnerskap som i första hand är tänkta för fasta homosexuella relationer. I vissa länder, däribland Norge, finns särskild lagstiftning som reglerar förhållandet mellan personer som bor tillsammans utan att vara gifta. Många länder saknar samlad lagstiftning om samlevnadsförhållanden utom äktenskap men tillerkänner samlevnad rättsverkningar i vissa fall, ofta inom social- eller skattelagstiftningen.

På flera håll pågår lagstiftningsarbete i syfte att reglera de olika utom-äktenskapliga samlevnadsförhållanden och familjebildningar som finns i dag. En sådan lagstiftning kan utgå från hushållsgemenskap som sådan men kan också, i likhet med den svenska sambolagstiftningen, utgå från det förhållandet att två personer lever tillsammans under äktenskapsliknande eller motsvarande förhållanden.

Nedan följer en kort redogörelse för förhållandena i de nordiska länderna, i Nederländerna och i USA.

5.2 Danmark

5.2.1 Lagstiftning om samboförhållanden m.m.

Någon generell lagstiftning som gäller samboförhållanden i allmänhet eller olika former av hushållsgemenskap finns inte i Danmark. På en del enskilda områden finns regler som jämställer sambor med makar, exempelvis vad gäller arbetsskadeförsäkring.

5.2.2 Loven om registreret partnerskab

I Danmark antogs våren 1989 en partnerskapslag, lov nr. 372 af 7. juni 1989 om registreret partnerskab. Lagen trädde i kraft den 1 oktober samma år. Enligt denna lag kan två personer av samma kön låta registrera sitt partnerskap. Lagen uppställer inget krav på att de två personerna har viss sexuell läggning, sexuellt samliv med varandra eller lever tillsammans. Lagen uppställer villkor som innebär att de som vill ingå registrerat partnerskap skall ha viss anknytning till Danmark. I 2 § andra

stycket föreskrivs således att registrering kan ske endast om minst en av parterna har hemvist i Danmark och danskt medborgarskap. När två personer har låtit registrera sitt partnerskap inträder vissa rättsverkningar. Dessa är, med vissa särskilt angivna undantag, identiska med de rättsverkningar som äktenskapet har. Således är den danska adoptionslovens regler om makar inte är tillämpliga på registrerade partner. Inte heller kan registrerade partner gemensamt ha "forældremyndigheden" över barn. Vidare föreskrivs att bestämmelser i dansk lag som innehåller särskilda regler om den ena parten i ett äktenskap som har anknytning till dennes kön inte är tillämpliga på registrerade partner. Slutligen undantas regler om makar och äktenskap i internationella överenskommelser. Loven om registreret partnerskab har ändrats vid ett tillfälle sedan den trädde i kraft. Denna ändring innebar att skyldigheten för präster att medla mellan registrerade partner togs bort. Lagen i dess nu gällande lydelse finns intagen som bilaga 3 till vårt betänkande.

5.2.3 Kort historik om partnerskapslagens tillkomst

Efter förslag av medlemmar av Socialdemokratiet, Socialistisk Folkeparti, Det Radikale Venstre och Venstresocialisterna tillsattes den 21 november 1984 en kommission för att undersöka homosexuellas situation i samhället. Kommissionen skulle bl.a. föranstalta om undersökningar till belysande av homosexuellas juridiska, sociala och kulturella situation. Kommissionen skulle vidare föreslå åtgärder för att förbättra homosexuellas situation och som syftar till att undanröja diskriminering på alla plan i samhället. Man skulle i detta sammanhang också föreslå bestämmelser om fasta samlevnadsförhållanden.

Kommissionen avgav i februari 1986 ett delbetänkande om homosexuella och arvsskatt (nr. 1065/1986). Delbetänkandet lade grunden för ändringar i den danska loven om afgift af arv og gave vilka innebar att personer av samma kön som levde tillsammans under vissa närmare angivna förhållanden blev likställda med makar i arvsskattehanseende.

Kommissionen avgav sitt slutbetänkande, "Homoseksuelles vilkår" (nr. 1127/1988) i januari 1988. En minoritet inom kommissionen ansåg att en lag om registrerat partnerskap för två personer av samma kön skulle införas. De som företrädde denna åsikt ansåg att det var ett väsentligt mål att likställa heterosexuella och homosexuella och att detta mål inte kunde uppnås utan att man införde en partnerskapslag. Minoriteten ansåg att man borde lagstifta på de områden där det var möjligt om man ville förbättra homosexuellas villkor och därigenom demonstrera samhällets accept av homosexuella. Majoriteten avrådde från att införa någon form av registreringsordning för personer av samma kön. Som skäl härför anfördes bl.a. att man inte fann det konstaterat att det fanns ett reellt behov av en sådan lagstiftning, att en partnerskapslag inte skulle hjälpa dem som av olika anledningar inte önskade registrera sig och att införandet av en lag om registrerat partnerskap inte var något ändamålsenligt sätt att uppnå en samhällelig accept av homosexuellas levnadssätt.

Strax innan slutbetänkandet offentliggjordes lade ledamöter i Socialdemokratiet, Socialistisk Folkeparti och Det Radikale Venstre fram ett förslag i Folketinget om en lag om registrerat partnerskap. Lagförslaget blev, med vissa mindre ändringar, antaget vid den andra behandlingen av Folketinget.

5.2.4 Partnerskapslagens tillämpning

Fram till och med årsskiftet 1992 hade totalt 1 276 partnerskap ingåtts varav 925 mellan män och 351 mellan kvinnor. Antalet upplösta partnerskap uppgick under samma period till 70. För tio av dessa saknas uppgifter om vilket kön parterna hade. Av resterande 60 upplöstes 43 partnerskap mellan män och 17 mellan kvinnor (Danmarks statistik).

Inom kyrkan fanns det motstånd mot att det ålåg präster att medla mellan registrerade partner. Under 1990 ändrades därför lagen så att denna skyldighet togs bort.

Såvitt är känt för oss har tillämpningen av den danska loven om registrerat partnerskap inte vållat några komplikationer. Det har inte utförts någon utvärdering av lagen och någon sådan utvärdering är inte heller planerad.

5.3 Norge

5.3.1 Lagstiftning om samboförhållanden m.m.

Norge saknade länge en lagstiftning som särskilt behandlade sammanboendes förhållanden. Sedan 1991 finns en lag om "husstandsfellesskap". Lagen innehåller regler av basal skyddskaraktär som träder in vid upplösning av en hushållsgemenskap. Den är tillämplig även på hushållsgemenskap mellan fler än två personer. Lagens tillämpning förutsätter att parterna är ogifta, över 18 år och att de har bott tillsammans i minst två år eller har eller väntar barn tillsammans.

5.3.2 Loven om registrert partnerskap

Den 1 augusti 1993 trädde loven om registrert partnerskap i kraft. Lagen är uppbyggd enligt samma modell som den danska partnerskapslagen. Möjligheten att ingå registrerat partnerskap står öppen för två personer av samma kön under förutsättning att en eller båda parter har hemvist i Norge och minst en är norsk medborgare. I lagens 1 § anges att den är avsedd för homosexuella personer. Enligt vad vi har inhämtat är homosexuell läggning dock inget villkor för att få ingå registrerat partnerskap. Lagen innebär att alla regler som gäller makar också skall gälla för registrerade partner med undantag av rätten till vigsel och att adoptera barn. Lagen finns intagen som bilaga 4 till vårt betänkande.

5.3.3 Kort historik om partnerskapslagens tillkomst

År 1985 föreslog Høyres och Arbejderpartiets medlemmar i Socialkomiteen regeringen att tillsätta en utredning för att utreda homosexuellas ställning och föreslå eventuella lagregler för registrerade homosexuellas samliv. Förslaget stöddes av Venstre och Senterpartiet. Med anledning härav tillsatte regeringen en utredning, "Husstandsfellesskapsutvalget", som enligt sina direktiv skulle utvärdera rättssäkerhet och trygghet för vuxna som levde samman i hushållsgemenskap. Utredningen skulle föreslå eventuella ändringar i regelverket för personer som hade bott tillsammans under viss tid. Utredningen resulterade i loven om husstandsfellesskap. Utredningen anförde i sitt betänkande "Husstandfellesskap" (NOU 1988:12) att det i olika typer av hushållsgemenskap kunde finnas en stark önskan om att etablera ett fast och förpliktande samliv, utan att äktenskap var ett aktuellt alternativ. Detta gällde i första hand homosexuella par. Man fann det emellertid vanskligt att, utifrån sina direktiv, föreslå regler som skulle möjliggöra att äktenskapets rättsverkningar blev tillämpliga på homosexuella parförhållanden. Majoriteten av ledamöterna ansåg att även om den föreslagna lagen skulle ge sambor av samma kön visst skydd, borde man överväga att införa regler som skulle ge längre gående rättigheter och skydd för homosexuella par som önskade ingå förpliktande samliv.

I juli 1992 presenterade regeringen ett förslag till partnerskapslag. Efter remissbehandling framlades i december 1992 en proposition, Ot.prp. nr. 32 (1992-93) Om lov om registrert partnerskap. Lagen antogs under våren 1993.

5.4 Finland

Den 21 mars 1991 tillsatte Justitieministeriet en kommission för att utreda familjebegreppet i lagstiftningen, "Familjekommissionen". Kommissionen skulle bl.a. utreda på vilket sätt rättigheter, förmåner och skyldigheter är bundna till individens ställning i familjen. Den skulle också utreda om det finns ett behov att förenhetliga det rättsliga familjebegreppet så att lagreglerna förhåller sig neutrala till alla de olika samlevnadsformer som finns i dagens samhälle om inte ett annat förhållningssätt är speciellt motiverat.

I april 1992 framlade Familjekommissionen sitt principbetänkande (1992:12) där man bl.a. föreslog att två personer av samma kön skulle kunna registrera sitt partnerskap. Man föreslog även en sambolagstiftning med i princip samma konstruktion som den norska loven om husstandsfellesskap.

Med anledning av familjekommissionens principbetänkande tillsattes en beredning för att utarbeta en lagstiftning för personer som lever tillsammans i hushållsgemenskap. Beredningen förväntas slutföra sitt arbete någon gång under 1994. Någon lagstiftning motsvarande den danska eller

norska partnerskapslagstiftningen är dock för närvarande inte aktuell i Finland.

5.5 Island

Det finns ingen samlad lagstiftning i Island som reglerar samboförhållanden eller den situationen när personer bor tillsammans i hushållsgemenskap. Det finns dock i olika lagar bestämmelser om rättigheter och plikter för sambor av motsatt kön.

Man har tillsatt en kommitté om homosexuellas förhållanden. Kommitténs uppgift är att analysera homosexuella personers rättsliga, sociala och kulturella ställning och framlägga förslag till förbättringar och nödvändiga åtgärder för att undanröja diskriminering. Någon lagstiftning motsvarande de nordiska partnerskapslagarna är dock för närvarande inte aktuell i Island.

5.6 Nederländerna

I Nederländerna finns ingen lag som täcker alla situationer när ogifta personer sammanlever med varandra. Samboförhållanden kan dock få vissa effekter främst inom skatte- och sociallagstiftningen.

Under år 1991 tillsattes en kommitté för att försöka finna lösningar på de rättsliga problem som fanns i anslutning till samboende utan äktenskap. Under våren 1993 framlade den nederländska regeringen, under hänvisning till vad kommittén föreslagit, ett förslag till lag om registrering av samlevnad för personer som inte har rättslig möjlighet att ingå äktenskap. Förslaget skiljer sig från de danska och norska lagarna såtillvida att möjligheten att registrera ett förhållande skall stå öppen inte bara för samboende personer av samma kön, utan även för andra samboende vuxna personer som inte har laglig möjlighet att ingå äktenskap med varandra, exempelvis en förälder och ett barn som bor tillsammans. Registreringen föreslås stå öppen för medborgare i Nederländerna och andra länder som är medlemmar i EG, förutsatt att de har hemvist i Nederländerna. För personer med annat medborgarskap föreslås ett krav på ett års hemvist i Nederländerna. Rättsverkningarna av registreringen föreslås bli i huvudsak desamma som rättsverkningarna av ett äktenskap. Registreringen skall dock inte kunna tillskapa eller påverka något rättsligt förhållande till den andre partners eventuella barn. Förslaget innehåller emellertid en möjlighet för parterna att uppnå gemensam vårdnad om en barn som en av dem har ensam vårdnad om.

5.7 USA

I USA finns ingen nationell, för alla delstater gällande, lagstiftning motsvarande partnerskaps- eller sambolagstiftning.

I flera städer eller "counties", vilket närmast motsvarar våra län, samt i någon eller möjligen några delstater finns lagstiftning om "domestic partnership". Förutsättningarna för att ett "domestic partnership" skall anses föreligga varierar men i allmänhet krävs följande: Parterna skall bo tillsammans i ett ömsesidigt förpliktande förhållande som innefattar såväl en känslomässig som en ekonomisk relation. De skall vara ogifta, ha full rättshandlingsförmåga och får inte ha någon annan "domestic partner". De får inte vara nära släkt och deras förhållande skall vara av viss varaktighet. I vissa fall krävs även ett registreringsförfarande.

Det uppställs i allmänhet inget krav på att parterna skall vara av samma eller motsatt kön men en förutsättning kan vara att de inte har laglig möjlighet att ingå äktenskap med varandra.

Rättsverkningarna av "domestic partnership" är samma som rättsverkningarna av äktenskap men är begränsade till den aktuella stadens, länets eller delstatens interna lagstiftning. "Domestic partnership" synes i praktiken få effekt huvudsakligen vad gäller offentligt anställdas och deras "domestic partners" förmåner när det gäller bl.a. rätt till ledighet vid dödsfall och sjukdom, fri eller subventionerad hälso- och sjukvård samt fri eller subventionerad tandvård.

Några mer omfattande rättsverkningar såsom en förmögenhetsordning motsvarande äktenskapets eller inbördes arvsrätt har således inte detta institut.

6 Överväganden och förslag

6.1 Vårt förslag - lag om partnerskap för homosexuella

6.1.1 Allmänna utgångspunkter

Vårt ställningstagande har en ideologisk grund. Det bygger på tanken om alla människors lika värde och likhet inför lagen. Vi erkänner den homosexuella kärleken som likvärdig med den heterosexuella. Vi bejakar - inte förnekar - kärleken mellan människor. Kärleken är en viktig drivkraft för såväl personlig som samhällelig utveckling.

Utifrån detta synsätt anser vi att det inte ankommer på samhället att ha synpunkter på människors val av samlevnadsform. Samhällets uppgift bör i stället vara att underlätta - inte förhindra - för människor att leva i enlighet med sina egna önskemål och sin personlighetsinriktning, allt under förutsättning att detta inte skadar andra.

Vi vill tillgodose homosexuella pars önskemål om att få tillgång till en värdefull ram för sina relationer som ett sätt att manifestera sin kärlek. Vi vill också tillgodose homosexuella pars behov av ekonomisk och juridisk trygghet i sina relationer. Vi vill skapa en ökad medvetenhet om, förståelse för och öppenhet till homosexualitet och homosexuella relationer. Vi anser att ett viktigt sätt att uppnå detta är att i största möjliga utsträckning juridiskt likställa homosexuell och heterosexuell samlevnad. Vi föreslår därför att det införs en möjlighet för homosexuella par att ingå partnerskap med varandra.

6.1.2 Känslomässig trygghet

Den enda säkra skillnaden mellan homosexuella och heterosexuella är att homosexuella känslomässigt dras till personer av samma kön. Detta konstaterande gjordes redan i betänkandet "Homosexuella och samhället" (SOU 1984:63). Ett parförhållande mellan två kvinnor eller mellan två män företer typiskt sett stora likheter med ett parförhållande mellan en man och en kvinna. I dessa förhållanden finns samma känslor av kärlek, omtanke, ömhet, vänskap, lojalitet och omsorg. Personer som lever i homosexuella parförhållanden har samma känslomässiga behov av att såväl sig emellan som utåt visa dessa känslor och sin önskan att leva tillsammans i ett varaktigt och ömsesidigt förpliktande förhållande som personer som lever i heterosexuella parförhållanden. Vi anser att det bör införas en

möjlighet för homosexuella par att tillgodose detta behov. Även om begrepp som kärlek och känslomässig trygghet knappast är något som går att diskutera i förnuftsmässiga termer tror vi att det skulle öka den känslomässiga tryggheten för många homosexuella par om de får möjlighet att i ett officiellt och lite mer högtidligt sammanhang förklara sin ömsesidiga kärlek och visa hur djup och betydelsefull deras relation är och att den måste tas på allvar.

6.1.3 Juridisk och ekonomisk trygghet

Flera av de regler som gäller för äktenskapet har tillkommit för att skapa ekonomisk och juridisk trygghet för makarna. De är en följd av att makar ofta har en tätt sammanvävd ekonomi och behov av regler till skydd och hjälp för konfliktlösning. När vi talar om juridisk och ekonomisk trygghet avser vi främst de regler som träder in vid upplösning av ett förhållande, exempelvis bodelningsregler, arvsregler och regler om efterlevandepensioner. Äktenskapets regelnät har bl.a. till uppgift att underlätta den ekonomiska uppgörelsen med maken eller i förekommande fall makens andra efterlevande. Äktenskapet har i dessa sammanhang också funktionen av att utgöra ett bevis på relationens karaktär. Vi menar att parterna i ett homosexuellt förhållande har samma behov av ekonomisk och juridisk trygghet och att även detta behov bör tillgodoses.

Det har anförts att ett homosexuellt pars behov av ekonomisk och juridisk trygghet kan tillgodoses på andra sätt än genom en lagstiftning om partnerskap.

För sambor av samma kön, vad som i dag kallas homosexuella sambor, finns en lagreglering som delvis motsvarar den som gäller för sambor av motsatt kön. Den grundläggande lagregleringen, nämligen lagen (1987:232) om sambors gemensamma hem omfattar båda dessa grupper. Denna lag ger sambor en viss grundtrygghet. Sambor har - oavsett om de är av samma eller motsatt kön - möjlighet att avtalsvis och genom testamentariska förordnanden ytterligare reglera de juridiska ramarna för sin samlevnad. De har dock inte möjlighet att på detta sätt åstadkomma en reglering som ens när det gäller deras inbördes förhållande motsvarar den som gäller för makar. Således kan ett förhållande motsvarande giftorättssystemet sannolikt inte åstadkommas avtalsvägen. Vår bedömning är således att homosexuellas pars behov av ekonomisk och juridisk trygghet kan tillgodoses fullt ut endast genom en lag om partnerskap.

6.1.4 Jämlikhet, frihet och rättvisa

Begreppen jämlikhet, frihet och rättvisa behöver inte förklaras. Begreppen har ett värde i sig.

Med anledning av den proposition som sedermera låg till grund för ändringar i giftermålsbalken (prop. 1973:32), uttalade lagutskottet i sitt betänkande bl.a.: "Utskottet vill dock betona att en samlevnad mellan två parter av samma kön är från samhällets synpunkt en fullt acceptabel samlevnadsform." (bet. 1973:LU20 s. 116). Formuleringen godtogs av

riksdagen. Uttalandet äger fortfarande sin giltighet. Vi har redan slagit fast att i såväl homosexuella som heterosexuella relationer står känslor som vänskap, omsorg, lojalitet, ömhet och kärlek i förgrunden. Vi har också konstaterat att homosexuella relationer inte avviker från heterosexuella relationer i någon mer generell bemärkelse. De homosexuella som lever i varaktiga relationer bör från denna synvinkel visas samma respekt som heterosexuella i den situationen.

Genom en partnerskapslag skulle homosexuella få en vidare och värdefull juridisk ram för sin relation. De skulle också få en möjlighet att manifesteras sin kärlek och sin vilja till livslång förening. Partnerskapet är ett sätt att jämställa den homosexuella kärleken med den heterosexuella kärleken, homosexuella med heterosexuella, och sist men inte minst, minoriteten med majoriteten. Både jämställdhetsaspekter och rättvisaspekter kommer här in i bilden. En partnerskapslag skulle också innebära att homosexuella får större frihet, motsvarande den för heterosexuella, att välja samlevnadsform. De som så önskar kan låta sin relation utvecklas till ett partnerskap.

Det har ibland anförts att en partnerskapslag som är förbehållen homosexuella par skulle innebära en positiv särbehandling homosexuella.

Bortsett från ålders- släktskaphinder finns det inte något som hindrar att två personer av olika kön ingår äktenskap varandra. Under förutsättning att i princip motsvarande villkor uppställs för att få ingå partnerskap, finns det inte heller något hinder för två personer av samma kön att under motsvarande förhållanden ingå partnerskap med varandra. Mot bakgrund härav anser vi att en möjlighet för homosexuella att ingå partnerskap inte kan anses som positiv särbehandling av homosexuella mer än vad möjligheten för heterosexuella att ingå äktenskap innebär positiv särbehandling av heterosexuella.

Vi anser således att en partnerskapslag för homosexuella skulle öka jämlikheten, friheten och rättvisan vilket är ett tungt vägande argument för en sådan lag.

6.1.5 Attitydpåverkan

Vi tror också att en partnerskapslag för homosexuella skulle få en inte obetydlig attitydpåverkande effekt på så sätt att den skulle leda till att homosexuella i större utsträckning blir synliga. Vidare tror vi att öppenheten till och acceptansen av homosexualitet, homosexuella och homosexuella samlevnadsförhållanden skulle öka. Allt detta är något som vi anser vara eftersträfvansvärt och viktigt.

Homosexuellas rörelser och organisationer har under lång tid kämpat mot de fördomar som finns om homosexualitet, för att homosexuella skall få samma rättigheter som heterosexuella och för att homosexuella överhuvudtaget skall bli synliga. I ett historiskt perspektiv har denna kamp varit framgångsrik i flera avseenden. Fortfarande finns dock många fördomar och oriktiga uppfattningar om homosexualitet kvar i samhället.

Om två homosexuella personer skulle få möjlighet att ingå partnerskap skulle de inför sin närmaste omgivning få tillfälle att visa hur djup,

allvarlig och värdefull deras relation är. Detta tror vi skulle öka omgivningens medvetande om homosexualitet och bidra till en öppnare attityd. Vi tror också att den acceptans av homosexualitet och homosexuella relationer som samhället skulle visa genom att införa en partnerskapslag för homosexuella skulle påverka attityderna i en mer allmän bemärkelse, dvs. verka opinionsbildande.

Lagstiftaren har utan tvekan en stor uppgift i opinionsbildningsfrågor. Han kan inte i alla frågor inskränka sig till att läsa av folkopinionen och rätta sig efter den. Han måste ibland gå före, vara spjutspets i opinionsbildningen. Det är nämligen tveklöst så att lagstiftarens åtgärder för det mesta har en attitydpåverkande effekt till förmån för de värderingar som en lagstiftning ger uttryck för. En viktig begränsning är dock att lagstiftningen inte får strida mot grundläggande värderingar eller vad som brukar kallas det allmänna rättsmedvetandet. En sådan lagstiftning kan i stället få en helt motsatt effekt än den åsyftade.

De danska ämbetsmän och danska homosexuella som vi har träffat har ansett att partnerskapslagen i Danmark har haft en stor opinionsbildande effekt, medfört en större förståelse för och acceptans av homosexualitet och homosexuell samlevnad och en mer positiv attityd till homosexuella. Det har också sagts att homosexuellas inställning till sig själva och sin homosexualitet sannolikt har påverkats i positiv riktning.

Vi har tyckt oss märka att det under senare år bland allmänheten har vuxit fram en ökad acceptans av homosexuell samlevnad och av homosexualitet i allmänhet. Det är inte osannolikt att lagen (1987:813) om homosexuella sambor har bidragit till denna attitydförändring. Vi anser att en partnerskapslag för homosexuella par står i överensstämmelse med det allmänna rättsmedvetandet under förutsättning att den utesluter möjligheten till gemensamt föräldraskap. Vi anser därför att en sådan lagstiftning skulle få den av oss åsyftade effekten.

Större förståelse och ändrade attityder har i sin tur positiva följder. På sikt skapas det utrymme för homosexuella. Fler skulle sannolikt våga bejaka sin homosexuella läggning, våga leva ett öppet liv och slippa den psykiska påfrestning som skuldkänslor, utanförskap och lögn för med sig. Färre skulle behöva falla undan för omgivningens och sina egna förväntningar på att de skall vara "normala", kanske gifta sig. Relationer som ändå inte kommer att hålla och som säkerligen är slitsamma för de inblandade skulle kunna undvikas.

Det är också troligt att denna attitydförändring skulle underlätta fasta och varaktiga förhållanden. Detta skulle dels ha ett värde i sig, dels kunna minska spridningen av hiv-smitta. Mot bakgrund av att en stor del av de nyupptäckta fallen av hiv har smittats genom heterosexuella kontakter skall partnerskapets roll dock inte övervärderas i smittspridningssammanhang. Fasta och varaktiga förhållanden är självklart ingen garanti mot hiv-smitta. Detta gäller såväl för heterosexuella som för homosexuella.

6.1.6 Andra gruppers behov av lagstiftning

Det har gjorts gällande att även andra grupper än homosexuella par är i behov av ytterligare reglering av sitt förhållande, främst människor som av andra skäl än att de har en kärleksrelation lever tillsammans i hushållsgemenskap.

I kapitel 3, "Hushållsgemenskap" har vi delat in personer som lever tillsammans i vad vi kallar hushållsgemenskap i fem olika kategorier; gifta, sambor av motsatt kön, sambor av samma kön, släktingar och övriga.

De personer som lever tillsammans i äktenskap omfattas av ett regelsystem som i förhållande till partnerskap är heltäckande. Något behov för dessa personer att ingå partnerskap torde därför inte föreligga.

För sambor av motsatt kön finns ett system av regler av i huvudsak skyddskaraktär. De par som önskar en mer omfattande reglering av sitt förhållande har möjlighet att ingå äktenskap med varandra, genom antingen kyrklig eller borgerlig vigsel. Även denna grupp torde sakna behov av att kunna ingå partnerskap. Man kan visserligen tänka sig ett partnerskap som står öppet även för personer av motsatt kön och där rättsverkningarna av partnerskapet begränsas på så sätt att de är fler än de som gäller för sambor men färre än de som gäller för makar. Exempelvis kan man låta de äktenskapets rättsverkningar som gäller makar emellan få motsvarande tillämpning på partner men utesluta sådana rättsverkningar som har anknytning till tredje man. Motsatsen är också tänkbar. Emellertid skulle en sådan konstruktion innebära att man tillskapade ett äktenskapsliknande system av lägre dignitet, ett sorts andra klassens äktenskap. En sådan utveckling vore enligt vår mening olämplig. Vi delar därvid den uppfattning som kom till uttryck i samband med tillkomsten av lagen (1987:232) om sambors gemensamma hem (prop. 1986/87:86 s. 66).

För huvuddelen av de personer som lever tillsammans med personer i sin ursprungsfamilj, dvs. föräldrar och underåriga barn, finns en såvitt vi kan bedöma tillfredsställande lagreglering.

Enligt för oss tillgängliga statistiska uppgifter, nämligen SCB:s Rapport 72 i serien Levnadsförhållanden för åren 1988 och 1989, lever mindre än en procent av Sveriges befolkning tillsammans med annan än make/maka, sambo, barn, eller personer i sin ursprungsfamilj. Även de personer som har redovisat att de är sammanboende och med enbart vuxna barn i hushållet eller ensamstående med enbart vuxna barn är få, 1,1 procent respektive 3,8 procent av undersökningsmaterialet.

Det mer exakta utseendet av dessa hushåll är oklar. Det skulle teoretiskt vara möjligt att undersöka dem närmare för att utröna deras sammanfattning, anledningarna till deras uppkomst, deras tänkta och faktiska varaktighet samt eventuella behov av eller önskemål om lagreglering. Eftersom de statistiskt sett utgör en så liten grupp skulle en sådan undersökning emellertid bli mycket omfattande eller ge ett ur statistisk synpunkt otillfredsställande resultat. Dess genomförande skulle sannolikt också innebära komplikationer ur integritetssynpunkt. Vi har därför ansett en närmare undersökning ogenomförbar.

Osäkerheten beträffande dessa hushålls sammansättning m.fl. faktorer

gör att det är vanskligt att uppställa regler som svarar mot de behov och önskemål om lagreglering som personer som lever i dessa hushåll kan ha. För att passa dessas skiftande karaktär kan en sådan lagreglering endast komma att omfatta vissa grundläggande rättigheter och skyldigheter och närmast få karaktären av en skyddslagstiftning liknande lagen (1987:232) om sambors gemensamma hem. Det är exempelvis ytterst tveksamt om det för denna heterogena grupp är önskvärt att ge en möjlighet att åstadkomma en egendomsordning motsvarande den som gäller för makar eller inbördes arvsrätt. Vi har inte kunnat urskilja något behov av en partnerskapslagstiftning för andra än för homosexuella par. Såvitt vi känner till föreligger inte heller några önskemål från personer som lever i hushållsgemenskap att enbart av den anledningen kunna få ingå partnerskap.

Det kan säkerligen i många fall finnas behov av skyddslagstiftning även för personer som lever i hushållsgemenskap men inte omfattas av lagen (1987:232) om sambors gemensamma hem. En skyddslagstiftning fyller emellertid inte sin funktion om den bygger på frivillig registrering eller anmälan. De som skulle välja att registrera sin hushållsgemenskap skulle inte nödvändigtvis vara de som bäst behöver skyddsregler. En partnerskapslagstiftning som inte bygger på registrering faller dock utanför vårt uppdrag.

6.1.7 Olika tolkningar av bibeln

I den debatt som har förts om en partnerskapslag avsedd för homosexuella samlevnadsförhållanden har argument framförts som har sin grund i bibeln. Dessa argument har oftast använts mot, men ibland även för en partnerskapslag.

Homosexualitet ses av somliga kristna som en avvikelse från den kristna skapelseordningen. I bibeln, särskilt i gamla testamentet, förekommer avsnitt som utan tvekan kan tydas till att homosexualitet är en synd och en perversitet. Utifrån detta synsätt är homosexualitet ett brott mot Guds ord och betraktas också som något som strider mot naturen, i vissa kretsar en sjukdom som kan botas. Konsekvensen av detta blir att samhället inte bör acceptera homosexuella relationer, i alla fall inte genom att införa partnerskap.

Men i det kristna budskapet ligger å andra sidan kärlek och tolerans gentemot medmänniskorna. Kärleksbudskapet i förening med den negativa synen på homosexualitet ger emellanåt den inställningen att homosexuella skall omfattas av den kristna gemenskapen men att församlingen skall försöka återföra den homosexuelle till en etiskt försvarbar livsform. Ofta rekommenderas homosexuella att leva i vänskap och celibat.

Emellertid förekommer i kristna kretsar också den inställningen att kärleksbudskapet är överordnat det synsätt som en bokstavstolkning kan ge upphov till. Vidare tolkas bibeln av andra kristna så att något fördömande av homosexualitet inte kan läsas ut. Kärleksbudskapet och tanken om alla människors lika värde inför Gud medför i dessa kretsar en acceptans av homosexualitet och ibland också ett agerande för partnerskapet.

Vi har ingen ambition att försöka avgöra vilken av dessa bibeltolkningar som kan anses mest korrekt. Detta är i huvudsak en fråga om tro hos den enskilde. Vi anser inte heller att religiösa aspekter bör vara avgörande för vårt ställningstagande. Denna uppfattning påverkas givetvis av att kyrkan eller andra religiösa samfund inte kommer att åläggas någon ceremoniell skyldighet vid ingående av partnerskap. Vi konstaterar dock att det kristna kärleksbudskapet står i överensstämmelse med vår inledningsvis redovisade grundinställning.

6.1.8 Grundvalarna för civilisationen

I debatten har framförts flera argument mot partnerskapet som troligtvis har sitt upphov i en oro för att partnerskap för homosexuella skulle medföra civilisationens, samhällets, upplösning. Det har exempelvis påståtts att partnerskapet förringar äktenskapets värde, förlöjligar traditionella samlevnadsformer, åstadkommer uppbrott från heterosexuella samlevnadsförhållanden, leder till allmän dekadens och ökad kriminalitet och - genom den acceptans partnerskapet innebär - förleder ungdomar till homosexualitet. Vi kan inte se något befogat i dessa påståenden utan ser dem närmast som ett utslag av den moraliska panik som kan uppstå i skeden av omvälvning och förändring.

Under senare decennier har det i västvärlden pågått en ständig förändring av synen i många viktiga frågor. De traditionella samlevnadsformerna har ifrågasatts, skilsmässorna har ökat, auktoritetstron har minskat inom och utom familjen, religionens makt har minskat; uppräkningen kan förmodligen göras längre. Allt detta kan upplevas som ett hot, ett hot mot samhället och existensen. Homosexuella, som har funnits i alla tider men som länge var praktiskt taget osynliga, har under denna period trätt fram på ett annat sätt än tidigare och har blivit en påtaglig del av verkligheten. Det är inte osannolikt att de därigenom blivit en del av hotbilden, en del av det som av vissa människor tolkas som bevis på samhällets förfall. Denna känsla inför homosexualitet och homosexuella relationer är något som naturligtvis måste tas på allvar även om vi inte ser något berättigat i den. Till bilden hör de vanligt förekommande fördomarna mot homosexuella, exempelvis att de är sexgalningar utan emotionella engagemang i sina relationer. Vi tror att en ökad kunskap om homosexualitet kan minska de negativa attityderna.

Homosexuell läggning är inte bara en erotisk dragning till en person av samma kön utan även en personlighetens inriktning mot en person av samma kön. Känslor som vänskap, omsorg, lojalitet, ömhet och kärlek står i förgrunden i homosexuella relationer såväl som i heterosexuella. Homosexuella relationer kan inte sägas avvika från heterosexuella relationer i någon mer generell bemärkelse. De har funnits, finns och kommer alltid att finnas oavsett om samhället vill kännas vid dem eller inte.

Vi kan inte se att det finns någonting i partnerskapet som sådant som förringar äktenskapets värde eller förlöjligar traditionella samlevnadsformer. Äktenskapet och partnerskapet kan fungera oberoende av varandra

utan att värdet av det ena eller det andra påverkas.

Påståendet att partnerskapet skulle åstadkomma uppbrott från traditionella samlevnadsförhållanden bygger på den felaktiga tanken att homosexualitet har en så stark dragningskraft att partnerskapet skulle vara ett alternativ till äktenskapet för heterosexuella personer.

Att partnerskapet skulle leda till allmän dekadens och ökande kriminalitet är påståenden som inte vilar på någon seriös grund.

Frågan om varför en människa blir homosexuell har ägnats stor uppmärksamhet. Inom forskningen har olika teorier ställts upp men någon säker kunskap har inte nåtts. Man syns dock vara enig om att de faktorer som kan vara av betydelse för den sexuella läggningen inverkar mycket tidigt, senast under de tidigaste barnåren, detta oavsett vilka faktorer det handlar om, och att den sexuella läggningen därefter inte på något avgörande sätt kan ändras genom yttre påverkan. De forskningsresultat som finns motsäger påståendet om att barn som växt upp i homosexuella miljöer oftare än andra barn själva visar sig vara homosexuella. I "Homosexuella och samhället" (s. 33) betonades att forskningen sammanfattningsvis innebär att man skall iakttä största försiktighet med att beteckna homosexualitet som en sjukdom eller avvikelse. Texten fortsätter: "I allt större utsträckning går emellertid tendensen i riktning mot en "avpatologisering". Man betraktar homosexualitet som en sexuell variationsform och inte som ett tecken på ett bakomliggande sjukdomstillstånd. Som ett resultat av denna inställning har socialstyrelsen år 1979 utmönstrat begreppet homosexualitet ur sin klassifikation av sjukdomar." Det skall poängteras att Socialstyrelsens beslut fattades cirka fem år före det att betänkanudet lades fram.

Att fler och fler homosexuella och homosexuella par träder fram tolkas ibland som ett tecken på att antalet homosexuella ökar. Ingenting talar dock för detta. Snarare är det stödet från homosexuellas organisationer och den ökande acceptansen i omvärlden som gör att allt fler homosexuella vågar ta steget ut i offentligheten och bli påtagliga, synliga.

I sammanhanget bör den s.k. förförelseteorin, som numera inte har särskilt många anhängare, beröras. Den innebär att homosexuella upplevelser eller homosexuella handlingar i puberteten anses kunna leda till homosexualitet. I slutet av 1960-talet blev teorin föremål för en holländsk undersökning, dokumenterad i den s.k. Speijerrapporten. I denna konstaterades att homosexuella erfarenheter hos ungdomar inte ledde till homosexuell läggning och att det inte existerade några möjligheter att en ung människas heterosexuella läggning kunde påverkas i motsatt riktning genom homosexuella upplevelser.

Ett påstående om att partnerskapet, direkt eller indirekt, skulle förleda ungdomar eller vuxna till homosexualitet har därför enligt vår mening inte någon som helst grund.

6.1.9 Registrering

I "Homosexuella och samhället" (SOU 1984:63) övervägdes möjligheten att införa en registrering för homosexuella men en sådan föreslogs inte

(s. 99). Följande anfördes. "Oavsett vilka av äktenskapets rättsverkningar som man tillägger det av oss angivna alternativet med ett anmälnings- eller registreringssystem är det svårt att komma ifrån att detta innebär ett nytt rättsinstitut, låt vara med helt eller delvis samma rättsverkningar som äktenskapet. Ett sådant nyskapande som bara hänför sig till den homosexuella samlevnadsformen framstår som ett onödigt utpekande av en grupp människor i samhället och vi kan inte bortse från risken att ett system av den här skisserade innebörden kan befästa rådande fördomar. Ett registreringsalternativ för enbart homosexuell samlevnad bör därför redan av denna anledning inte genomföras". I motiveringen till Socialstyrelsens förslag till lag om registrerat partnerskap avfärdade man det argumentet och uttalade: "Enligt socialstyrelsens uppfattning väger ett sådant argument lätt i jämförelse med det sociala behov av en någorlunda heltäckande familjerättslig reglering av homosexuellas samlevnad som utan tvivel föreligger." (s. 11).

Det har även senare framförts synpunkter på lämpligheten av att registrera personer som homosexuella i ett offentligt register och påpekats att en sådan registrering skulle kunna strida mot bestämmelser i datalagen (1973:289), Europarådets konventionsbestämmelser eller EG:s regelsystem.

I datalagen (1973:289), DL, finns bestämmelser bl.a. om vem som får inrätta och föra personregister, vilka uppgifter som får registreras och under vilka förutsättningar sådana uppgifter får lämnas ut. Personregister enligt datalagen är register m.m. som förs med hjälp av automatisk databehandling och som innehåller personuppgift, dvs. upplysning som avser enskild person. Särskilda bestämmelser gäller för s.k. statsmaktsregister. Folkbokföringsregistren som förs av skattemyndigheterna är statsmaktsregister och de särskilda bestämmelser som blir tillämpliga på dessa register, förutom bestämmelser i datalagen, återfinns i folkbokföringslagen (1991:481), lagen (1990:1536) om folkbokföringsregister och förordningen (1991:750) om folkbokföringsregister m.m. Ytterligare ett statsmaktsregister är äktenskapsregistret. Särskilda bestämmelser för detta register finns i förordningen (1987:1022) om äktenskapsregistret.

Den som vill inrätta och föra ett personregister enligt datalagen måste anmäla sig hos Datainspektionen och få licens (1 § DL). Utöver licens krävs särskilt tillstånd om registret skall innehålla vissa känsliga uppgifter, bl.a. uppgift om någons sexualliv (2 § och 4 § 2 andra stycket DL). För statsmaktsregister krävs inte något särskilt tillstånd men innan beslut fattas om att inrätta ett statsmaktsregister skall yttrande från Datainspektionen inhämtas om registret avses innehålla känsliga uppgifter (2 a § och 4 § andra stycket DL). Yttrande skall även inhämtas om ett sådant statsmaktsregister skall utvidgas och utvidgningen är sådan att den kan jämföras med inrättandet av ett nytt register.

Äktenskapsregistret förs av Statistiska centralbyrån, SCB. I detta finns uppgifter om ingånga och upplösta äktenskap, äktenskapsförord, gåvor mellan makar och bodelning under äktenskap m.m.

De lokala folkbokföringsregistern innehåller vissa uppgifter om personer som är eller har varit folkbokförda inom registerområdet. Dessa uppgifter

är bl.a. personnummer, namn, civilstånd och make (6 § lagen [1990:1536] om folkbokföringsregister). Enligt 1 § förordningen (1990:750) om folkbokföringsregister skall det antecknas när någon ändring sker beträffande dessa förhållanden. En vigselförrättare är därför enligt 4 kap. 8 § ÄktB skyldig att genast sända underrättelse om vigseln till den skattemyndighet som har gjort hindersprövningen. En domstol som har dömt till äktenskapsskillnad är enligt förordningen (1987:1022) om äktenskapsregistret, skyldig sända in uppgifter om domen till SCB.

Det finns bestämmelser i datalagen om villkoren för att uppgifter i ett personregister skall få lämnas ut. I det allmännas verksamhet tillämpas dock inte dessa regler. Denna fråga regleras enligt 11 § DL av sekretesslagen (1980:100).

Sekretesslagens bestämmelser innebär att uppgifterna i äktenskapsregistret och folkbokföringsregister är i princip offentliga. Sekretess gäller dock för en uppgift om enskilds personliga förhållanden under förutsättning att det av särskild anledning kan antas att den enskilde eller någon honom närstående lider men av att uppgiften röjs (7 kap. 15 §). Det får anses osannolikt att en uppgift om någons civilstånd skulle kunna omfattas av sekretess.

Sverige har tillträtt Europarådets konvention 1980 om skydd för enskilda vid automatisk databehandling av personuppgifter, den så kallade dataskyddskonventionen. Enligt denna konvention får vissa typer av uppgifter inte undergå automatisk databehandling om inte den nationella lagen ger ändamålsenligt skydd. Sådana uppgifter är bl.a. uppgifter om någons sexualliv (artikel 6).

År 1983 antogs av Europarådet en rekommendation till skydd för personuppgifter som används för forskning och statistik (Recommendation No. R [83] 10). Sverige har utan reservation godtagit rekommendationen. Rekommendationen är tillämplig på användningen av personuppgifter för vetenskaplig forskning och statistik oberoende av om uppgifterna förs manuellt eller med hjälp av automatisk databehandling.

Enligt rekommendationen skall respekten för den personliga integriteten garanteras i varje forskningsprojekt som använder personuppgifter. Både allmänna och privata organ skall ha rätt att för egen forskning använda personuppgifter som de innehar för administrativa ändamål. Personuppgifter får lämnas ut för forskningsändamål om det sker med den enskildes samtycke eller i enlighet med andra i inhemsk lag angivna skyddsbestämmelser.

I Europarådets rekommendation 1981 om diskriminering av homosexuella, rekommenderas medlemsstater att tillse att alla specialregister över homosexuella förstörs (Recommendation No. R [81] 924).

EG-kommissionen antog i september 1990 ett förslag till direktiv om skydd för enskilda vid behandling av personuppgifter och om det fria flödet av sådana uppgifter. Förslaget har ändrats under 1992 och är under ytterligare omarbetning. Det nu aktuella förslaget (1992 års) innehåller bl.a. ett förbud mot behandling av känsliga uppgifter (artikel 8.1). Som känsliga uppgifter räknas bl.a. uppgifter om någons sexualliv. Från huvudregeln i artikel 8.1 medges undantag i artikel 8.2. Ett av undantagen

innebär att känsliga uppgifter får behandlas om den enskilde har givit samtycke till behandlingen. Förslaget till direktiv ger medlemsstaterna möjlighet att göra ytterligare undantag.

En lag om partnerskap förutsätter inrättande av ett personregister med motsvarande uppgifter som i äktenskapsregistret alternativt en utvidgning av äktenskapsregistret. Uppgifterna i ett sådant register skulle förutsätta den enskildes samtycke i den meningen att de endast skulle avse personer som frivilligt har ingått partnerskap. En uppgift om att någon är partner skulle i folkbokföringsregister bedömas som en uppgift om civilstånd och i princip vara offentlig.

För att två personer skall få ingå äktenskap med varandra uppställs inga krav på att de haft, har eller avser att ha sexualliv med varandra. Ingen skulle nog komma på tanken att äktenskapsregistret innehåller uppgifter om någons sexualliv även om man åtminstone teoretiskt kan dra slutsatsen att de flesta personer som finns i äktenskapsregistret har eller har haft sexuellt samliv med varandra. Under förutsättning att det inte heller för partnerskapets del uppställs krav på sexuellt samliv, torde en uppgift om att någon är partner lika lite som en uppgift om att någon är gift kunna anses som en uppgift om någons sexualliv.

Det finns vidare en principellt viktig skillnad mellan ett partnerskapsregister och en specialregister över homosexuella. Ett partnerskapsregister kommer inte att innehålla uppgifter om homosexuella därför att de är homosexuella utan därför att de - frivilligt - har ingått partnerskap. Registret kommer inte att innehålla, eller ens syfta till att innehålla, alla homosexuella utan endast de som har valt att ingå partnerskap. Om det inte uppställs något villkor om att personer som vill ingå partnerskap skall vara homosexuella kommer registret, åtminstone teoretiskt, att kunna innehålla uppgifter även om heterosexuella personer.

Om man jämför ett partnerskapsregister med äktenskapsregistret blir den haltande jämförelsen med specialregister över homosexuella än tydligare. Heterosexuella registreras inte i äktenskapsregistret därför att de är heterosexuella utan därför att de har valt att ingå äktenskap.

Vi kan alltså inte se att en lag om partnerskap skulle innebära några komplikationer i förhållande till ovan nämnda författningar eller internationella instrument. Vi noterar härvid att uppgifter med anknytning till partnerskap kommer att åtnjuta samma lagliga skydd som motsvarande uppgifter med anknytning till äktenskap.

Vi är medvetna om att den förhållandevis öppna attityd till homosexualitet som nu finns i samhället kan ändras och att det finns en risk för att ett offentligt register över ingåga partnerskap kan komma att missbrukas. Vi menar dock att de flesta homosexuella är medvetna om den risken. Det har inom homosexuellas organisationer också skett en omsvängning under de senaste åren i det att man numera anser att denna risk är förhållandevis liten och är beredd att ta den för att uppnå en möjlighet att ingå partnerskap. Vi anser därför att det får ankomma på dem som står inför valet att ingå partnerskap att väga denna risk mot de fördelar de anser att ett partnerskap kan innebära för dem.

6.1.10 Juridiskt-tekniska svårigheter

De som använder sig av argument om juridiskt-tekniska svårigheter med anknytning till en partnerskapslagstiftning utgår ibland från uppfattningen att det inte finns något behov av en lagstiftning som mycket få skulle använda sig av.

Det finns ingen säker kunskap om hur många som är homosexuella, delvis beroende på att begreppen homosexuell och heterosexuell inte låter sig definieras på ett entydigt sätt. De uppskattningar som har gjorts av hur stor andel av befolkningen som har homosexuell läggning är av naturliga skäl osäkra och svårligen verifierbara. Det går förmodligen inte heller att fastställa hur många homosexuella som vill, vågar eller har möjlighet att leva i en fast relation. Detta är dessutom helt säkert beroende av omvärldens attityder, som varierar från tid till annan. Vanskligheterna i att försöka uppskatta hur många som kan tänkas vilja ingå partnerskap framgår klart. Vi menar emellertid att även om det skulle finnas ganska få presumtiva partner kan det förhållandet inte ensamt tala mot partnerskapet.

En partnerskapslag har ansetts kunna vålla andra juridiska och administrativa besvär av olika dignitet och omfattning. Internationellt privaträttsliga problem till följd av att partnerskapet inte kommer att erkännas utomlands har nämnts. Problemen är helt klart en realitet men sedda i perspektivet av att vår sambolagstiftning inte heller har förutsättningar att erkännas överallt har argumentet liten bärkraft. I Danmark och även i Norge har man nöjt sig med att uppmärksamma dem som vill ingå partnerskap på att de inte kan förvänta sig att partnerskapet har någon funktion i rättsliga sammanhang utanför de länder som har partnerskap.

Vidare har nämnts att partnerskapet skulle kunna ge upphov till en ökad flyktingström, bl.a. genom skenpartnerskap. Några problem av den arten har enligt tillgängliga uppgifter inte uppstått i Danmark. Vid bedömningen om någon skall beviljas uppehållstillstånd i Sverige på grund av anknytning till en i Sverige bosatt person jämföras i dag gifta med sambor av såväl motsatt som samma kön, se vår redogörelse i bilaga 6 kapitel 15. Av denna anledning har äktenskapet, och skulle därmed också partnerskapet få, liten betydelse för denna fråga. Sannolikt skulle därför skenpartnerskap inte vålla några problem i detta sammanhang.

Med tanke på att möjligheten till skenäktenskap sannolikt inte utnyttjas i någon större omfattning får inte heller de övriga eventuella problem som skulle kunna uppstå på grund av skenpartnerskap överdrivas.

Det måste understrykas att den danska partnerskapslagstiftningen enligt uppgifter från företrädare för det danska justitsministeriet hittills inte har medfört några beaktansvärda negativa effekter av juridiskt-teknisk karaktär, befarade eller obefarade. De här aktuella argumenten mot partnerskapet är enligt vår uppfattning därför knappast av någon större betydelse.

6.1.11 Relationer till andra stater

Det befarades i Danmark att landet skulle förlora sitt anseende i världens ögon och få problem i relationerna till andra stater på ett mer allmänt plan om partnerskapslagstiftning infördes. Så har det inte blivit. Tvärtom ses Danmark från en del håll i positiv bemärkelse som ett föregångsland. Vi har inte hört talas om några misstämningar i de mellanfolkliga relationerna.

6.1.12 Mänskliga rättigheter

Vi har under avsnitt 6.1.9, "Registrering", redogjort för några internationella instrument på dataskyddsområdet m.m. I detta avsnitt ska vi behandla några andra folkrättsliga dokument och principer inom området för mänskliga rättigheter.

Inom detta område är två regelkomplex aktuella, nämligen FN:s och Europarådets konventioner och protokoll m.m. Sverige har ratificerat bl.a. FN-konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter med dess fakultativa protokoll samt FN-konventionen om barns rättigheter. Sverige har vidare anslutit sig till Europeiska konventionen om mänskliga rättigheter med dess åtta tilläggsprotokoll. Vid sidan av FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter finns också FN:s allmänna deklaration om de mänskliga rättigheterna. I vart fall delar av denna deklaration anses ge uttryck för allmänna folkrättsliga principer.

Såväl i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna som i dess konvention om medborgerliga och politiska rättigheter och Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna, finns uttalanden om allas likhet inför lagen och förbud mot diskriminering i olika avseenden.

I FN-konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter finns i artikel 26 ett allmänt diskrimineringsförbud. Där sägs att alla är lika inför lagen och har rätt till samma skydd av lagen utan åtskillnad av något slag. I FN:s förklaring om de mänskliga rättigheterna finns i artikel 7 ett liknande diskrimineringsförbud. Ytterligare ett diskrimineringsförbud finns i artikel 14 i Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

De olika diskrimineringsförbuden är svårtolkade. Allmänt kan sägas att för att man skall anse en behandling som diskriminerande skall man konstatera dels en skillnad i behandlingen av jämförbara fall dels att denna skillnad inte har objektiv och godtagbar grund.

En partnerskapslag som tillåter två personer av samma kön, i praktiken ett homosexuellt par, att registrera sitt förhållande och därigenom få tillgång till huvuddelen av ett system som tidigare har varit förbehållet personer som är gifta med varandra, innebär att parterna tar på sig rättigheter och skyldigheter gentemot varandra men också i förhållande till samhället i övrigt. Även om detta system i det enskilda fallet kan medföra försämringar för dem som ingår partnerskap, främst ur ekonomisk

synpunkt, ger förslaget som helhet homosexuella par en starkare ställning än vad de har i dag.

En lag med denna konstruktion utesluter emellertid möjligheten för två personer av motsatt kön att ingå partnerskap med varandra. Vi menar emellertid att det finns sakliga och godtagbara skäl för denna begränsning. Under förutsättning att villkoren för att ingå partnerskap i övrigt i princip motsvarar villkoren för att ingå äktenskap har personer av motsatt kön möjlighet att uppnå samma effekter som personer av samma kön genom att ingå äktenskap med varandra. Som vi har utvecklat i avsnitt 6.1.6, "Andra grupperns behov av lagstiftning", vore det inte lämpligt att tillskapa ett system för personer av motsatt kön som vad beträffar rättsverkningarna företer stora likheter med äktenskapet. Vi anser således att de personer som är utestängda från möjligheten att ingå partnerskap inte med fog kan hävda att de är diskriminerade.

Om rätten till skydd för privatlivet stadgas i artikel 17 i FN:konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter och i artikel 8 i Europeiska konventionen om mänskliga rättigheter. Denna rätt är mycket allmän och i den ingår skydd mot kränkningar av olika slag som riktar sig mot den personliga integriteten. I rätten till skydd för privatlivet ingår bl.a. en allmän rätt att lämnas ifred när det gäller den verkligt privata sfären. I denna sfär ingår bl.a. sexuella relationer.

En partnerskapslag som inte uppställer några villkor om sexuell relation mellan partnerna skulle knappast kränka skyddet för privatlivet. En sådan lag skulle snarare stå i överensstämmelse med intentionerna bakom detta skydd genom den möjlighet en sådan lag skulle ge enskilda att utveckla sitt privatliv i enlighet med sina egna önskemål.

Såväl i den Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna som i FN:s konvention finns särskilda bestämmelser om rätt till skydd för familjelivet, artikel 8 respektive artikel 17. Liksom i fråga om rätten till skydd för privatlivet ger också rätten till skydd för familjelivet en rätt till skydd mot ingripanden från myndigheternas sida, alltså en rätt att lämnas i fred och att utveckla familjelivet i enlighet med familjemedlemmarnas egna önskemål. Bestämmelserna innefattar också en skyldighet för staten att vidta positiva åtgärder till skydd för familjelivet.

Rätten att ingå äktenskap och bilda familj kan sägas ingå i den allmänna rätten till respekt för privat- och familjeliv. Den behandlas dock som en särskild rätt i de internationella instrumenten. Artikel 23 i FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter uttrycker således en rätt för giftasvuxna män och kvinnor att ingå äktenskap och bilda familj. I artikel 12 i Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna föreskrivs en rätt för vuxna män och kvinnor att ingå äktenskap och bilda familj i enlighet med de inhemska lagar som reglerar denna rättighet. I rätten att bilda familj får anses ingå en rätt att skaffa barn.

Varken denna rätt eller rätten till skydd för privat- och familjeliv är emellertid absolut. Dessa rättigheter kan inskränkas om det finns andra intressen som väger tyngre. Exempelvis anses nämnda stadganden inte

utgöra hinder mot att barn omhändertas för samhällsvård eller att föräldrar fräntas vårdnaden om sina barn eller deras umgängesrätt med barnen inskränks om tillräckligt starka skäl talar för en sådan åtgärd. I sammanhanget bör också nämnas FN:s konvention om barnets rättigheter, som fastslår principen om barnets bästa i samband med adoption. Även i FN:s deklaration om rättsliga och sociala frågor vid adoption och fosterhemsplacering betonar man i artikel 5 att barnets bästa skall vara vägledande vid såväl adoption som fosterhemsplacering.

Vid en tolkning av rätten till skydd för familjelivet och rätten att bilda familj finns anledning att fundera över vilken definition av begreppet "familj" som bestämmelserna bygger på. Som familj måste i första hand räknas gifta makar och deras minderåriga barn. Men det skydd som i vart fall den Europeiska konventionen ger är inte begränsat till dessa fall. Även relationerna mellan barn och föräldrar som inte är gifta med varandra och mellan man och kvinna som lever ihop i ett fast förhållande utan äktenskap åtnjuter konventionens skydd och detsamma gäller förhållandet mellan adoptivföräldrar och adoptivbarn. I fall av faktiskt samboende kan också ålderstigna föräldrar eller vuxna barn inbegripas i familjebegreppet och även relationen mellan små barn och deras farföräldrar och morföräldrar kan åtnjuta visst skydd.

Vi har inte kunna finna något stöd för att man i dessa konventioner med familj avsett även familjebildningar som består av två vuxna personer av samma kön. Såvitt vi känner till har inte något övervakningsorgan för konventionernas efterlevande gjort några uttalanden som tyder på att begreppet familj skulle omfatta även sådana familjebildningar. Europeiska kommissionen för mänskliga rättigheter uttalade i ett avgörande (15666/89) att såvitt gäller rättsligt föräldraskap kan ett homosexuellt par inte jämföras med en man och en kvinna som lever tillsammans. Vi anser det därför troligt att man i konventionerna sannolikt inte åsyftat andra än heterosexuella familjebildningar när det gäller skyddet för familjen.

Om man tolkar begreppet familj så att det inte innefattar homosexuella familjebildningar skulle en partnerskapslag inte alls beröra dessa stadganden.

Med en vidare tolkning av begreppet familj så att det omfattar även homosexuella familjer, innebär en partnerskapslag typiskt sett en förbättring av villkoren för homosexuella familjebildningar. Om man i en partnerskapslag undantar sådana bestämmelser som ger upphov till gemensamt rättsligt föräldraskap riskerar man inte heller att en sådan lag kommer i konflikt med de internationella instrument som reglerar frågan om barns rättigheter.

Det har ibland gjorts gällande att det är diskriminerande och en kränkning av rätten att bilda familj att inte tillåta två personer av samma kön att uppnå gemensamt rättsligt föräldraskap. Här skall erinras om att en behandling anses som diskriminerande endast om den innebär att lika fall behandlas olika och endast om denna särbehandling inte har en objektiv och godtagbar grund.

Med hänvisning till det ovan nämnda avgörandet från Europeiska kommissionen för mänskliga rättigheter (15666/89) kan par av samma och

motsatt kön inte likställas i dessa sammanhang. Även om man skulle komma till motsatt ståndpunkt finns det goda skäl att hävda att en skillnad i behandling mellan par av samma och motsatt kön när det gäller adoption, konstlad befruktning och gemensam vårdnad har en objektiv och godtagbar grund, nämligen hänsynen till barnen.

Oavsett vilken bedömning man gör i dessa frågor kan vi dock konstatera att en lag om partnerskap som undantar bestämmelser som ger upphov till gemensamt rättsligt föräldraskap varken innebär någon utvidgning eller inskränkning i förhållande till vad som gäller i dag.

Vår slutsats är således att en partnerskapslag som undantar bestämmelser som ger upphov till gemensamt rättsligt föräldraskap för partner inte kan anses diskriminerande eller stå i konflikt skyddet för familjelivet eller rätten att bilda familj.

6.1.13 Slutsatser

Slutsatserna av våra överväganden är således att det finns flera starka argument som talar för en partnerskapslag för homosexuella par och att de argument som talar mot en sådan lag har ingen eller jämförelsevis liten bärkraft. Vi har inte kunnat se att en sådan lag, med den utformning vi föreslår, skulle komma i konflikt med några grundläggande rättsprinciper eller ovan behandlade folkrättsliga instrument. Tvärtom menar vi att en sådan lag snarare innebär ett närmande till de principer om allas likhet inför lagen och förbud mot diskriminering som vi har redogjort för ovan.

Vi föreslår följaktligen att det införs en lag om partnerskap som innebär att två personer av samma kön skall kunna ingå partnerskap med varandra. Partnerskapets innebörd föreslås bli att i princip samma rättsverkningar skall följa av ett partnerskap som av ett äktenskap och samma bestämmelser skall gälla för partner som för makar. Från denna grundprincip föreslår vi vissa undantag. Dessa, varav det viktigaste är bestämmelser som ger upphov till gemensamt rättsligt föräldraskap, kommer att behandlas nedan. Bortsett från dessa undantag anser vi att partnerskapet skall särregleras i så liten utsträckning som möjligt i förhållande till äktenskapet.

6.1.14 Lagstiftningstekniken

Om man vill att partnerskapet skall ges flertalet av äktenskapets rättsverkningar finns det lagtekniskt i huvudsak tre vägar att gå.

En möjlighet är att använda sig av den uppräknings teknik som valts i lagen (1987:813) om homosexuella sambor. En annan är att göra ändringar i respektive författning eller författningsrum. Slutligen kan man använda sig av den metod som kommit till användning i de danska och norska partnerskapslagarna, dvs. en teknik med huvudregel och undantagsbestämmelser.

Den lagstiftningsteknik, som finns i homosexlagen, emanerar från betänkandet "Homosexuella och samhället" (SOU 1984:63 s. 100 f). Man utgick från två alternativ; ett där det särskilt angavs vilka lagar som skulle

tillämpas på homosexuella samlevnadsförhållanden och ett där man slog fast att all lagstiftning som innehåller begreppet "äktenskapsliknande förhållanden" eller liknande tillämpas vid homosexuell samlevnad. Man fann att det förra alternativet var att föredra. Utredningen skriver: "Alternativet skapar fullständig klarhet i vilka lagregler som skall gälla vid homosexuell samlevnad och innebär en lagteknisk enkel metod att undvika rättsliga konsekvenser som, med hänsyn till den grundläggande skillnaden mellan hetero- och homosexuell samlevnad, kan framstå som orimliga. Alternativet kan visserligen påstås innebära ett onödigt utpekande av homosexuella som en särskild grupp människor. Ett sådant påstående kan vid en första anblick sägas vara riktigt men man får i sammanhanget inte glömma bort att detta i så fall är en konsekvens av den grundläggande skillnaden mellan homo- och heterosexuell samlevnad och att det, även från homosexuellas sida, måste vara av intresse att olika lagregler ges en så klar och entydig innebörd som möjligt."

Departementschefen delade den uppfattning som betänkandet gav uttryck för och föreslog alltså en särskild lag om homosexuella sambor där de tillämpliga reglerna räknades upp. Han menade (prop. 1986/87:124 s. 44) att för en sådan lösning talade bl.a. att de berörda får en samlad bild av vilka regler som gäller för deras förhållande. Vidare menade han (prop. s. 48) att lagens tillämpningsområde med den valda lagstiftningstekniken vid behov kunde utvidgas genom att ytterligare lagrum fogas till uppräknningen.

Det är naturligtvis en fördel att partner utan större svårigheter direkt i kortfattad lagtext kan läsa sig till vad som gäller för honom eller henne. Emellertid saknar makar och sambor den möjligheten utan att det, såvitt vi har erfarit, framstår som ett stort problem. Med tanke på det antal författningar eller författningsrum som man med denna teknik måste hänvisa till medför tekniken också att det blir svårt att upprätthålla ett krav på tydlighet och överskådlighet. Denna teknik innebär vidare en risk för att partner glöms bort vid annat lagstiftningsarbete. Vi menar sammanfattningsvis att det finns fördelar med denna lagstiftningsteknik men att nackdelarna, särskilt med hänsyn till den mängd bestämmelser som vårt förslag omfattar, överväger.

Den andra tekniken som innebär att man gör ändringar i respektive författningsrum är kanske principiellt sett att föredra. Den skulle medföra att man i varje aktuellt lagrum kan se om en bestämmelse gäller för äktenskap och partnerskap eller endast för ettdera. Det kan anses mindre lämpligt att det inte av ett författningsrum framgår för vem eller vilka det gäller utan att man måste gå till en annan lag som hänvisar till lagrummet. Detta är emellertid inget okänt fenomen i svensk lagstiftning. Den mängd författningsrum som vårt förslag omfattar gör att även denna teknik i praktiken är genomförbar.

Även den tredje lagstiftningstekniken, typen huvudregel-undantag, har både för- och nackdelar. En fördel är att en lag som är uppbyggd enligt denna modell är överskådlig och man kan anknyta till befintlig familjerättslig praxis. Med en huvudregelsteknik eliminerar man risken för att bestämmelser som skall gälla för partner glöms bort vid lagstiftnings-

arbete. Tekniken öppnar dock för andra effekter av förbiseenden. Författningar, som inte är avsedda att gälla för partner, kan bli tillämpliga på denna grupp om lagstiftaren glömmer att göra undantag. Huvudregelstekniken tvingar emellertid lagstiftaren på ett annat sätt att inse att homosexuell samlevnad är en realitet och att ta upp frågan till övervägande i varje enskilt ärende. Ur opinionsbildande synpunkt kan detta ha positiva effekter. Man kan också förmoda att risken för förbiseenden minskar med tiden, när de flesta har vant sig vid att se frågan belysas i lagförarbeten. Vad som ytterligare talar för en huvudregelsteknik är att då betonas mer likheterna än skillnaderna mellan homosexuella och heterosexuella förhållanden. Det finns också ett värde i att en svensk partnerskapslag har samma uppbyggnad som dess nordiska motsvarigheter.

Vi har bedömt att den sistnämnda lagstiftningsmodellen är att föredra och har valt att utforma vårt förslag till partnerskapslag enligt denna. Detta beror således på rent lagtekniska överväganden och innebär inte - som ibland har anförts - att det är ett sätt att låta homosexuella par få ingå äktenskap.

6.2 Partnerskapets innbörd

6.2.1 Allmänna villkor för att få ingå partnerskap

Enligt vår uppfattning skall partnerskapet i princip vara avsett för homosexuella par. Formellt skall det stå öppet för två personer av samma kön. Vi uppställer inte några krav på sexuell läggning, sexuellt samliv eller faktisk samlevnad för dem som vill ingå partnerskap. Sådana krav skulle dels innebära en icke önskvärd särreglering i förhållande till villkoren för att få ingå äktenskap, dels med all säkerhet strida mot olika regler till skydd för enskildas privatliv och integritet. De skulle självfallet också vara mycket svåra att kontrollera. I dessa delar motsvarar kraven för att ingå partnerskap kraven för att ingå äktenskap.

Vi uppställer partnerskapshinder som motsvarar äktenskapshindren i 2 kap. äktenskapsbalken; underårighet, nära släktskap, bestående äktenskap och, efter följdändring i äktenskapsbalken, bestående partnerskap. Dessa äktenskapshinder motiveras av att en samlevnad av sociala eller medicinska skäl inte är önskvärd.

Den som är under 18 år får således inte ingå äktenskap utan tillstånd av länsstyrelsen. Dispensansökningar för att ingå äktenskap är sällsynta och beviljas nästan uteslutande på grund av att parterna har eller snart kommer att få barn tillsammans. Hänsynen till utländska seder och bruk har också varit dispenssskäl. Mot denna bakgrund är troligt att dispensmöjligheten endast i undantagsfall kan komma att utnyttjas för partnerskap. Vår strävan efter att partnerskapet i så liten utsträckning som möjligt skall särregleras tillgodoses dock bäst om åldersregeln överförs i sin helhet.

Äktenskap får inte ingås mellan dem som är släkt med varandra i rätt upp- och nedstigande led eller är helsyskon. Halvsyskon får inte ingå

äktenskap med varandra utan tillstånd av regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer.

Bakom släktskapshindren mot äktenskap ligger kanske främst risken för nedärvning av sjukdomar och defekter. Detta visar sig genom att bara biologiskt släktskap räknas. Ett adoptivbarn får alltså gifta sig med adoptanten eller med adoptantens biologiska barn. Synpunkter av etisk natur gör sig emellertid också gällande. Familjelagssakkunniga uttalade (SOU 1972:41 s. 138) att dessa synes grunda sig på en mer eller mindre uttalad motvilja hos människan mot sexuella förbindelser med den som hon vuxit upp med och att sexuella relationer inom en familj kan komplicera familjerelationerna. Dispensmöjligheten för halvsyskon är främst avsedd att användas när parterna inte haft någon familjegemenskap och kanske inte känt till varandras existens förrän i vuxen ålder.

Man kan bortse från den genetiska risken när det gäller homosexuella relationer. De etiska synpunkterna gäller dock för homosexuella förhållanden i lika hög grad som för heterosexuella. Vi anser därför inte att det finns något skäl att konstruera släktskapshindret på annat sätt för partnerskapet än för äktenskapet.

Den som är gift får inte ingå nytt äktenskap. Detta äktenskapshinder korresponderar med straffbestämmelsen om tvegifte i 7 kap. 1 § BrB. Enligt vårt förslag får gifta eller partner inte ingå äktenskap eller partnerskap utan att upplösa det tidigare äktenskapet eller partnerskapet.

6.2.2 Ett anknytningsvillkor

För ingående av partnerskap bör dock tillkomma ytterligare ett villkor, ett anknytningsvillkor.

Den danska loven om registreret partnerskab innehåller ett krav på att minst en av parterna har danskt medborgarskap och hemvist i Danmark. Skälet har angetts vara att man vill undvika att rent utländska par ingår registrerat partnerskap i Danmark utan att registreringen får någon betydelse i deras hemland.

I den norska loven om registrert partnerskap finns motsvarande anknytningsvillkor; minst en av parterna skall ha norskt medborgarskap och hemvist i Norge. I propositionen som föregick lagen uttalar man att det är "icke behov for at utenlandske borgere uten særlig tilknytning til Norge skal kunne registrere et homofilt partnerskap her i landet, ettersom en registrering inntil videre ikke vil få noen rettsvirkning der paret er bosatt, bortsett fra i Danmark" (Ot.prp.nr.32 (1992-93) s. 30).

I det nederländska förslaget till en lag om registrering av samlevnad uppställs också ett anknytningsvillkor. Detta är dock betydligt vidare än de danska och norska villkoren. Möjlighet till registrering föreslås stå öppen för personer som har hemvist i Nederländerna under förutsättning att de är medborgare i Nederländerna eller i någon annan stat som är medlem i EG. För andra medborgare uppställs krav på att de har haft hemvist i Nederländerna under ett år omedelbart före registreringen. Som skäl för att uppställa ett anknytningsvillkor har man angett att man vill undvika "registration tourism". Vi har erfarit att man har funnit att det skulle

kunna strida mot de diskrimineringsförbud som finns inom EG-rätten att inte jämställa medborgare i Nederländerna med medborgare i andra EG-stater.

Ett partnerskap ingånget i Sverige kan för närvarande inte förväntas få några rättsverkningar utanför Sverige, Danmark och Norge. Ett anknytningsvillkor är trots detta inte något som är nödvändigt och om man ändå vill ha ett sådant kan det konstrueras på många sätt och bygga på olika former av anknytning, faktisk eller formell. Villkoret kan riktas mot en av parterna eller mot båda. Det kan utformas så att man kräver viss anknytning för båda och dessutom en mer fast anknytning för en av dem.

Den bedömningen som man har gjort i Danmark och Norge att man - i den mån det är möjligt - bör undvika att åstadkomma partnerskap som inte får betydelse i parternas hemland har sin giltighet också i Sverige. Ytterligare en anledning att uppställa ett anknytningsvillkor är att Sverige annars av andra länder skulle kunna bli betraktat som ett "partnerskapsparadis". Vi anser det därför lämpligt att ha ett anknytningsvillkor även i den svenska lagen. Villkoret bör skilja ut de par som typiskt sett inte har sin framtid i Sverige.

Ett anknytningsvillkor bör inte vara så snävt att man onödigtvis begränsar möjligheterna för par som så önskar att ingå partnerskap här. Ett homosexuellt par, som vill leva eller lever i Sverige men där den ene inte anses uppfylla ett anknytningsvillkor, kan ha goda skäl att vilja ingå partnerskap utan att det drar ut på tiden. Vi anser därför att det inte är nödvändigt att rikta anknytningsvillkor mot båda parterna.

Vi anser att ett anknytningsvillkor bör utgå från svenskt medborgarskap. Eftersom den huvudsakliga avsikten med anknytningsvillkoret är att i möjligaste mån begränsa partnerskapslagens tillämpning till par som har för avsikt att bo i Sverige är ett svenskt medborgarskap ensamt inte tillräckligt som anknytningsfaktum. Medborgarskapet i sig säger ju inget om var personen faktiskt finns eller var han tänker slå sig ner. Kravet på medborgarskap bör därför kombineras med ett krav på faktisk anknytning till Sverige i form av hemvist.

Anknytningsvillkoren i de danska och norska lagarna bygger uteslutande på denna kombination. Därmed utestängs alla par bestående av två utländska medborgare. I Danmark lär det finnas ett visst missnöje med detta. Det finns naturligtvis utlänningar, som har bott länge i Danmark och som har en mycket fast anknytning dit utan att de kan eller vill bli danska medborgare. Även vid remissomgången i Norge framfördes kritik mot att anknytningsvillkoret var onödigt strängt.

Delvis mot bakgrund av denna kritik anser vi att man bör skapa möjligheter även för - om man bara ser till medborgarskapet - rent utländska par att ingå partnerskap i Sverige under förutsättning att en av parterna har en viss kvalificerad faktisk anknytning hit. Denna anknytning har vi konstruerat som bosättning här under den senaste tvåårsperioden kombinerad med hemvist här vid provningstillfället.

Vi har, mot bakgrund av att vi kan utgå från att ett svenskt partnerskap kommer att erkännas i länder som har motsvarande lagstiftning, övervägt att vid utformningen av anknytningsvillkoret jämställa svenskt medborgar-

skap och hemvist i Sverige med medborgarskap och hemvist i annan stat med lagstiftning om partnerskap. En sådan utformning skulle emellertid kunna få till följd att en person med hemvist i Norge eller Danmark men som på grund av anknytningsvillkoren i de norska och danska lagarna inte får ingå partnerskap i sitt bosättningsland, skulle kunna ingå partnerskap här. En sådan ordning vore knappast lämplig. Vi menar dock att det finns anledning att ta upp överläggningar med de länder som har lagstiftning om partnerskap för att överväga en eventuell gemensam utvidgning av anknytningsvillkoren.

Frågan om ett anknytningsvillkor utformat enligt vårt förslag skulle strida mot EG:s och EES-avtalets principer om fri rörlighet är inte uttryckligen reglerad i de aktuella rättsakterna och har såvitt vi känner till inte prövats. Rättsläget är således oklart på denna punkt.

EG syftar till en omfattande och varaktig ekonomisk integration mellan medlemsländerna. Den huvudsakliga uppgiften är enligt Romfördraget, som är ett av de grundläggande fördragen och en del av den primära EG-rätten, att upprätta och vidmakthålla en gemensam marknad samt främja en gynnsam ekonomisk utveckling i medlemsstaterna och närmare förbindelser mellan medlemsländerna. Ett av de medel som skall användas för att uppnå detta är att mellan medlemsstaterna avskaffa hindren mot fri rörlighet för personer. Av denna anledning finns i artikel 7 i Romfördraget en grundläggande princip, den s.k. icke-diskrimineringsprincipen. Principen innebär att all särbehandling, i vart fall negativ särbehandling, på grund av nationalitet och som inte är sakligt grundad är förbjuden inom fördragets område. Diskriminering kan bestå i att liknande situationer behandlas olika eller att olika situationer behandlas på samma sätt. Diskriminering kan vara öppen eller dold. Regler som är så formulerade att de leder till en mindre gynnsam behandling av den som är medborgare i eller härrör från ett annat land är öppet diskriminerande. Dold diskriminering är det när till synes likabehandlande åtgärder ändå i praktiken får diskriminerande verkningar. En regel som t.ex. ställer särskilda krav på kunskaper i landets språk eller bosättning där kan innebära dold diskriminering.

Romfördraget kompletteras av olika rättsakter bl.a. förordning (EEG) nr 1612/68. Förordningen fastslår att icke-diskriminerings- eller lika-behandlingsprincipen gäller bl.a. sociala, skattemässiga och fackliga förmåner.

Uttrycket sociala förmåner har kommit att få en mycket vidsträckt innebörd. Det omfattar alla sociala förmåner som utges till nationella arbetstagare på grund av deras status som arbetstagare eller enbart därför att de är bosatta inom medlemsstatens territorium.

Med anledning av att Sverige undertecknat det så kallade EES-avtalet mellan EG och EFTA:s medlemsstater antog riksdagen under hösten 1992 lagen (1992:1317) om ett europeiskt ekonomiskt samarbetsområdet (EES), den s.k. EES-lagen, jämte annan lagstiftning. Denna lagstiftning har ännu inte trätt i kraft.

Enligt artikel 1 i EES-avtalet är dess syfte att främja ett fortgående och balanserat stärkande av handeln och de ekonomiska förbindelserna mellan

de avtalsslutande länderna på lika konkurrensvillkor och med respekt för samma regler, i avsikt att skapa ett homogent Europeiskt ekonomiskt samarbetsområde.

Genom EES-lagstiftningen görs, i enlighet med bestämmelserna i EES-avtalet, en stor del av EG-rätten till svensk författning. Detta gäller bl.a. diskrimineringsförbudet i artikel 7 i Romfördraget vilken motsvaras av artikel 4 i EES-avtalet och principen om personers fria rörlighet inklusive ovan berörda bestämmelser i förordning (EEG) nr 1612/68.

Det kan, mot bakgrund av den extensiva tolkning som EG-domstolen har gjort av begreppet social förmån, anses att rätten att ingå partnerskap skulle kunna ses som en social förmån. Vi har dock svårt att se att det anknýtningssvillkor som vi föreslår skulle inverka menligt på personers fria rörlighet. Även om så skulle vara finns det enligt vår uppfattning ändå sakliga skäl för den särbehandling av svenska medborgare som vårt anknýtningssvillkor innebär. Dessa skäl gör att en särbehandling inte måste betraktas som diskriminerande.

Avslutningsvis vill vi påpeka att ett anknýtningssvillkor, hur strängt det än är, i praktiken aldrig kan garantera att ett i Sverige ingånget partnerskap i det enskilda fallet kommer att få några rättsverkningar för parterna.

6.2.3 Hindersprövning

I likhet med vad som gäller för äktenskap börindersprövning ske innan partnerskap ingås. Hindersprövning för partnerskap och eventuella överklaganden av beslut i samband därmed bör ske enligt samma regler som gäller förindersprövning för äktenskap. Rätten att ingå partnerskap bör dock alltid prövas enligt svensk lag.

Huvudregeln i den svenska internationella privaträtten är attindersprövning för äktenskap sker enligt lagen i det land där var och en är medborgare. Det har ansetts naturligt att lagen i det land till vilket de blivande makarna antas ha störst anknýtning får vara bestämmande. Avsikten har också varit att i möjligaste mån undvika uppkomsten av s.k. haltande äktenskap, dvs. äktenskap som är giltiga i ett land men inte i ett annat. Den som vill ingå äktenskap har emellertid möjlighet att åberopa lagen i sitt hemvistland, om han haft hemvist där i två år. Eftersom vi, när vi föreslår en partnerskapslag, anser att förekomsten av haltande partnerskap inte skall tillmätas någon avgörande betydelse finns det knappast anledning attinderspröva för ett partnerskap enligt utländsk lag (jfr SOU 1987:18 avsnitt 8.4.1). I de länder som har eller kommer att införa en partnerskapslagstiftning kommer ett partnerskap som föregåtts av enindersprövning enligt svensk lag med största säkerhet att erkännas.

6.2.4 Ingående av partnerskap

Förfarandet vid partnerskapsregistrering föreslås motsvara förfarandet vid borgerlig vigsel.

Sverige har tillträtt 1962 års FN-konvention angående samtycke till, minimiålder för samt registrering av äktenskap. Enligt konventionen skall ett äktenskap inte anses i laga ordning ingånget utan båda kontrahenternas av fri vilja avgivna samtycke. Konventionen föreskriver att detta samtycke skall avges i vittnens närvaro och uppställer också en minimiålder för ingående av äktenskap. Konventionen kan inte anses direkt tillämplig på partnerskapsregistrering. Vårt förslag uppfyller hur som helst konventionens krav i dessa avseenden.

Enligt 1 kap. 4 § lagen (1904:26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap, IÄL, skall vigsel inför svensk myndighet alltid ske enligt svensk lag. Motsvarande bör gälla för partnerskapsregistrering.

Enligt 1 kap. 5 och 6 §§ samma lag har regeringen inom vissa ramar tillagts rätt att utfärda bemyndiganden att förrätta vigsel utomlands enligt svensk lag och förrätta vigsel i Sverige enligt utländsk lag.

Med stöd av denna rätt har regeringen utfärdat bemyndiganden som innebär att med vissa diplomatiska eller konsulära tjänster eller med vissa prästerliga befattningar följer rätt att förrätta vigsel enligt svensk lag utomlands. I vissa fall är bemyndigandena begränsade exempelvis på det sättet att vigselrätten endast gäller svenska medborgare. Regeringen har vidare utfärdat bemyndiganden som innebär att med vissa diplomatiska eller konsulära tjänster eller befattningar som präst följer rätt att förrätta vigsel här enligt utländsk lag. Även här är bemyndigandena i flera fall begränsade med avseende på de blivande makarnas medborgarskap eller hemvist.

Det har framförts att homosexuell samlevnad i många länder är oacceptabel och i vissa fall straffbar varför det skulle vara olämpligt att tillåta svensk partnerskapsregistrering utomlands.

Med den praxis som hittills har gällt i fråga om bemyndiganden vad gäller vigslar torde det dock inte komma i fråga att utfärda registreringsbemyndiganden i stater vars lagstiftning inte erkänner partnerskap.

Mot denna bakgrund anser vi att också bestämmelserna i 1 kap. 5 och 6 §§ IÄL bör få motsvarande tillämpning vid partnerskapsregistrering.

I 1 kap. 7 och 8 §§ IÄL stadgas villkoren för att ett utomlands ingånget äktenskap skall erkännas i Sverige. Vi har inte funnit skäl att uppställa några andra kriterier för erkännande av ett utomlands ingånget partnerskap.

6.2.5 Partnerskapsskillnad

Enligt vårt förslag skall i princip samma regler gälla för partnerskapsskillnad som för äktenskapsskillnad. Konsekvenserna av detta blir bl.a. att parterna, om de är överens och ingen av dem varaktigt bor tillsammans

med och har vårdnaden om barn under 16 år eller om de redan levit åtskilda i två år, kan få partnerskapsskillnad omedelbart efter ansökan. Detsamma gäller om partnerskapet har ingåtts i strid mot vissa partnerskapshinder. I andra fall skall partnerskapsskillnaden föregås av betänketid.

Anledningen till att det i vissa fall krävs betänketid innan makar kan få äktenskapsskillnad är att samhället vill motverka förhastade skilsmässor. En upplösning av en familj innebär nästan alltid påfrestningar av främst ekonomisk men även känslomässig art för de berörda personerna. Särskilt hänsynen till barnen gör att det är angeläget med stabila familjebildningar.

Det skulle kunna hävdas att samhället inte har ett lika starkt intresse av att familjebildningar med ett partnerskap som ram har samma stabilitet som familjebildningar inom ramen för äktenskap. Emellertid innebär ett uppbrott från ett förhållande där parterna är av samma kön typiskt sett samma ekonomiska och känslomässiga påfrestningar som ett uppbrott från ett förhållande som består av en man och en kvinna. Det förekommer också att barn lever i homosexuella familjebildningar. En partnerskapsskillnad skulle typiskt sett för dessa barn vara väl så påfrestande som en äktenskapsskillnad. Mot denna bakgrund anser vi att även reglerna om betänketid vid äktenskapsskillnad skall göras tillämpliga vid partnerskapsskillnad.

Huvudregeln att samma regler skall gälla för partnerskapsmål som för äktenskapsmål bör gälla även i internationellt privaträttsliga sammanhang. Eftersom det ännu är få länder som har lagstiftning om partnerskap är det emellertid nödvändigt att göra undantag för bestämmelserna i förordningen (1931:429) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap, adoption och förmynderskap, NÄF.

När det gäller svensk domstols behörighet att handlägga ett mål om äktenskapsskillnad med internationell anknytning stadgas i 3 kap. 2 och 3 §§ IÄL att äktenskapsmål får upptas av svensk domstol under vissa förutsättningar. Dessa förutsättningar är relaterade till parternas anknytning till Sverige vid den tidpunkt när talan väcks vid domstol.

I de fall makarna är medborgare i Danmark, Finland, Island, Norge eller Sverige är emellertid NÄF tillämplig. Denna förordning grundar sig på 1931 års nordiska familjerättskonvention. I dessa fall är huvudregeln att ett yrkande om äktenskapsskillnad mellan medborgare i fördragsslutande stat får upptas endast av domstol i den stat där makarna har hemvist eller senast haft gemensamt hemvist (7 §). Bestämmelsen i NÄF innebär att det forum som där anvisas är exklusivt, dvs. det finns enligt denna bestämmelse bara en stats domstol som får uppta ett visst mål om äktenskapsskillnad. Bestämmelsen är också tvingande vilket innebär att svensk domstol skall avvisa ett yrkande om äktenskapsskillnad om det enligt nämnda regel skall upptas i något av de övriga nordiska länderna.

De internationellt privaträttsliga regler som utpekar behörig domstol i mål om äktenskapsskillnad kan således medföra att svensk domstol inte är behörig att uppta en ansökan om äktenskapsskillnad mellan två makar. Detta innebär inga särskilda svårigheter eftersom makarna i sådant fall kan få till stånd en äktenskapsskillnad i ett annat land som de har anknytning

till.

För partnerskapet är situationen en annan. Förutom Sverige kan endast Danmark och Norge för närvarande förväntas stå till tjänst med partnerskapsskillnader. För att kunna garantera att partnerskap som har ingåtts i Sverige också kan upplösas är det nödvändigt att ge svensk domstol behörighet att uppta en ansökan om partnerskapsskillnad även på den grunden att partnerskapet har ingåtts här.

6.2.6 Partnerskapets rättsverkningar

Vår utgångspunkt är att vad som gäller för äktenskap och makar skall gälla även för partnerskap och partner. Vi har emellertid funnit anledning att göra vissa undantag från denna grundprincip. Bortsett från dessa undantag skall de regler som gäller för makar och äktenskap tillämpas på motsvarande sätt för partner och partnerskap.

Vi anser att de allra flesta bestämmelser som gäller för äktenskapet är okontroversiella i den meningen att det är självklart att de skall omfattas av vårt förslag. Exempel härpå är giftorättssystemet, makes arvsrätt, makars underhållsskyldighet, bestämmelser om efterlevandeskydd, skatterättsliga och socialrättsliga bestämmelser, jävsbestämmelser samt olika bestämmelser i associationsrättslig lagstiftning.

I bilaga 5 finns en förteckning över författningar som innehåller bestämmelser med anknytning till äktenskap. Vi har varken ansett det meningsfullt eller möjligt att presentera samtliga dessa författningar närmare. I bilaga 6 finns en närmare redogörelse för vissa rättsområden där äktenskapet har betydelse. I slutet av varje avsnitt finns en kort kommentar som anger i vilka fall en bestämmelse eller en grupp bestämmelser är avsedda att omfattas av partnerskapet.

6.2.7 Bestämmelser som undantas

Vid vår inventering av äktenskapets rättsverkningar har vi funnit tre typer av bestämmelser som vi anser bör undantas i en partnerskapslag; bestämmelser som ger upphov till gemensamt föräldraskap, bestämmelser som uppenbarligen tar sikte på det förhållandet att ett äktenskap består av en man och en kvinna samt vissa internationellt privaträttsliga bestämmelser.

6.2.8 Bestämmelser om gemensamt föräldraskap

Undersökningar visar att homosexuella har en lika stor längtan efter barn som heterosexuella. Även bland heterosexuella förekommer ofrivillig barnlöshet i inte ringa omfattning. Det anses angeläget att hjälpa ofrivilligt barnlösa personer genom att möjliggöra exempelvis adoption och olika former av konstlad befruktning. En viktig utgångspunkt är dock att det inte finns någon av svensk rättordning godkänd idé om en "rätt till barn".

En grundläggande förutsättning för att en person skall kunna få adoptera

är att detta är till fördel för barnet. Insemination får utföras endast om det kan antas att det blivande barnet kommer att växa upp under goda förhållanden. Såväl adoption som insemination är av denna anledning kringgärdat av omfattande regler för att så långt som möjligt tillgodose dessa krav. Frågan om även homosexuella par skall ges tillgång till dessa förfaranden kan således inte ses som en fråga om att likställa olika former av familjebildningar. Vid detta avgörande kan inga andra hänsyn tas än vad som är bäst för barnen. Även vid bedömningen om två personer av samma kön skall kunna förordnas gemensamt till vårdnadshavare för ett barn eller få tillgång till annan konstlad befruktning skall hänsynen till barnets bästa vara vägledande.

Det finns ingenting som tyder på att homosexuella skulle vara sämre som föräldrar än heterosexuella. Det finns också omfattande forskning som tyder på att barn som växer upp i homosexuella familjebildningar inte skiljer sig från barn som växer upp i heterosexuella familjebildningar. Denna forskning har dock mött viss kritik. Kritikerna har gjort gällande bl.a. att urvalet av de föräldrar och barn som har undersökts inte är representativt. Det har också rests invändningar mot forskningens tillförlitlighet på den grunden att man inte har följt barnen under en tillräckligt lång tid varför störningar som kanske visar sig senare i livet inte redovisas i forskningen. Som framgår av "Homosexuella parrelationer och barn och homosexuella föräldrar", del B av vårt betänkande, har denna kritik tillbakavisats av olika forskare på området.

Vi anser att så länge det inte råder någorlunda enighet bland forskare om vilka konsekvenser det kan ha för ett barn att växa upp i en homosexuell familjebildning, är det inte lämpligt att möjliggöra för homosexuella par att adoptera barn gemensamt eller att få tillgång till olika former av konstlad befruktning. Av samma skäl anser vi att två partner inte heller skall ges möjlighet att förordnas gemensamt till vårdnadshavare för barn.

Ytterligare argument för detta vårt ställningstagande är att en lagstiftning som möjliggör gemensamt rättsligt föräldraskap för homosexuella par sannolikt skulle strida mot nuvarande värderingar i samhället.

Vårt resonemang kan angripas av främst två skäl. För det första föreligger det inget principiellt hinder för en ensamstående, homosexuell eller heterosexuell, att adoptera ett barn, för det andra finns det rent faktiskt ett antal barn som växer upp i familjebildningar som består av två vuxna av samma kön. Många av dessa barn har bara en rättslig förälder.

Av tillgänglig offentlig statistik (SCB Statistiska meddelanden, serie S 43) framgår att antalet av svensk domstol beviljade adoptioner när adoptanten varit ensamstående under åren 1978 - 1985 uppgått till ett drygt hundratal varje år. Någon motsvarande statistik för senare år finns inte sammanställd. Av statistiken framgår inte vilken ålder dessa adoptivbarn hade vid adoptionen eller vilken eventuell tidigare relation de haft till adoptanten. I denna grupp adoptioner torde dock finnas ett antal där adoptivbarnet varit underårigt och utan tidigare relation till adoptanten. I dessa fall, liksom i andra fall av adoption, har domstolen kommit fram till att adoptionen är till fördel för barnet. Vid ensamadoptioner är det

förhållandet att adoptanten är ensamstående en av flera omständigheter som inverkar på den lämplighetsbedömning som alltid sker.

Det kan då tyckas att det generellt måste vara bättre för ett barn att ha två föräldrar än en, även om föräldrarna skulle vara av samma kön. Det är knappast heller konsekvent att tillåta adoption av en men inte två homosexuella personer.

Eftersom en övervägande del av de underåriga barn som adopteras i dag kommer från främmande länder måste dock även givarländernas inställning beaktas. Med tanke på de reaktioner som väckts utomlands i samband med adoptioner där det efter adoptionsbeslutet visat sig att adoptanten lever i ett homosexuellt förhållande kan vi utgå från att ett flertal länder skulle ställa sig negativa till adoption till två öppet homosexuella personer. Om Sverige skulle inta en positiv hållning till adoption för partner finns det risk för att de flesta, för att inte säga alla, länder som nu är givarländer av adoptivbarn till Sverige skulle ställa sig mycket tveksamma till adoption av sina medborgare. Detta skulle då drabba alla de personer som vill adoptera utländska barn.

Det förhållandet att det idag finns ett antal barn som rent faktiskt växer upp med två personer av samma kön är enligt vår mening inget argument för att tillåta homosexuella par att adoptera gemensamt eller att få tillgång till konstlad befruktning. Detta förhållande aktualiserar dock en annan fråga, nämligen den om styvbarnsadoption.

Det finns, såväl i homosexuella som i heterosexuella familjebildningar, barn som av olika anledningar har endast en rättslig förälder. I vilken utsträckning det skulle vara till fördel för ett sådant barn att bli styvbarnsadopterat av den rättslige förälderns make eller partner beror på förhållandena i det enskilda fallet.

I många fall skulle en sådan adoption kunna innebära försämringar för barnet, både ur ekonomisk och social synpunkt. Ett barn, vars ena förälder är avlidne, skulle genom en styvbarnsadoption av den andre förälderns make eller partner kunna gå miste om olika efterlevandeförmåner. Barnet skulle också förlora sin rätt till arv efter den avlidne förälderns släktingar. Man kan inte heller bortse från risken att barnets kontakter med den avlidne förälderns släktingar skulle försämrats eller rent av helt skäras av genom en adoption, något som typiskt sett måste anses vara till nackdel för barnet. I det enskilda fallet skulle en styvbarnsadoption i en sådan situation ändå kunna vara till fördel för barnet ur såväl ekonomisk som social och kanske även psykologisk synpunkt.

Det förekommer naturligtvis barn som aldrig haft mer än en rättslig förälder, nämligen barn till vilket faderskapet inte har fastställts. De barn som är adopterade av ensamstående personer har en liknande situation. Båda dessa typfall torde vara förhållandevis ovanliga.

En styvbarnsadoption i någon av sistnämnda situationer skulle i många fall kunna öka barnets ekonomiska och sociala trygghet. Vi är emellertid inte övertygade om att möjligheten till styvbarnsadoption av en make eller en partner är det lämpligaste eller mest effektiva sättet att trygga ens dessa barns rätt. Vi menar således att i den utsträckning det finns anledning att se över frågan om de barns situation som har endast en rättslig förälder,

bör detta göras i ett annat och större sammanhang.

Om rätt till styvbarnsadoption för partner skulle införas öppnas också en möjlighet för adoption av barn som man inte från början har tänkt sig. En sådan rätt skulle nämligen innebära att ett barn som har blivit adopterat från ett annat land senare skulle kunna bli styvbarnsadopterat på så sätt att det får två rättsliga föräldrar av samma kön. Denna möjlighet skulle sannolikt väcka negativa reaktioner från givarländer.

Ytterligare ett argument för att tillåta adoption och konstlad befruktning för partner är att detta sannolikt skulle minska omfattningen av privata inseminationer. Denna utveckling skulle i och för sig vara av godo med tanke på de risker det innebär med okontrollerad sperma. De frågeställningar som privata inseminationer aktualiserar är dock inte unika för homosexuella par. Vi anser att dessa frågor bör lösas i ett sammanhang.

Sammanfattningsvis innebär vårt förslag att partner inte skall ges möjlighet att adoptera gemensamt. En partner skall inte heller ges möjlighet att adoptera sin partners barn för att uppnå rättsligt gemensamt föräldraskap. I likhet med vad som gäller för en gift person skall en partner inte heller ensam kunna anta ett adoptivbarn. Partner skall vidare inte ges tillgång till konstlad befruktning eller kunna gemensamt vara vårdnadshavare för en underårig.

Vi anser det emellertid vara angeläget att frågorna om adoption för homosexuella par, situationen för de barn som har endast en rättslig förälder och de barn som har tillkommit genom insemination inte glöms bort. Eftersom dessa frågor täcker ett vidare område än vad vårt uppdrag omfattar förordar vi att de blir föremål för särskilda utredningar.

6.2.9 Uppenbarligen könsrelaterade bestämmelser

Det finns ett antal situationer där det förhållandet att en make har visst kön har självständig betydelse. Några av de mer centrala bestämmelserna av denna typ finns i lagen (1984:1140) om insemination och i lagen (1988:711) om befruktning utanför kroppen. Som nämnts i föregående avsnitt är det inte avsikten att dessa bestämmelser skall göras tillämpliga på partner.

Inte heller andra bestämmelser vars tillämpning uppenbarligen förutsätter att makarna är av motsatt kön är avsedda att omfattas av vårt förslag till partnerskapslag. Anledningen till detta undantag torde vara uppenbar. I specialmotiveringen till vårt förslag, kapitel 9, framgår utförligare vilka bestämmelser som avses. Vi hänvisar till detta avsnitt.

6.2.10 Vissa internationellt privaträttsliga bestämmelser

Den svenska internationella privaträtten, IP-rätten, reglerar under vilka förutsättningar svensk domstol eller myndighet ska befatta sig med en fråga med internationell anknytning och enligt vilket lands lag frågan skall avgöras. IP-rätten reglerar också förutsättningarna för att utländska avgöranden skall erkännas eller verkställas här.

IP-rätten bygger till stor del på praxis. Den är dock, i långt större

utsträckning än dess danska och norska motsvarigheter, författningsreglerad. Den IP-rättsliga lagstiftningen består dels av allmänna regler som gäller i förhållande till alla stater, dels av regler som gäller i förhållande till vissa stater. De senare har tillkommit efter internationella överenskommelser och tar över de allmänna reglerna i den mån det föreligger en konflikt mellan systemen.

En sådan konventionsbaserad författning är förordningen (1931:429) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap, adoption och förmynderskap, NÄF.

Eftersom vår strävan är att i minsta möjliga mån särreglera partnerskapet anser vi att utgångspunkten bör vara att de IP-rättsliga bestämmelser som finns på äktenskapsrättens område skall tillämpas även på partnerskap.

Vi har inte funnit anledning att göra något särskilt undantag från huvudregeln att partnerskapet skall ha samma rättsverkningar som äktenskapet och att samma bestämmelser skall gälla för partnerskapet som för äktenskapet när det gäller allmänna IP-rättsliga bestämmelser.

Det finns dock enligt vår mening såväl praktiska som principiella skäl till att man bör undanta tillämpningen av NÄF på partnerskap. Till att börja med kan konstateras att de allmänna IP-rättsliga regler som finns är en fullt tillräcklig reglering av de frågor som kan uppkomma.

Om NÄF skulle göras tillämplig på partnerskap skulle vidare de forumbestämmelser som finns i 7 § i denna förordning kunna leda till att det i vissa fall skulle saknas behörig domstol för att avgöra ett mål om partnerskapsskillnad, vilket inte är godtagbart. Vidare konstaterar vi att den internordiska reglering som finns i NÄF bildar en helhet och att tillämpningen av den förutsätter ömsesidighet. Eftersom alla nordiska länder ännu inte har lagstiftning om partnerskap brister därmed en viktig förutsättning.

I Danmark och Norge har man uppenbarligen gjort en liknande bedömning. I den danska Lov om registreret partnerskab undantas således internationella regler som grundar sig på internationella överenskommelser om inte medkontrahenterna "tillsluter sig detta" (4 § fjärde stycket). Den norska lagen innehåller inget sådant undantag, men i förarbetena till lagen uttalar man att man anser att den konvention på vilken NÄF är grundad inte gäller för registrerat partnerskap eftersom endast två av de konventionsslutande staterna har detta institut (Ot.prp. nr. 32 [1992-93] s. 35).

Det finns emellertid inte något hinder mot att uppta förhandlingar med Danmark och Norge i syfte att tillskapa ett system motsvarande NÄF för partnerskap.

Här skall tilläggas att det finns IP-rättslig reglering även på andra områden än det äktenskapsrättsliga, exempelvis på det arvsrättsliga området. Denna reglering kommer att få betydelse även för partnerskapets del. Vilka konsekvenser detta kommer att medföra behandlar vi närmare i följande kapitel, "Internationellt privaträttsliga konsekvenser av en partnerskapslag". I nämnda kapitel kommer vi också att behandla bl.a. frågor om erkännande och verkställighet av olika utländska avgöranden som kan få betydelse för partnerskapet.

6.2.11 Upplyningsplikt

På grund av osäkerheten om hur främmande länder kommer att betrakta ett svenskt partnerskap bör skattemyndigheten vid hindersprövningen upplysa om risken för att ett partnerskap inte blir gällande utomlands. När vi har övervägt huruvida en sådan upplysningsskyldighet skall vara inskriven i lagen har vi noterat att man vid hindersprövning för äktenskap i vissa situationer kan förutse eller misstänka att ett äktenskap inte kommer att erkännas i en eller båda kontrahenternas hemland. Detta kan vara fallet när en utländsk medborgare begär hindersprövning enligt svensk lag under åberopande att han har hemvist här. I sådant fall föreskrivs att båda de blivande makarna, i samband med ansökan om hindersprövning, skall göras uppmärksamma på risken för att äktenskapet inte blir giltigt i andra länder (RSV:s Handbok i folkbokföring, 910301, s. 10). Någon i lag föreskriven sådan upplysningsplikt finns dock inte. Mot denna bakgrund torde det inte heller vara nödvändigt att införa en upplysningsplikt i en lag om partnerskap.

6.2.12 Terminologiska frågor

Det institut som vi nu föreslår skall införas har vi valt att benämna partnerskap. Institutet har dock tidigare i olika sammanhang benämnts registrerat partnerskap.

Uttrycket partnerskap har i dag knappast någon mer exakt betydelse, varken juridiskt eller i allmänt språkbruk. Uttrycket kan ge associationer såväl till olika bolagsformer som till andra former av gemenskap eller samarbete. Det kan därför anses olyckligt att använda ett sådant begrepp för ett institut som har så omfattande rättsverkningar och är av så stor betydelse för såväl de två kontrahenterna som för tredje man.

För att kunna skilja ut det institut som omfattas av vårt förslag från andra former av gemenskap kan man antingen genom tillägget "registrerat" markera att det är en särskild sorts partnerskap som avses eller ge det en helt ny benämning.

Det finns enligt vår uppfattning goda skäl att även fortsättningsvis använda uttrycket "registrerat partnerskap" eftersom det i viss utsträckning har blivit inarbetat genom den offentliga debatt som har förts. Uttrycket anknyter också till Socialstyrelsens lagförslag och till de motsvarande nordiska lagarna.

Vi anser dock att tillägget "registrerat" i möjligaste mån bör undvikas eftersom det enligt vår uppfattning ger associationer till olika former av registrering av homosexuella. Som vi ser det skulle det dock vara olyckligt att ge institutet en helt ny benämning utan anser att det finns anledning att anknyta till den terminologi som använts tidigare och som finns i Danmark och Norge. Vi har därför, trots de invändningar som kan resas mot att använda uttrycket "partnerskap" utan särskild precisering, valt att ge det institut vi nu föreslår namnet "partnerskap" och de personer som ingår detta "partner". Det kan tilläggas att man numera i Danmark lär ha slopat tillägget "registrerad" i vardagligt tal.

6.3 Vårt förslag - lag om sambor av samma kön

6.3.1 Allmänna utgångspunkter

Mot bakgrund av vår tidigare redovisade inställning till olika samlevnadsformer och som en konsekvens av vårt förslag till lag om partnerskap anser vi att homosexuell och heterosexuell samlevnad bör i princip likställas även på sambostadiet. Vi föreslår därför att lagen (1987:813) om homosexuella sambor ersätts av en ny lag, en lag om sambor av samma kön. Vårt förslag innebär att homosexuell och heterosexuell samlevnad likställs rättsligt i samma utsträckning som partner jämföras med makar.

6.3.2 Lagen (1987:813) om homosexuella sambor

Den kritik som riktats mot lagen (1987:813) om homosexuella sambor, den s.k. homosexlagen, har berört tre områden; lagens materiella innehåll, lagstiftningstekniken samt informationen om lagens existens och innehåll. Vi anser att det även finns anledning att ifrågasätta den valda terminologin.

Det har, bl.a. från homosexuellas organisationer, framförts önskemål om en utvidgning av homosexlagen eller ändringar i övrig lagstiftning på så sätt att homosexuell och heterosexuell samlevnad i större utsträckning jämföras i rättsligt avseende. Man har då åberopat det principiella uttalandet från år 1973 att samlevnad mellan två personer av samma kön är en från samhällets synpunkt fullt acceptabel samlevnadsform (bet. 1973:LU20 s. 116). Man har menat att det mot bakgrund av detta uttalande inte är konsekvent att särbehandla dessa olika samlevnadsformer.

Vid hearingen i juni 1991 framfördes kritik även mot lagstiftningstekniken.

Denna uppräknings teknik påstods medföra en påtaglig risk för att homosexlagen "glöms bort" vid lagstiftningsarbete.

Det har vidare framförts kritik mot den bristande informationen om lagens existens och innehåll. Det har framhållits att det, även bland dem som känner till lagens existens, finns bristande kunskap om lagens innehåll och att det finns föreställningar såväl om att lagen ger ett mer omfattande skydd än vad som faktiskt är fallet som att den knappast ger något skydd alls.

6.3.3 Lagens materiella innehåll

I kapitel 4, "Lagen om homosexuella sambor", finns en redogörelse för homosexlagen. Det är vår uppfattning att lagen fyller viktiga funktioner bl.a. vad gäller konfliktlösning och opinionsbildning och att den ger ett visst skydd åt parterna i ett förhållande. Detta gäller särskilt i den del den hänvisar till lagen (1987:232) om sambors gemensamma hem, den s.k. sambolagen.

Enligt vad vi har erfarit har lagen hittills inte tillämpas i någon större utsträckning vid domstolar och myndigheter. Det finns dock anledning att anta att redan existensen av den innebär att konflikter kan förebyggas eller lösas innan de kommer till domstolars och myndigheters kännedom. Det förhållandet att lagen tillämpas i liten omfattning kan enligt vår uppfattning inte tas till intäkt för att den inte fyller någon funktion.

Frågan om sambolagen i sig fyller de funktioner som är avsedda finner vi inte anledning att gå in på eftersom denna fråga redan är föremål för utvärdering. Som ett första led i denna utvärdering har Statskontoret nyligen presenterat en rapport, "Sambolagen - en utvärdering" (Statskontoret 1993:24). Vi har heller inte ansett att det legat i vårt uppdrag att gå in på frågan om några materiella ändringar bör göras i några av de andra lagar och bestämmelser som homosexlagen hänvisar till.

Vi har vid inventeringsarbetet med äktenskapets rättsverkningar även funnit en stor mängd bestämmelser som gäller för två personer av motsatt kön som lever tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden dvs. vad som brukar benämnas sambor, se bilagorna 5 och 6 till vårt betänkande. Vissa av dessa bestämmelser gäller även för sambor av samma kön.

Det är främst inom tre områden som homosexuell och heterosexuell samlevnad inte är likställd. Det första området är den lagstiftning som reglerar olika former av konstlad befruktning och möjlighet till gemensam vårdnad om barn. Ett annat område är det socialrättsliga området varmed avses bl.a. bestämmelser om pensioner, föräldraförsäkring, ersättning vid arbetsskada, familjebidrag, tjänstegrupplivförsäkringar och efterlevandeskydd. Vidare finns vissa jävsbestämmelser eller jävsliknande bestämmelser där sambor anses som så närstående att vissa effekter inträder. Exempel på vad vi kallar jävsliknande bestämmelser finns i avsnitt 4.3, "Regler som endast gäller sambor av motsatt kön".

6.3.4 Konstlad befruktning och gemensam vårdnad

De två lagar som reglerar konstlad befruktning är lagen (1984:1140) om insemination och lagen (1988:711) om befruktning utanför kroppen. En grundförutsättning för att insemination eller konstlad befruktning skall få utföras på en kvinna är att hon är gift eller sammanbor med en man. Sambor av motsatt kön har således tillgång till dessa två förfaranden. Ensamstående kvinnor eller kvinnor som lever tillsammans med en annan kvinna, s.k. homosexuella sambor, är däremot uteslagna från dessa lagars tillämpning. Enligt 13 kap. 8 § andra stycket föräldrabalken kan två särskilt förordnade förmyndare utses gemensamt till vårdnadshavare för en underårig. En förutsättning för detta är dock att förmyndarna är gifta med varandra eller lever tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden, dvs. är sambor av motsatt kön. En redovisning av dessa bestämmelser finns i bilaga 6.

Av samma skäl som har anförts för partnerskapets del anser vi inte att det för närvarande är lämpligt att utvidga tillämpningen av dessa bestämmelser till sambor av samma kön.

6.3.5 Socialrättsliga bestämmelser

Vissa regler som gäller för sambor av motsatt men inte samma kön tar sikte på att sambor av motsatt kön typiskt sett ofta har en familjefunktion. Exempel på sådana regler är bestämmelser om olika former av pensioner, efterlevandeskydd samt föräldrapenningförmåner och föräldraledighet. I bilaga 6 finns en redogörelse för dessa bestämmelser.

Det förekommer dock även familjer som utgörs av två vuxna av samma kön och ett eller flera underåriga barn. Dessa barn kan visserligen inte vara parets gemensamma, varken biologiskt eller juridiskt. Rent faktiskt kan emellertid dessa familjer ha en sådan familjefunktion som är motivet till nämnda bestämmelser. Vi anser således att det inte finns något bärande skäl att undanta tillämpligheten av denna typ av bestämmelser på sambor av samma kön. Inte heller i övrigt finns enligt vår uppfattning anledning att undanta bestämmelser inom det socialrättsliga området.

6.3.6 Jävsbestämmelser

När det gäller jävsbestämmelser eller jävsliknande bestämmelser anser vi att det framstår som inkonsekvent och mindre välbetänkt att vissa sådana bestämmelser omfattar sambor av motsatt kön men, i vart fall inte uttryckligen, även sambor av samma kön. Dessa två grupper måste typiskt sett anses lika jäviga i en viss situation.

Även om många jävsbestämmelser innehåller ett närståendebegrepp som i och för sig torde omfatta sambor av samma kön anser vi, både ur principiell och praktisk synpunkt, att jävsbestämmelser och jävsliknande bestämmelser som omfattar sambor av motsatt kön borde uttryckligen omfatta även sambor av samma kön.

Vidare kan vi inte se några bärande skäl till varför de i avsnitt 4.3 redovisade bestämmelserna i lagen (1987:464) om vissa riktade emissioner i aktiemarknadsbolag, m.m., bankrörelselagen (1987:617) eller lagen (1986:436) om näringsförbud inte skall omfatta även sambor av samma kön.

Dessa bestämmelser uppbärs, liksom de egentliga jävsbestämmelserna, av tanken på att förhindra att personer ska på ett otillbörligt sätt gynna närstående eller att ovidkommande hänsyn skall påverka beslutsfattande.

6.3.7 Slutsatser

Vårt förslag till lag om partnerskap innebär att partnerskapet med vissa särskilt angivna undantag skall få samma rättsverkningar som äktenskapet. Mot bakgrund härav finner vi det ologiskt och inkonsekvent att inte i motsvarande mån jämställa samlevnad mellan två personer av motsatt kön med samlevnad mellan två personer av samma kön.

Vi menar dock att oberoende av om det införs en lag om partnerskap för homosexuella finns det inga skäl för att inte i princip jämställa homosexuell och heterosexuell samlevnad på sambostadiet.

En sådan jämställdhet skulle med all säkerhet få flera av de positiva konsekvenser som vi tror att en partnerskapslag skulle få; ökad juridisk och ekonomisk trygghet för homosexuella par som lever tillsammans, ökad jämlikhet och rättvisa samt en ökad medvetenhet om och förståelse för homosexualitet och homosexuella parförhållanden.

Vid vårt arbete med att inventera äktenskapets rättsverkningar har vi ganska omgående funnit de kategorier av bestämmelser som har varit aktuella att undanta i en partnerskapslag. Vi har vidare funnit att en lag om partnerskap enligt vår utformning inte skulle stå i strid med grundläggande rättsprinciper eller folkrättsliga bestämmelser.

Mot bakgrund härav och av att bestämmelser för sambor typiskt sett är mindre omfattande eller ingripande än bestämmelser med anknytning till äktenskapet, anser vi att vi utan särskild inventering av bestämmelser som gäller för sambor kan föreslå att homosexuell och heterosexuell samlevnad skall jämföras i samma utsträckning som vi föreslår att partnerskap skall jämföras med äktenskap.

Vi föreslår således, oberoende av om det införs en partnerskapslag, att homosexuell och heterosexuell samlevnad skall jämföras på sambostadiet med följande två undantag. Två sambor av samma kön skall inte ges möjlighet att gemensamt ha den rättsliga vårdnaden om en underårig. Bestämmelser vars tillämplighet uppenbarligen är beroende av att samborna är av motsatt kön skall inte gälla för sambor av samma kön. Beträffande skälen för och innebörden av de två grupperna av undantag hänvisar vi till motsvarande bestämmelser i vårt förslag till lag om partnerskap.

6.3.8 Lagstiftningstekniken

I likhet med vad som gäller för en lag om partnerskap finns det i princip tre olika sätt att lagstiftningstekniskt åstadkomma att sambor av samma kön omfattas av en viss bestämmelse; att behålla den uppräknings teknik som valts i homosexlagen och fylla på med nya författningar och lagrum, att göra ändringar i respektive författning eller författningsrum eller använda sig av samma teknik som i vårt förslag till lag om partnerskap, dvs. en teknik med en huvudregel och undantagsbestämmelser. Fördelarna och nackdelarna med de olika teknikerna är i princip samma som de som vi har redogjort för i avsnitt 6.1.14.

Vi anser, av samma skäl som när det gäller vårt förslag till lag om partnerskap, att den sistnämnda tekniken är att föredra även i vårt förslag till lag om sambor av samma kön. Ytterligare en fördel med denna teknik är att det möjligen finns ett värde i att de av oss föreslagna lagarna är uppbyggda efter samma mönster.

6.3.9 Information om lagens existens och innehåll

Problemet med bristande kunskap om lagens innehåll är knappast unikt för homosexlagen. Detta problem föreligger sannolikt även beträffande andra lagar, inte minst lagen (1987:232) om sambors gemensamma hem. I den tidigare nämnda rapporten "Sambolagen - en utvärdering" (Statskontoret 1993:24) har man konstaterat att många människor, även de som omfattas av sambolagen, i stor utsträckning har en felaktig uppfattning om dess innehåll.

Mot bakgrund av vad vi har erfarit om allmänhetens kunskap om homosexlagens existens och innehåll, anser vi att det under alla förhållanden finns ett behov av att informera betydligt mer i dessa frågor.

Detta skulle först och främst få en rent informativ effekt med direkt betydelse för dem som skall tillämpa lagen. Information skulle också göra lagens existens känd även bland människor som inte kommer i direkt kontakt med den vilket sannolikt, i vart fall på sikt, kan få till följd att fördomar om homosexuella och homosexualitet minskar och attityder till homosexuella förändras positivt. Vi anser att det finns anledning att påpeka att departementschefen redan i propositionen om de homosexuellas situation i samhället pekade på vikten av information om homosexuella och homosexualitet (prop. 1986/87:124 s. 24 ff).

6.3.10 Terminologiska frågor

Det har i ett flertal lagstiftningsärenden uttalats att med uttrycket sambor avses en man och en kvinna som lever tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden. Man har därvid hänvisat till den betydelse ordet har i allmänt språkbruk (bl.a. prop. 1986/87:124). För ett förhållande som består av två sammanboende personer av samma kön har man vanligtvis använt uttrycket homosexuella sambor. Vi anser att dessa begrepp är i viss mån missvisande och kommer nedan att redogöra för skälen till detta.

I takt med att öppenheten till homosexualitet blivit allt större och antalet personer som öppet lever tillsammans i ett kärleksförhållande med en person av samma kön blivit allt fler, är det enligt vår åsikt numera tveksamt om ordet sambor i allmänt språkbruk endast omfattar två personer av motsatt kön.

Att som enligt gällande ordning beteckna två sammanlevande personer av motsatt kön som sambor och två sammanlevande personer av samma kön som homosexuella sambor är olyckligt också av det skälet att detta lätt ger intryck av att ett förhållande mellan två män eller mellan två kvinnor skulle vara uppbyggt runt sexualiteten i högre grad än ett förhållande mellan en man och en kvinna. Ett sådant antagande finns det enligt vår mening knappast stöd för.

Man skulle kunna använda begreppen heterosexuella respektive homosexuella sambor för att i de fall som behövs kunna skilja på samboförhållanden som består av personer av motsatt respektive samma kön. Vi anser dock att även detta skulle vara olyckligt då det alltför starkt

betonar sexualiteten i ett förhållande. Sexualiteten torde i de flesta förhållanden vara en viktig del men är det inte i alla och är långt ifrån den enda ingrediensen.

Ytterligare ett alternativ är att använda uttrycket sambor för sammanboende oavsett kön och i förekommande fall ange att en viss bestämmelse är tillämplig endast om samborna är av motsatt respektive samma kön. Med sambor skulle då avses dels en man och en kvinna som lever tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden, dels två personer av samma kön som lever tillsammans under motsvarande förhållanden.

Fördelarna med sistnämnda alternativ är flera.

Uttrycket sambor är ett redan existerande begrepp som är välkänt för de allra flesta. Vi anser att detta begrepp i dag i allmänt språkbruk torde omfatta även s.k. homosexuella sambor. Vi har exempelvis noterat att man i familjebidragsförordningen (1991:1492) använt uttrycket "sambor av samma eller motsatt kön" (6 §).

Enligt vårt förslag kommer den rättsliga skillnaden mellan dem som i dag benämns sambor och dem som benämns homosexuella sambor i princip att bestå endast vad gäller möjligheterna till konstlad befruktning och gemensam vårdnad om barn. Det finns således i de flesta fall inga praktiska skäl att ha kvar olika benämningar.

Vi anser vidare att det ur opinionsbildande synpunkt finns ett värde i att inte i onödan göra en terminologisk skillnad mellan olika samboförhållanden. Detta markerar också den principiella inställningen att samboförhållanden är lika mycket värda oavsett vilket kön kontrahenterna har.

Vi anser således att uttrycket "sambor" även i juridiskt språkbruk borde kunna omfatta såväl personer som sammanlever i heterosexuella som i homosexuella förhållanden.

6.4 Övriga förslag

Vi föreslår också, i princip som konsekvenser av vårt förslag till lag om partnerskap, vissa ändringar i äktenskapsbalken och i brottsbalken.

Ändringarna i äktenskapsbalken innebär följande. Bestående partnerskap skall utgöra äktenskapshinder. Den skriftliga försäkran som de som vill ingå äktenskap skall avlägga vid hindersprövning skall omfatta även uppgifter om tidigare partnerskap. Vissa bestämmelser om rätt till äktenskapsskillnad när äktenskap har ingåtts trots att någon av makarna redan var gift utvidgas till att avse även den situationen när äktenskap har ingåtts trots att någon av makarna var partner. Efter hänvisning i lagen om partnerskap kommer motsvarande att gälla för partner.

Ändringen i brottsbalken innebär att kriminaliseringen av tvegifte i 7 kap. 1 § BrB utvidgas så att den överensstämmer med den ovan nämnda ändringen i äktenskapsbalken.

7 Internationellt privaträttsliga konsekvenser av en partnerskapslag

7.1 Inledning

Vår strävan att särreglera partnerskapet i så liten utsträckning som möjligt i förhållande till äktenskapet, medför att också de IP-rättsliga regler som gäller för äktenskap och makar i största möjliga utsträckning bör bli tillämpliga på partnerskap och partner. I detta kapitel kommer vi att analysera IP-rättsliga konsekvenser av vårt förslag till lag om partnerskap, PL, med denna utgångspunkt. Vi kommer dock först att beröra följderna av att vi inte kan räkna med att ett svenskt partnerskap kommer att erkännas i alla länder. Vi kommer därefter att presentera de svenska IP-rättsliga författningar som är aktuella för partner. Slutligen kommer vi att redogöra för hur IP-regler om svensk myndighets behörighet, om lagval och om erkännande och verkställighet av utländska avgöranden skall tillämpas på frågor med anknytning till partnerskap.

Vi har redan i föregående kapitel behandlat vissa IP-rättsliga frågor, bl.a. när vi har redovisat våra överväganden såvitt avser utformningen av ett anknytningvillkor vid ingående av partnerskap (6.2.2), tillämplig lag vid prövning av partnerskapshinder (6.2.3) och svensk domstols behörighet i mål om partnerskapsskillnad (6.2.5). De redan behandlade frågorna kommer vi därför inte att gå närmare in på i detta kapitel.

Vi föreslår också att lagen (1987:813) om homosexuella sambor skall ersättas med en lag om sambor av samma kön. Det saknas uttrycklig IP-rättslig reglering när det gäller samboförhållanden. Detta gäller såväl när samborna är av motsatt som av samma kön. Vårt förslag innebär således inga nya eller andra svårigheter än de som redan finns.

7.2 Andra länders inställning

I dag är det endast Danmark och Norge som har partnerskapslagstiftning. Vi bör kunna utgå från att ett svenskt partnerskap kommer att erkännas i Danmark och Norge under i princip motsvarande förutsättningar som ett svenskt äktenskap erkänns där. Detta innebär bl.a. att ett svenskt partnerskap kommer att vara äktenskaps- och partnerskapshinder i Danmark och Norge och att dessa länder kommer att erkänna en svensk partnerskapsskillnad och även acceptera att ett svenskt partnerskap får rättsverkningar. Det kommer att fungera på samma sätt som för gifta.

Det är inte uteslutet att vissa andra länder kommer att erkänna ett partnerskap fullt ut och behandla det på väsentligen samma sätt som om man själv haft en lagstiftning om partnerskap.

Ett avståndstagande i andra länder kan ta sig olika uttryck och vara mer eller mindre långtgående. En variant kan komma att vara att man erkänner partnerskapet som rättsinstitut och att det ger rättsverkningar mellan partnerna men att man inte ställer landets domstolar till förfogande för att åstadkomma en partnerskapsskillnad. Ett mer långtgående avståndstagande kan ta sig det uttrycket att man vägrar att medverka till att realisera rättsverkningar av ett partnerskap. I länder som intar en sådan attityd kan man ändå tänkas erkänna partnerskapet på det sättet att man anser det utgöra ett äktenskapshinder. I konsekvens härmed kan man då tänkas erkänna även en partnerskapsskillnad i den meningen att partnerskapet inte längre anses utgöra äktenskapshinder. Det mest långtgående avståndstagandet utgörs av ett fullt negligierande av partnerskapet vilket innebär att man helt jämställer en partner med en ogift person. Det kan även finnas andra varianter av avståndstagande än de nu nämnda.

Det är självklart av stor vikt för enskilda partner som flyttar utomlands eller som har egendom där att veta vilken ståndpunkt man kommer att inta till partnerskapet. Enligt vår bedömning går det inte att med tillförlitlighet uttala sig om detta. Det blir enbart fråga om spekulationer. Vad som är viktigt är att partner blir uppmärksam på riskerna med att partnerskapet kan komma att vägras erkännande utomlands. Det går att genom avtal, testamente och andra rättshandlingar minska olägenheterna härav.

I detta sammanhang vill vi uppmärksamma vissa konventioner som omfattar förhållanden som rör partner.

De nordiska länderna har träffats överenskommer på bl.a. det arvsrättsliga området. Med anledning härav har i Sverige utfärdats bl.a. lagen (1935:44) om dödsbo efter dansk, finsk, isländsk eller norsk medborgare, som hade hemvist här i riket, m.m. och lagen (1935:45) om kvarlåtenskap efter den som hade hemvist i Danmark, Finland, Island eller Norge. Avgöranden i Danmark, Finland och Norge som faller inom dessa två lagars tillämpningsområde erkänns och verkställs enligt lagen (1977:595) om erkännande och verkställighet av nordiska domar på privaträttens område.

I enlighet med dessa bestämmelser skall boutredning, bodelning och arvskifte efter en i Norden bosatt nordisk medborgare äga rum i det land där den avlidne vid sin död hade hemvist och omfatta alla egendomsobjekt både inom och utom Norden. Domstolar och myndigheter i annat nordiskt land får då inte befatta sig med kvarlåtenskapen. Också eventuella tvister skall i princip upptas av domstol i det land där den avlidne hade hemvist.

Rätten till arv, rätt för make att sitta i oskiftat bo när bröstarvingar inte finns, underhållsbidrag ur kvarlåtenskapen till arvinge eller efterlevande make, rätt för make att ur boet utta egendom intill visst penningvärde, den s.k. basbeloppsregeln, och frågor med anknytning till testamente prövas som regel enligt lagen i det land där den avlidne vid dödsfallet hade hemvist. Avgörande som har meddelats med stöd av dessa bestämmelser skall som regel gälla i de övriga länderna.

Konsekvenserna av den internordiska arvsrättsliga regleringen blir att i de fall som en avliden partner hade hemvist i Finland eller i Island är svensk domstol och svenska myndigheter inte behöriga att befatta sig med de arvsrättsliga frågorna eller någon del av kvarlåtenskapen ens om den finns här. De arvsrättsliga frågorna skall prövas enligt finsk respektive isländsk lag. I dessa fall kan vi inte räkna med att rättsverkningarna av partnerskapet kommer att beaktas.

Sverige har nyligen tillträtt 1988 års Luganokonvention mellan EG:s och EFTA:s medlemsländer. Konventionen är tillämplig på privaträttsens område med vissa närmare angivna undantag. Familjerättslig underhållsskyldighet har inte undantagits från dess tillämpning. Konventionen reglerar såväl domstols behörighet som frågan om erkännande och verkställighet av avgöranden som faller inom dess tillämpningsområde. Den reglerar dock inte lagvalsfrågan. Konventionen har hittills ratificerats av Sverige, Finland, Frankrike, Italien, Luxemburg, Nederländerna, Norge, Portugal, Schweiz och Storbritannien. Andra EG/EFTA-stater väntas tillträda den inom den närmaste framtiden.

Till kategorin familjerättslig underhållsskyldighet får underhållsskyldighet till partner hänföras. Av de stater som hittills har tillträtt konventionen är det dock bara Norge som har partnerskapslagstiftning. Vi har anledning att utgå från att Norge kommer att anse konventionens bestämmelser tillämpliga även på frågan om underhållsbidrag till partner. Det innebär att norsk domstol kommer att anse sig behörig att ta upp tvister om underhåll i enlighet med bestämmelserna härom och att man kommer att erkänna och verkställa ett svenskt avgörande i en sådan fråga under förutsättning att villkoren härför är uppfyllda i övrigt.

Det är emellertid osäkert hur andra konventionsstater kommer att ställa sig till ett svenskt avgörande om underhållsbidrag till partner. Några stater kan tänkas erkänna och verkställa ett sådant avgörande. Andra stater kan dock inta den ståndpunkten att underhållsskyldighet till partner inte är att anse som familjerättslig underhållsskyldighet och därför inte omfattas av konventionens bestämmelser. I Luganokonventionen finns också en s.k. ordre public-klausul (artikel 27). Den ger konventionsstaterna möjlighet att vägra erkännande och verkställighet av ett avgörande som de i och för sig anser faller under konventionens tillämpningsområde om ett erkännande skulle anses uppebart oförenligt med grunderna för den statens rättsordning. Det är inte otänkbart att vissa konventionsstater skulle vägra att erkänna och verkställa en svensk dom om underhållsbidrag till partner under återopande av ordre public.

Mellan Sverige och Schweiz har ingåtts en överenskommelse om erkännande och verkställighet av bl.a. vissa domar. De svenska bestämmelserna finns i lagen (1936:79) om erkännande och verkställighet av dom som meddelats i Schweiz, SEVL. Lagen omfattar i princip alla civilrättsliga avgöranden.

I den utsträckning Luganokonventionen är tillämplig ersätter den reglerna i denna konvention.

På samma sätt som när det gäller Luganokonventionen är det osäkert om Schweiz kommer att erkänna och verkställa svenska avgöranden med

anknytning till partnerskap. Även i denna konvention finns en möjlighet att vägra erkännande och verkställighet under hänvisning till principen om ordre public (artikel 4).

7.3 Kort översikt över aktuella författningar

Allmänna bestämmelser på äktenskapsrättens område finns i lagen (1904:26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap, IÄL, och i lagen (1990:272) om vissa internationella frågor rörande makars förmögenhetsförhållanden, nedan kallad 1990 års lag. På arvsrättens område finns lagen (1937:81) om internationella rättsförhållanden rörande dödsbo, IDL. De allmänna bestämmelserna gäller i förhållande till alla stater.

Förutom dessa allmänna bestämmelser finns olika författningar som har tillkommit efter internationella överenskommelser. Dessa konventionsbaserade regler gäller i princip endast mellan konventionsstaterna och tar över de allmänna bestämmelserna i den mån det föreligger en konflikt mellan systemen.

Några av dessa författningar har vi redan berört; de internordiska arvsrättsliga lagarna, lagen (1977:595) om erkännande och verkställighet av nordiska domar på privaträttens områden, lagen (1932:540) om erkännande och verkställighet av dom, som meddelats i Danmark, Finland, Island eller Norge, lagen (1992:794) med anledning av Sveriges tillträde till Lugano-konventionen och lagen (1936:79) om erkännande och verkställighet av dom som meddelats i Schweiz, SEVL.

Mellan de nordiska länderna har träffats en överenskommelse på äktenskapsrättens område. De svenska bestämmelserna finns i förordningen (1931:429) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap, adoption och förmynderskap, NÄF. Tillämpligheten av denna förordning på partnerskap har uttryckligen undantagits i 2 kap. 4 § PL (se avsnitt 6.2.10).

De nordiska länderna har träffat en särskild överenskommelse om indrivning av underhållsbidrag till bl.a. make. Med stöd av denna överenskommelse har utfärdats lagen (1962:512) om indrivning i Sverige av underhållsbidrag, fastställda i Danmark, Finland, Island eller Norge och kungörelsen (1962:514) ang. indrivning i Danmark, Finland, Island eller Norge av underhållsbidrag.

Sverige har också tillträtt Haag-konventionen den 2 okt. 1973 och på grund härav utfärdat lagen (1976:108) om erkännande och verkställighet av utländskt avgörande angående underhållsskyldighet. De avgöranden som lagen omfattar är bl.a. domar om underhållsbidrag till make.

Slutligen kan nämnas den konventionsbaserade lagen (1973:943) om erkännande av vissa utländska äktenskapsskillnader och hemskillnader.

7.4 Svenska domstolars och myndigheters handläggning

7.4.1 Inledning

De typiska frågor som kan uppstå för svenska domstolars och myndigheters vidkommande är i vilken utsträckning man är behörig att uppta en viss fråga med anknytning till partnerskap till behandling och, i de fall man är behörig, enligt vilket lands lag man skall pröva frågan. Det kan även bli aktuellt att ta ställning till erkännande och verkställighet av utländska avgöranden som har anknytning till partnerskap.

7.4.2 Svensk domstols behörighet

Frågan om när svensk domstol är behörig att pröva en fråga med anknytning till partnerskap kommer knappast att välla några komplikationer. De bestämmelser och den praxis som gäller för äktenskapets del kommer som huvudregel att tillämpas även på partnerskapet.

Svensk behörighet vid ingående av partnerskap anges i 1 kap. PL. Behörigheten i fråga om partnerskapsmål anges i samma kapitel genom en hänvisning till äktenskapsmål.

I övrigt är bestämmelser om svensk domstols behörighet i tvister som rör äktenskapet att anse som sådana bestämmelser med anknytning till äktenskap som skall tillämpas på motsvarande sätt för partnerskap om inte undantagsreglerna ger anledning till annat.

I Luganokonventionen finns sådana regler vad gäller tvister om underhållsskyldighet. I 1990 års lag finns bestämmelser om svensk domstols behörighet i tvister om makars förmögenhetsförhållanden. Slutligen finns också behörighetsregler i NÄF, vilka dock undantas genom 2 kap. 4 § PL.

I den mån bestämmelser om svensk behörighet saknas får rättspraxis i motsvarande äktenskapsrättsliga tvister tillämpas.

Konsekvensen av dessa bestämmelser för partnerskapets del blir att det alltid finns en behörig domstol för att pröva en ansökan om partnerskapskillnad. Det torde också finnas en behörig domstol i Sverige för att avgöra andra frågor med anknytning till partnerskap i den utsträckning det finns ett befogat intresse av en svensk dom i saken.

7.4.3 Lagvalsfrågan

I PL stadgas uttryckligen att svensk lag skall tillämpas på frågan om rätten att ingå partnerskap. Genom hänvisningen till äktenskapsmål i PL görs bestämmelserna i IÄL om lagval vid äktenskapsskillnad tillämpliga.

Lagvalsregler i mål om underhåll till make regleras av praxis. Sådana regler finns, vad gäller mål om makars förmögenhetsförhållanden, i 1990 års lag. Genom 2 kap. 1 § PL kommer dessa lagvalsregler att få motsvarande tillämpning på partnerskapet vare sig man väljer att betrakta dessa

bestämmelser som rättsverkningar av äktenskap eller som bestämmelser med anknytning till äktenskapet. Lagvalsbestämmelserna i NÄF undantas genom 2 kap. 4 § PL.

Lagvalsregler finns också för arvsrättsliga situationer. Dessa regler blir utan särskild hänvisning i PL tillämpliga på arvsrättsliga frågor när den avlidne var partner.

I många fall innebär lagvalsreglerna att den svenska domstolen skall tillämpa svensk lag. Så är i allmänhet fallet vid prövningen av förutsättningarna för partnerskapsskillnad (3 kap. 4 § första stycket IÄL), vid prövningen av rätten till arv efter en svensk medborgare (1 kap. 1 § IDL), vid prövningen av ett mål om partnerskapets förmögenhetsrättsliga rättsverkningar när parterna har hemvist i Sverige (4 § 1990 års lag) eller ett yrkande om underhållsbidrag när parterna har hemvist i här.

I en del fall kan parterna ha träffat avtal om att svensk lag skall vara tillämplig. Bestämmelserna i exempelvis 1990 års lag gör det möjligt för partner eller blivande partner att avtala om vilket lands lag som skall vara tillämplig på deras förmögenhetsförhållanden. Avtalet kan träffas före eller under bestående partnerskap och även inför en förestående bodelning och mellan en efterlevande partner och en avliden partners rättsinnehavare.

I dessa fall uppstår inga särskilda svårigheter.

I en del situationer kan emellertid en lagvalsregel utpeka en främmande rättsordnings regler som de som skall tillämpas. Om dansk eller norsk lag skall tillämpas enligt en sådan lagvalsregel innebär detta inte några andra problem än de som skulle ha uppstått i en motsvarande äktenskapsrättslig situation.

Om den utpekade rättsordningen är en rättsordning som saknar partnerskap kan man möjligen hävda att det saknas materiella regler för att lösa den uppkomna tvisten. Det finns emellertid ingen anledning att inte även i dessa fall anse att huvudregeln i 2 kap. 1 § PL gäller. Svensk domstol bör i konsekvens härmed tillämpa den utländska rättsordningens bestämmelser om motsvarande fråga för äktenskaps del.

Om således en av två utländska medborgare som är bosatta här och har ingått partnerskap med varandra avlider, skall rätten till arv efter den avlidne prövas enligt lagen i det land där han var medborgare (1 kap. 1 § IDL). I en process vid svensk domstol där den efterlevande partnern gör gällande sin arvsrätt i egenskap av partner bör svensk domstol kunna tillämpa den utländska rättsordningens bestämmelser om makes arvsrätt.

Tillämpningen av en utländsk lag kan dock i vissa fall orsaka problem, nämligen när den utländska rättsordningens bestämmelser är könsrelaterade. Exempelvis kan det förekomma att utländska rättsordningar favoriserar kvinnan när det gäller bestämmelser om underhållsbidrag. I denna situation kan ledning hämtas av den principiella inställning som redovisas i 2 kap 3 § PL, dvs. att uppenbarligen könsrelaterade bestämmelser inte skall tillämpas på partnerskap. Det underhållsbidrag som döms ut till en partner kan, med ledning av denna princip, utgå efter en minimistandard, och således bestämmas efter de principer enligt vilka underhållsbidrag minst skall utges enligt den främmande rättsordningens regler. Hur denna och liknande frågor skall lösas får emellertid lämnas åt rättstillämpningen.

Vi vill framhålla att de nu påpekade svårigheterna inte är unika. Den svenska IP-rätten utgör inte något heltäckande system. Det är inte ovanligt att svenska domstolar i internationella sammanhang ställs inför tolknings- och tillämpningsproblem därför att de materiella reglerna i en främmande rättsordning är annorlunda än de svenska eller därför att vissa rättsinstitut saknas i den främmande rättsordningen.

7.4.4 Erkännande av utländska avgöranden

I partnerskapslagen finns en uttrycklig föreskrift om erkännande av partnerskap genom hänvisning till IÄL.

I övrigt får erkännandebestämmelser anses som bestämmelser med anknytning till äktenskap som skall tillämpas på partnerskap.

Allmänna bestämmelser om erkännande av utländska äktenskapsskillnader finns i IÄL. Dessa bestämmelser kompletteras av de konventionsbaserade bestämmelserna i 22 § NÄF och i lagen (1973:943) om erkännande av vissa utländska äktenskapsskillnader och hemskillnader. Vi har, på tidigare anförda skäl, valt att undanta NÄF från tillämpning på partnerskap. Bestämmelserna i 1973 års lag kommer däremot att bli tillämpliga.

Sverige kommer i princip att erkänna partnerskapsskillnader som har meddelats i annat land.

Avsikten är att de närmare föreskrifter som finns meddelade i 1973 års lag och IÄL beträffande äktenskapsskillnader skall tillämpas även på partnerskapsskillnader.

Andra avgöranden som det kan bli aktuellt att ta ställning till är avgöranden om underhållsbidrag till partner, avgöranden om partnerskapets förmögenhetsrättsliga rättsverkningar och arvsrättsliga avgöranden. Huvudregeln beträffande erkännande och verkställighet av utländska avgöranden som inte gäller statusfrågor är att detta kräver uttryckligt författningsstöd.

Samtliga författningsbestämmelser om erkännande och verkställighet av avgöranden med anknytning till äktenskap skall tillämpas på motsvarande avgöranden med anknytning till partnerskap. Undantaget utgörs av bestämmelsen i 22 § NÄF.

Sådana bestämmelser finns i övrigt i lagen (1976:108) om erkännande och verkställighet av utländskt avgörande angående underhållsskyldighet, lagen (1962:512) om indrivning i Sverige av underhållsbidrag, fastställda i Danmark, Finland, Island eller Norge, lagen (1992:794) med anledning av Sveriges tillträde till Luganokonventionen, SEVL, lagen (1977:595) om erkännande och verkställighet av nordiska domar på privaträttens område och IDL.

8 Ekonomiska konsekvenser

8.1 Inledning

De ekonomiska konsekvenserna av en partnerskapslag är svåra att överblicka. Detta beror på flera faktorer. En sådan är att det är oklart hur många par som kommer att vilja registrera sig. En annan är att den ekonomiska situationen för dem som kan tänkas ingå partnerskap är okänd varför det är osäkert hur bl.a. olika bidragsformer skulle påverkas. En partnerskapslag skulle enligt vår uppfattning sannolikt också få en inte obetydlig attitydpåverkande effekt. De ekonomiska konsekvenserna av denna effekt är svårbedömbara.

Även konsekvenserna av vårt förslag till lag om sambor av samma kön - i praktiken en utvidgning av lagen (1987:813) om homosexuella sambor - är svåra att bedöma.

8.2 Förslaget till lag om partnerskap

Som inledningsvis nämnts är det oklart hur många par som kan tänkas ingå partnerskap. Det har gjorts olika antaganden om hur många personer i Sverige som är homosexuella och hur många av dem som lever i fasta parförhållanden. Dessa siffror är emellertid osäkra. Även om man hade kunnat få fram tillförlitliga uppgifter om dessa gruppers storlek går det ändå inte att göra ett någorlunda säkert antagande om hur många som vill eller kan ingå partnerskap. Under de första tre månaderna som den danska loven om registreret partnerskab var i kraft, oktober - december 1989, lät totalt 324 par registrera sitt partnerskap. Under 1990 ingicks 428 partnerskap. Under de tre första åren av lagens existens ingicks totalt knappt 1 500 partnerskap. Mot bakgrund av dessa uppgifter är det ett rimligt antagande att antalet ingådda partnerskap i Sverige skulle bli av förhållandevis begränsad omfattning.

Införandet av en partnerskapslag skulle komma att dra med sig vissa kostnader av engångsnatur. Vad vi närmast tänker på är den tekniska anpassning av folkbokföringen m.m. som en partnerskapslag skulle föra med sig.

Den ökning av de löpande administrativa kostnaderna som vårt förslag skulle föra med sig torde dock, med hänsyn till de förhållandevis få partnerskap som kan förväntas ingås varje år, vara försumbara. En del av

dessas kostnader är hänförliga till hinderprövningen och registreringsförfarandet. Eftersom vi föreslår att samma regler och samma förfarande skall tillämpas som vid hinderprövning för äktenskap respektive för borgerlig vigsel torde en eventuell kostnadsökning avseende dessa områden ligga inom ramarna för den variation som kan finnas beträffande vigselfrekvensen.

Erfarenheterna från Danmark visar att, jämfört med äktenskap, förhållandevis få partnerskap har upplösts genom partnerskapskillnad, se avsnitt 5.2.4. Det är dock osäkert vilka slutsatser man kan dra av dessa uppgifter eftersom lagen har varit i kraft under så kort tid. Vi anser dock att det finns skäl att anta att en eventuell måltillströmning till domstolarna avseende sådana mål och ärenden skulle bli mycket måttlig.

Inför införandet av den s.k. homosexlagen uttalades farhågor för att domstolarnas arbetsbelastning skulle ökas i avsevärd omfattning på grund av de bodelningstvister m.m. som kunde bli aktuella som en följd av lagen. Erfarenheterna visar emellertid att så inte blev fallet. Det finns därför knappast anledning att anta att tvister i övrigt som har anknytning till partnerskap skulle bli särskilt frekventa.

När det gäller ekonomiska konsekvenser i övrigt av en partnerskapslag är det mycket svårt att göra ens kvalificerade gissningar. Dels är det, som tidigare nämnts, svårt att uppskatta hur många partnerskap som skulle ingås. Dels finns det inga officiella uppgifter om under vilka ekonomiska och sociala förhållanden som de personer lever, som kan förväntas ingå partnerskap.

Vårt förslag i den del det innebär att äktenskapets rättsverkningar kommer att bli tillämpliga även på partner, kommer i vissa fall att medföra att de offentliga utgifterna minskar eller de offentliga inkomsterna ökar inom vissa områden. Ett sådant område är den allmänna pensioneringen. Å andra sidan finns områden där statens utgifter kan komma att öka. Ett sådant område är efterlevandeskyddet inom arbetsskadeförsäkringsområdet. Sedan finns det vissa områden där det inte går att säga hur utfallet totalt sett kommer att bli eftersom detta beror på vilka ekonomiska villkor som personerna i fråga lever under. Ett sådant område är föräldraförsäkringen.

En partnerskapslag skulle sannolikt komma att medföra att öppenheten till homosexualitet och homosexuella ökar. Vidare kan en partnerskapslag komma att främja stabilare parförhållanden bland homosexuella. Dessa förhållanden skulle kunna få positiva hälsoeffekter. I vart fall på sikt finns det därför anledning att anta att såväl de offentliga utgifterna som har direkt samband med hälso- och sjukvård som mer indirekta kostnader i form av inkomstbortfall m.m. skulle minska som en följd av en partnerskapslag.

8.3 Förslaget till lag om sambor av samma kön

Vårt förslag i denna del skulle inte komma att medföra några omedelbara kostnader eftersom förslaget inte förutsätter något administrativt för-

farande. Beträffande kostnadseffekterna i övrigt föreligger i princip samma osäkerhetsfaktorer som när det gäller effekterna av en partnerskapslag.

8.4 Vår samlade bedömning

Som framgått av tidigare avsnitt är det oerhört vanskligt att göra en tillförlitlig bedömning av de ekonomiska konsekvenserna av vårt förslag. Detta gäller såväl för de enskilda lagförslagen som för förslaget i dess helhet. Vår bedömning är dock att förslaget, både på kort och i synnerhet på lång sikt, totalt sett skulle innebära offentliga besparingar antingen i form av minskade utgifter eller ökade inkomster.

9 Specialmotivering

9.1 Inledning

Vårt förslag innebär att det införs en lag om partnerskap, PL, och en lag om sambor av samma kön samt att vissa ändringar görs i äktenskapsbalken och brottsbalken. Lagen om sambor samma kön föreslås ersätta lagen (1987:813) om homosexuella sambor. Samtliga bestämmelser är tänkta att träda i kraft samtidigt.

9.2 Förslaget till lag om partnerskap

Lagförslaget innehåller två kapitel. I det första finns bestämmelser om partnerskaps ingående och upplösning. I det andra finns bestämmelser om partnerskaps rättsverkningar. Vi har valt samma lagstiftningsteknik som finns i de danska och norska motsvarande lagarna, dvs. vi har i stor utsträckning hänvisat till motsvarande bestämmelser för äktenskap och gjort undantag från dessa bestämmelser i de fall där vi har ansett det nödvändigt eller lämpligt. Att vi har valt denna lagstiftningsteknik har flera skäl. Den huvudsakliga anledningen är att flertalet av de regler som gäller för äktenskap och makar föreslås gälla även för partnerskap och partner. Avsikten är också att den praxis som finns på äktenskapsrättens område skall kunna tillämpas på motsvarande frågor för partnerskapets del.

1 kap. Partnerskaps ingående och upplösning

Partnerskap

- 1 § *Partnerskap ingås mellan två personer av samma kön. De som har ingått partnerskap med varandra är partner.*

Bestämmelsen är en direkt översättning av motsvarande regel i äktenskapsbalken (1 kap. 1 § ÄktB). Genom bestämmelsen fastslås att partnerskap kan ingås utan krav på hushållsgemenskap, sexuell relation eller sexuell läggning och att fler än två personer inte kan ingå partnerskap med varandra. Även om partnerskapet således står öppet för t.ex. goda vänner eller avlägsna släktingar av samma kön, är det tänkt för homosexuella par.

- 2 § *Partnerskap upplöses genom den ena partnerns död eller genom partnerskapsskillnad.*

Denna bestämmelse motsvaras av 1 kap. 5 § ÄktB.

Partnerskapshinder

- 3 § *Partnerskap får ingås endast om en av personerna antingen är svensk medborgare med hemvist i Sverige eller utländsk medborgare med hemvist här efter en bosättning som har varat i minst två år.*

Denna paragraf får anses vara en bestämmelse om svensk myndighets behörighet att förrätta partnerskapsregistrering. Av praktiska skäl, för att bedömningen av dess uppfyllelse skall ske inom ramen för hindersprövningen, har den konstruerats som ett partnerskapshinder. Bestämmelsen, som saknar motsvarighet för äktenskapets del, innebär att minst en av dem som vill ingå partnerskap skall ha viss anknytning till Sverige. Beträffande våra närmare överväganden vid utformningen av denna bestämmelse hänvisar vi till avsnitt 6.2.2, "Ett anknytningsvillkor".

Det torde i flertalet fall inte möta några problem att avgöra frågan om någons medborgarskap. I de fall en person har dubbelt medborgarskap torde han alltid kunna åberopa ett svenskt medborgarskap.

I 7 kap. 3 § lagen (1904:26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap, likställs en statslös person med medborgare i den stat där han har hemvist eller, om han saknar hemvist, där han har sin vistelseort och politisk flykting med medborgare i den stat där han har hemvist. Denna likställdhetsregel bör komma till användning även vid prövningen av villkoren i förevarande paragraf.

Innebörden av begreppet hemvist kan variera beroende på i vilket sammanhang det används. Den definition av hemvistbegreppet, som år 1973 infördes i 7 kap. 2 § ovan nämnda lag, utformades för att komma till användning inom den internationella familjerätten. Definitionen anger att den som är bosatt i en viss stat skall anses ha hemvist där, om bosättningen med hänsyn till vistelsens varaktighet och omständigheterna i övrigt måste anses stadigvarande. Detta hemvistbegrepp, som är avsett att komma till användning även vid prövningen enligt 1 kap. 3 § PL, behandlas utförligt i bl.a. SOU 1987:18.

- 4 § *Partnerskap får inte ingås om det föreligger ett hinder som motsvarar något av dem som finns i 2 kap. äktenskapsbalken.
Rätten att ingå partnerskap prövas enligt svensk lag.*

De äktenskapshinder som paragrafen hänvisar till är underårighet, nära släktskap, bestående äktenskap och, efter följdändring i äktenskapsbalken, bestående partnerskap. Dessa hinder har behandlats i avsnitt 6.2.1.

Den som är under 18 år får inte ingå äktenskap utan tillstånd av länsstyrelsen i det län där den underårige har sin hemvist. För det fall den underårige saknar hemvist i Sverige, faktisk eller formell, saknas uttrycklig bestämmelse om vem som är behörig att pröva en dispensansökan. Dispensansökan prövas i sådana fall av regeringen (Tottie, Äktenskapsbalken och promulgationslag m.m., Stockholm 1990, s. 53).

En dispensansökan om ingående av partnerskap skall således prövas av länsstyrelsen i det län där den underårige har sin hemvist eller, om han saknar hemvist i Sverige, av regeringen.

En ansökan om att ingå partnerskap med ett halvsyskon prövas av regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer. Vid denna prövning torde man kunna göra samma överväganden som görs vid en motsvarande prövning för ingående av äktenskap, och som har sin grund i de etiska synpunkter som redovisats i avsnitt 6.2.1.

En partnerskapsregistrering blir giltig även om ett partnerskapshinder senare konstateras. Om det förelegat ett absolut släktskapshinder eller om någon av parterna var gift eller partner kan dock partnerskapet upplösas, jfr 5 kap. 5 § ÄktB.

Av andra stycket i denna bestämmelse framgår att de i svensk lag angivna partnerskapshindren alltid skall tillämpas, således även om någon av de blivande parterna är utländsk medborgare (avsnitt 6.2.3).

Prövning av partnerskapshinder

5 § *Innan partnerskap ingås skall prövas om det finns något hinder mot partnerskapet.*

6 § *Vid prövningen tillämpas de bestämmelser i 3 kap. och 15 kap. äktenskapsbalken som gäller för förfarandet vid prövning av äktenskapshinder.*

Den huvudsakliga innebörden av bestämmelserna är att hindersprövning för partnerskap och eventuella överklaganden av beslut i samband därmed sker enligt samma regler som gäller för hindersprövning för äktenskap.

Detta innebär att hindersprövningen skall göras av skattemyndigheten i det län där någon av parterna är folkbokförd eller, om ingen av dem är folkbokförd här i landet, i det län där någon av dem vistas. En begäran om hindersprövning skall göras av parterna gemensamt hos valfri skattemyndighet eller allmän försäkringskassa (3 kap. 1 § ÄktB). Den som varken är eller skall vara folkbokförd här i landet skall vid hindersprövningen om möjligt visa upp ett intyg av utländsk myndighet om sin behörighet att ingå partnerskapet (3 kap. 2 § första stycket ÄktB). Detta intyg behöver emellertid, eftersom hindersprövningen alltid skall ske enligt svensk lag, inte innehålla annat än uppgifter om ålder, civilstånd och släktförhållanden. Om det fordras särskilt tillstånd till partnerskapet på grund av underårighet eller nära släktskap skall sådant uppvisas vid hindersprövningen (3 kap. 2 § andra stycket ÄktB).

Vid hindersprövningen skall parterna skriftligen avge en försäkran

(3 kap. 3 § ÄktB). Enligt förordningen (1987:1015) om försäkran vid hindersprövning, fastställer Riksskatteverket formulär för den försäkran som blivande makar skall avge vid hindersprövning. Vårt förslag till lag om partnerskap sammantaget med den föreslagna ändringen i äktenskapsbalken innebär att nytt formulär får utarbetas för hindersprövning för äktenskap och för partnerskap.

Finner skattemyndigheten att det inte finns något hinder mot partnerskapet, skall myndigheten på begäran av parterna utfärda intyg om detta (3 kap. 4 § ÄktB). Detta beslut får överklagas hos länsrätten (15 kap. 2 § ÄktB).

I 15 kap. 1 och 4 §§ ÄktB finns bestämmelser om handläggningen i länsstyrelsen av ansökan om dispens för ingående av äktenskap när en blivande make är underårig och hur ett sådant beslut överklagas. Dessa bestämmelser får motsvarande tillämpning vid en ansökan om dispens för ingående av partnerskap.

Någon särskild bestämmelse om förfarandet vid prövningen av anknytningsvillkoret har vi inte bedömt vara nödvändig. Typiskt sett framgår de uppgifter som behövs för prövningen av folkbokföringen. Om så inte skulle vara fallet får skattemyndigheten begära kompletteringar av personen i fråga. Han eller hon har sedan att tillhandahålla begärda handlingar och upplysningar. Ett förfarande enligt dessa riktlinjer kan sägas följa av allmänna principer.

Partnerskapsregistrering

7 § *Partnerskap ingås genom registrering i närvaro av släktingar eller andra vittnen.*

8 § *Vid registreringen tillämpas bestämmelserna i 4 kap. 2 § äktenskapsbalken på motsvarande sätt.*

Förfarandet vid partnerskapsregistrering föreslås motsvara förfarandet vid borgerlig vigsel. Parterna skall således vara samtidigt närvarande. De skall var för sig på fråga av förrättaren förklara att de samtycker till partnerskapet. Förrättaren skall därefter förklara att de är partner.

I förordningen (1987:1019) med närmare föreskrifter om vigsel som förrättas av domare eller särskilt förordnad vigselförrättare, finns föreskrifter om vilka ord vigselförrättaren skall rikta till mannen och kvinnan. Motsvarande förordning bör utfärdas för partnerskapsregistrering.

9 § *Behörig att vara registreringsförrättare är lagfaren domare i tingsrätt eller den som länsstyrelsen har förordnat.*

Denna bestämmelse anger vem som är behörig att förrätta partnerskapsregistrering. Den medför dock inte någon skyldighet att genomföra förrättningarna. Vad gäller vigsel framgår skyldigheten att viga av under föregående paragrafer nämnda 1987 års förordning. Motsvarande förordningsregler behövs även för partnerskapet; detta för att garantera att

den som vill och har rätt att ingå partnerskap också skall få tillfälle att göra det.

10 § *För partnerskapsregistrering gäller i övrigt bestämmelserna i 4 kap. 5, 7 och 8 §§ äktenskapsbalken samt föreskrifter som meddelas av regeringen.*

Beslut om förrättande av partnerskapsregistrering överklagas enligt bestämmelserna i 15 kap. 3 och 4 §§ äktenskapsbalken.

Beträffande internationella förhållanden rörande partnerskapsregistrering gäller 1 kap. 4 - 9 §§ lagen (1904:26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap.

Hänvisningarna i första stycket innebär att registreringsförrättaren skall förvisa sig om att hindersprövning har skett inom fyra månader före den planerade partnerskapsregistreringen och att inget hinder har framkommit. Efter partnerskapsregistreringen skall registreringsförrättaren genast till partnerna överlämna ett bevis om partnerskapsregistreringen och sända underrättelse om partnerskapsregistreringen till den skattemyndighet som har gjort hindersprövningen.

Regeringen medges här vidare rätt att utfärda behövliga föreskrifter för partnerskapsregistrering; se bl.a. motiveringen under föregående två paragrafer.

Hänvisningen i andra stycket innebär att beslut av partnerskapsförrättare kan överklagas till länsstyrelsen vilkens beslut kan överklagas till kammarrätten.

Hänvisningen i tredje stycket till 1 kap. 4, 7, 8 och 9 §§ i lagen (1904:26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap innebär att partnerskapsregistrering inför svensk myndighet sker enligt svensk lag samt att utomlands ingångna partnerskap erkänns här under vissa förutsättningar. Hänvisningen till 1 kap. 5 och 6 §§ i 1904 års lag innebär att regeringen får utfärda bemyndiganden att förrätta partnerskapsregistreringar utomlands enligt svensk lag och i Sverige enligt utländsk lag. Beträffande våra överväganden i sistnämnda avseenden hänvisar vi till avsnitt 6.2.4, "Ingående av partnerskap".

Partnerskapsskillnad m.m.

11 § *Bestämmelserna i 5 kap. äktenskapsbalken gäller även för partnerskapsskillnad.*

Samma regler gäller för partnerskapsskillnad som för äktenskapsskillnad. Bestämmelserna innebär i korthet att partnerna, om de är överens och ingen av dem varaktigt bor tillsammans med eget barn under 16 år som står under den partners vårdnad eller om de redan levit åtskilda i två år, kan få partnerskapsskillnad omedelbart efter ansökan. Detsamma gäller om partnerskapet har ingåtts i strid mot vissa partnerskapshinder. I andra fall

föregås partnerskapsskillnaden av en betänketid på minst sex månader. När en dom på partnerskapsskillnad vinner laga kraft är partnerskapet upplöst.

12 § *Mål om partnerskapsskillnad och mål där talan förs om fastställelse att ett partnerskap består eller inte består är partnerskapsmål. Bestämmelser för äktenskapsmål gäller även för partnerskapsmål.*

I 14 kap. ÄktB finns särskilda bestämmelser om rättegången i äktenskapsmål. Dessa rättegångsbestämmelser blir tillämpliga även på partnerskapsmål.

Även de allmänna internationellt privaträttsliga bestämmelserna om äktenskapsmål, 3 kap. 1 - 5 §§ och 10 - 12 §§ lagen (1904:26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap, blir tillämpliga på partnerskapsmål. Bestämmelserna i förordningen (1931:429) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap, adoption och förmynderskap skall dock inte tillämpas. Detta framgår av 2 kap. 4 § PL. För våra närmare överväganden beträffande detta undantag hänvisar vi till avsnitt 6.2.10.

I 14 kap. 6 § ÄktB regleras domstolens underrättelseskyldighet till makarna i de fall betänketid behövs. Närmare föreskrifter om hur denna underrättelseskyldighet skall fullgöras finns i förordningen (1983:490) om skyldighet för domstol att lämna uppgifter beträffande äktenskapsskillnader m.m. I samma förordning finns bestämmelser om domstols underrättelseskyldighet när domstolen har avgjort ett mål varigenom ett äktenskap har upplösts eller en vigsel har förklarats ogiltig eller när en domstol har meddelat beslut att ett i främmande stat meddelat beslut om upplösning av ett äktenskap skall gälla i Sverige.

I förordningen (1987:1022) om äktenskapsregistret föreskrivs vidare en skyldighet för domstol att underrätta SCB om bl.a. vissa domar och beslut i äktenskapsmål.

Även nu nämnda förordningsbestämmelser får motsvarande tillämplighet på partnerskap.

13 § *Partnerskapsmål får alltid tas upp av svensk domstol om partnerskapet har ingåtts här.*

De internationellt privaträttsliga reglerna kan medföra att svenska domstolar inte är behöriga att skilja makar som gift sig i Sverige. Detta innebär inga särskilda svårigheter för makarna, eftersom de i sådant fall kan få en äktenskapsskillnad till stånd i ett annat land som de har starkare anknytning till.

För partnerskapet är situationen en annan. Förutom Sverige kan endast Danmark och Norge för närvarande förväntas stå till tjänst med partnerskapsskillnader. Bakgrunden till bestämmelsen är således att svensk lag måste garantera att partnerskap som ingåtts här också kan upplösas.

2 kap. Partnerskapets rättsverkningar

1 § *Ett partnerskap har samma rättsverkningar som ett äktenskap med de undantag som anges i 2 - 4 §§.*

Bestämmelser med anknytning till äktenskap och makar tillämpas på motsvarande sätt för partnerskap och partner om inte undantagsreglerna i 2 - 4 §§ ger anledning till annat.

Första stycket av denna bestämmelse lägger grunden för partnerskapets innebörd. Bortsett från undantagen i följande paragrafer innebär det att alla äktenskapets rättsverkningar också skall gälla för partnerskapet.

Med äktenskapets rättsverkningar avses inte bara sådana som får effekt under äktenskapets bestånd utan också rättsverkningar som får betydelse i samband med att äktenskapet upplöses och därefter. Bestämmelsen inriktar sig inte enbart på rättsverkningar som framgår av lag utan också på sådana som emanerar från författningar av lägre dignitet.

Andra stycket i denna bestämmelse lägger fast huvudregeln att författningar eller delar av författningar som på något sätt har samband med ett bestående eller upplöst äktenskap skall få motsvarande tillämplighet på ett bestående eller upplöst partnerskap. Härmed avses även regler av mer eller mindre rent administrativ karaktär, exempelvis sådana som gäller domstolars, myndigheters och enskildas skyldigheter att lämna upplysningar i olika sammanhang.

Den valda lagstiftningstekniken innebär att i princip alla regler med anknytning till äktenskap ska tillämpas på partnerskap. Det saknas därför anledning att göra distinktioner mellan äktenskapets egentliga rättsverkningar och andra bestämmelser med anknytning till äktenskap.

Vi har inte bedömt det vara möjligt att uttömmande ange exakt vilka bestämmelser som paragrafen omfattar. I bilaga 5, "Äktenskapets rättsverkningar, en inventering", finns ett antal författningar redovisade som innehåller bestämmelser med anknytning till äktenskap. I bilaga 6, "Äktenskapets rättsverkningar - en presentation", finns en redogörelse för några av de mer centrala bestämmelserna. I slutet på varje kapitel finns en kort kommentar där vi anger i vilken omfattning en viss effekt eller bestämmelse är avsedd att omfattas även av partnerskapet.

Tillämpningen av lagen (1987:232) om sambors gemensamma hem, sambolagen, är begränsad till de samboförhållanden där samborna är ogifta (1 §). Annorlunda uttryckt är en av äktenskapets rättsverkningar att bestående äktenskap utesluter sambolagens tillämpning. Av förevarande bestämmelse i PL följer att även det förhållandet att någon av parterna i ett samboförhållande är partner, utesluter tillämpningen av bestämmelserna i sambolagen på detta samboförhållande. Av 1 § i vårt förslag till lag om sambor av samma kön följer att sambolagen inte heller omfattar sambor av samma kön som är gifta eller partner.

Det finns även andra bestämmelser vars tillämpning på sambor förutsätter att samborna är ogifta. Inte heller i dessa fall får samborna vara partner. Här kan nämnas bestämmelserna om hyra i jordabalken (12 kap. 1 § fjärde stycket JB), samtliga bestämmelser i ärvdabalken (3 kap. 7 §

fjärde stycket ÄB) och bestämmelserna i lagen (1941:416) om arvsskatt och gåvoskatt (3 a § AGL).

I 2 kap. 4 § äktenskapsbalken stadgas att den som är gift inte får ingå nytt äktenskap. Även denna bestämmelse är ett uttryck för en rättsverkning av äktenskapet, nämligen att bestående äktenskap är äktenskapshinder. I 7 kap 1 § brottsbalken kriminaliseras ett förfarande i strid mot nämnda stadgande.

Redan av PL följer således att bestående äktenskap eller partnerskap utgör äktenskaps- och partnerskapshinder. Även kriminaliseringen av ett förfarande i strid mot nämnda hinder följer av PL. Det torde därför i och för sig inte vara nödvändigt med uttryckliga bestämmelser i äktenskapsbalken eller brottsbalken att vad som där gäller för makar även gäller för partner. Äktenskapsbalkens och brottsbalkens bestämmelser får emellertid anses så centrala att vi har bedömt det lämpligt med uttryckliga föreskrifter i dessa avseenden, se avsnitt 9.4 och 9.5.

På flera ställen i ÄktB anges att registrering skall ske av förhållanden som har samband med rättsverkningarna av ett äktenskap. Det gäller naturligtvis först och främst uppgifter om ingånga och upplösta äktenskap som skall registreras inom folkbokföringen (18 kap. 5 § ÄktB). Bland andra förhållanden eller handlingar som ska eller kan registreras kan nämnas äktenskapsförord, gåvor mellan makar, anmälan om bodelning under äktenskap och bodelningshandling (7 kap. 3 § tredje stycket, 8 kap. 1 § andra och tredje stycket, 9 kap. 1 § andra stycket och 13 kap. 6 § ÄktB). Dessa uppgifter tas in i äktenskapsregistret efter underrättelse från tingsrätt (16 kap. 1 § ÄktB och förordningen [1987:1022] om äktenskapsregistret). De nu nämnda bestämmelserna, liksom övriga bestämmelser i 16 kap. ÄktB som reglerar förfarandet vid registreringsärenden, omfattas av förevarande bestämmelse.

Det finns ytterligare ett antal författningsreglerade register som innehåller uppgifter som har samband med äktenskap. Här kan nämnas det statliga person- och adressregistret (SPAR), utskökningsregistret och skatteregister. Bestämmelser om dessa register finns dels i datalagen (1973:289), dels i olika registerförfattningar. I flera av dessa författningar anges att registren skall eller får innehålla uppgifter om en persons civilstånd eller make (3 § förordningen [1981:4] om det statliga person- och adressregistret, 4 § utskökningsregisterlagen [1986:617] och 5 och 8 §§ skatteregisterlagen [1980:343]). Vad som i denna typ av författningar sägs om make ska gälla även partner.

I flera författningar finns som nämnts begreppet "civilstånd". Ingenstans finns en definition av detta begrepp. Det får emellertid anses ligga i sakens natur att med "civilstånd" avses om en person är ogift, gift, fränskild eller änka/änkling. Även en uppgift om att någon är partner eller f.d. partner får anses som en uppgift om civilstånd.

Hos många myndigheter finns blanketter där det förekommer eller skall fyllas i uppgifter om en persons civilstånd. Ett exempel är deklarationsblanketter. Ett annat är ansökningsblanketter av olika slag. Vi vill erinra om att dessa blanketter får omarbetas.

Självfallet är det inget som hindrar att man i vissa författningar som har

valör av förordningar i tydlighetens intresse ändrar texten med hänsyn till partnerskapet. Vi har ansett att denna fråga hör till sådana följdfrågor som får närmare övervägas vid genomförandet av reformen.

- 2 § *Partner får varken gemensamt eller ensamma anta adoptivbarn enligt 4 kap. föräldrabalken. Inte heller får partner enligt 13 kap. 8 § föräldrabalken utses att i egenskap av särskilt förordnade förmyndare gemensamt utöva vårdnaden om en underårig.*

I paragrafen konstateras inledningsvis att partner inte har möjlighet att adoptera gemensamt. Därefter slås fast att en partner inte heller får adoptera ensam. Här skall anmärkas att en make kan få tillstånd att adoptera den andra makens barn samt att en make också i vissa andra situationer, nämligen när den andra maken är försvunnen, sinnessjuk eller sinneslö, kan tillåtas adoptera ensam. Enligt vårt förslag får emellertid en partner aldrig ensam genomföra en adoption; alltså inte ens i form av styvbarnsadoption.

För partner kan således gemensam vårdnad om ett barn inte uppkomma med stöd av adoptionsbestämmelserna. Genom undantaget som hänför sig till 13 kap. 8 § föräldrabalken kan gemensam vårdnad inte heller uppstå genom att partnerna i egenskap av särskilt förordnade förmyndare utses till vårdnadshavare. Något hinder enligt lag mot att en av partnerna får vårdnaden om ett barn i egenskap av särskilt förordnad förmyndare föreligger dock inte.

- 3 § *Bestämmelser, som gäller för makar och vars tillämplighet uppenbarligen är beroende av att makarna är av motsatt kön, gäller inte för partner.*

Bestämmelsen i denna paragraf innebär ett generellt undantag för regler där makarnas eller de tidigare makarnas kön har avgörande betydelse. Undantaget berör huvudsakligen två grupper av regler, dels sådana, utöver dem som nämnts i föregående paragraf, som ger upphov till gemensamt föräldraskap och dels sådana, numera inte så ofta förekommande, som ger ekonomiska förmåner åt gifta kvinnor eller änkor.

Inom den första gruppen hamnar reglerna om insemination och befruktning utanför kroppen. Här återfinns också de materiella reglerna om faderskapspresumtion.

Undantagsreglerna i den förra och i den nu aktuella paragrafen innebär sammantaget att partner inte i något fall kan uppnå gemensamt föräldraskap till ett barn eller gemensam vårdnad.

Den andra gruppen bestämmelser som undantas genom denna paragraf är inte heller särskilt omfattande. Lagstiftaren har under senare decennier i takt med kvinnornas intåg på arbetsmarknaden mönstrat ut de flesta bestämmelser av detta slag och i förekommande fall ersatt dem med könsneutrala regler. Exempelvis har änkepensionen inom den allmänna pensioneringen ersatts av efterlevandepension till make, som utgår till

efterlevande make oavsett kön. Som övergångsbestämmelserna är utformade, kan en efterlevande partner dock inte komma i fråga för änkepension enligt de gamla reglerna.

På området för arbetsskadeförsäkring, som genomgått en liknande reform, förhåller det sig något annorlunda. I första hand är tidpunkten för arbetsskadan enligt övergångsreglerna avgörande för om äldre regler skall vara tillämpliga. Änkan till en man som avlider i dag kan alltså, även om äktenskapet har ingåtts efter ikraftträdandet av de nya reglerna, komma i åtnjutande av änkelivränta. Det kan inte uteslutas att övergångsregler även i andra fall kan åstadkomma att änkeförmåner kan utgå efter äktenskap som ingåtts sedan förmånerna egentligen har avskaffats. Paragrafen innebär att övergångsreglerna inte blir tillämpliga på efterlevande partner och att nu gällande lagstiftning blir bestämmande för om eventuella efterlevandeförmåner kan utgå. Även om arbetsskadan inträffar efter ikraftträdandet av de nya reglerna kan i vissa fall änkelivränta börja utgå. Det förutsätter emellertid att kvinnan var gift vid ikraftträdandet av de nya reglerna, vilket gör att partner inte kan komma i åtnjutande av änkelivränta med stöd av dessa övergångsregler.

Det kan nämnas att 19 § lagen (1988:589) om ersättning m.m. till riksdagens ledamöter i dess nu gällande lydelse innehåller en särbestämmelse för änkor, som dock sannolikt kommer att sakna betydelse. Vårt förslag medför under alla förhållanden att särbestämmelsen inte skall tillämpas.

De änkeförmåner som utgår enligt nu gällande eller äldre bestämmelser upphör, liksom könsneutrala efterlevandeförmåner, regelmässigt när den efterlevande gifter om sig. Så som huvudregeln i vårt förslag är uppbyggd faller det sig helt naturligt att de könsneutrala efterlevandeförmåner upphör också när den efterlevande ingår partnerskap. Det är inte meningen att änkeförmåner skall behandlas annorlunda. En bestämmelse som säger att en änkeförmån upphör när änkan gifter om sig omfattas således inte av denna undantagsbestämmelse. Förmånen upphör alltså när änkan ingår partnerskap. I vissa fall kan änkeförmåner, som upphört på grund nytt äktenskap, återupplivas om det nya äktenskapet blir kortvarigt. Ett kortvarigt partnerskap får i sådana fall samma effekt.

Enligt lagen (1962:392) om hustrutillägg och kommunalt bostadstillägg till folkpension kan hustrutillägg utgå till gifta kvinnor födda 1934 eller tidigare, som inte har fyllt 65 år. Tidsgränserna är fasta, vilket innebär att hustrutillägget kommer att vara utmönstrat efter utgången av 1999. Enligt huvudregeln skall äktenskapet ha varat i minst fem år för att hustrutillägg skall kunna utgå. Hustrutillägget kommer därför sannolikt att sakna all praktisk betydelse för partner, men reglerna undantas hur som helst genom förevarande paragraf.

En gift person benämns i lagstiftningen oftast make. Make är då könsneutralt. Att en gift person i författningstext kallas maka är mer sällsynt och har ofta speciella skäl.

Förordningen (1985:728) om krigsplaceringspremie för flygförare i flygvapnet väcker i sammanhanget visst intresse. Utgångspunkten är att alla flygförare som berörs av förordningen, nämligen de som var anställda

redan 1985, är män. Om flygföraren avlider i unga år har hans efterlevande maka i vissa fall rätt till krigsplaceringspremie som efterlevandeförmån. Det finns inte anledning att tro att efterlevande män skulle ha förnekats förmånen om det hade funnits kvinnliga flygförare. Förmånen torde alltså inte anses vara uppenbarligen beroende av att makarna är av motsatt kön och bör därför inte falla in under undantagsbestämmelsen. Detta medför att en flygförarens efterlevande partner är berättigad samma förmåner som en flygförarens efterlevande maka.

Här bör också nämnas vissa processuella bestämmelser vid s.k. negativ bördstalan. En man som på grund av presumptionsregeln i 1 kap. 1 § FB anses som far till ett barn kan väcka talan mot barnet för att få faderskapspresumtionen upphävd. Är mannen död kan bl.a. mannens maka under vissa förutsättningar väcka talan (3 kap. 1 § FB). Även barnet kan väcka talan mot mannen i samma syfte. Är mannen död kan talan i stället riktas mot mannens maka eller andra arvingar (3 kap. 2 § FB). Att lagstiftaren har använt det icke könsneutrala maka har förklaringen att om mannen är gift så måste det vara med en kvinna. Undantagsregeln är inte avsedd att träffa dessa bestämmelser. Huvudreglerna gäller och medför att mannens partner kan rikta talan mot barnet och barnet mot mannens partner.

I en del författningstexter har man valt uttryckssättet "make eller maka", bl.a. i förordningen (1984:936) om bidrag till flyktingar för kostnader för anhörigas resor till Sverige. Särskilt när det gäller blivande makar eller tidigare makar används uttrycket "mannen och/eller kvinnan". Ett exempel på sistnämnda uttryckssätt återfinns i förordningen (1983:490) om skyldighet för domstol att lämna uppgifter beträffande äktenskapsskillnader m.m. Där föreskrivs bl.a. (3 a §) att domstol skall underrätta skattemyndigheten i det län där mannen eller kvinnan är eller senast har varit folkbokförd om lagakraftvunnen äktenskapsskillnadsdom. Ett annat exempel är 8 kap. 1 § lagen (1962:381) om allmän försäkring. Här sägs: "Folkpension i form av efterlevandepension utgörs av.....omställningspension och särskild efterlevandepension till en man eller kvinna, vars make avlidit". Bestämmelser av denna typ är inte avsedda att falla under undantagsbestämmelsen.

En annan bestämmelse värd att uppmärksamma finns i kommunalskattelagen (1928:370), anvisningarna till 46 § p. 3: "..... eller om en kvinna levtt tillsammans med sin man.....bedöms med ledning av föreskrifterna i 65 §." Såvitt kan bedömas är skrivsättet en kvarleva från förr. I den mån bestämmelsen i dag har någon betydelse torde den avse att klarlägga om makar levtt tillsammans. Inte heller denna bestämmelse är avsedd att träffas av undantagsbestämmelsen i 2 kap. 3 § PL.

I 62 § lagen (1941:416) om arvsskatt och gåvoskatt anges vad som i visst fall skall antecknas i bouppteckningsprotokollet. Enligt denna bestämmelse skall antecknas bl.a. "för gift kvinna jämväl hennes namn som ogift". Numera kan inte bara kvinnor byta namn när de gifter sig utan också män. Hur bestämmelsen hanteras rent praktiskt är inte känt. Det mest logiska är att var och en som ändrat namn på grund av äktenskap anses omfattad av bestämmelsen. Om så är fallet får man utgå ifrån att den hanteras på samma praktiska sätt när det gäller partnerskapet. Sannolikt

har bestämmelsen förlorat en hel del i betydelse sedan personnummer har kommit att användas för identifiering.

En del författningar anger att med barn eller avkomling avses även styvbarn. Inte i någon av författningarna förekommer en definition av styvbarnsbegreppet. Allmänt språkbruk ger inte någon entydig bild. De problem som kan uppstå på grund härav hänför sig dock huvudsakligen till styvbarn i samboförhållanden. Vi kan här utgå ifrån - även om det inte direkt framgår av respektive författnings ordalydelse - att i vart fall ett barn vars förälder är gift betraktas som styvbarn till förälderns make; åtminstone så länge äktenskapet består. Huvudregeln vad gäller partnerskapets effekter är avsedd att innebära att ett barn vars förälder är partner betraktas som styvbarn till den andra partnern. De eventuella kvalifikationer av styvbarnsförhållandet som respektive författning sedan kan ställa som krav - exempelvis att barnet skall vara hemmavarande - gäller givetvis sedan även styvbarnet i familjen som består av två partner och barn.

Förutom regeln i 7 kap. 5 § föräldrabalken om subsidiär underhållsskyldighet i förhållande till makes barn finns en hel del bestämmelser som ger en förälders make rättigheter och skyldigheter, som har anknytning till makens barn. De är oftast uppbyggda så att föräldrars rättigheter och skyldigheter anges direkt medan styvförälderns anges med en regel av innebörd att med förälder likställs den som är gift (eller i förekommande fall sambo) med föräldern. Regler av denna typ vållar generellt sett inga särskilda problem när det gäller partnerskapet. De kommer att gälla på samma sätt för förälders partner som för förälders make. Reglerna återfinns huvudsakligen inom socialförsäkrings- och bidragssystemet.

Vad gäller lagen (1978:410) om rätt till ledighet för vård av barn, m.m. kan följande uppmärksammas. Utgångspunkten i lagen är att bl.a. den som är gift med förälder har samma rättigheter som förälder. Avsikten är att motsvarande skall gälla även den som har ingått partnerskap med förälder.

Bortsett från den allmänna rätten till ledighet för vård av barn finns emellertid i 4 § andra stycket en särskild regel om ledighet i anslutning till ett barns beräknade eller faktiska nedkomst och för att amma ett barn. Denna bestämmelse hänför sig naturligtvis i sin helhet till barnets eller det blivande barnets mor. Eftersom detta inte sägs uttryckligen kan man teoretiskt tänka sig att moderns partner med stöd av bestämmelsen begär ledighet "i samband med barns födelse". En sådan begäran bör kunna avslås med hänvisning till undantagsbestämmelsen i 2 kap. 3 § PL.

Här skall även uppmärksammas den diskussion som har förts om en lagändring som skall förmå fäder att i större utsträckning utnyttja möjligheterna att vara föräldraledig. En eventuell sådan bestämmelse skulle också omfattas av undantagsregeln i denna paragraf.

4 § *Bestämmelserna i förordningen (1931:429) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap, adoption och förmynderskap gäller inte för partnerskap.*

Enligt vårt förslag skall med några undantag alla bestämmelser som gäller för äktenskap och makar gälla även för partnerskap och partner. Detta gäller även internationellt privaträttsliga bestämmelser, såväl allmänna som konventionsbaserade. Av skäl som vi har utvecklat i avsnitt 6.2.10 skall bestämmelserna i 1931 års förordning dock inte tillämpas i partnerskapsrättsliga sammanhang. Detta gäller även 7 § i nämnda förordning som reglerar behörig domstol i mål om äktenskapsskillnad m.m. Någon uttrycklig erinran om att denna förordning inte skall tillämpas i mål om partnerskapskillnad har inte gjorts i 1 kap. 11 § PL.

9.3 Förslaget till lag om sambor av samma kön

Vårt förslag till lag i denna del är uppbyggt med samma lagstiftningsteknik som vårt förslag till partnerskapslag, dvs. med en inledande huvudbestämmelse och med undantagen i följande paragrafer. Förslaget bärs upp av tanken att sambor av samma kön skall jämföras med sambor av motsatt kön i den utsträckning som partner jämföras med makar.

Det förhållandet att en man och en kvinna lever tillsammans på sådant sätt att vissa rättsverkningar inträder kan uttryckas på olika vis. Här kan nämnas uttryck som sambor, varaktigt sammanboende, stadigvarande sammanboende och sammanboende under äktenskapsliknande förhållanden. I lagen (1973:650) om medling mellan samlevande används uttrycket "man och kvinna som sammanlever eller sammanlevt". I familjebidragsförordningen (1991:1492) används uttrycket "sambor av motsatt kön".

I prop. 1986/87:124 s. 48 och prop. 1986/87:1 s. 252 f. anges vilka omständigheter som bör inverka på avgörandet huruvida två personer lever i ett samboförhållande eller i en hushållsgemenskap av annat slag. Vårt förslag är inte avsett att innebära någon ändring i detta avseende.

Genom lagen om sambor av samma kön kommer den s.k. homosexlagen att upphävas. De uppräknade lagar till vilka homosexlagen hänvisar kommer samtliga att omfattas av den nu föreslagna lagen.

- 1 § *Vad som gäller i fråga om en man och en kvinna som lever tillsammans som sambor, skall tillämpas även på två män eller två kvinnor som lever tillsammans under motsvarande förhållanden med de undantag som anges i 2 och 3 §§.*

Denna bestämmelse är lagens huvudbestämmelse. Den anger att alla regler av olika dignitet men även praxis vad gäller personer av motsatt kön som lever eller har levt tillsammans som sambor skall tillämpas även på sambor av samma kön under motsvarande förhållanden.

Inte heller när det gäller denna lag är det möjligt att göra en fullständig uppräkningslista av de bestämmelser som avses. I bilaga 6, "Äktenskapets rättsverkningar - en presentation", finns några av dessa bestämmelser beskrivna. Vi hänvisar till denna bilaga.

Det förekommer i andra författningar ett krav på att en sambo skall vara ogift. Som vi har berört i specialmotiveringen till 2 kap. 1 § PL innebär det även ett krav på att en sambo inte är partner. Samma krav kommer att gälla för sambor av samma kön. Detta följer av kravet på att de skall leva tillsammans "under motsvarande förhållanden".

Det förekommer på olika håll bestämmelser vars tillämpning förutsätter att två sambor har varit gifta med varandra eller att de har eller har haft barn tillsammans. Bestämmelser av denna typ finns främst inom social- och skattelagstiftningen. För dessa bestämmelsers tillämpning på sambor av samma kön förutsätts att samborna tidigare har varit varandras partner.

2 § *Bestämmelsen i 13 kap. 8 § föräldrabalken om gemensamt utövande av vårdnad om underårig är inte tillämplig på sambor av samma kön.*

Denna bestämmelse motsvarar ett av undantagen i 2 kap. 2 § PL. Det föreligger givetvis inte något lagligt hinder mot att en av parterna i ett förhållande får vårdnaden om ett barn i egenskap av särskilt förordnad förmyndare. Detta gäller oavsett vilket kön den andre parten har.

Det finns emellertid ingen anledning att göra något motsvarande undantag för bestämmelser om adoption. Enligt gällande rätt är det inte möjligt för andra än makar att adoptera gemensamt. Även så kallade styvbarns- eller närståendeoptioner är förbehållna makar.

3 § *Bestämmelser vars tillämplighet uppenbarligen är beroende av att samborna är av motsatt kön, är inte tillämpliga.*

Denna bestämmelse motsvarar 2 kap. 3 § PL. Den kan, i likhet med motsvarande bestämmelse i PL, komma att vålla vissa tillämpningsproblem. Det är inte heller beträffande detta undantag möjligt att uttömmande ange vilka bestämmelser som avses. Avsikten med bestämmelsen är dock att den skall tolkas på samma sätt som dess motsvarighet i PL. Således undantas genom denna bestämmelse bl.a. regler om konstlad befruktning.

9.4 Förslaget till lag om ändring i äktenskapsbalken

Nuvarande lydelse

2 kap.
4 §

Den som är gift får inte ingå nytt äktenskap.

Föreslagen lydelse

Den som är gift *eller partner* får inte ingå nytt äktenskap.

*Nuvarande lydelse*3 kap.
3 §

Kvinnan och mannen skall vid hindersprövningen skriftligen försäkra på heder och samvete att de inte är släkt med varandra i rätt upp- och nedstigande led eller helsyskon. Har de inte tillstånd till äktenskapet enligt 2 kap. 3 § andra stycket, skall deras försäkran också avse att de inte är halvsyskon.

De som begär hindersprövning skall på heder och samvete skriftligen uppge om de tidigare har ingått äktenskap. Den som tidigare har ingått äktenskap skall styrka att äktenskapet har blivit upplöst, om inte detta framgår av folkbokföringen eller av intyg från utländsk myndighet.

5 kap.
5 §

Om äktenskapet har ingåtts trots att makarna är släkt med varandra i rakt upp- och nedstigande led eller är helsyskon, har var och en av makarna rätt till äktenskapsskillnad utan föregående betänketid. Detsamma gäller om äktenskapet har ingåtts trots att någon av makarna redan var gift och det tidigare äktenskapet inte har blivit upplöst.

Föreligger tvegifte, har var och en av makarna i det tidigare äktenskapet rätt att få detta upplöst genom äktenskapsskillnad utan föregående betänketid.

I fall som avses i första stycket kan talan om äktenskapsskillnad föras även av allmän åklagare.

Förslagen lydelse

Kvinnan och mannen skall vid hindersprövningen skriftligen försäkra på heder och samvete att de inte är släkt med varandra i rätt upp- och nedstigande led eller helsyskon. Har de inte tillstånd till äktenskapet enligt 2 kap. 3 § andra stycket, skall deras försäkran också avse att de inte är halvsyskon.

De som begär hindersprövning skall på heder och samvete skriftligen uppge om de tidigare har ingått äktenskap *eller partnerskap*. Den som tidigare har ingått äktenskap *eller partnerskap* skall styrka att äktenskapet *eller partnerskapet* har blivit upplöst, om inte detta framgår av folkbokföringen eller av intyg från utländsk myndighet.

Om äktenskapet har ingåtts trots att makarna är släkt med varandra i rakt upp- och nedstigande led eller är helsyskon, har var och en av makarna rätt till äktenskapsskillnad utan föregående betänketid. Detsamma gäller om äktenskapet har ingåtts trots att någon av makarna redan var gift *eller partner* och det tidigare äktenskapet *eller partnerskapet* inte har blivit upplöst.

Var någon av makarna gift eller partner vid äktenskapets ingående, har var och en av makarna *eller partnerna* i det tidigare äktenskapet *eller partnerskapet* rätt att få detta upplöst genom äktenskapsskillnad *eller partnerskapsskillnad* utan föregående betänketid.

I fall som avses i första stycket kan talan om äktenskapsskillnad föras även av allmän åklagare.

Innebörden av bestämmelserna i dess ändrade lydelse är att bestående äktenskap eller partnerskap utgör äktenskapshinder och, efter hänvisning i 1 kap. 4 § PL, även partnerskapshinder.

De innebär vidare att uppgiftsskyldigheten vid hindersprövning för äktenskap omfattar tidigare ingånget äktenskap eller partnerskap. Efter hänvisning i 1 kap. 6 § PL omfattar uppgiftsskyldigheten vid hindersprövning för partnerskap samma förhållanden.

De innebär slutligen en utökning av rätten till äktenskapsskillnad utan föregående betänketid till att avse även den situationen när någon av makarna är partner. Efter hänvisning i 1 kap. 11 § PL gäller motsvarande för partner som för make.

9.5 Förslaget till lag om ändring i brottsbalken

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

7 kap. 1 §

Ingår den som är gift nytt äktenskap eller ingår ogift äktenskap med den som är gift, dömes för tvegifte till böter eller fängelse i högst två år.

Ingår den som är gift *eller partner* nytt äktenskap *eller partnerskap*, dömes för obehörigt ingående av äktenskap *eller partnerskap* till böter eller fängelse i högst två år. *Detsamma gäller annars om ingår äktenskap eller partnerskap med den som är gift eller partner.*

Enligt 7 kap. 1 § BrB i dess nuvarande lydelse kriminaliseras vissa förfaranden i strid mot äktenskapshindret i 2 kap. 4 § ÄktB. Ändringen i brottsbalken innebär att motsvarande förfaranden i strid mot 2 kap. 4 § ÄktB i dess föreslagna lydelse kriminaliseras.

Reservation

av ledamöterna Göte Jonsson (m), Rosa Östh (c), Chatrine Pålsson (kds) och Arne Jansson (nyd)

Vi delar inte majoritetens uppfattning beträffande en ny äktenskapsliknande lag för homosexuella.

Äktenskapslagstiftningen har tillkommit utifrån den åsikten att förhållandet mellan en man och en kvinna utgör en naturlig ram för familjen som varande en av samhällets grundstenar. En lag baserad på den naturliga ordningen att det är relationen mellan man och kvinna som garanterar släktets fortbestånd och där barnen således intar en framskjuten plats. Äktenskapet mellan man och kvinna är således unikt. Andra samlevnadsformer skall givetvis respekteras från samhällets sida och enligt vår uppfattning finns det anledning att se över vissa bestämmelser, framför allt på det sociala trygghetsområdet, för människor som delar hushållsgemenskap på andra grunder än äktenskapets.

Direktiven för partnerskapsutredningen var omfattande. Bl.a. skulle utredningen se över behovet av ökad trygghet för människor som lever tillsammans och på olika grunder delar hushållsgemenskap. Utredningen har dock inte fördjupat sig i denna vidare fråga, vilket vi beklagar. Majoriteten har i stället ensidigt inriktat arbetet, liksom införskaffandet av underlagsmaterial, på de homosexuella situation. Del B av detta betänkande, "Homosexuella parrelationer och barn och homosexuella föräldrar" bestyrker detta.

Majoriteten motiverar detta bl.a. med, "Såvitt vi känner till föreligger inte heller några önskemål från personer som lever i hushållsgemenskap att enbart av den anledningen kunna få ingå partnerskap". Inte heller vi har föreslagit någon partnerskapslagstiftning för denna grupp utan en översyn av gällande trygghetsbestämmelser på skilda områden. Många personer som delar hushållsgemenskap saknar möjlighet att via organisationer driva sina önskemål och detta hade i ännu högre grad motiverat utredningsinitiativ i frågan.

Vi har som reservanter den uppfattningen att frågan om förstärkt trygghet för människor som stadigvarande delar hushåll ingående bör belysas. Frågan gäller således inte enbart homosexuella utan även andra former av samboende. Detta kan gälla syskon som bott tillsammans under en lång tid eller stadigvarande hushållsgemenskap baserad på lång vänskap. I många fall har oförutsedda händelser, såsom hastigt dödsfall, skapat stora problem för den efterlevande i en sådan hushållsgemenskap. Vi menar att en översyn av gällande lagar och bestämmelser till förmån för denna grupp människor som delar hushållsgemenskap skall omfatta

såväl sociallagstiftningen, förmånstagarbegreppet i försäkringssammanhang eller annan berörd lag. För att komma i åtnjutande av detta skall ansökan göras hos lämplig myndighet. Regeringen bör omgående i vederbörlig ordning utreda den frågan.

Det förslag till registrerat partnerskap för homosexuella som majoriteten föreslår ligger så nära äktenskapslagstiftningen som möjligt. Även lagens utformning bestyrker detta. Trots ambitionen från majoriteten så har man ansett sig tvingad att på viktiga punkter göra avsteg från äktenskapslagstiftningen. Detta gäller områden som berör barnen och ansvaret för barnen inom ramen för lagstiftningen. Dessa avsteg är baserade på den naturliga skillnaden i förutsättningar till barnalstring i heterosexuella och homosexuella relationer. Detta bestyrker vår grundinställning i frågan.

Vad gäller adoptionsrätten för homosexuella påvisar majoriteten dock en påtaglig osäkerhet. Trots att denna fråga enligt direktiven mycket väl skulle kunna behandlas i denna utredning, så föreslår majoriteten nu att frågan som rör adoption skall hänskjutas till annan kommande utredning "i ett annat och större sammanhang."

Svårigheten när det gäller en äktenskapsliknande lag för homosexuella kommer också till uttryck i den internationella lagstiftningen. Detta kan t.ex. gälla ekonomiska trygghetsfrågor, rätten till medborgarskap eller anhörigbegreppet i flyktinglagstiftningen. Här kan också stora problem uppstå vad gäller trovärdigheten beträffande uppgifterna om homosexualitet och därmed kan besvärliga integritetsproblem uppstå. Utredningen har inte tillräckligt belyst dessa problem.

Som framgår av utredningen är inte heller alla homosexuella för en lagstiftning av typen registrerat partnerskap. Vissa kan inte acceptera det faktum att partnerskapslagen inte fullt ut jämföras med äktenskapet. Dessa kritiker betecknar partnerskapslagen som ett andra rangens arrangemang som befäster en uppfattning att homosexuella inte skulle vara lika mycket värda. Andra åter anser att ett homosexuellt förhållande inte skall formaliseras på samma grunder som förhållandet mellan man och kvinna. Vi menar att just dessa problem löses inte genom majoritetens förslag.

Det är angeläget att entydigt slå fast alla människors lika värde, i detta ligger också ett klart accepterande av människors olikhet. Det är enligt vår uppfattning vare sig möjligt eller önskvärt att försöka skyla över olikheten genom otydlig likformighet i viss lagstiftning.

Registrerat partnerskap, m.m.

Dir. 1991:6

Beslut vid regeringssammanträde 1991-01-10

Chefen för justitiedepartementet, statsrådet Freivalds, anför.

Mitt förslag

En kommitté tillkallas för att dels göra en utvärdering av lagen (1987:813) om homosexuella sambor, dels överväga en lagstiftning om s.k. registrerat partnerskap.

Inledning

I januari 1978 tillkallade dåvarande chefen för socialdepartementet en parlamentariskt sammansatt kommitté med uppgift att undersöka de homosexuellas situation i samhället och att föreslå åtgärder för att undanröja kvarvarande diskriminering av homosexuella. Kommittén, som antog namnet utredningen om de homosexuellas situation i samhället, överlämnade i augusti 1984 betänkandet (SOU 1984:63) *Homosexuella och samhället*. I betänkandet föreslogs olika åtgärder för att förbättra de homosexuellas situation.

När det gäller samlevnad mellan homosexuella avvisade utredningen möjligheten till äktenskap med tanke på de grundmurade värderingarna om äktenskapet som en institution för familjebildning mellan man och kvinna. En alternativ lösning som diskuterades inom utredningen innebar att rättsverkningar skulle knytas till en anmälan eller registrering av den homosexuella samlevnaden. Ett sådant nyskapat institut ansågs emellertid olämpligt av det skälet att registreringen skulle hänföra sig bara till homosexuella och innebära att de utpekades i onödan. Däremot borde enligt utredningen homosexuell samlevnad från rättslig synpunkt jämföras med vad som inom lagstiftningen kallas äktenskapsliknande förhållande eller motsvarande uttryck.

I prop. 1986/87:124 om de homosexuellas situation i samhället anslöt sig föredragande statsrådet till utredningens bedömning att det inte var möjligt att införa bestämmelser som gav två personer av samma kön rätt att ingå äktenskap med varandra. Även i fråga om registrering av homosexuell samlevnad delade statsrådet utredningens uppfattning. Statsrådet erinrade om den i ett annat lagstiftningsärende föreslagna lagen om sambors gemensamma hem (prop. 1986/87:1) och föreslog att denna lag skulle genom en särskild lag göras tillämplig på homosexuella samboförhållanden.

Vid riksdagsbehandlingen avstyrkte riksdagen motionsförslag om att den familjerättsliga lagstiftningen i sin helhet skulle göras tillämplig på

homosexuella par men tillstyrkte den föreslagna rättsliga regleringen av homosexuell samlevnad (LU 1986/87:28, rskr. 350).

I enlighet med riksdagens beslut utfärdades lagen (1987:813) om homosexuella sambor. Enligt denna lag skall vad som gäller i fråga om sambor enligt ett antal uppräknade lagar och bestämmelser tillämpas även på två personer som bor tillsammans i ett homosexuellt förhållande. Bland de uppräknade lagarna ingår lagen (1987:232) om sambors gemensamma hem. Den lagen innebär att, när ett samboförhållande upplöses, samborna får en giftorättsliknande rätt till delning av sådan egendom i det gemensamma hemmet (bostad och bohag) som har anskaffats för gemensamt begagnande. I fall då samboförhållandet upphör genom den ena sambons död skall den efterlevande sambon alltid ha rätt att erhålla så mycket av det gemensamma hemmet som har anskaffats för gemensamt begagnande - så långt egendomen räcker - att dess värde motsvarar två gånger basbeloppet enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring. För sådana sambor som önskar hålla isär sina ekonomiska förhållanden öppnas en möjlighet att avtala om att lagens delningsregler inte skall gälla i deras samboförhållande. En sambo får vidare under vissa förutsättningar rätt att överta den andra sambons bostad och bohag. Om en sambo får överta sådan egendom, skall sambon i princip betala ersättning för den till den andra sambon.

Med anledning av motioner prövade riksdagen våren 1989 frågan om att införa s.k. registrerat partnerskap för homosexuella. Riksdagen avstyrkte motionerna med hänvisning till att några nya omständigheter som borde föranleda ett ändrat ställningstagande från riksdagens sida inte hade framkommit (1988/89:LU22, rskr. 174).

Den 1 oktober 1989 trädde en lag om registrerat partnerskap i kraft i Danmark. Enligt den lagen kan två personer av samma kön låta registrera sitt partnerskap. Registrering av partnerskap har med vissa undantag samma rättsverkningar som äktenskaps ingående. Undantag gäller bl.a. för rätten till gemensam vårdnad om barn och möjligheten att adoptera barn gemensamt.

Våren 1990 prövade riksdagen på nytt motionsyrkanden om att införa regler om registrerat partnerskap. I sitt av riksdagen godkända betänkande uttalade lagutskottet därvid bl.a. följande (1989/90:LU23): "Lagen om homosexuella sambor har nu kunnat tillämpas i något mer än två år och tiden kan vara mogen för en utvärdering av i vad mån lagstiftningen har medfört de fördelar för homosexuella som det var avsikten att de nya reglerna skulle ge dem. Utvärderingen bör också innefatta en kartläggning av andra frågor som de homosexuella i dag upplever som ett problem. Utskottet utgår från att en sådan utvärdering kommer till stånd i lämpligt sammanhang. Frågan huruvida vi i Sverige skall införa regler om registrerat partnerskap efter mönster av den lagstiftning som har antagits i Danmark är däremot för tidigt väckt. Sedan länge har inom Norden rätt rättslikhet i spörsmål med anknytning till familjerätten, och utskottet anser det angeläget att denna rättslikhet bevaras. Enligt utskottets mening är det angeläget att regeringen tar initiativ till överläggningar med övriga nordiska länder rörande

möjligheterna till en lagstiftning på området i nordiskt samförstånd. I avvaktan på utvecklingen i våra grannländer bör emellertid frågan om svensk lagreglering vila."

Socialstyrelsen, som genom beslut av regeringen den 10 december 1987 har getts ett övergripande ansvar för samordningen av insatser för de homo sexuella, har i en skrivelse till regeringen den 18 juni 1990 föreslagit en lagstiftning om registrerat partnerskap, byggd på den danska lagen.

Överväganden

Som riksdagen har framhållit kan det finnas anledning att nu utvärdera lagen om homosexuella sambor. Det arbetet bör utföras av en parlamentarisk kommitté. Kommittén bör undersöka vilka effekter som lagen har fått och bedöma om lagen fyller de funktioner som den är avsedd att ha eller om den i något eller några avseenden bör förändras. Inom ramen för arbetet med att utvärdera lagen om homosexuella sambor kan det vara lämpligt att också överväga behovet av en lagstiftning om s.k. registrerat partnerskap.

En grundläggande fråga är därvid vilket tillämpningsområde som en lagstiftning om registrerat partnerskap bör ha. Kommittén bör överväga om en sådan lag bör omfatta enbart homosexuella relationer eller om den istället bör utgå från någon form av hushållsgemenskap och i så fall vilken.

Socialstyrelsens förslag går ut på att ett registrerat partnerskap med vissa undantag skall få samma rättsverkningar som ett äktenskap har. För att man skall kunna bedöma vilka undantag som med en sådan utgångspunkt ter sig påkallade är det nödvändigt att inventera äktenskapets olika rättsverkningar. Någon mera fullständig genomgång av det slaget har inte föregått socialstyrelsens förslag. Det blir därför en viktig uppgift för kommittén.

Vid en sådan genomgång torde på det civilrättsliga området framför allt familjerättsliga regler, däribland de som handlar om underhåll och arv, komma i blickpunkten. Inom straffrätten kan frågor exempelvis om tvegifte få betydelse. Inom processrätten aktualiseras bl.a. reglerna om jäv för närstående personer. Detsamma gäller inom associationsrätten. Också inom arbetsrätten samt socialförsäkrings-, hyres- och skattelagstiftningen finns ett stort antal regler som tar sikte på äktenskaplig samlevnad och som alltså behöver övervägas i förevarande sammanhang.

Kommittén bör även analysera de internationellt privaträttsliga aspekter som ett system med s.k. registrerat partnerskap kan föra med sig. Likaså bör kommittén överväga om ett sådant system medför några komplikationer vad gäller Sveriges internationella åtaganden, särskilt inom området för familjerätt och mänskliga rättigheter.

Med hänsyn till att det är önskvärt med nordisk rättslikhet på bl.a. familjerättens område, bör kommittén vidare ta del av de erfarenheter

som har vunnits i Danmark och informera sig om situationen på det aktuella området i de andra nordiska länderna (jämför 1989/90:LU23).

Kommittén bör utifrån detta ta ställning till om en lagstiftning om registrerat partnerskap bör införas i Sverige och vilken omfattning och inriktning som den i så fall bör ha. Kommittén bör även lägga fram förslag till behövlig rättslig reglering.

Övrigt

Som jag redan har nämnt bör utredningen bedrivas under parlamentarisk medverkan. Till utredningen bör också knytas sakkunniga och experter.

För utredningen gäller regeringens direktiv till samtliga kommittéer och särskilda utredare angående utredningsförslagets inriktning (dir. 1984:05) och angående beaktande av EG-aspekter i utredningsverksamheten (dir. 1988:43).

Utredningsarbetet skall vara slutfört före utgången av maj 1992.

Hemställan

Med hänvisning till vad jag nu har anfört hemställer jag att regeringen bemyndigar chefen för justitiedepartementet

att tillkalla en kommitté - omfattad av kommittéförordningen (1976:119) - med högst sex ledamöter med uppdrag att utreda dessa frågor,

att utse en av ledamöterna att vara ordförande,

att besluta om sakkunniga, experter, sekreterare och annat biträde åt kommittén.

Vidare hemställer jag att regeringen beslutar att kostnaderna skall belasta andra huvudtitelns anslag Utredningar m.m.

Beslut

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och bifaller hennes hemställan.

(Justitiedepartementet)

Socialstyrelsens Förslag till lag om registrerat partnerskap

- § 1. Två personer av samma kön kan låta registrera sitt partnerskap. De som har registrerat sitt partnerskap är registrerade partner.

Registrering

- § 2. Som villkor för registrering av partnerskap gäller bestämmelserna om äktenskapshinder i 2 kap äktenskapsbalken. Partnerskap kan registreras endast om någon av parterna är svensk medborgare eller har fast hemvist i riket.

Regeringen meddelar föreskrifter om villkorsprövningen och förfarandet vid registreringen.

Rättsverkningar

- § 3. Registrering av partnerskap har med de i 4 anförda undantagen samma rättsverkningar som ingående av äktenskap.

Bestämmelser i svensk lagstiftning som behandlar äktenskap och makar skall ges motsvarande användning för registrerat partnerskap och registrerade partner.

- § 4. Reglerna om gemensam adoption för makar i 4 kap föräldrabalken äger inte tillämpning på registrerat partnerskap.

Bestämmelser i svensk lagstiftning, som innehåller särskilda regler om den ena parten i äktenskap med anknytning till partens kön, äger inte tillämpning på registrerat partnerskap.

Bestämmelser i internationella överenskommelser och svenska författningar om internationella rättsförhållanden äger inte tillämpning på registrerat partnerskap, med mindre överenskommelsen handlar om registrerat partnerskap eller motsvarande rättsinstitut.

Upplösning

- § 5. Bestämmelser om äktenskapsskillnad äger motsvarande tillämpning på registrerat partnerskap.

Ikraftträdande m m

Lagen träder i kraft xxxxx 1990

7. juni 1989.

Lov om registreret partnerskab

VI MARGRETHE DEN ANDEN, af Guds Nåde Danmarks Dronning, gør vitterligt:

Folketinget har vedtaget og Vi ved Vort samtykke stadfæstet følgende lov:

- § 1. To personer af samme køn kan lade deres partnerskab registrere.

Registrering

- § 2. Ægteskabslovens kapitel 1 og § 12 og § 13, stk. 1 og stk. 2, 1. pkt., finder tilsvarende anvendelse på registrering af partnerskab, jf. dog stk. 2.

Stk. 2. Registrering af partnerskab kan kun ske, hvis begge parter eller en af dem har bopæl her i landet og dansk statsborgerskab.

Stk. 3. Regler om fremgangsmåden ved registrering af partnerskab, herunder prøvelse af, om betingelserne for registrering er opfyldt, fastsættes af justitsministeren.

Retsvirkninger

- § 3. Registrering af partnerskab har med de i § 4 anførte undtagelser samme retsvirkninger som indgåelse af ægteskab.

Stk. 2. Bestemmelser i dansk lovgivning, som omhandler ægteskab og ægtefæller, skal anvendes tilsvarende på registreret partnerskab og registrerede partnere.

- § 4. Adoptionslovens regler om ægtefæller finder ikke anvendelse på det registrerede partnerskab.

Stk. 2. Myndighedslovens § 13, 3. pkt., og § 15, stk. 3, om ægtepar finder ikke anvendelse på det registrerede partnerskab.

Stk. 3. Bestemmelser i dansk lovgivning, der indeholder særlige regler om den ene part i et ægteskab bestemt ved dennes køn, finder ikke anvendelse på det registrerede partnerskab.

Stk. 4. Bestemmelser i internationale traktater finder ikke anvendelse på det registrerede partnerskab, medmindre medkontrahenterne tilslutter sig dette.

Opløsning

§ 5. Ægteskabslovens kapitel 3, 4 og 5 og retsplejelovens kapitel 42 finder tilsvarende anvendelse på opløsning af et registreret partnerskab, jf. dog stk. 2 og 3.

Stk. 2. Ægteskabslovens § 43, stk. 1, og § 46 anvendes ikke ved opløsning af et registreret partnerskab.

Stk. 3. Uanset retsplejelovens § 448 c kan registrerede partnerskaber altid opløses her i landet.

Ikrafttrædelsesbestemmelser m.v.

§ 6. Loven træder i kraft den 1. oktober 1989.

§ 7. Loven gælder ikke for Færøerne og Grønland, men kan ved kongelig anordning helt eller delvis sættes i kraft for disse landsdele med de afvigelser, som de særlige færøske og grønlandske forhold tilsiger.

Givet på Christiansborg Slot, den 7. juni 1989

Under Vor Kongelige Hånd og Segl

MARGRETHE R.

/H. P. Clausen

30 apr. 1993 nr. 40

Lov om registrert partnerskap.

- § 1. To homofile personer av samme kjønn kan la sitt partnerskap registrere, med de rettsvirkninger som følger av denne lov.
- § 2. Ekteskapslovens kapittel 1 som gjelder vilkår for å inngå ekteskap, får tilsvarende anvendelse ved registrering av partnerskap. Ingen kan inngå partnerskap så lenge et tidligere registrert partnerskap eller ekteskap består.
- Ekteskapslovens kapittel 2 som gjelder prøving av ekteskapsvilkår og kapittel 3 som gjelder vigsel, får ikke anvendelse ved registrering av partnerskap.
- Registrering av partnerskap kan bare skje dersom en av eller begge partene har bopel her i riket, og minst en av dem har norsk statsborgerskap.
- Prøving av villkårene og fremgangsmåten ved registrering av partnerskap skjer etter regler fastsatt av departementet.
- § 3. Registrering av partnerskap har med de unntak som følger av § 4, samme rettsvirkninger som inngåelse av ekteskap.
- Bestemmelser i norsk lovgivning som omhandler ekteskap og ektefeller gjelder tilsvarende for registrert partnerskap og registrerte partnere.
- § 4. Adopsjonslovens regler om ektefeller gjelder ikke for registrert partnerskap.
- § 5. Uavhengig av bestemmelsen i tvistemålsloven § 419 a kan sak om oppløsning av registrert partnerskap som er inngått her i landet, alltid reises for norsk domstol.
- § 6. Loven trer i kraft når Kongen bestemmer.
- § 7. Fra den tid loven trer i kraft, gjøres følgende endringer i andre lover:

1. Straffeloven 22. mai 1902 nr. 10 endres slik:

§ 220 skal lyde:

Den som inngår ekteskap i strid med ekteskapsloven §§ 3 eller 4, eller som inngår partnerskap i strid med partnerskapsloven § 2 første ledd, jf ekteskapsloven § 3, eller partnerskapsloven § 2 første ledd annet punktum, straffes med fengsel inntil 4 år. Var ektefellen eller partneren

uvitende om at ekteskapet eller partnerskapet var inngått i strid med de nevnte reglene, kan han eller hun straffes med fengsel inntil 6 år. Medvirkning straffes på samme måte.

Med fengsel inntil 4 år straffes den, som bevirker eller medvirker til, at et ekteskap eller registrert partnerskap, som på grunn av de bednyttede former er ugyldig, inngås med noen, som er uvitende om ugyldigheten.

§ 338 skal lyde:

Den som inngår ekteskap eller partnerskap etter lov om registrert partnerskap med tilsidesetting av de gjeldende bestemmelser om prøving av ekteskapsvilkårene eller prøving av vilkårene for registrering av partnerskapet, dispensasjon eller andre lovbestemte betingelser, eller som medvirker hertil, straffes med bøter.

2. Lov 4. juli 1991 nr. 47 om ekteskap endres slik:

§ 4 skal lyde:

Ingen kan inngå ekteskap så lenge et tidligere ekteskap eller registrert partnerskap består.

§ 7 første ledd bokstav e skal lyde:

e. Hver av brudefolkene skal erklære skriftlig på ære og samvittighet om han eller hun har inngått ekteskap eller registrert partnerskap tidligere. I tilfelle skal det legges fram bevis for at det tidligere ekteskapet eller det registrerte partnerskapet er opphørt ved død eller ved skilsmisse, eller oppløst etter § 24.

Bevis for at den tidligere ektefellen eller den registrerte partneren er død, føres som regel ved attest fra en innenlandsk eller utenlandsk offentlig myndighet. Kan slik attest ikke skaffes, kan partene legge sine opplysninger og bevis fram for vedkommende skiftedommer, jf skifteloven § 8 andre jf første ledd. Hører skiftet ikke under norsk skifterett, kan spørsmålet bringes inn for skiftedommeren på det stedet der ekteskapsvilkårene prøves. Skifteretten avgjør ved kjennelse om bevisene skal godtas. Kjennelsen kan påkjæres av den som avgjørelsen går mot. Er bevisene godtatt, skal skifteretten gi melding til fylkesmannen, som kan påkjære kjennelsen.

Bevis for at ekteskapet eller det registrerte partnerskapet er opphørt ved skilsmisse eller oppløst etter § 24, føres ved å legge fram bevillningen eller dommen med attest for at den er endelig. Hvorvidt en utenlandsk skilsmisse skal legges til grunn ved inngåelse av ekteskap her i landet, avgjøres av departementet etter reglene i lov 2. juni 1978 nr. 38 § 4.

§ 7 første ledd bokstav j første ledd skal lyde:

j. Hver av brudefolkene skal stille en forlover som skal erklære på ære og samvittighet at han eller hun kjenner parten, og opplyse om parten tidligere har inngått ekteskap eller registrert partnerskap og om brudefolkene er beslektet slik som nevnt i § 3.

§ 8 første, andre og tredje ledd skal lyde:

Den som har vært gift eller vært part i et registrert partnerskap tidligere må godtgjøre at boet i det tidligere ekteskapet eller det registrerte partnerskapet er overlatt skifteretten til behandling, eller legge fram erklæring fra den tidligere ektefelle eller tidligere partner eller arvingene om at det er innledet privat skifte.

Dette gjelder ikke dersom det fremlegges erklæring fra den tidligere ektefelle eller partner om at det i ekteskapet eller det registrerte partnerskapet ikke var formue som skulle deles, eller fra avdød ektefelles eller partners arvinger om at de samtykker i at gjenlevende beholder boet uskiftet.

Er det tidligere ekteskap eller registrerte partnerskap oppløst på annen måte enn ved død, og det er gått mer enn to år siden det ble oppløst, er det tillstrekkelig at den som vil inngå nytt ekteskap opplyser at det er skiftet, eller at det ikke var noe å skifte mellom ektefellene eller partene.

ÄKTENSKAPETS RÄTTVERKNINGAR, EN INVENTERING

Denna bilaga upptar en förteckning över de författningar som vi har påträffat vid vårt arbete med att inventera äktenskapets rättsverkningar och bestämmelser med anknytning till äktenskapet.

Förteckningen innehåller författningar som vi har fått fram genom Justitiedepartementets rättsdatasystem genom att använda följande sökord: äktenskap, maka, make, hustru, änk, giftermål och vigs med alla avledningar av dessa ord samt gifta och gift. Den innehåller också ett fåtal andra författningar av betydelse för äktenskapet men som inte innehåller något av sökorden. En del av författningarna presenterar vi utförligare i bilaga 6, "Äktenskapets rättsverkningar, en presentation". I den mån författningarna i redovisningen av inventeringen behandlas i betänkandet eller i bilaga 6 finns en hänvisning till det aktuella kapitlet.

Den valda inventeringstekniken är behäftad med följande svaghet. Den medför att bestämmelser som inte innehåller något av sökorden inte automatiskt fångas upp. De bestämmelser som man med denna teknik riskerar att inte få med vid inventeringen kan indelas i två grupper.

Den första gruppen är vad vi kallar för hänvisningsparagrafer. En sådan paragraf innehåller inte något av sökorden men hänvisar till en annan bestämmelse som innehåller något av de av oss valda sökorden. Ett exempel på en sådan hänvisningsparagraf är 39 kap. 5 § rättegångsbalken. För att med full säkerhet kunna fånga upp alla sådana hänvisningsparagrafer krävs att man manuellt går igenom alla gällande författningar, ett arbete som vi har bedömt som praktiskt ogenomförbart.

Den andra gruppen är sådana bestämmelser som innehåller andra i och för sig relevanta sökord. Exempel på sådana sökord är "familj", "närstående" och "anhörig". Det är knappast någon tvekan om att en make tillhör dessa kategorier. Även sambor av motsatt eller samma kön inbegrips i vissa fall i dessa begrepp. Vi har emellertid valt att begränsa antalet sökord till de inledningsvis nämnda av det skälet att vi redan med de valda sökorden har vi fångat upp en stor mängd författningar som även innehåller andra tänkbara sökord. En utvidgning av antalet sökord skulle därför få mycket liten praktisk betydelse.

Trots den ovan redovisade svagheten anser vi att den inventering som vi har gjort är tillfyllest för att kunna bedöma vilka bestämmelser med anknytning till äktenskapet som det finns anledning att undanta i en partnerskapslag.

Författningarna är inte uppställda efter någon särskild systematik. Datasökningen har utförts den 31 augusti 1993.

Religionsfrihetslag (1951:680)

Kungörelse (1974:152) om beslutad ny regeringsform

Kungörelse (1974:153) om beslutad ny riksdagsordning

Sekretesslag (1980:100) - bet. kapitel 6

Departmentsförordning (1982:1177)

Sjölager (1891:35 s. 1)

Lag (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk

Lag (1936:79) om erkännande och verkställighet av dom som meddelats i Schweiz (SEVL) - bet. kapitel 6 och 7

Rättegångsbalk (1942:740) (RB) - bet. kapitel 4 och bil. 6 kapitel 1, 13 och 16

Lag (1946:807) om handläggning av domstolsärenden - bet. kapitel 4 och bil. 6 kapitel 16

Lag (1977:595) om erkännande och verkställighet av nordiska domar på privaträttens område - bet. kapitel 7

Lag (1962:512) om indrivning i Sverige av underhållsbidrag, fastställda i Danmark, Finland, Island eller Norge - bet. kapitel 7

Kungl. Maj:ts protokollskungörelse (1971:1066) för de allmänna domstolarna

Rättshjälpslag (1972:429) - bet. kapitel 4

Lag (1974:752) om nordisk vittnesplikt m.m.

Lag (1976:108) om erkännande och verkställighet av utländskt avgörande angående underhållsskyldighet - bet. kapitel 7

Brottsbalk (1962:700) (BrB) - bet. kapitel 6 och 9 samt bil. 6 kapitel 13

Förordning (1979:572) med tingsrättsinstruktion

Fastighetsbildningslag (1970:988) - bet. kapitel 4 och 6 samt bil. 6 kapitel 9

Jordabalk (1970:994) (JB) - bet. kapitel 4 och bil. 6 kapitel 9

Fastighetsdatakungörelse (1974:1058)

Aktiebolagslag (1975:1385) - bil. 6 kapitel 17

Lag (1980:1103) om årsredovisning m.m. i vissa företag - bil. 6 kapitel 17

Lag (1985:658) om arrendatorers rätt att förvärva arrendestället - bil. 6 kapitel 9

Lag (1898:64 s. 10) om boskillnad

Lag (1904:26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap (IÄL) - bet. kapitel 7 och 9

Lag (1920:406) om införande av nya giftermålsbalken

Lag (1927:77) om försäkringsavtal

Lag (1928:280) angående införande av lagen om arv

Lag (1931:155) angående rätt för Konungen att meddela bestämmelser om internationella rättsförhållanden rörande äktenskaps rättsverkningar

Förordning (1931:429) om internationella rättsförhållanden rörande äktenskap, adoption och förmynderskap (NÄF) - bet. kapitel 6, 7 och 9

Lag (1933:315) angående införande av lagen om boutredning och arvskifte

Lag (1935:44) om dödsbo efter dansk, finsk, isländsk eller norsk med borgare, som hade hemvist här i riket m.m. - bet. kapitel 7

Lag (1936:83) angående vissa utfästelser om gåva

- Kungl. Maj:ts cirkulär (1942:664) till domstolarna i riket rörande adoption av finska barn
- Föräldrabalk (1949:381) (FB) - bet. kapitel 2, 3 och 9 samt bil. 6 kapitel 3, 5 och 6
- Lag (1949:382) om införande av föräldrabalken
- Förordning (1949:661) om skyldighet för domstol att lämna uppgifter i mål och ärenden enligt föräldrabalken m.m.
- Kungörelse (1952:87) angående äktenskapsregistret - bet. kapitel 6 och 9
- Kungl. Maj:ts Förmyndarvårdskungörelse (1952:303)
- Ärvidabalk (1958:637) (ÄB) - bet. kapitel 4 och bil. 6 kapitel 7
- Lag (1958:642) om blodundersökning m.m. vid utredning av faderskap
- Lag (1966:680) om ändring av vissa underhållsbidrag
- Statistiska centralbyråns kungörelser (1979:124), (1980:70), (1981:185), (1982:46), (1982:1281), (1984:1138), (1985:1039), (1986:1429), (1987:1343), (1988:1612), (1989:1074), (1990:1459), (1991:2046) och (1992:1774) om procenttal för ändring av vissa underhållsbidrag
- Kungl. Maj:ts Kungörelse (1969:123) om äktenskapscertifikat
- Lag (1971:796) om internationella rättsförhållanden rörande adoption - bil. 6 kapitel 6
- Lag (1973:943) om erkännande av vissa utländska äktenskapsskillnader och hemskillnader - bet. kapitel 7
- Kungl. Maj:ts Kungörelse (1973:948) om hindersprövning för vigsel inför svensk vigselförrättare utom riket
- Kungl. Maj:ts Kungörelse (1973:950) om utredning angående frihet från äktenskapshinder enligt lagen i främmande stat
- Förordning (1975:634) om tillämpning av lagen (1973:943) om erkännande av vissa utländska äktenskapsskillnader och hemskillnader
- Lag (1981:131) om kallelse på okända borgenärer - bet. kapitel 4
- Namnlag (1982:670) - bil. 6 kapitel 8
- Förordning (1983:490) om skyldighet för domstol att lämna uppgifter beträffande äktenskapsskillnader m.m. - bet. kapitel 9
- Förordning (1976:1121) om ersättning till vissa överförmyndare, förmyndare och förvaltare
- Förordning (1985:728) om krigsplaceringspremie för flygförare i flygvapnet - bet. kapitel 9
- Barnbidragsförordning (1986:386)
- Lag (1986:436) om näringsförbud - bet. kapitel 4 och 6 samt bil. 6 kapitel 17
- Tjänstledighetsförordningen (1984:111)
- Förordning (1984:936) om bidrag till flyktingar för kostnader för anhörigas resor till Sverige - bet. kapitel 9 och bil. 6 kapitel 15
- Förordning (1984:1042) om pensionsvillkor för icke-svenska medborgare som är lokalanställda vid svenska utlandsmyndigheter - bil. 6 kapitel 10
- Lag (1984:1095) om förlängt bidragsförskott för studerande - bil. 6 kapitel 3
- Lag (1984:1096) om särskilt bidrag till vissa adoptivbarn - bil. 6 kapitel 3

- Lag (1984:1140) om insemination - bet. kapitel 2, 4, 6 och 9 samt bil. 6 kapitel 4
- Lag (1982:352) om rätt till fastighetsförvärv för ombildning till bostadsrätt - bil. 6 kapitel 9
- Försäkringsrörelselag (1982:713)
- Kommunalskattelag (1928:370) (KL) - bet. kapitel 4 och 9 samt bil. 6 kapitel 14
- Lag (1962:381) om allmän försäkring (AFL) - bet. kapitel 9 samt bil. 6 kapitel 7, 10 och 11
- Rennäringslag (1971:437)
- Studiestödsförordningen (1973:418)
- Kungl. Maj:ts Förordning (1950:262) angående omreglering av vissa ersättningar i anledning av kroppsskada, ådragen under militärtjänstgöring
- Lag (1950:382) om svenskt medborgarskap - bil. 6 kapitel 15
- Lag (1957:390) om fiskearrenden
- Lag (1962:392) om hustrutillägg och kommunalt bostadstillägg till folkpension - bet. kapitel 9 och bil. 6 kapitel 10
- Lag (1972:262) om understödsföreningar - bil. 6 kapitel 17
- Kungl. Maj:ts kungörelse (1971:526) om efterlevande makes pensionsrätt enligt äldre statliga familjepensionsbestämmelser
- Äktenskapsbalk (1987:230) (ÄktB) - bet. kap. 3, 4, 6, och 9 samt bil. 6 kapitel 2 och 9
- Konkurslag (1987:672)
- Lag (1987:788) om införande av äktenskapsbalken
- Förordning (1975:1047) om vigselförrättare i vissa fall
- Förordning (1987:1015) om försäkran vid hindersprövning - bet. kapitel 9
- Förordning (1987:1019) med närmare föreskrifter om vigsel som förrättas av domare eller särskilt förordnad vigselförrättare - bet. kapitel 9
- Förordning (1987:1021) om kungörelse enligt äktenskapsbalken
- Förordning (1987:1022) om äktenskapsregistret - bet. kapitel 6 och 9
- Tullfrihetsförordning (1987:1289)
- Förordning (1988:244) om grupplivförsäkring för deltagare i arbetsmarknadsutbildning m.fl.
- Förordning (1988:245) om grupplivförsäkring för doktorander
- Förordning (1988:246) om grupplivförsäkring för värnpliktiga m.fl.
- Kungl. Maj:ts förordning (1956:183) angående omreglering av vissa ersättningar på grund av statsunderstödd olycksfallsförsäkring för fiskare
- Lag (1988:589) om ersättning m.m. till riksdagens ledamöter - bet. kapitel 9
- Förordning (1988:1236) med instruktion för Socialstyrelsen
- Lag (1988:1321) om nordiska rättsförhållanden rörande förvalterskap enligt föräldrabalken m.m.
- Lag (1990:272) om vissa internationella frågor rörande makars förmögenhetsförhållanden - bet. kapitel 6 och 7
- Lag (1990:325) om självdeklaration och kontrolluppgifter

- Lag (1941:416) om arvsskatt och gåvoskatt (AGL) - bet. kapitel 4 och 9 samt bil. 6 kapitel 14
- Lag (1990:773) om särskilt pensionstillägg till folkpension för långvarig vård av sjukt eller handikappat barn - bil. 6 kapitel 10
- Förordning (1990:923) om personalförsörjning vid myndigheter inom Försvarsdepartementets verksamhetsområde
- Rättshjälpsförordning (1979:938)
- Förordning (1990:1361) om lån till hemutrustning för flyktingar och vissa andra utlänningar - bil. 6 kapitel 15
- Förordning (1991:750) om folkbokföringsregister m.m. - bet. kapitel 6
- Lag (1991:981) om värdepappersrörelse - bil. 6 kapitel 17
- Förordning (1991:1430) med bemyndigande för statens löne- och pensionsverk att besluta i vissa pensionsärenden
- Utsökningsbalk (1981:774) - bet. kapitel 4
- Lag (1992:288) om medlemsskap i icke-territoriella församlingar
- Gymnasieförordning (1992:394)
- Förordning (1992:1094) om avgifter vid kronofogdemyndigheterna
- Lag (1992:1163) om arbetskraftens fria rörlighet inom Europeiska ekonomiska samarbetsområdet (EES) - bet. kapitel 6
- Förordning (1992:1167) om arbetstagares och egna företagares rätt att efter avslutad verksamhet stanna kvar i ett land inom Europeiska ekonomiska samarbetsområdet (EES) - bet. kapitel 6
- Lag (1904:48 s.1) om samäganderätt
- Successionsordning (1810:0926)
- Lag (1984:531) om 1985 års folk- och bostadsräkning
- Lag (1979:84) om delpensionsförsäkring - bil. 6 kapitel 10
- Lag (1947:529) om allmänna barnbidrag
- Uppbördsdag (1953:272)
- Lag (1988:786) om bostadsbidrag - bet. kapitel 4
- Lag (1989:329) om en folk- och bostadsräkning år 1990
- Vallag (1972:620)
- Lag (1972:704) om kyrkofullmäktigeval
- Förordning (1981:4) om det statliga adress- och personregistret - bet. kapitel 9
- Lag (1965:723) om erkännande och verkställighet av vissa utländska domar och beslut angående underhåll till barn
- Lag (1980:1103) om årsredovisning m.m. i vissa företag - bil. 6 kapitel 17
- Lag (1985:367) om internationella faderskapsfrågor
- Förordning (1986:565) om särskilda omsorger om psykiskt utvecklingsstörda m.fl.
- Förbättringslåneförordning (1980:261)
- Lag (1981:49) om begränsning av läkemedelskostnader, m.m.
- Jordförvärvslag (1979:230) - bil. 6 kapitel 9
- Lag (1978:410) om rätt till ledighet för vård av barn, m.m. - bet. kapitel 9 och bil. 6 kapitel 11
- Lag (1976:240) om förvärv av eldistributionsanläggning m.m.

- Lag (1976:380) om arbetsskadeförsäkring (LAF) - bet. kapitel 9 och bil. 6 kapitel 12
- Lag (1972:114) med anledning av konventionen den 9 februari 1972 mellan Sverige och Norge om renbetning
- Lag (1973:370) om arbetslöshetsförsäkring
- Lag (1944:133) om kastrering
- Kungl. Maj:ts kungörelse (1944:285) med tillämpningsföreskrifter till lagen den 24 mars 1944 (nr 133) om kastrering
- Lag (1952:166) om häradsallmänningar
- Lag (1952:167) om allmänningsskogar i Norrland och Dalarna
- Lag (1958:295) om sjömansskatt
- Lag (1962:382) angående införande av lagen om allmän försäkring
- Lag (1975:1132) om förvärv av hyresfastighet m.m. - bil. 6 kapitel 9
- Uppbördslag (1953:272)
- Bankrörelselag (1987:617) - bet. kapitel 4 och 6 samt bil. 6 kapitel 17
- Lag (1987:621) om införande av ny banklagstiftning
- Lag (1987:667) om ekonomiska föreningar - bet. kapitel 4 och 6 samt bil. 6 kapitel 17
- Konkursförordning (1987:916)
- Arbetsrätlig beredskapslag (1987:1262)
- Kungl. Maj:ts kungörelse (1962:394) med vissa bestämmelser rörande ansökan om pension enligt lagen om allmän försäkring, m.m.
- Förordning (1988:106) om tillämpning av en konvention den 29 juni 1987 mellan Sverige och Förenade Konungariket Storbritannien och Nordirland om social trygghet
- Lag (1988:711) om befruktning utanför kroppen - bet. kapitel 4, 6 och 9 samt bil. 6 kapitel 4
- Förordning (1988:890) om bilstöd till handikappade
- Lag (1991:162) om särskilt kommunalt bostadstillägg till folkpension - bil. 6 kapitel 10
- Lag (1992:1368) om tillstånd till vissa förvärv av fast egendom - bil. 6 kapitel 9
- Förvaltningslag (1986:223) - bil. 6 kapitel 16
- Utsökningsregisterlag (1986:617) - bet. kapitel 9
- Kungörelse (1962:514) angående indrivning i Danmark, Finland, Island eller Norge av underhållsbidrag - bet. kapitel 7
- Lag (1970:995) om införande av nya jordabalken
- Lag (1935:45) om kvarlåtenskap efter den som hade hemvist i Danmark, Finland, Island eller Norge - bet. kapitel 7
- Lag (1935:46) om tillsyn i vissa fall å oskiftat dödsbo efter medborgare i Danmark, Finland, Island eller Norge
- Lag (1937:81) om internationella rättsförhållanden rörande dödsbo (IDL) - bet. kapitel 7
- Lag (1949:382) om införande av föräldrabalken
- Kungl. Maj:ts kungörelse (1959:321) med närmare bestämmelser om kungörande, varom i 16 kap. 1, 2 och 3 §§ ärvdabalken stadgas
- Lag (1963:583) om avveckling av fideikommiss
- Lag (1967:531) om tryggande av pensionsutfästelse m.m.

- Förordning (1986:259) om ersättning till följd av sjukdom eller skada som ådragits utom riket - bil. 6 kapitel 12
- Förordning (1986:734) om tillämpning av en konvention den 27 maj 1985 mellan Sverige och Amerikas Förenta Stater om social trygghet
- Förordning (1987:74) om förändring av statliga personalpensioner under åren 1960 - 1975
- Lag (1984:404) om stämpelskatt vid inskrivningsmyndigheter - bil. 6 kapitel 9
- Förordning (1984:890) om bidrag till flyktingars resor från Sverige för bosättning i annat land - bil. 6 kapitel 15
- Skatteregisterlag (1980:343) - bet. kapitel 9
- Utsökningsförordning (1981:981)
- Förordning (1981:1284) om tillämpning av en konvention den 5 mars 1981 mellan Sverige, Danmark, Finland, Island och Norge om social trygghet
- Lag (1979:611) om upphovsmannakonto
- Förordning (1977:580) om dubbelbeskattningsavtal mellan Sverige och Tanzania
- Lag (1947:576) om statlig inkomstskatt (SIL) - bil. 6 kapitel 14
- Uppbördsförordning (1967:626)
- Studiestödsförordningen (1973:418)
- Kungl. Maj:ts Förordning (1941:417) angående införande av förordningen om arvsskatt och gåvoscatt
- Lag (1951:763) om statlig inkomstskatt på ackumulerad inkomst
- Allmän tjänstepliktslag (1959:83)
- Lag (1964:47) om krigshjälp
- Förköpslag (1967:868) - bil. 6 kapitel 9
- Kungl. Maj:ts Börsordning (1969:546)
- Lag (1970:65) om Sveriges allmänna hypoteksbank och om landshypoteks-föreningar
- Rennäringsförordningen (1971:438)
- Förordning (1987:405) om den arbetsmarknadspolitiska verksamheten
- Lag (1987:464) om vissa riktade emissioner i aktiemarknadsbolag, m.m. - bet. kapitel 4 och 6 samt bil. 6 kapitel 17
- Föreningsbankslag (1987:620)
- Lag (1962:303) om förhöjning av vissa ersättningar i anledning av yrkesskada m.m.
- Förordning (1987:946) om tillämpningen av en nordisk överenskommelse om förmåner vid arbetslöshet
- Biskopsvalsförordning (1965:486)
- Lag (1987:1336) om brevrostning i Förbundsrepubliken Tyskland
- Lag (1955:469) angående omreglering av vissa ersättningar enligt lagen den 17 juni 1916 (nr 235) om försäkring för olycksfall i arbete m.m.
- Kungl. Maj:ts förordning (1950:295) om tillägg av statsmedel å vissa ersättningar enligt lagen om försäkring för olycksfall i arbete m.m.
- Lag (1988:1463) om bidrag vid adoption av utländska barn
- Lag (1989:474) om tillfälligt sparande

- Lag (1989:489) om beskattning av dödsbos skogskontomedel m.m. i vissa fall
- Utlänningsförordning (1989:547) - bil. 6 kapitel 15
- Lag (1989:899) om dubbelbeskattningsavtal mellan Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige beträffande skatter på arv och gåva
- Lag (1989:1007) om överenskommelse mellan Sverige, Danmark, Finland, Island och Norge om folkbokföring
- Förordning (1990:927) om statlig ersättning för flyktingmottagande m.m. - bil. 6 kapitel 15
- Begravningslag (1990:1144)
- Taxeringslag (1990:324)
- Taxeringsförordning (1990:1236)
- Insiderlag (1990:1342) - bet. kapitel 4 och 6 samt bil. 6 kapitel 17
- Lag (1990:1536) om folkbokföringsregister - bet. kapitel 6
- Lag (1991:189) om brevöstning i Förbundsrepubliken Tyskland och Schweiz
- Bostadsrättslag (1991:614) - bet. kapitel 4 och bil. 6 kapitel 9
- Kommunallag (1991:900)
- Lag (1991:980) om handel med finansiella instrument - bil. 6 kapitel 17
- Familjebidragsförordning (1991:1492) - bet. kapitel 6
- Kyrkolag (1992:300)
- Sametingslag (1992:1433)
- Lag (1992:1610) om kreditmarknadsbolag
- Lag (1970:989) om införande av fastighetsbildningslagen
- Förordning (1979:830) om statsbidrag till kommunalt bostadstillägg till folkpension
- Förordning (1977:740) om tillämpning av en konvention den 27 februari 1976 mellan Sverige och Förbundsrepubliken Tyskland om social trygghet
- Lag (1976:661) om immunitet och privilegier i vissa fall
- Allmän tjänstepliktslag (1959:83)
- Kungl. Maj:ts Kungörelse (1966:500) angående tillämpning av lagen den 20 mars 1964 (nr 47) om krigshjälp
- Kungl. Maj:ts Kungörelse (1958:388) med vissa bestämmelser rörande taxering, uppbörd och folkbokföring under krigsförhållanden
- Namnförordning (1982:1136) - bil. 6 kapitel 8
- Ridderskapets och adelns privilegier (1723:1016 1)
- Stadgar (1911:104) för Carnegiestiftelsen
- Förordning (1983:22) om tillämpning av en konvention den 2 juli 1982 mellan Sverige och Nederländerna om social trygghet
- Förordning (1982:249) om tillämpning av en konvention den 4 januari 1980 mellan Sverige och Marocko om social trygghet
- Förordning (1981:208) om tillämpning av en konvention den 30 juni 1978 mellan Sverige och Turkiet rörande social trygghet
- Lag (1969:205) om pensionstillskott - bil. 6 kapitel 10
- Lag (1973:371) om kontant arbetsmarknadsstöd
- Förordning (1987:406) om arbetsmarknadsutbildning

Kungl. Maj:ts Förordning (1938:216) om livräntetillägg av statsmedel åt vissa livräntetagare enligt lagen den 5 juli 1901 angående ersättning för skada till följd av olycksfall i arbete

Kungl. Maj:ts kungörelse (1921:410) angående förhöjning av vissa till i statens tjänst skadade arbetare med flera av statsmedel utgående livräntor m.m.

Lag (1973:650) om medling mellan samlevande

Lag (1964:143) om bidragsförskott - bil. 6 kapitel 3

Förordning (1985:73) om undantag från svensk socialförsäkringslagstiftning vid arbete utomlands

Lag (1977:265) om statligt personskadeskydd - bil. 6 kapitel 12

Lag (1977:267) om krigsskadeersättning till sjömän - bil. 6 kapitel 12

Lag (1947:577) om statlig förmögenhetsskatt (SFL) - bil. 6 kapitel 14

Folkbokföringslag (1991:480) - bet. kapitel 6

Lag (1992:188) om särskilt bidrag till ensamstående med barn

Förordning (1987:15) om expeditionsavgifter vid utlandsmyndigheter

ÄKTENSKAPETS RÄTTsverKNINGAR
EN PRESENTATION

Innehållsförteckning

1	<i>Inledning</i>	175
2	<i>Äktenskapsbalkens regler</i>	177
2.1	Egendomsordningen för makar	177
2.2	Rättshandlingar mellan makar	177
2.3	Underhåll	178
2.4	Bodelning	179
2.5	Kommentarer	179
3	<i>Föräldrabalkens regler om vårdnad, förmynderskap, underhållsskyldighet m.m.</i>	181
3.1	Inledning	181
3.2	Föräldrar som vårdnadshavare/förmyndare	181
3.3	Annan som vårdnadshavare/förmyndare	182
3.4	God man för underårig	182
3.5	Umgängesrätt	183
3.6	Underhållsskyldighet mot barn	183
3.7	God man av annat skäl än underårighet	184
3.8	Förvaltarskap	184
3.9	Gemensamma bestämmelser om förmynderskap, godman- skap och förvaltarskap	184
3.10	Bidragsförskott m.m.	185
3.11	Kommentarer	186
4	<i>Konstlad befruktning</i>	187
4.1	Inledning	187
4.2	Insemination	187
4.3	Befruktning utanför kroppen	187
4.4	Kommentarer	188
5	<i>Fastställande av faderskap</i>	189
5.1	Faderskapspresumtion	189
5.2	Hävning av faderskapspresumtionen	189
5.3	Processuella frågor	190
5.4	Kommentarer	190
6	<i>Adoption</i>	193
6.1	Inledning	193
6.2	Verkningar av en adoption	193

6.3	Särskilt om gemensam adoption och styvbarnsadoption .	194
6.4	Kommentarer	194
7	<i>Ärvdabalkens regler</i>	195
7.1	Arv och testamente	195
7.2	Bestämmelser om dödsbo m.m.	195
7.3	Dödförklaring	196
7.4	Kommentarer	197
8	<i>Namn rätt</i>	199
8.1	Inledning	199
8.2	Makars efternamn	199
8.3	Makars mellannamn	200
8.4	Barns efternamn	200
8.5	Mellannamn för barn	201
8.6	Gårdsnamn	201
8.7	Administrativa namnförvärv	201
8.8	Kommentarer	202
9	<i>Fastighetsrätt</i>	203
9.1	Regler om lagfart, inskrivning och inteckning	203
9.2	Arrende	203
9.3	Hyra	204
9.4	Bostadsrätt	205
9.5	Begränsningar i en fastighetsägares rätt att förfoga över sin egendom	205
9.6	Sammanläggning	207
9.7	Kommentarer	207
10	<i>Den allmänna pensioneringen</i>	209
10.1	Inledning	209
10.2	Folkpensioner i form av ålderspension, förtidspension och sjukbidrag	210
10.3	Tilläggs pensioner i form av ålderspension, förtidspension och sjukbidrag	211
10.4	Barnpension	211
10.5	Omställningspension och särskild efterlevandepension . .	212
10.6	Särskilda folkpensionsförmåner	213
10.7	Pensionstillskott	213
10.8	Hustrutillägg och (särskilt) kommunalt bostadstillägg till folkpension	214
10.9	Särskilt pensionstillägg till folkpension för långvarig vård av sjukt eller handikappat barn	215
10.10	Delpensionsförsäkringen	215
10.11	Förordningen (1984:1042) om pensionsvillkor för icke- svenska medborgare som är lokalanställda vid svenska utlandsmyndigheter	216
10.12	Kommentarer	216

11	<i>Föräldrapenningförmånerna och rätten till föräldraledighet</i>	219
11.1	Inledning	219
11.2	Föräldrapenning	219
11.3	Tillfällig föräldrapenning	219
11.4	Rätten till ledighet för vård av barn	220
11.5	Kommentarer	220
12	<i>Arbetsskadeförsäkringsområdet</i>	221
12.1	Inledning	221
12.2	Efterlevandeskyddet enligt nu gällande regler i LAF	222
12.3	Efterlevandelivräntor enligt LAF:s äldre bestämmelser	223
12.4	Förordningen (1986:259) om ersättning till följd av sjukdom eller skada som ådragits utom riket	224
12.5	Kommentarer	224
13	<i>Straffrätt</i>	225
13.1	Tvegifte	225
13.2	Åtalsregler	225
13.3	Kommentarer	226
14	<i>Skatterättsliga regler</i>	227
14.1	Inledning	227
14.2	Inkomstbeskattningen	227
14.3	Förmögenhetsskatt	230
14.4	Arvsskatt och gåvoskatt	230
14.5	Kommentarer	231
15	<i>Utlänningslagstiftning m.m.</i>	233
15.1	Uppehållstillstånd m.m.	233
15.2	Bidragsregler	233
15.3	Medborgarskap	234
15.4	Kommentarer	235
16	<i>Vissa processuella bestämmelser</i>	237
16.1	Domarjäv	237
16.2	Jävsbestämmelser för andra personer	237
16.3	Bestämmelser för vittne och part	237
16.4	Kommentarer	238
17	<i>Andra jävsbestämmelser och jävsliknande bestämmelser</i>	239
17.1	Jävsbestämmelser	239
17.2	Jävsliknande bestämmelser	239
17.3	Näringsförbud	241
17.4	Kommentarer	242

ÄKTENSKAPETS RÄTTsverKNINGAR, EN PRESENTATION

1 Inledning

I bilaga 5, "Äktenskapets rättsverkningar, en inventering", finns en fullständig förteckning över de författningar som vi har fått fram vid vårt inventeringsarbete. Vi har inte ansett det meningsfullt att närmare redogöra för innehållet i samtliga dessa författningar. Vi har emellertid valt att något utförligare redovisa de bestämmelser som är att anse som centrala rättsverkningar av äktenskapet, de som kan komma att få större betydelse för partner och några av de som vi har funnit anledning att undanta i vårt förslag till lag om partnerskap. Denna redovisning följer nedan. I redovisningen framgår även om en bestämmelse omfattar heterosexuell eller homosexuell samlevnad. För varje ämnesområde har vi kort kommenterat vårt förslag till de redovisade bestämmelsernas tillämplighet på partnerskap respektive sambor av samma kön.

2 Äktenskapsbalkens regler

2.1 Egendomsordningen för makar

Grundläggande i den eigendomsordning som gäller för makar är att varje make, så länge äktenskapet består, råder över sin eigendom och svarar för sina skulder (1 kap. 3 § ÄktB). De s.k. rådhetsinskränkningarna (7 kap. 5 - 9 §§ ÄktB) är undantag från grundprincipen och ger den ena maken viss medbestämmanderätt vid förfoganden över den andre makens eigendom, främst vad gäller den gemensamma bostaden och det gemensamma bohaget.

Ytterligare en utgångspunkt är att makarnas eigendom är giftorättsgods om den inte har gjorts till enskild eigendom (7 kap. 1 § ÄktB). Förekommer giftorättsgods i ett äktenskap innebär det att varje make har ett latent anspråk på hälften av makarnas samlade giftorättsgods vilket anspråk aktualiseras i samband med bodelning. Makar eller blivande makar har möjlighet att genom äktenskapsförord bestämma att eigendom skall vara enskild. Eigendom kan också göras enskild genom föreskrift vid gåva, i testamente eller genom vissa förmånstagarförordnanden. Makar kan vidare när som helst under äktenskapet genom äktenskapsförord göra enskild eigendom till giftorättsgods, dock endast i den mån det inte strider mot villkor i den handling genom vilken eigendomen har blivit enskild. Äktenskapsförord har numera bara funktionen att ange om eigendom är enskild eller giftorättsgods. Någon överföring av äganderätten till eigendomen kan inte längre ske på detta sätt.

2.2 Rättshandlingar mellan makar

Av allmänna rättsgrundsatser följer att det råder avtalsfrihet mellan makar. Det finns inga särskilda hinder för makar att överföra eigendom från den ene till den andre genom t.ex. köp eller byte. Vad som i allmänhet gäller för avtalet i fråga gäller också för sådana avtal mellan makar.

När det gäller gåvor mellan makar finns dock särskilda bestämmelser i 8 kap. ÄktB som kommit till främst för att skydda givarens fordringsägare mot skenrättshandlingar med syfte att undandra eigendom från utmätning eller konkurs. Dessa bestämmelser redovisas nedan.

Allmänt sett är ett löfte om att senare ge någon något till intet förpliktande. En utfästelse om gåva kan dock få verkan mellan löftesgivaren och mottagaren bl.a. om utfästelsen blivit dokumenterad skriftligen. Ett

löfte av en make att under äktenskapet ge något till den andre maken har dock aldrig någon verkan (8 kap. 2 § ÄktB).

I allmänhet fullbordas en gåva och får verkan såväl i relationen givare/mottagare som i relationen givare/dennes fordringsägare genom att egendomen lämnas över till mottagaren. En gåva mellan två makar blir enligt 8 kap. 1 § ÄktB emellertid gällande mot givarens fordringsägare först sedan den registrerats vid domstol. Innan registrering har skett kan egendomen alltså tas i anspråk av givarens fordringsägare vid utmätning och konkurs även om den har kommit i mottagarens besittning. Från kravet på registrering görs undantag om gåvan är en personlig present vars värde inte står i missförhållande till givarens ekonomiska villkor. I vissa fall som regleras i 8 kap. 1 § tredje stycket ÄktB krävs, för att gåvan skall bli giltig mot givarens borgenärer, ytterligare åtgärder förutom denna registrering.

Ett annat undantag från de allmänna reglerna om gåva finns i 8 kap. 3 § ÄktB. Detta lagrum innehåller ytterligare en skyddsregel till förmån för givarens fordringsägare som innebär att en make som har fått en gåva av sin make, under vissa förutsättningar kan göras ansvarig för den sistnämnda makens skulder.

2.3 Underhåll

Som nämnts i avsnitt 2.1 råder varje make över sin egendom och svarar för sina skulder. Makar har dock underhållsplikt mot varandra. Bestämmelser härom finns i 6 kap. ÄktB. Enligt dessa bestämmelser skall makar, var och en efter sin förmåga, bidra till det underhåll som behövs för att deras gemensamma och personliga behov skall tillgodoses. Om makarna varaktigt lever tillsammans fullgörs underhållsskyldigheten genom att varje make skjuter till medel i form av pengar eller andra förnödenheter eller bidrar med eget arbete med hus och hem. Om makarna lever åtskilda skall underhållsskyldigheten fullgöras genom att den ene maken betalar underhållsbidrag eller lämnar bohag till den andre maken att användas av denne.

Om den ene maken, på grund av sjukdom eller bortovaro, inte kan sköta sina angelägenheter och det saknas medel för familjens underhåll, får den andre maken under vissa förutsättningar lyfta den sjuke eller bortovarande makens inkomst och avkastning av dennes egendom samt kvittera ut banktillgodohavanden och andra penningmedel. Enligt huvudregeln är en rättshandling som en make företagit med stöd av denna rätt bindande för den sjuke eller bortovarande maken (6 kap. 4 § ÄktB).

Efter äktenskapsskillnad svarar varje make enligt huvudregeln för sin försörjning. I vissa fall är dock den ene maken skyldig att under viss tid efter äktenskapsskillnaden bidra till den andres försörjning genom att betala underhållsbidrag (6 kap. 7 § ÄktB).

2.4 Bodelning

Bestämmelser om bodelning finns i 9 - 12 kap. ÄktB. Bodelning skall som regel ske när ett äktenskap upplöses genom äktenskapsskillnad eller ene makens död. Bodelning kan också, om makarna är överens om det, ske under bestående äktenskap utan att mål om äktenskapsskillnad pågår. Bodelning förrättas av makarna tillsammans eller av den efterlevande maken och den avlidne makens övriga dödsbodelägare. Kan parterna inte komma överens, kan en utomstående person förordnas som bodelningsförrättare. Med vissa i 10 kap. 2 och 3 §§ ÄktB närmare angivna undantag, skall makarnas giftorättsgods ingå i bodelningen. Makarna kan också vid bodelningen bestämma att viss enskild egendom skall ingå. Denna egendom skall då anses som giftorättsgods.

I 13 kap. ÄktB finns regler om verkan av en bodelning. Här återfinns bl.a. regler till skydd för fordringsägare när en make vid bodelning har eftergivit sin rätt.

2.5 Kommentarer

Enligt vårt förslag kommer vad som gäller för makar enligt avsnitten 2.1 - 2.4 att gälla även för partner.

3 Föräldrabalkens regler om vårdnad, förmynderskap, underhållsskyldighet m.m.

3.1 Inledning

Ett barns föräldrar eller en av dem är i normalfallet vårdnadshavare för barnet. En vårdnadshavare har ansvar för barnets personliga förhållanden och skall bl.a. se till att barnet får omvårdnad, trygghet och god fostran. Vårdnadshavaren svarar också för att barnet i förhållande till utomstående får den tillsyn som behövs. Begreppet vårdnad innebär den rättsliga sidan av omvårdnaden m.m. Vårdnaden behöver inte vara kopplad till den faktiska omvårdnaden av barnet även om så oftast är fallet. Vårdnaden består så länge barnet är underårigt, dvs. till dess barnet fyllt 18 år. Om barnet gifter sig före 18 års ålder får barnet därigenom ansvaret för sin egen person och vårdnaden upphör (6 kap. 2 § första stycket FB). De allra flesta underåriga står således under någons vårdnad.

Underåriga är också omyndiga, dvs. de står under någons förmynderskap. Förmyndaren har kort sagt ansvaret för barnets ekonomiska angelägenheter. Vårdnad och förmynderskap följs i regel åt på det viset att ett barns vårdnadshavare också är dess förmyndare. Förmynderskapet upphör inte om barnet gifter sig.

Både vårdnaden och förmynderskapet tillkommer alltså oftast föräldrarna eller en av dem. Domstol kan emellertid utse andra till förmyndare eller vårdnadshavare. En förmyndare kan, när så behövs, ersättas av en god man.

Vad som här och nedan sägs om föräldrar och barn avser i tillämpliga delar också adoptivföräldrar och adoptivbarn.

3.2 Föräldrar som vårdnadshavare/förmyndare

Ett barn står från födseln under vårdnad av båda föräldrarna om de är gifta med varandra. Den gemensamma vårdnaden består i princip även efter en äktenskapsskillnad. Om modern är ogift vid barnets födelse blir hon ensam vårdnadshavare. För det fall modern senare gifter sig med barnets far blir fadern från den tidpunkten vårdnadshavare tillsammans med modern. Avlider en av två föräldrar som båda är vårdnadshavare, tillkommer vårdnaden den andre föräldern ensam.

Vad som nu sagts gäller enligt 6 kap. 3 § och 9 § första stycket FB automatiskt och utan särskilt förordnande. Enligt andra regler i samma kapitel kan en gemensam vårdnad upplösas av domstol så att vårdnaden fortsättningsvis tillkommer bara en av föräldrarna. Gemensam vårdnad för två föräldrar kan också uppstå genom domstols förordnande eller, om föräldrarna är överens och under vissa förutsättningar i övrigt, genom ett enkelt anmälningsförfarande. Om en förälder som är ensam vårdnadshavare dör, kommer den andra föräldern i första hand i fråga som vårdnadshavare.

Förmynderskapet följer enligt huvudregeln vårdnaden (10 kap. 2 § FB).

3.3 Annan som vårdnadshavare/förmyndare

Ett barn kan inte ställas utan vårdnadshavare. Någon måste ha vårdnaden även om föräldralösa barn och om barn, vars föräldrar inte är lämpliga som vårdnadshavare. Domstol skall i dessa fall anförtro vårdnaden åt en eller gemensamt åt två särskilt förordnade förmyndare. Har avlidna föräldrar gett till känna ett önskemål om vem som skall förordnas skall särskild hänsyn tas till detta. Domstolen kan ge vårdnaden åt två förmyndare gemensamt endast under förutsättning att de är gifta med varandra eller lever tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden (13 kap. 8 § FB). Med personer som lever tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden avses här endast personer av motsatt kön. Även i dessa fall följs förmynderskapet och vårdnaden normalt åt. Inget hindrar dock att vårdnadshavaren befrias från förmyndaruppgifterna, som då måste läggas på någon annan till förmyndare förordnad person.

3.4 God man för underårig

Det kan uppkomma situationer där förmyndaren typiskt sett har intressen som strider mot den underåriges. I 11 kap. 2 § första stycket FB anges att en god man skall förordnas om förmyndaren eller dennes make och den underårige har del i oskiftat dödsbo. Den gode mannen skall därefter vårda den underåriges rätt i boet under boutredningen m.m. Förmyndaren har inte heller rätt att företräda den underårige i en rättegång där förmyndaren själv, hans make eller någon han företräder uppträder som part. Motsvarande gäller exempelvis vid ingående av avtal inom den angivna personkretsen. Även i dessa fall skall god man förordnas för den underårige (11 kap. 2 § andra stycket FB), liksom i övriga fall när den underårige har intressen som strider mot förmyndarens eller dennes makes intressen (11 kap. 2 § sista stycket FB).

3.5 Umgängesrätt

Ett barns vårdnadshavare har enligt 6 kap. 15 § FB ansvar för att barnets behov av umgänge med en förälder som inte är vårdnadshavare tillgodoses. Motsätter sig vårdnadshavaren umgänget kan domstol på begäran av den förfördelade föräldern besluta i umgängesfrågan.

Enligt samma lagrum skall vårdnadshavaren tillse att barnet får umgås med annan som står barnet särskilt nära. Det kan ligga i barnets intresse att kontakten med exempelvis en tidigare styvförälder upprätthålls. Om vårdnadshavaren i ett sådant fall inte vill medverka kan styvföräldern dock inte själv begära domstolsprövning. Endast socialnämnden kan föra talan om umgängesrätt i denna situation.

3.6 Underhållsskyldighet mot barn

Fram till dess barnet fyllt 18 år eller till den senare tidpunkt när barnet före 21 år ålder avslutar sin grundutbildning skall föräldrarna svara för barnets underhåll efter vad som är skäligt med hänsyn till barnets behov och föräldrarnas samlade förmåga. En förälder som inte bor tillsammans med barnet skall fullgöra sin underhållsskyldighet genom att betala underhållsbidrag. Vid bedömning av underhållsbidragets storlek görs inledningsvis en beräkning av föräldrarnas ekonomiska förmåga. Enligt 7 kap. 3 § FB får föräldern därvid förbehålla sig ett belopp för bl.a. makes underhåll under förutsättning att maken inte är självförsörjande och att det finns särskilda skäl för det, exempelvis hemmavarande barn i förskoleåldern eller brist på arbetstillfällen. Med make jämställs annan som föräldern varaktigt bor tillsammans med om de har barn gemensamt. En makes eller sambos inkomster eller brist på sådana påverkar underhållsbidragets storlek även på andra sätt. Föräldern har exempelvis rätt att göra förbehåll också för hemmavarande barn och skälig bostadskostnad. Storleken av förbehållen kan vara beroende av hur stor del av hushållets kostnader andra hushållsmedlemmar kan beräknas stå för. Underhållsbidragets storlek kan således påverkas både av äktenskapet och andra samlevnadsförhållanden.

Ett utgående underhållsbidrag kan under vissa förutsättningar jämkas, bl.a. om ändring i förhållandena föranleder det (7 kap. 10 § FB). En ändring i den sociala situationen, exempelvis giftermål, med åtföljande ändring av de ekonomiska förhållandena kan motivera en sänkning eller höjning av underhållsbidraget.

Äktenskapet har relevans för underhåll till barn i ytterligare ett sammanhang. Även om den primära underhållsskyldigheten följer föräldraskapet har en styvförälder ett visst subsidiärt ansvar. I 7 kap. 5 § FB stadgas att den som varaktigt bor tillsammans med annans barn och med förälder som har vårdnaden om barnet är underhållsskyldig på samma villkor som föräldern om han eller hon är gift med föräldern eller har eget barn tillsammans med denne; dock bara till den del barnet inte kan få underhåll

från den förälder som inte finns i hushållet. Eftersom barnet normalt är berättigat till bidragsförskott (se avsnitt 3.10) avser styvföräldrarnas underhållsplikt i förekommande fall främst att tillförsäkra barnet en nivå ovanför bidragsförskottsnivån.

3.7 God man av annat skäl än underårighet

Även vuxna kan på grund av sjukdom eller liknande behöva hjälp i olika angelägenheter. I den mån behovet inte kan fyllas på ett mindre ingripande sätt skall god man förordnas (11 kap. 4 § FB). Förordnandet kan vara inskränkt exempelvis till att avse förvaltningen av viss egendom eller biträde i en angiven fråga. Genom godmansförordnandet fråntas den enskilde inte i något avseende rätten att själv bestämma över sin livsföring eller sina rättsliga eller ekonomiska angelägenheter. Utgångspunkten är att den gode mannen skall agera med samtycke från sin huvudman för dennes räkning. God man kan förordnas i vissa andra fall, exempelvis för bortovarande (11 kap. 3 § FB).

3.8 Förvaltarskap

En vuxen persons tillstånd kan vara sådant han är så oförmögen att sköta alla eller vissa av sina angelägenheter att ett godmanskap inte är lösningen på problemen. Fram till 1989 kunde detta leda till att vederbörande omyndigförklarades och försågs med en förmyndare. Numera skall i dessa fall en s.k. förvaltare förordnas. Omyndigförklaringen ledde i princip till förlust av all rättslig handlingsförmåga. Förvaltarskapet är tänkt att vara flexibelt och skall anpassas till behovet i varje enskilt fall. Den viktigaste skillnaden i förhållande till godmanskapet är att huvudmannen inte själv har rätt att agera inom de områden förvaltarskapet omfattar.

3.9 Gemensamma bestämmelser om förmyndarskap, godmanskap och förvaltarskap

En domstol kan självmant ta upp frågor om förordnande och entledigande av förmyndare. Initiativet kommer dock vanligtvis utifrån. I 10 kap. 18 § FB ges bl.a. den underåriges make och närmaste släktingar rätt att göra ansökan. Samma gäller enligt 20 kap. 3 § FB ansökan om annan domstolens åtgärd vad gäller förmyndarskap. Domstolens beslut får överklagas av var och en som har rätt att göra en ansökan.

Även ärenden om förordnande och entledigande av god man samt om jämkning av ett godmansförordnande kan initieras av en make och de närmaste släktingarna till den hjälpbehövande (11 kap. 15, 21 och

23 §§ FB). Oavsett hur förfarandet inleds skall maken och släktingarna i allmänhet beredas tillfälle att yttra sig (11 kap. 16 § andra stycket FB). Domstolens beslut kan överklagas av var och en som har rätt att göra ansökan (11 kap. 27 § FB). I andra frågor om godmanskap har maken och de närmast anhöriga också talerätt (20 kap. 5 § FB). Motsvarande gäller i frågor om förvaltare och förvaltarskap.

Föräldrabalken innehåller en hel mängd bestämmelser om förmyndares, gode mäns och förvaltares skyldigheter i olika hänseenden och om tillsynen över deras verksamhet. De bestämmelser som har anknytning till äktenskap skall nedan kort beröras.

En förmyndare rekommenderas i 13 kap. 5 § första stycket FB att informera sig om den underåriges åsikt i angelägenheter av vikt om han fyllt 16 år. Är den underårige gift skall också maken beredas tillfälle att yttra sig. Enligt andra stycket i samma lagrum gäller motsvarande för en god man och en förvaltare.

En underårig har när han fyllt 16 år rätt att ta del av de handlingar angående förmynderskapet som kan finnas hos överförmyndaren. Samma rätt har den underåriges make och närmaste fränder (17 kap. 6 § FB). Bestämmelserna är tillämpliga också vad gäller godmanskap och förvaltarskap.

En föreskrift i 14 kap. 4 § FB ålägger en förmyndare att säga upp ett avtal om sammanlevnad i oskiftat bo om en efterlevande make, som har deltagit i avtalet, gifter om sig. Motsvarande gäller för gode män och förvaltare.

Utan överförmyndarens samtycke får förmyndaren i princip inte företa sig något med den underåriges fasta egendom. Innan överförmyndaren fattar beslut i frågan skall han bereda den underåriges make och närmaste fränder tillfälle att yttra sig (15 kap. 15 § andra stycket FB). Bestämmelserna gäller även för godmanskap och förvaltarskap.

3.10 Bidragsförskott m.m.

I avsnitt 3.6 har framgått att en förälder som inte bor tillsammans med sitt barn skall fullgöra sin underhållsskyldighet genom att betala underhållsbidrag. Rätten till bidragsförskott är en social förmån, som har samband med underhållsbidragsreglerna. Bestämmelserna finns i lagen (1964:143) om bidragsförskott och i lagen (1984:1095) om förlängt bidragsförskott för studerande.

Bidragsförskott enligt bidragsförskottslagen utgår längst till dess barnet fyllt 18 år. Lagen innehåller inte någon uttrycklig bestämmelse om att bidragsförskottet upphör om barnet gifter sig. Bidragsförskott utgår emellertid endast till barn som står under någons vårdnad. Eftersom vårdnaden upphör när ett barn ingår äktenskap kan bidragsförskott inte därefter lämnas.

Underhållsskyldigheten kan, som har framgått i avsnitt 3.6, utsträckas för viss skolutbildning efter det att barnet fyllt 18 år. I konsekvens med

detta har det, genom lagen (1984:1095) om förlängt bidragsförskott för studerande, införts en möjlighet att få bidragsförskott för vidare skolgång; dock längst till och med juni månad det år barnet fyller 20 år. Lagen om förlängt bidragsförskott för studerande innehåller en uttrycklig bestämmelse om att det förlängda bidragsförskottet inte lämnas om barnet har ingått äktenskap (4 §).

Bidragsförskottsreglerna gäller givetvis även för adoptivbarn. Ett adoptivbarn som bor med bara en av sina två adoptivföräldrar är alltså berättigat till bidragsförskott på samma villkor som andra barn. Ett barn som har adopterats av en ensamstående och bor tillsammans med denne har dock inte rätt till stöd enligt bidragsförskottsreglerna, eftersom det i dessa fall inte finns någon ytterligare förälder som är skyldig att betala underhållsbidrag. Behovet av samhällsstöd har dock ansetts vara detsamma. Lagen (1984:1096) om särskilt bidrag till vissa adoptivbarn ger barn som har adopterats av en ensamstående (och utländska barn som med vederbörligt tillstånd kommit till Sverige för att adopteras av en ensamstående) rätt till ett bidrag motsvarande bidragsförskottet. Lagen är inte tillämplig vid styvbarnsadoptioner (1 §). Likt vad som gäller för bidragsförskott lämnas inte bidrag om barnet har ingått äktenskap (4 §).

3.11 Kommentarer

Enligt vårt förslag skall bestämmelser som ger upphov till gemensamt föräldraskap och gemensam vårdnad undantas. Undantaget omfattar emellertid inte bestämmelser om styvbarnsrelationer. Detta innebär t.ex. att en partner skulle kunna bli subsidiärt underhållsskyldig till sin partners barn.

Vårt förslag innebär vidare att vårdnaden om ett barn upphör om barnet ingår partnerskap före 18 års ålder, att det erfordras god man för en underårig i de fall den underårige och hans förmyndares partner har motstridiga intressen, att partner har samma ställning som make i de avseenden som har behandlats i avsnitt 3.9 och att rätten till bidragsförskott och förlängt bidragsförskott upphör när ett barn som annars skulle ha rätt till dessa förmåner ingår partnerskap.

4 Konstlad befruktning

4.1 Inledning

Den svenska rättsordningen anvisar två sätt för befruktning på konstlad väg i syfte att avhjälpa ofrivillig barnlöshet nämligen insemination och befruktning utanför kroppen. Bestämmelserna finns i lagen (1984:1140) om insemination och i lagen (1988:711) om befruktning utanför kroppen.

4.2 Insemination

Den grundläggande förutsättningen för att insemination skall få utföras är att kvinnan är gift eller bor tillsammans med en man under äktenskapsliknande förhållanden. Därtill krävs att kvinnans make eller sambo genom sitt samtycke till inseminationen har förklarat sig beredd att ta på sig det rättsliga faderskapet till det blivande barnet.

När det gäller insemination med sperma från kvinnans make eller sambo, s.k. makeinsemination, anses inga särskilda problem av medicinsk eller etisk karaktär uppkomma. Behörigheten att utföra denna typ av insemination är därför inte reglerad i lagen. Läget anses vara annorlunda vid givarinsemination, varför sådan insemination endast får utföras på allmänna sjukhus och under överinseende av läkare med viss specialistkompetens. Läkaren skall, inför en givarinsemination, pröva om det med hänsyn till makarnas eller sambornas medicinska, psykologiska och sociala förhållanden är lämpligt att en insemination utförs.

Det är straffbart att utföra insemination i strid mot lagen eller att tillhandahålla sperma för sådan insemination; dock endast om det sker vanemässigt eller i vinningssyfte.

4.3 Befruktning utanför kroppen

Liksom vid insemination är det en grundförutsättning att kvinnan är gift eller sammanbor med en man för att ett befruktat ägg skall få föras in i hennes kropp. Vidare krävs att maken eller den man hon sammanlever med har samtyckt till förfarandet. Varken spermadonation eller äggdonation är tillåtet i samband med befruktning utanför kroppen. Ägget som förs in måste alltså vara kvinnans eget och det skall ha befruktats med makens eller den sammanboendes sperma. Verksamhet med befruktning

utanför kroppen får utan Socialstyrelsens tillstånd utföras endast på allmänna sjukhus.

Den som vanemässigt eller för att bereda sig vinning bryter mot de givna reglerna kan straffas.

4.4 Kommentarer

Enligt vårt förslag till partnerskapslag och lag om sambor av samma kön skall det inte vara möjligt för två personer av samma kön att uppnå gemensamt rättsligt föräldraskap till ett barn. Varken lagen om insemination eller lagen om befruktning utanför kroppen föreslås därför bli tillämpliga för partner eller sambor av samma kön.

5 Fastställande av faderskap

5.1 Faderskapspresumtion

När ett barn har kommit till världen - efter naturlig eller konstlad befruktning - skall faderskapet fastställas enligt regler i 1 - 3 kap. FB.

Den man som är gift med barnets mor när barnet föds blir enligt presumtionsregeln i 1 kap. 1 § FB, att anse som barnets far. Moderns civilstånd vid tiden för befruktningen tillmäts ingen betydelse. Mycket kan ha hänt under havandeskapet. Modern kan exempelvis ha skilt sig och gift sig med en ny man. Den nye maken blir i den situationen automatiskt barnets far i juridiskt hänseende. I de fall modern är änka (och inte omgift) när barnet föds, presumeras hennes avlidne make vara far till barnet så länge befruktningen kan ha skett före dödsfallet. Utan initiativ från barnet eller den presumerade fadern undersöks inte om det rättsliga faderskapet överensstämmer med det biologiska.

Vid ett flertal tillfällen har motioner framlagts om att faderskapspresumtionen skall gälla även vid samboförhållanden. Motionerna har dock avslagits (se bl.a. bet. 1992/93:Lu22 och rsk. 1992/93:259).

Om insemination eller befruktning utanför kroppen med vederbörligt samtycke har utförts på en kvinna och det är sannolikt att ett barn har tillkommit vid den konstlade befruktningen anses den man som har avgett samtycke till den konstlade befruktningen som barnets far (1 kap. 6 och 7 §§ FB).

5.2 Hävning av faderskapspresumtionen

Presumtionsregeln åstadkommer, som benämningen talar om, inget annat än ett antagande om sakernas tillstånd. Presumtionen är inte avsedd upprätthållas under alla förhållanden. Den kan hävas dels på frivillig väg, dels genom domstols dom (1 kap. 2 § FB).

Hävning av presumtionen på frivillig väg kräver att en annan man än den presumerade fadern på visst sätt har bekräftat att han är far till barnet. Bekräftelsen måste godkännas av modern, barnet eller företrädare för barnet som i denna situation inte kan vara barnets mor, den presumerade fadern och, om barnet är underårigt, även socialnämnden. Resultatet av omgången blir att den man som har bekräftat faderskapet fortsättningsvis anses vara far till barnet.

Domstols medverkan till prövning av presumptionen kan i princip initieras bara av den presumerade fadern och av barnet. Resultatet av en för käranden framgångsrik process blir endast att presumptionen hävs, dvs. att den tidigare som far antagne mannen förklaras inte vara far till barnet. Fadernskapet skall därefter - om möjligt - fastställas på vanligt sätt; genom bekräftelse eller genom dom.

Enligt 1 kap. 6 och 7 §§ FB gäller bl.a. reglerna om hävande av faderskapspresumtion också när barnet med föreskrivet samtycke har kommit till efter konstlad befruktning. Det kan nämligen hända att barnet i själva verket inte kommit till genom den konstlade befruktningen utan genom samlag. Hävning kan då ske och faderskapet får fastställas på vanligt sätt. I ytterligare en situation är det möjligt att få presumptionen hävd, nämligen om ett giltigt samtycke till den konstlade befruktningen inte anses ha förelagat.

5.3 Processuella frågor

Bestämmelserna om rättegången i mål om faderskap finns i 3 kap. FB. Äktenskapet har betydelse för vem som kan initiera en process och för mot vem en process skall föras. Reglerna har samband med arvsrättsliga principer.

En presumerad far kan, som har framgått, väcka talan mot barnet om hävande av faderskapspresumtionen. Om barnet har avlidit skall talan väckas mot barnets arvingar (3 kap. 1 § första stycket FB). Med arvingar avses de som har rätt till arv efter barnet om faderskapspresumtionen består, dvs. de som blir lidande om talan bifalls. Någon gräns för när talan senast skall väckas har inte ställts upp. Ett avlidet barn kan således, innan talan väcks, ha hunnit gifta sig och efterlämna en make. En efterlevande make är arvsberättigad och ingår i kretsen av arvingar.

Den presumerade faderns arvingar kan efter dennes död ha intresse av att presumptionen hävs. Under vissa förutsättningar tillåts de, om de jämte eller näst efter barnet har rätt till arv efter den presumerade fadern, väcka talan om hävande av faderskapet enligt regler i 3 kap. 1 § andra och tredje styckena FB. Faderns efterlevande make tillhör alltid den taleberättigade kretsen.

Ett barn, som vill få en domstol att häva en faderskapspresumtion, skall väcka talan mot fadern eller, om han är död, hans arvingar. En talan om fastställande av faderskap skall föras av barnet mot den tilltänkte fadern eller, om han är död, hans arvingar. I kretsen arvingar ingår, som sagt, alltid en efterlevande make, om sådan finns.

5.4 Kommentarer

Av naturliga skäl och som en följd av att vi föreslår att partner eller två sambor av samma kön inte skall få tillgång till konstlad befruktning, får

de materiella reglerna om faderskapspresumtion inte någon betydelse för vårt förslag. Däremot innebär vårt förslag att partner jämställs med make såvitt avser de processuella reglerna om vem som kan föra en talan om hävande av en faderskapspresumtion och mot vem en sådan talan skall föras.

6 Adoption

6.1 Inledning

Övervägande antalet barn, som adopteras av svenska föräldrar, kommer från främmande länder. I en del fall sker adoptionen i utlandet och blir automatiskt giltig i Sverige; se lagen (1971:796) om internationella rättsförhållanden rörande adoption. Ett svenskt adoptionsförfarande behöver då inte aktualiseras. I det följande talas bara om adoptioner som sker i Sverige.

Syftet med adoptionsinstitutet är att skapa ett rättsligt föräldraförhållande mellan adoptanten (den som adopterar) och adoptivbarnet. En adoption har omfattande följder för barnet och många i barnets omgivning. Adoptionsinstitutet kringgärdas därför av regler till skydd främst för barnet med också för de ursprungliga föräldrarna. En adoption föregås således av en ingående utredning och prövning. Bestämmelser om adoption finns huvudsakligen i 4 kap. FB.

I dag är det vanligast att två makar adopterar ett barn tillsammans eller att en av makarna adopterar den andres barn i avsikt att barnet skall bli deras gemensamma, s.k. styvbarns- eller närståendeoption. Möjligheten att adoptera är emellertid inte reserverad för gifta par. Även ogifta män eller kvinnor kan få anta ett adoptivbarn, dock inte gemensamt.

6.2 Verkningar av en adoption

En adoption innebär kort och gott att adoptivbarnet i rättsligt hänseende, både inom familjerätten och annan lagstiftning, skall behandlas som adoptantens eget barn och att alla band med barnets biologiska släkt klipps av. Detta gäller dock inte när annat är särskilt föreskrivet. Inte heller gäller det när annat följer av rättsförhållandets natur. Vad som avses med den sistnämnda inskränkningen är speciella situationer, t.ex. att biologiskt släktskap, trots att en adoption ägt rum, kan vara ett äktenskapshinder.

Numera kan en giltig adoption inte hävas genom beslut av domstol. Verkningarna av den första adoptionen upphör dock automatiskt om barnet adopteras på nytt. Det kan anmärkas att barnets rättsliga anknytning till sitt biologiska ursprung skärs av redan vid den första adoptionen och att omadoptionen sker med utgångspunkt från anknytningen till adoptivföräldrarna. Verkningarna av adoptionen upphör också om adoptanten gifter sig med adoptivbarnet (4 kap. 7 § FB).

6.3 Särskilt om gemensam adoption och styvbarnsadoption

Bara makar kan genomföra en adoption gemensamt. En gemensam adoption medför att makarna blir att anse som barnets föräldrar. I föregående avsnitt har nämnts att verkningarna av en adoption upphör om adoptanten gifter sig med adoptivbarnet. Ett förtydligande är på sin plats när det gäller gemensam adoption. Om ett barn har adopterats av två makar som sedan skiljer sig och den ena maken gifter sig med barnet, upphör adoptionens verkningar inte i förhållande till den andra maken och hans släktingar.

I den inte helt ovanliga situationen att en make för med sig ett barn in i ett äktenskap finns möjligheter att åstadkomma att barnet blir makarnas gemensamma. En styvbarnsadoption kan således genomföras av en make ensam, givetvis bara med vederbörligt samtycke bl.a. av den andra maken och om villkoren i övrigt är uppfyllda. Genom en styvbarnsadoption klipps de rättsliga banden av endast med den förälder som inte är gift med adoptanten medan anknytningen till adoptantens make består. Detta gäller även i fall där maken adopterar den andra makens adoptivbarn. En sådan andra adoption medför således inte att verkningarna av den första adoptionen helt upphör.

Det skall särskilt understrykas att äktenskapet, i andra fall än de som särskilt anges i 4 kap. 3 § FB, hindrar en gift person att ensam adoptera ett barn. Lagen säger nämligen att makar, utom i angivna undantagssituationer, inte får adoptera annat än gemensamt. De undantagssituationer som anges är fall när den andre maken vistas på okänd ort eller är sinnessjuk eller sinnesslö, när adoptionen avser den andre makens barn eller adoptivbarn eller eget barn.

6.4 Kommentarer

Enligt vårt förslag skall partner varken gemensamt eller ensamma få adoptera. Vi har dock inte funnit anledning att i övrigt undanta rättsverkningar av en adoption i vårt förslag till partnerskapslag. Om således en adoptivförälder ingår partnerskap med sitt adoptivbarn föreslås verkningarna av adoptionen att upphöra på samma sätt som verkningarna av en adoption upphör om en adoptivförälder ingår äktenskap med sitt adoptivbarn. Vidare föreslås biologiskt släktskap utgöra partnerskapshinder i samma utsträckning som det utgör äktenskapshinder, således oberoende av om adoption har ägt rum.

7 Ärvdabalkens regler

7.1 Arv och testamente

Närmaste arvingar på grund av släktskap är den avlidnes avkomlingar eller bröstarvingar (2 kap. 1 § ÄB). Hade den avlidne inga bröstarvingar går arvet till andra släktingar enligt en viss ordning som föreskrivs i 2 kap. ÄB. Var emellertid den avlidne gift, tillfaller den avlidnes kvarlåtenskap hans make, i vissa fall med undantag för bröstarvinges laglott (3 kap. 1 § första stycket ÄB). Även om en bröstarvinge har rätt att få ut sin laglott, är efterlevande maken alltid berättigad att ur kvarlåtenskapen efter den först avlidne maken erhålla egendom till ett så stort värde, att den tillsammans med egendom som den efterlevande maken erhåller vid bodelning eller utgör denne makes enskilda egendom, motsvarar fyra gånger det basbelopp enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring som gäller vid tiden för dödsfallet (3 kap. 1 § andra stycket ÄB). När den efterlevande maken i sin tur avlider, tillfaller den andel av den makens bo som anses härröra från först avlidne maken till den först avlidne makens arvingar om sådana finns. I annat fall går hela arvet till den sist avlidne makens arvingar eller eventuellt nye make. De närmare bestämmelserna härom finns i 3 kap. ÄB.

Ett testamente skall normalt bevittnas av två personer. Den som är gift med testator får inte vara testamentsvittne (10 kap. 4 § ÄB).

Ett testamente kan ibland vara oklart formulerat så att man måste tolka det. Vid denna tolkning skall man försöka utröna vad testator avsett och vad som var hans vilja (11 kap. 1 § ÄB). För att underlätta denna tolkning finns i 11 kap. ÄB vissa presumtionsregler. En av dessa regler, 11 kap. 8 §, säger att om någon testamenterat till förmån för sin make så skall förordnandet inte gälla om äktenskapet är upplöst vid testators död eller om mål om äktenskapsskillnad pågår. Enligt samma lagrum skall ett testamentariskt förordnande till en sambo inte gälla om samboförhållandet har upplösts före testators död. Med sambo avses här, efter hänvisning i lagen (1987:813) om homosexuella sambor både sambor av motsatt och av samma kön.

En arvinge kan som huvudregel avsäga sig rätten till arv (17 kap. 2 § ÄB). En bröstarvinge kan dock inte avsäga sig sin laglott med mindre han avstått från den mot skäligt vederlag. Med vederlag till arvingen jämställs egendom som på visst sätt tillkommer arvingens make eller dennes avkomlingar (17 kap. 2 § ÄB).

7.2 Bestämmelser om dödsbo m. m.

När en person avlider skall hans egendom förvaltas fram till dess arvskifte sker. Egendomen kan förvaltas antingen av dödsbodelägarna eller av en utomstående boutredningsman eller testamentsexekutor.

Till kretsen av dödsbodelägare hör bl.a. efterlevande make eller sambo av samma eller motsatt kön. Detta gäller dock inte när bodelning har skett eller i de fall när bodelning inte skall ske, om dessa personer inte samtidigt är arvingar eller universella testamentstagare (18 kap. 1 § ÄB).

Efterlevande make har rätt att få "nödigt underhåll" ur dödsboet under tre månader från dödsfallet (18 kap. 5 § andra stycket ÄB).

Efter ett dödsfall skall enligt huvudregeln bouppteckning förrättas. Bouppteckningen skall inges till rätten för registrering. Till bouppteckningsförrättningen skall alla dödsbodelägare kallas. Även efterlevande make, sambo av samma eller motsatt kön skall kallas till bouppteckningsförrättningen även om han inte är dödsbodelägare (20 kap. 2 § ÄB).

Vid förrättningen skall såväl den avlidnes som den efterlevande makens tillgångar och skulder antecknas och värderas (20 kap. 4 § ÄB). Enligt samma bestämmelse skall i vissa fall även sambos egendom antecknas. Eventuellt äktenskapsförord angående förmögenhetsordningen skall intas i bouppteckningen (20 kap. 5 § första stycket ÄB).

Efterlevande make respektive sambo av samma eller motsatt kön är skyldig att lämna uppgifter till bouppteckningen och är skyldig att i vissa fall bekräfta uppgifterna i bouppteckningen med ed (20 kap. 6 § ÄB).

Från skyldigheten att förrätta bouppteckning görs undantag i de fall där den avlidnes tillgångar jämte hans andel av efterlevande makens giftorätts-gods är av mindre omfattning och inte omfattar fast egendom eller tomträtt. I sådana fall räcker det med att socialnämnden ger in en dödsboanmälan till rätten (20 kap. 8 a § ÄB).

Dödsbodelägare kan träffa avtal om att leva samman i oskiftat bo. Om en efterlevande make som har deltagit i en sådan överenskommelse gifter om sig och de övriga dödsbodelägarna säger upp avtalet inom fyra månader därefter, upphör avtalet att gälla tre månader efter uppsägningen. Detsamma gäller om en dödsbodelägare avlider och han såsom delägare i sitt dödsbo efterlämnar någon som inte är delägare i det första dödsboet (24 kap. 4 § ÄB).

7.3 Dödförklaring

Under vissa i 25 kap. ÄB närmare angivna förutsättningar kan en bortovarande person dödförklaras av domstol. Bl.a. den bortovarandes make är behörig att göra ansökan om dödförklaring. En person som sammanlevt med den bortovarande är inte i denna egenskap behörig att göra sådan ansökan. Görs en sådan ansökan av annan än den bortovarandes make, skall maken normalt yttra sig över ansökan innan den kan prövas (25 kap. 2 och 3 §§ ÄB).

7.4 Kommentarer

Vårt förslag innebär inte någon ändring i förhållande till vad som gäller i dag för sambor av samma kön.

Vårt förslag till lag om partnerskap innebär att partner i alla avseenden som har behandlats i avsnitt 7.1 - 7.3 jämställs med make.

8 Namrätt

8.1 Inledning

Namnlagen (1982:670) reglerar bl.a. familjerättsliga förvärv av efternamn och mellannamn. Dessa har sin grund i äktenskapet eller i en förälder/barn-relation. I de flesta fall krävs en enkel anmälan, vanligtvis till skattemyndigheten, för att ett efternamn skall få antas enligt dessa regler. Anmälan måste emellanåt kompletteras med samtycke från andra inblandade. Ett uteblivet samtycke kan ibland ersättas av en domstolsprövning.

Begreppet efternamn kräver ingen förklaring. Mellannamn utgörs alltid av ett efternamn, exempelvis makes efternamn. Det bärs före efternamnet och är personligt, dvs. det kan inte föras vidare.

8.2 Makars efternamn

Bestämmelser om makars efternamn finns i 9 och 10 §§. Inför vigseln måste de blivande makarna ta ställning till namnfrågan. De kan välja mellan att behålla sina respektive efternamn eller att anta ett av dem som gemensamt. Om en av kontrahenterna har fått sitt efternamn genom ett tidigare äktenskap, bär ett s.k. giftasnamn, kan det namnet dock inte komma ifråga som gemensamt. Har båda giftasnamn kan namngemenskap således inte åstadkommas utan att någon av dem, vilket alltid är möjligt, tar tillbaka sitt namn som ogift. Valet av efternamn skall anmälas senast vid vigseln.

Valfriheten kvarstår under äktenskapet. Den make, som har behållit sitt efternamn, kan med den andre makens samtycke byta sitt efternamn till det efternamn maken bär vid tiden för namnbytet. Inte heller i detta skede tillåts giftasnamn som gemensamt namn. Namngemenskapen kan bringas att upphöra, oavsett när den uppstått, genom att den som bytt efternamn antar det efternamn han senast burit som ogift. Att återgå till ett tidigare giftasnamn är således inte möjligt.

Vissa ytterligare begränsningar finns i rätten att byta efternamn under äktenskapet. Begränsningarna innebär bl.a. och i korthet dels att det inte är möjligt att gå över från ett av de ursprungliga namnen som gemensamt efternamn till det andra, dels att en namngemenskap som har upphört inte kan återuppstå.

8.3 Makars mellannamn

Mellannamn regleras i 24 §. Makar som har olika efternamn kan visa sin samhörighet genom ett mellannamn. En av dem - men inte båda - kan bära den andres efternamn som mellannamn med vederbörligt samtycke och under förutsättning att det inte rör sig om ett giftasnamn. Möjlighet finns att börja bära mellannamn efter äktenskapets upplösning. Om äktenskapet upplösts genom den ena makens död kan den efterlevande utan samtycke anta mellannamn.

En make som har förvärvat den andra makens namn får bära ett tidigare efternamn som mellannamn. I detta sammanhang tänker man kanske i första hand på möjligheten att behålla anknytningen till den ursprungliga familjen. Mellannamnet kan emellertid mycket väl vara ett efternamn som förvärvats genom ett tidigare äktenskap och avsikten kan då vara att behålla namngemenskapen med barn i det äktenskapet. Även en f.d. makes efternamn kan antas som mellannamn även om de f.d. makarna aldrig har haft gemensamt efternamn. I det fallet krävs att den f.d. makens namn inte är ett giftasnamn och att han, om han är i livet, samtycker.

8.4 Barns efternamn

Dessa regler finns i 1 - 8 §§. Vad gäller barns efternamn finns en viss automatik. Barn till föräldrar som har gemensamt efternamn, vilket i princip förutsätter att föräldrarna är gifta, får vid födseln det namnet. Om föräldrarna har olika efternamn får barnet det namn som det senast födda syskonet bär. I andra fall bestäms barnets namn genom anmälan. Anmälan kan avse endera av de efternamn föräldrarna bär eller senast har burit som ogift. Skulle anmälan inte göras träder automatiken in igen och barnet får moderns namn. Detsamma inträffar om faderskapet inte har fastställts inom viss tid.

Vid adoption gäller i huvudsak motsvarande regler. Om anmälan krävs skall den ske i adoptionsärendet. En styvbarnsadoption får, vilket är naturligt, inte någon konsekvens i namnhänseende. I andra adoptionsärenden kan domstolen besluta att barnet skall behålla sitt tidigare efternamn.

Oavsett vilket efternamn barnet har fått enligt nämnda bestämmelser kan byte senare ske till ett efternamn som någon av föräldrarna har vid tidpunkten för namnbytet. I och med att det är tillåtet att byta till förälders giftasnamn kan barnet komma att bära en styvförälders namn under förutsättning att denne samtycker. Bytet kan också avse ett namn som någon av föräldrarna senast burit som ogift. Den förälder vars namn barnet bär har ett visst skydd mot för honom oönskade namnbyten i det att domstolsprövning krävs om han inte samtycker till namnbytet. Domstolspraxis har hittills varit restriktiv med att medge namnbyte.

Adoptivbarn har samma möjligheter till namnbyte som biologiska barn. Fosterbarn har under vissa förutsättningar möjlighet att byta till fosterföräldrars efternamn.

8.5 Mellannamn för barn

Ett barn, som har fått ett efternamn som bärs bara av en av föräldrarna, kan anta den andre förälderns efternamn som mellannamn och på det sättet visa samhörighet med båda sina föräldrar. Bestämmelser härom finns i 25 - 28 §§. Om namnet utgörs av förälderns giftasnamn, som har förvärvats efter barnets födelse, krävs samtycke från den förälderns make.

Adoptivbarn har motsvarande möjlighet. Alternativen för adoptivbarn är dock fler på grund av möjligheten att kombinera mellan adoptivföräldrars efternamn och adoptivbarnets efternamn från tiden före adoptionen. Fosterbarn, som har antagit en av fosterföräldrarnas efternamn, kan anta den andre fosterförälderns namn som mellannamn med dennes samtycke.

8.6 Gårdsnamn

Bestämmelsen om s.k. gårdsnamn, 35 §, finns under rubriken Förnamn m.m. Den infördes för att försöka bevara en på lång tradition grundad sedvänja. Med gårdsnamn menas ett namn som anger från vilken gård namnbäraren kommer. Det kan bäras före eller efter de ordinarie förnamnen.

Bestämmelsen tar sikte på sådana gårdsnamn som enligt gammal sedvänja används och fortfarande är i bruk. Den som vill använda gårdsnamnet måste vid anmälan kunna visa en verklig anknytning till namnet genom släktskap eller äktenskap. I första hand är ett gårdsnamn tänkt för den som föds av föräldrar som använder namnet eller som gifter sig med någon som använder det.

8.7 Administrativa namnförvärv

Regler om administrativa namnförvärv finns i 11 - 14 §§. Ansökan hos Patent- och registreringsverket (PRV) om byte av efternamn kan avse ett nybildat namn men också andra namn som inte kan förvärvas enligt de regler som presenterats tidigare. Bestämmelserna om namnbyte efter ansökan utgår enligt sin ordalydelse från att det är fråga om en ensam sökande. Av 5 § namnförordningen (1982:1136) kan utläsas att PRV får utfärda gemensamt namnbevis för makar samt för föräldrar och deras barn under 18 år. Här förutsätts alltså att ansökan kan göras av dessa personer gemensamt. I 1 § andra stycket namnförordningen förutsätts att ansökan även i andra fall kan göras gemensamt. Det är oklart vilka fall som härmed avses men sambor torde inte kunna göra gemensam ansökan.

8.8 Kommentarer

Även inom namnrätten kommer partner enligt vårt förslag att helt jämföras med make. Detta innebär bl.a. att partner kan anta sin partners efternamn som efternamn eller mellannamn under motsvarande förutsättningar som make kan anta sin makes efternamn som efternamn eller mellannamn. Om en av parterna har barn kan detta barn anta föräldrarnas partners efternamn.

9 Fastighetsrätt

9.1 Regler om lagfart, inskrivning och inteckning

En make får inte utan den andre makens samtycke "avhända sig, låta inteckna, hyra ut eller på annat sätt med nyttjanderätt upplåta fast egendom" om denna egendom är giftorättsgods (7 kap. 5 § ÄktB). Meningen med denna bestämmelse är att en make inte mot den andre makens vilja skall kunna företa dispositioner som äventyrar den andre makens giftorätt. Även om en make innehar fast egendom som är dennes enskilda egendom, får maken enligt samma lagrum, med vissa särskilt angivna undantag, inte utan den andre makens samtycke vidta ovan nämnda åtgärder om den fasta egendomen utgör makarnas gemensamma bostad. Denna bestämmelse är tänkt som ett skydd för att den ene maken inte äventyrar makarnas gemensamma hem. Det gäller samma regler för tomträtt som för fast egendom.

I 17 § lagen (1987:232) om sambors gemensamma hem, till vilken bestämmelse lagen (1987:813) om homosexuella sambor hänvisar, stadgas liknande inskränkningar i en sambos rätt att förfoga över fast egendom och tomträtt som utgör sambornas gemensamma hem.

I jordabalkens (JB) 21 och 22 kapitel finns regler om lagfart, inskrivning av tomträtt och inteckning. Här finns bl.a. föreskrifter om att makes, sambos eller homosexuell sambos samtycke skall inhämtas i vissa fall innan den sökta åtgärden kan beviljas. Dessa bestämmelser har tillkommit som en följd av reglerna om inskränkning i rätten att förfoga över fast egendom och tomträtt.

9.2 Arrende

Bestämmelser om arrende finns i 8 - 11 kap JB. Arrende är upplåtelse av jord till nyttjande mot vederlag. Det finns fyra olika typer av arrende; jordbruksarrende, bostadsarrende, anläggningsarrende och lägenhetsarrende. Skillnaderna mellan de olika typerna utgörs av de olika ändamål jorden upplåts för. Således är jordbruksarrende när jord upplåts till brukande. Bostadsarrende föreligger när jord upplåts för annat ändamål än jordbruk, arrendatorn har rätt att uppföra eller bibehålla bostadshus och det inte är uppenbart att upplåtelsens huvudsakliga syfte är att tillgodose annat ändamål än att bereda bostad åt arrendatorn och honom närstående. Anläggningsarrende föreligger när jord upplåts för annat ändamål än jordbruk

och arrendatorn har rätt att för förvärvsverksamhet på arrendestället uppföra eller bibehålla byggnad. Lägenhetsarrende föreligger när jord upplåts för annat ändamål än jordbruk och det inte är bostadsarrende eller anläggningsarrende.

Är jordbruksarrende, bostadsarrende eller lägenhetsarrende upplåtet för arrendatorns livstid, har efterlevande maken i vissa fall rätt att inträda som ny arrendator (8 kap. 6 § JB).

Avtal om jordbruksarrende kan sägas upp av jordägaren. Arrendatorn har trots detta normalt rätt till förlängning av avtalet. Denna rätt faller dock om jordägaren gör sannolikt att han själv, hans make eller avkomling skall bruka arrendestället (9 kap. 8 § JB).

Vid jordbruksarrende får arrendatorn enligt huvudregeln inte överlåta arrenderätten utan jordägarens samtycke. Överlåtelse utan jordägarens samtycke får dock ske i vissa fall till arrendatorns make eller avkomling (9 kap. 31 § JB).

Enligt lagen (1985:658) om arrendatorers rätt att förvärva arrendestället har en arrendator i vissa fall rätt att förvärva arrendestället. Detta förutsätter att det är fråga om antingen jordbruksarrende som omfattar bostad åt arrendatorn eller bostadsarrende. För att kunna utnyttja denna rätt skall arrendatorn göra en intresseanmälan till inskrivningsmyndigheten. Förhållandet antecknas i fastighetsboken för den aktuella fastigheten. Om sådan anteckning har gjorts får fastigheten inte inom viss tid därefter överlåtas till annan utan att den arrendator som gjort intresseanmälan först erbjuds att köpa fastigheten, s.k. hembud. Även om hembudsskyldighet föreligger, får fastighetsägaren överlåta fastigheten utan hembud till arrendatorn om överlåtelsen sker till bl.a. make eller avkomling.

9.3 Hyra

Bestämmelser om hyra finns i 12 kap. JB. Hyra är avtal, genom vilket hus eller delar av hus upplåts till nyttjande mot ersättning.

En hyresgäst som hyr en bostadslägenhet har aldrig längre uppsägningstid än tre månader. Om hyresgästen avlider har dödsboet rätt att säga upp hyresavtalet inom kortare tid, nämligen en månad. Om två makar gemensamt hyr en lägenhet och den ene av dem avlider, har den efterlevande också rätt att säga upp avtalet inom en månad (12 kap. 5 § JB).

En huvudregel vad gäller hyra är att en hyresgäst inte får överlåta hyresrätten utan hyresvärdens samtycke. Undantag görs i vissa fall för överlåtelse till make (12 kap. 32 och 33 §§ JB).

Hyresavtal träffas vanligtvis för viss tid med rätt för hyresgästen efter hyrestidens utgång till förlängning av avtalet, s.k. besittningsrätt. Hyresgästen kan dock under vissa förutsättningar träffa överenskommelse med hyresvärden innebärande att han avstår från denna besittningsrätt. En sådan överenskommelse gäller dock mot hyresgästens make endast om denne har godtagit överenskommelsen (12 kap. 45 § JB).

Det finns vidare ett flertal bestämmelser i 12 kap. JB som ger en make skydd i olika situationer. Dessa bestämmelser avser besittningsrätt och prövning av hyresvillkor för bostadslägenheter (12 kap. 47 och 49-52 §§ samt 12 kap 55 a § 4 - 6 st JB).

Vad som gäller för make enligt 12 kap. JB gäller även för sambor av samma eller motsatt kön.

9.4 Bostadsrätt

En bostadsrättsförening är en ekonomisk förening som har till ändamål att i föreningens hus upplåta lägenheter med bostadsrätt. Upplåtelse får endast ske till medlemmar i föreningen. Bestämmelserna återfinns i bostadsrättslagen (1991:614).

Den som har förvärvat en bostadsrätt får inte vägras inträde i bostadsrättsföreningen om han uppfyller kraven i föreningens stadgar och föreningen skäligen bör godta honom som bostadsrättshavare. Är den som har förvärvat bostadsrätten make till den tidigare innehavaren är möjligheten att vägra den nye innehavaren inträde i föreningen ytterligare begränsad (2 kap. 5 §).

Den som har förvärvat en andel i en bostadsrätt får också vägras inträde i föreningen. Detta gäller dock inte om två makar har förvärvat andelar på så sätt att de tillsammans innehar hela bostadsrätten (2 kap. 6 §).

Om en bostadsrättsförening har förvärvat en hyresfastighet för ombyggnad av hyresrätt till bostadsrätt får föreningen endast i vissa fall vägra hyresgäst medlemsskap i föreningen. Ett sådant fall är när hyresgästen inte var hyresgäst när bostadsrättsföreningen förvärvade fastigheten. Undantag från denna bestämmelser görs när hyresgästens make var hyresgäst vid förvärvstillfället och maken därefter övertagit hyresrätten (2 kap. 8 §).

En bostadsrättsförening kan med annan ingå avtal om att i framtiden upplåta en lägenhet med bostadsrätt, s.k. förhandsavtal. Den som tecknat sådant avtal får inte sätta annan i sitt ställe. Undantag görs dock för bl.a. make (5 kap. 6 §).

Om inte annat har bestämts i stadgarna kan en bostadsrättshavares make vara styrelseledamot eller suppleant utan att vara medlem i föreningen (9 kap. 12 §).

Vad som gäller för make enligt bostadsrättslagen gäller även för sambor av samma och motsatt kön.

9.5 Begränsningar i en fastighetsägares rätt att förfoga över sin egendom

Det finns i detta sammanhang fem lagar nämligen jordförvärvslagen (1979:230), lagen (1975:1132) om förvärv av hyresfastighet m.m., förköpslagen (1967:868), lagen (1992:1368) om tillstånd till vissa förvärv

av fast egendom och lagen (1982:352) om rätt till fastighetsförvärv för ombildning till bostadsrätt.

Jordförvärvslagen reglerar fastigheter som är taxerade som lantbruksenhet. Enligt denna lag fordras tillstånd av länsstyrelsen eller av Statens jordbruksverk för överlåtelse av en fastighet som omfattas av lagen. Anledningen härtill är att man vill utöva viss kontroll över jordbruks- och skogsnäringen. Lagen om förvärv av hyresfastighet m.m. reglerar fastigheter som är taxerade som hyreshusenhet. Enligt denna lag fordras tillstånd av hyresnämnd för överlåtelse av en fastighet som omfattas av lagen. Anledningen härtill är att man vill undvika att personer som är olämpliga som hyresvärdar förvärvar hyresfastigheter. Dessa båda lagar gäller som huvudregel dock inte om förvärvaren är gift med överlåtaren eller om förvärvaren eller, när makar förvärvar gemensamt, någon av förvärvarna är överlåtarens avkomling (3 § 5 jordförvärvslagen och 2 § 5 hyresförvärvslagen).

Förköpslagen reglerar kommuners förköpsrätt till fast egendom och tomträtt som av behövs för visst ändamål. En kommun kan utöva sin förköpsrätt under vissa förutsättningar. Den får dock inte utövas om köparen är säljarens make och inte heller när köparen eller, när makar förvärvar gemensamt, någon av köparna är säljarens avkomling (3 § 4).

Lagen om tillstånd till vissa förvärv av fast egendom föreskriver att förvärvstillstånd skall sökas för förvärv av fast egendom som är taxerad som småhusenhet eller lantbruksenhet, förvärv av tomträtt som är taxerad som småhusenhet och samt upplåtelse eller förvärv av bostadsarrende utom i fall då jordägaren är staten eller kommun. Förvärvstillstånd behövs dock inte om förvärvaren är gift med en person som vid förvärvet har hemvist här i landet eller tidigare har haft hemvist här under sammanlagt minst fem år. Förvärvstillstånd behövs inte heller om förvärvaren är gift med överlåtaren eller, när makar förvärvar gemensamt, någon av förvärvarna är överlåtarens avkomling. Slutligen krävs ej förvärvstillstånd vid förvärv genom bodelning, arv eller testamente (1 och 2 §§).

Lagen om rätt till fastighetsförvärv för ombildning av bostadsrätt reglerar en rätt för hyresgäster i ett hyreshus att förvärva fastigheten eller tomträtten för ombildning av hyresrätten till bostadsrätt. Denna lag stadgar att hyresgäster kan bilda en bostadsrättsförening vilken under vissa förutsättningar kan göra en intresseanmälan till inskrivningsmyndigheten att den önskar förvärva fastigheten eller tomträtten. Anmälan antecknas i fastighetsboken och gäller under två år. Under denna tid får fastigheten eller tomträtten inte överlåtas genom köp eller byte utan att den bostadsrättsförening som har gjort intresseanmälan först erbjuder att förvärva den, s.k. hembud. Överlåtelse får dock ske utan hembud om förvärvaren är gift med överlåtaren eller, när makar förvärvar gemensamt, någon av dem är överlåtarens avkomling (6 § 3).

9.6 Sammanläggning

I 12 kap. fastighetsbildningslagen (1970:988) finns bestämmelser om villkor för sammanläggning av fastigheter. Bestämmelserna gäller även del av fastighet som genom avstyckning eller klyvning bryts ut för sammanläggning. Allmänt gäller att sammanläggning får ske endast av fastigheter som har samme ägare och innehas med lika rätt. I 12 kap. 2 § finns ett undantag från denna huvudregel som innebär att fastigheter som ägs av makar var för sig under vissa förutsättningar får sammanläggas med varandra. I samma lagrum föreskrivs vidare att en fastighet som ägs av någon som är gift och är dennes giftorättsgods inte får sammanläggas med en fastighet som är samme makes enskilda egendom.

I lagen (1984:404) om stämpelskatt vid inskrivningsmyndigheter föreskrivs ett undantag från skatteplikt vid förvärv av fast egendom nämligen vid förvärv från make om förvärvet sker i syfte att för sammanläggning åstadkomma enhetliga lagfartsförhållanden för makarnas fasta egendom (6 § 1).

9.7 Kommentarer

Vi har inte heller när det gäller fastighetsrättsliga frågor funnit anledning att göra något undantag i vårt förslag till partnerskapslag. Detta innebär att de förfoganderättsinskränkningar som gäller för make när det gäller fast och därmed likställd egendom föreslås gälla även för partner. Vidare föreslås partner inta samma ställning som make i alla nu behandlade sammanhang.

Vårt förslag till lag om sambor av samma kön innebär inte någon ändring i förhållande till vad som gäller i dag.

10 Den allmänna pensioneringen

10.1 Inledning

Den allmänna pensioneringen enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring (AFL) omfattar folkpension och tilläggspension. Inom båda dessa system utgår pension i form av ålderspension, förtidspension, sjukbidrag och efterlevandepension (barnpension, omställningspension, särskild efterlevandepension och - med stöd av övergångsregler - änkepension). Dessutom finns inom folkpensioneringen vissa särskilda förmåner: handikappersättning och vårdbidrag. I särskilda lagar finns regler om pensionstillskott, hustrutillägg, kommunalt bostadstillägg och särskilt kommunalt bostadstillägg till folkpension samt särskilt pensionstillägg till folkpension för långvarig vård av sjukt eller handikappat barn. Enligt lagen (1979:84) om delpensionsförsäkring kan delpension utgå till en förvärvsarbetande som trappar ner sitt arbete inför övergången till ålderspension.

Såväl folk- som tilläggspensioneringen är obligatorisk och omfattar i princip hela befolkningen. Folkpension utgår oberoende av tidigare avgiftsbetalning eller förvärvsverksamhet och är avsedd att utgöra en grundtrygghet i ekonomiskt avseende. Pensionen utges med enhetliga belopp utan anknytning till den försäkrades föregående inkomstförhållanden. Rätten till tilläggspension är däremot knuten till den försäkrades tidigare verksamhet. Tilläggspensionen relateras storleksmässigt till de arbetsinkomster som den försäkrade har haft under sin aktiva tid och för oreducerad pension krävs inkomster under ett visst minsta antal år.

Pensionssystemet har under åren genomgått många förändringar. Övergångsbestämmelser medför att de gamla reglerna under en relativt lång tid framöver fortfarande kommer att tillämpas i vissa fall. Med hänsyn till syftet med inventeringen kommer regelsystemet i det följande att redovisas huvudsakligen utifrån hur det ser ut idag för den som inte kan åberopa rätt till förmåner enligt äldre bestämmelser. Det kan tilläggas att det framtida pensionssystemet för närvarande är under utredning. Den så kallade Pensionsarbetsgruppen (S 1991:14) skall enligt sina direktiv (dir. 1991:102) utarbeta ett förslag till ett nytt system inom den allmänna pensioneringen.

Att en person är försäkrad enligt AFL är inte tillräckligt för att han skall ha rätt till de förmåner, som beskrivs i det följande. För varje förmån finns ytterligare regler som anger under vilka mer specificerade förutsättningar förmånen kan utgå. Det skall också nämnas att Sverige har ingått en rad konventioner på socialförsäkringsområdet, som rör rätten till

pension. Vidare kommer det så kallade EES-avtalet att få betydelse för dessa förmåner.

10.2 Folkpensioner i form av ålderspension, förtidspension och sjukbidrag

De bestämmelser som reglerar dessa förmåner finns huvudsakligen i 6 och 7 kap. AFL.

Storleken av en ålderspension, en förtidspension eller ett sjukbidrag inom folkpensioneringen kan under vissa förutsättningar påverkas av att pensionstagaren är gift. För att äktenskapet skall få effekt krävs emellertid att pensionstagaren lever tillsammans med sin make. Enligt 10 kap 1 § AFL likställs sålunda en gift pensionsberättigad, som stadigvarande lever åtskild från sin make, med en ogift pensionsberättigad. Samma lagrum anger att med en gift pensionsberättigad likställs den som stadigvarande sammanbor med annan, med vilken han varit gift eller har eller har haft barn tillsammans.

Framställningen i detta avsnitt kommer i det följande endast att beskriva vad som gäller för gift respektive ogift pensionstagare. Begreppet gift pensionstagare innefattar med hänvisning till de redovisade likställighets-reglerna dels gifta pensionstagare som lever tillsammans med sin make, dels sådana pensionstagare som lever i ett stadigvarande samboförhållande med en tidigare make eller med en förälder till pensionstagarnas (avlidna) barn. Begreppet ogift innefattar alla andra pensionstagare.

En ogift pensionsberättigad, som tar ut hel ålderspension vid 65 års ålder får för år räknat 96 procent av basbeloppet. En gift pensionstagare får under vissa förhållanden ut ett lägre belopp. Detta inträffar i de fall maken uppbär ålderspension eller har uppnått 65 års ålder och i de fall maken är förtidspensionär. Ålderspension och hel förtidspension för maken medför att endast 78 ½ procent av basbeloppet utgår. Detta innebär att två makar som båda har hel pension, tillsammans får ett lägre sammanlagt pensionsbelopp än andra som lever tillsammans. Två tredjedels eller halv förtidspension för maken medför att reduktionen blir i motsvarande mån mindre. Makereduktionen förklaras av att folkpensionen skall utgöra en ekonomisk grundtrygghet och att ett par, som bor tillsammans, normalt har mindre utgifter för hushållet än de hade haft om de bott var och en för sig. Ålderspensionens storlek påverkas inte av att pensionstagarens make är yrkesaktiv eller har andra inkomster än ålders- eller förtidspension.

Förtidspension kan utgå till försäkrade mellan 16 och 65 år om deras arbetsförmåga på grund av sjukdom eller liknande är varaktigt nedsatt med minst en fjärdedel. Förtidspension utgår med samma belopp som ålderspension. En ogift pensionstagare, som är helt pensionerad, får således för år räknat 96 procent av basbeloppet. En gift pensionstagare får ut ett lägre belopp, 78 ½ procent av basbeloppet, om maken har ålders- eller hel förtidspension. Förklaringen till makereduktionen är densamma som för ålderspensionens del.

Sjukbidrag kan utgå i stället för förtidspension om nedsättningen i arbetsförmågan inte kan anses varaktig men ändå kan antas bli bestående under avsevärd tid. Sjukbidraget begränsas till viss tid men i övrigt gäller vad som är föreskrivet för förtidspension även sjukbidrag.

10.3 Tilläggspensioner i form av ålderspension, förtidspension och sjukbidrag

Reglerna härom finns i 11 - 13 kap. AFL. Äktenskap eller samlevnadsförhållanden påverkar i sig inte ålderspension, förtidspension eller sjukbidrag inom tilläggspensioneringen. Dessa förhållanden kan dock indirekt ha betydelse på grund av bestämmelserna om vårdår.

Storleken av ålderspensionen påverkas av antalet tillgodoräknade pensionspoäng och antalet förvärvsår. De grundläggande förutsättningarna för rätt till förtidspension och sjukbidrag är desamma inom tilläggspensioneringen som inom folkpensioneringen. Arbetsförmågan skall vara nedsatt med minst en fjärdedel. Det krävs därutöver att den försäkrade kan tillgodoräkna sig pensionspoäng för tid före det år pensionsfallet inträffade.

I 11 kap. 6 a § AFL anges förutsättningarna för tillgodoräkning av s.k. vårdår. Om en förälder har den faktiska vården om ett biologiskt barn, adoptivbarn eller fosterbarn i hemmet under mer än halva året och om föräldern på grund av detta inte kan tillgodoräkna sig året som förvärvsår, kommer året ändå föräldern till nytta som vårdår i vissa pensionssammanhang. Med förälder likställs enligt 20 kap. 2 § andra stycket den med vilken förälder är eller varit gift eller har eller har haft barn, om de stadigvarande sammanbor. Äktenskapet (och på angett sätt kvalificerat samboförhållande) har således den effekten att vårdår kan tillgodoräknas för vård av styvbarn.

10.4 Barnpension

Barnpension är en form av efterlevandepension som kan utgå såväl inom folkpensioneringen som inom tilläggspensioneringen. Bestämmelserna som reglerar dessa förmåner finns i 8 och 14 kap. AFL. Om en förälder eller båda avlider har ett barn under 18 år rätt till barnpension. Med barn avses biologiska barn eller adoptivbarn. Styvbarn ingår inte i kretsen av berättigade barn.

Barnpension i form av folkpension har dels en garantinivå, dels en grundnivå. För år räknat innebär garantinivån 40 procent av basbeloppet och grundnivån 25 procent av basbeloppet. Barnet garanteras på detta sätt en viss basförsörjning som om båda föräldrarna är döda utgör 80 procent av basbeloppet. Pensionen trappas ner från garantinivån med hänsyn till eventuell tilläggspension men pension på grundnivån utgår alltid.

Barnpension i form av tilläggspension beräknas som en kvotdel av den förtidspension, som skulle kunna ha utgått till föräldern vid dödsfallet,

eller i förekommande fall som samma kvotdel av hans ålderspension. Om föräldern efterlämnar ett barn utgör kvotdelen 30 procent av den (beräknade) egenpensionen. För varje ytterligare barn ökas procenttalet med 20. Den sammanlagda summan delas därefter lika mellan barnen. Begränsningsregeln i 14 kap. 8 § AFL säger att högst 100 procent av egenpensionen kan utgå som efterlevandepension. Om flera barnpensioner ensamma eller tillsammans med en efterlevandepension till make eller med make likställd sambo överstiger egenpensionen reduceras pensionerna proportionellt. Denna begränsningsregel gör att barnpensionens belopp kan påverkas av det förhållandet att efterlevandepension utgår även till en efterlevande make eller sambo, som kan vara men inte nödvändigtvis är förälder till barnet. Redan då den avlidne efterlämnar fyra barn och en make eller sambo reduceras efterlevandepensionerna från tilläggspensioneringen. Reduktionen blir större ju fler barnen är. Beroende på förhållandena i det enskilda fallet kan denna reduktion i sin tur påverka storleken av barnpensionen från folkpensioneringen i intervallet mellan garantinivån och grundnivån.

Att en efterlevandepension som utgått till make eller sambo upphör kan på grund av begränsningsregeln innebära det omvända, nämligen att barnpensionen från tilläggspensioneringen ökar, vilket i sin tur och i det särskilda fallet skulle kunna medföra att folkpensionens barnpension minskar. En pension som utgår till efterlevande make eller sambo i form av förlängd omställningspension eller särskild efterlevandepension upphör, som kommer att framgå, bl.a. om den efterlevande gifter om sig.

10.5 Omställningspension och särskild efterlevandepension

Dessa efterlevandeförmåner regleras inom den allmänna pensioneringen i 8 kap. och inom tilläggspensioneringen i 14 kap. AFL.

Efter en avliden som vid tiden för dödsfallet stadigvarande sammanbodde med sin make kan omställningspension och - i ett senare skede - särskild efterlevandepension utgå till maken. Dessa pensioner kan också utgå till en person, som vid dödsfallet stadigvarande sammanbodde med den avlidne, om parterna tidigare varit gifta med varandra eller har eller har haft barn tillsammans. I sambofallet krävs vidare att båda samborna vid dödsfallet var ogifta. För att beskriva denna personkrets talas fortsättningsvis i detta avsnitt endast om makar. Efterlevande, som har nått den allmänna pensionsåldern, har inte rätt till omställningspension eller särskild efterlevandepension.

Omställningspension kan utgå under vissa förutsättningar till efterlevande make och löper i första hand under en tid av ett år. Omställningspension kan i vissa fall utgå under längre tid. Om make som uppbär omställningspension gifter sig efter utgången av det första året, upphör dock denna pension. Med att den pensionsberättigade gifter sig likställs att han sammanbor med någon som han varit gift med eller har eller har haft

barn med. Omställningspension från folkpensioneringen uppgår för år räknat till 96 procent av basbeloppet. Från tillägsspensioneringen utgår en kvotdel av den avlidnes (beräknade) egenpension. Om omställningspension betalas ut samtidigt med en eller flera barnpensioner utgör kvotdelen 20 procent och pensionen kan också sättas ner med hänsyn till begränsningsregeln i 14 kap. 8 § AFL. I annat fall utgör kvotdelen 40 procent.

Särskild efterlevandepension är avsedd att vara ett särskilt skydd för en efterlevande make som sedan omställningspensionen upphört har svårt att försörja sig. Den kan utgå under begränsad tid och skall omprövas med jämna mellanrum. Någon definitiv tidsgräns, förutom den allmänna pensionsåldern, är dock inte angiven.

Villkoren för att särskild efterlevandepension skall tillerkännas en efterlevande är många. Av betydelse här är att det krävs att den efterlevande vid makens död hade rätt till omställningspension.

Hel särskild efterlevandepension utgår både när det gäller folkpensioneringen och tillägsspensioneringen med samma procentsatser av basbeloppet respektive den avlidnes egenpension som gäller för omställningspensionen. Begränsningsregeln i 14 kap. 8 § AFL berör även den särskilda efterlevandepensionen. Detta innebär att beloppet från tillägsspensioneringen kan reduceras om fyra barn eller fler uppbär barnpension.

Den särskilda efterlevandepensionen upphör senast när den efterlevande fyller 65 år. Den kan upphöra dessförinnan vid omprövning av förvärvsförmågan och vidare om den efterlevande får rätt till förtidspension eller vissa ersättningar på grund av arbetsskada. Likt vad som gäller för omställningspension upphör den dessutom om den efterlevande gifter sig eller stadigvarande sammanbor med någon som han har varit gift med eller har eller har haft barn med.

10.6 Särskilda folkpensionsförmåner

I 9 kap. AFL regleras två av de särskilda folkpensionsförmånerna, handikappersättning och vårdbidrag.

Handikappersättning påverkas inte till sitt belopp eller på annat sätt av äktenskapet som sådant.

En förälder, som vårdar ett sjukt eller handikappat barn, kan i vissa fall få vårdbidrag. Föräldrabegreppet innefattar biologiska föräldrar eller adoptivföräldrar. Med förälder likställs enligt 20 kap. 2 § andra stycket AFL dessutom den med vilken förälder är eller varit gift eller har eller har haft barn om de stadigvarande sammanbor.

10.7 Pensionstillskott

Eftersom folkpensionsbeloppen inte ensamma räcker för att trygga basförsörjningen utges pensionstillskott som ett komplement om inte tillägsspensionen fyller behovet. Bestämmelserna om pensionstillskott finns

i lagen (1969:205) om pensionstillskott. Pensionstagarens civilstånd och samlevnadsförhållanden saknar betydelse när det gäller pensionstillskott.

10.8 Hustrutillägg och (särskilt) kommunalt bostadstillägg till folkpension

Hustrutillägg och kommunalt bostadstillägg är inkomstprövade särskilda folkpensionsförmåner, som kan utgå till vissa pensionärshushåll med, generellt sett, utpräglat svag ekonomisk ställning. Bestämmelserna om dessa tillägg finns i lagen (1962:392) om hustrutillägg och kommunalt bostadstillägg till folkpension. Med anledning av hyreshöjningarna i samband med den genomförda skattereformen har reglerna kompletterats av lagen (1991:162) om särskilt kommunalt bostadstillägg till folkpension. Sistnämnda lag gäller till utgången av år 1993. Enligt prop. 1993/94:5 föreslås emellertid att giltighetstiden skall förlängas till och med 1994.

Hustrutillägg utgår under vissa förutsättningar till kvinnor födda 1934 eller tidigare, som inte fyllt 65 år. Tidsgränserna är fasta, vilket innebär att hustrutillägget - om man bortser från förmåner beviljade på grund av dispensregler - kommer att vara utmönstrat efter utgången av 1999.

Att kvinnan är gift har, som framgår redan av benämningen, betydelse för rätten till hustrutillägg. Även i detta sammanhang finns emellertid likställighetsregler (9 § lagen om hustrutillägg och kommunalt bostadstillägg till folkpension). En pensionsberättigad, som stadigvarande lever åtskild från sin make, räknas som ogift. Med gift pensionsberättigad likställs pensionsberättigad, som stadigvarande sammanbor med annan, med vilken den pensionsberättigade varit gift eller har eller har haft barn. Den fortsatta framställningen i detta avsnitt begränsas till att avse makar.

Äktenskapet skall enligt huvudregeln ha varat i minst fem år. Därutöver fordras att kvinnans make uppbär folkpension i form av förtidspension eller att han har uppnått den allmänna pensionsåldern och uppbär ålderspension. Hustrutillägget kan utgå först när kvinnan har fyllt 60 år om inte särskilda skäl i det enskilda fallet talar för en lägre åldersgräns.

Rätten till kommunalt bostadstillägg är inte i grunden knuten till någon form av samlevnad. Bostadstillägg kan komma i fråga för var och en som uppbär folkpension i form av förtidspension eller som har fyllt 65 år och uppbär ålderspension. Eftersom tillägg också kan utgå till dem som uppbär hustrutillägg har emellertid äktenskaplig samlevnad och därmed likställda förhållanden betydelse för omfattningen av den berättigade personkretsen.

De som uppbär omställningspension eller särskild efterlevandepension från folkpensioneringen hör också till den berättigade kretsen. Detta betyder i sin tur att rätten till bostadstillägg för denna grupp är beroende av efterlevandepensionens bestånd. Som har framgått tidigare (avsnitt 10.5) upphör rätten till förlängd omställningspension och särskild efterlevandepension bl.a. om pensionstagaren gifter sig.

Bara den som uppbär kommunalt bostadstillägg kan få det särskilda kommunala bostadstillägget. I den mån äktenskaplig eller därmed likställd

samlevnad har betydelse för rätten till kommunalt bostadstillägg påverkar den således också rätten till det särskilda tillägget.

10.9 Särskilt pensionstillägg till folkpension för långvarig vård av sjukt eller handikappat barn

Genom lagen (1990:773) om särskilt pensionstillägg till folkpension för långvarig vård av sjukt eller handikappat barn kompenseras föräldrar som på grund av vården under lång tid har gått miste om förvärvsinkomster och därför fått låg tilläggs pension eller ingen alls. Tillägget utges som ett komplement till folkpension i form av ålderspension och är avsett som en övergångslösning för dem som inte har kommit i åtnjutande av vårdbidrag eller vårdarlön i någon form.

Med biologisk förälder eller adoptivförälder likställs bl.a. styvförälder, nämligen den som varit gift med barnets förälder eller har haft barn med denne om de varaktigt bott tillsammans. Likställighetsregeln innebär ett krav på att äktenskapet eller det på angivet sätt kvalificerade samboförhållandet skall ha förelegat redan under vårdtiden.

Pensionstillägget kan utges till en förälder med minst sex s.k. vårdår. Ett vårdår är ett kalenderår under vilket föräldern vårdat barnet mer än halva året under förutsättning också att barnet under mer än halva året har fått hel förtidspension eller sjukbidrag jämte handikappersättning. Det bortses från kalenderår, för vilka föräldern uppburit förtidspension eller sjukbidrag eller har tillgodoräknats pensionspoäng. Sex vårdår ger ett tillägg om fem procent av basbeloppet för år räknat. För varje vårdår därutöver ökas tillägget med fem procent av basbeloppet. Tillägget utgår oberoende av en eventuell tilläggs pension.

10.10 Delpensionsförsäkringen

Förvärvsarbetande i åldern 60 - 64 år har möjlighet att minska arbetstiden under de sista yrkesverksamma åren och få en viss del av inkomstbortfallet ersatt av delpension. Delpensionen reducerar - till skillnad från förtida uttagen ålderspension - inte den ålderspension som pensionstagaren är berättigad till från 65 års ålder. Reglerna om denna pensionsform finns i lagen (1979:84) om delpensionsförsäkring.

Alla förvärvsarbetande, dvs. anställda, uppdragstagare och egenföretagare, omfattas i princip av lagens bestämmelser. I vissa avseenden skiljer lagen dock mellan anställda och uppdragstagare å ena sidan samt egenföretagare å andra sidan. Så är fallet vad gäller kravet på arbetstidens minskning men också beträffande vad som utgör underlag för beräkningen av pensionens storlek.

Till gruppen egenföretagare räknas vissa anställda i fåmansföretag och fåmansägda handelsbolag, nämligen företagsledare och deras makar. Med makar jämställs de som lever tillsammans, om de tidigare varit gifta med varandra eller gemensamt har eller har haft barn. Således har äktenskapet eller därmed likställt samlevnadsförhållande effekter vad gäller delpensionsförsäkringen endast för den som är anställd i ett fåmansföretag eller fåmansägt handelsbolag och dessutom är gift eller sambo med företagsledaren. För definitioner av fåmansföretag, företagsledare m.m. hänvisas till punkt 14 av anvisningarna till 32 § kommunalskattelagen (1928:370).

10.11 Förordningen (1984:1042) om pensionsvillkor för icke-svenska medborgare som är lokalanställda vid svenska utlandsmyndigheter

Pensioneringen för de som omfattas av nämnda förordning skall i första hand ordnas enligt de regler som gäller i tjänstgöringslandet. Bedöms dessa regler inte vara godtagbara skall arbetstagarna omfattas av särskilda pensionsvillkor, som anges i den rubricerade förordningen och som är anpassade till förhållandena i tjänstgöringslandet.

Bland förmånerna enligt förordningen finns familjepension. Sådan kan utgå till en efterlevande make och till barn, som inte fyllt 19 år. Storleken av familjepensionen för en ensamberättigad utgörs av ett visst procenttal av den avlidnes slutlön. Procenttalet har satts olika för olika länder och står i relation till antalet anställningsår. Summan ökas med 20 procent för varje ytterligare berättigad. Av slutsumman får den efterlevande maken, om sådan finns, 80 procent av vad som skulle ha utgått till en ensamberättigad. Resterande belopp fördelas lika mellan barnen. Rätten till familjepension upphör för den efterlevande maken om han gifter om sig.

Äktenskapet är en förutsättning för att makepension skall kunna utgå. Som har framgått påverkas barnpensionens storlek negativt av att makepension samtidigt utgår. Om den efterlevande maken ingår nytt äktenskap och makepensionen på grund härav upphör ökar barnpensionen till sitt belopp.

10.12 Kommentarer

Genom vårt förslag jämställs, med två undantag, partner med make och partnerskap med äktenskap vad gäller de nu redovisade bestämmelserna. Reglerna om hustrutillägg och kommunalt bostadstillägg till folkpension undantas genom 2 kap. 3 § i förslaget till lag om partnerskap då de får anses vara uppenbarligen könsrelaterade.

Inom detta rättsområde finns som har framgått flera likställighetsregler; med make likställs den som sammanlever med den försäkrade om han

tidigare har varit gift med sin sambo eller de har eller har haft barn tillsammans. Vårt förslag innebär att sambor av samma kön som tidigare har ingått partnerskap med varandra jämföras med partner. Även i de fall styvbarnsrelationer har betydelse för de redovisade reglerna jämföras partner med make.

11 Föräldrapenningförmånerna och rätten till föräldraledighet

11.1 Inledning

Föräldrapenningförmånerna regleras huvudsakligen i 4 kap. lagen (1962:381) om allmän försäkring (AFL). Numera har äktenskapet och därmed jämställt samboförhållande betydelse endast för styvförälders rätt till föräldrapenning. Föräldrapenningförmånerna utgår i form av föräldrapenning och tillfällig föräldrapenning. Föräldrapenningförmånerna kompletteras av reglerna om rätt till föräldraledighet i lagen (1978:410) om rätt till ledighet för vård av barn, m. m. En styvförälder, som är gift eller lever i ett med äktenskap likställt samboförhållande med styvbarnets förälder, har rätt till föräldraledighet för vård av barnet.

11.2 Föräldrapenning

Föräldrapenning utgår för närvarande som huvudregel under 450 dagar i samband med ett barns födelse och utges längst till dess barnet fyllt åtta år eller har avslutat det första skolåret. Föräldrarna har möjlighet att fördela dagarna mellan sig. Även adoption av barn grundar i normalfallet rätt till föräldrapenning. Om en make adopterar den andre makens barn uppstår dock ingen särskild rätt till föräldrapenning.

Enligt 4 kap. 2 § första stycket AFL likställs med förälder bl.a. den med vilken förälder är eller har varit gift eller har eller har haft barn, om de varaktigt bor tillsammans. En styvförälder kan således under vissa förutsättningar gå in i förälderns rätt till föräldrapenning.

11.3 Tillfällig föräldrapenning

Tillfällig föräldrapenning betalas ut i olika situationer när en förälder tillfälligt behöver vara ledig för att vårda ett sjukt barn, besöka barnets skola eller liknande.

Enligt 4 kap. 2 § andra stycket AFL likställs med förälder bl.a. den med vilken förälder är eller har varit gift eller har eller har haft barn. Denna regel överensstämmer med vad som gäller för föräldrapenningen. Vad gäller den tillfälliga föräldrapenningen likställs även den som en

förälder bor tillsammans med under äktenskapsliknande förhållanden. Jämfört med vad som gäller för föräldrapenningen är alltså kretsen av berättigade styvföräldrar större här.

11.4 Rätten till ledighet för vård av barn

Enligt lagen (1978:410) om rätt till ledighet för vård av barn, m. m. har en arbetstagare i egenskap av förälder under vissa förutsättningar dels rätt att vara helt ledig från anställningen till dess barnet blivit ett och ett halvt år, dels rätt att förkorta arbetstiden till tre fjärdedelar av normal arbetstid under viss tid. För adoptivbarn kan rätten till ledighet kvarstå även efter det barnet fyllt ett och ett halvt år. Lagens regler om anställningsskydd skyddar en förälder som begär eller tar i anspråk sin rätt till ledighet mot uppsägning, avskedande eller försämring av anställningsförmåner eller arbetsförhållanden.

Med förälder avses biologisk förälder eller adoptivförälder. Enligt lagens 1 § likställs med förälder bl.a. den som stadigvarande sammanbor med en förälder och som är eller har varit gift med eller har eller har haft barn med föräldern.

En arbetstagare har rätt till ledighet eller förkortning av arbetstiden i ytterligare två fall. Således föreligger sådan rätt under tid då arbetstagaren uppbär föräldrapenningförmån. Vidare har kvinnliga arbetstagare rätt till ledighet under viss tid i samband med beräknad eller faktisk nedkomst och för att amma barnet.

11.5 Kommentarer

Genom vårt förslag till lag om partnerskap kan en partner i egenskap av styvförälder komma i åtnjutande av föräldrapenningförmånerna och rätten till ledighet för vård av barn. Med partner till en förälder likställs den som sammanlever med föräldern om de tidigare har ingått partnerskap med varandra.

Genom vårt förslag till lag sambor av samma kön kommer sambor av samma kön att jämsställas med sambor av motsatt kön vad gäller rätten till tillfällig föräldrapenning.

Den särskilda rätten för kvinnlig arbetstagare att vara ledig i samband med barns nedkomst och för att amma ett barn hänför sig uppenbarligen till barnets mor. Den kan således inte, i motsats till övrig rätt till ledighet, fördelas mellan förälder och därmed likställd. Vårt förslag medför därför inte att en kvinna vars partner eller kvinnliga sambo har fött eller skall föda barn, skall omfattas av denna rätt till ledighet.

12 Arbetsskadeförsäkringsområdet

12.1 Inledning

Försäkrade för arbetsskada enligt lagen (1976:380) om arbetsskadeförsäkring (LAF) är i stort sett alla som förvärvsarbetar i Sverige samt en del arbetstagare som sänts utomlands för att arbeta där. Dessutom är vissa studerande som utsätts för särskilda risker i sin utbildning försäkrade.

Arbetsskadeförsäkringen bygger på principen att den som drabbas av en arbetsskada har rätt till full ersättning för det inkomstbortfall som skadan medför. Ersättning till den arbetsskadade utgår främst i form av sjukpenning eller livränta. Varken dessa förmåner eller den begravningshjälp, som utgår i samband med dödsfall, har anknytning till äktenskapet. Äktenskapet och därmed likställt samboförhållande har däremot betydelse för de efterlevandelivräntor som kan utgå.

LAF trädde i kraft den 1 juli 1977. Efterlevandeskyddet reformerades samtidigt med efterlevandepensionerna enligt AFL genom regler som trädde i kraft den 1 januari 1990. De äldre reglerna gäller fortfarande övergångsvis. I första hand är det tidpunkten för arbetsskadan - inte för dödsfallet - som är avgörande för vilket regelsystem som kommer till användning. Nedan redovisas först de nu gällande reglerna om efterlevandeskydd enligt LAF och därefter de äldre. LAF ersatte lagen (1954:243) om yrkesskadeförsäkring (YFL). Den hade i sin tur föregåtts av ett antal andra lagar som gav rätt till ersättning för skada till följd av olycksfall i arbete eller vissa yrkessjukdomar. Dessa författningar tillämpas fortfarande i fråga om skador som inträffat under den tid då respektive lag gällde. Äktenskapets effekter på förmånerna enligt YFL överensstämmer i stort med vad som nedan redovisas beträffande förmånerna enligt LAF:s äldre regler. De författningar på området som föregick YFL redovisas inte här då de med hänsyn till syftet med framställningen torde vara av mycket litet intresse.

Bestämmelser om ersättning för personskada, som har uppkommit under bl.a. militärtjänst, civilförsvarstjänst, räddningstjänst eller vistelse på kriminalvårdsanstalt, finns i lagen (1977:265) om statligt personskadeskydd. Enligt lagen (1977:267) om krigsskadeersättning till sjömän utgår ersättning vid tjänstgöring på svenskt fartyg för personskada som uppkommer utomlands till följd av krigsåtgärder och som inträffar under fritid eller på resa till och från fartyget. Ersättning enligt de nämnda lagarna kan utgå bl.a. vid dödsfall. Därvid blir ersättningsreglerna i LAF tillämpliga. Även dessa lagar hade föregångare, som fortfarande tillämpas för skador som inträffade under den tid respektive lag gällde. Förmånerna

enligt föregångarna överensstämde huvudsakligen med YFL:s bestämmelser.

Till författningarna inom arbetsskadeförsäkringsområdet kan också räknas förordningen (1986:259) om ersättning till följd av sjukdom eller skada som ådragits utom riket. Slutligen skall anmärkas att lagstiftningen på arbetsskadeområdet kompletteras av kollektivavtal på arbetsmarknaden.

12.2 Efterlevandeskyddet enligt nu gällande regler i LAF

Vid dödsfall utgår - förutom begravningshjälp - barnlivränta samt omställningslivränta och särskild efterlevandelivränta till make eller sambo av motsatt kön. Efterlevandeskyddet inom arbetsskadeförsäkringen har i huvudsak samma syfte som efterlevandepensionerna enligt AFL och är uppbyggt efter samma mönster. Efterlevandelivräntorna samordnas med respektive efterlevandepension på det viset att livräntorna betalas ut endast i den mån de överstiger pensionerna.

Personkretsen som kan komma i åtnjutande av barnlivränta är densamma som gäller för barnpension. Styvbarn ingår således inte i den berättigade kretsen. Barnlivränta utgår med 40 procent av ersättningsunderlaget, dvs. i princip av den avlidnes egenlivränta eller sjukpenninggrundande inkomst vid tiden för dödsfallet upp till ett högsta belopp om 7,5 gånger basbeloppet. Finns fler barn än ett skall det sammanlagda livräntebeloppet höjas med 20 procent av ersättningsunderlaget för varje ytterligare barn och därefter fördelas lika mellan barnen.

En begränsningsregel motsvarande den i AFL finns i 5 kap. 11 § LAF, vilket innebär att högst 100 procent av ersättningsunderlaget betalas ut som efterlevandelivräntor. Överstiger livräntornas sammanlagda belopp ersättningsunderlaget sätts livräntorna ner proportionellt. Detta innebär bl.a. att storleken av barnlivräntan reduceras om efterlevandelivränta samtidigt utgår till make eller sambo under förutsättning att antalet barnlivräntor är minst fyra. Skulle makelivräntan upphöra, exempelvis på grund av att livräntetagaren gifter sig, ökar således i dessa fall barnlivräntornas belopp.

Under förutsättningar motsvarande dem som gäller inom den allmänna pensioneringen (se avsnitt 10.5) utgår omställningslivränta och särskild efterlevandelivränta till den avlidnes make eller sambo. Omställningslivränta utgör 45 procent av ersättningsunderlaget om det inte finns något livränteberättigat barn. Omställningslivränta som utgår samtidigt med barnlivränta utgör 20 procent av ersättningsunderlaget och kan reduceras bl.a. på grund av den ovan nämnda begränsningsregeln. För den särskilda efterlevandelivräntan gäller samma ersättningsnivåer.

Omställningslivränta och särskild efterlevandelivränta utgår längst till dess livräntetagaren uppnår den allmänna pensionsåldern. Den förlängda omställningslivräntan och den särskilda efterlevandelivräntan upphör bl.a.

om livräntetagaren gifter sig eller sammanbor med någon som han har varit gift med eller har eller har haft barn med.

12.3 Efterlevandelivräntor enligt LAF:s äldre bestämmelser

En arbetsskada, som har inträffat före den 1 januari 1990 men som leder till döden först därefter, bedöms enligt äldre regler oavsett hur familjeförhållandena såg ut vid tiden för arbetsskadan. Ett äktenskap som ingås efter det att arbetsskadan har inträffat kan alltså grunda rätt till efterlevandelivränta enligt de äldre bestämmelserna. Även om arbetsskadan inträffar efter ikraftträdandet kan kvinnor födda 1944 eller tidigare ha rätt till änkelivränta enligt äldre regler under förutsättning att kvinnan vid ikraftträdandet av de nya reglerna var gift med eller stod i därmed likställt förhållande till den sedermera avlidne.

Efterlevandelivräntor utgår även enligt de äldre reglerna endast i den mån de överstiger efterlevandepensionerna enligt AFL.

Enligt de äldre reglerna har styvbarn rätt till barnlivränta. Efterlevande makes barn jämställs nämligen med eget barn och adoptivbarn om barnet stod under makens vårdnad vid dödsfallet. Om arbetsskadan inträffat före ikraftträdandet av de nya reglerna grundar äktenskapet - oavsett när det ingicks - styvbarnets rätt till barnlivränta.

Barnlivränta som utgår samtidigt med änkelivränta uppgår till 20 procent av ersättningsunderlaget. I andra fall utgör barnlivräntan till ett ensamt barn 40 procent av ersättningsunderlaget och för varje ytterligare barn tillkommer 20 procent av samma underlag. Det sammanlagda beloppet delas därefter lika mellan barnen. En begränsningsregel motsvarande den nuvarande medför att sammanlagt högst 100 procent av ersättningsunderlaget betalas ut i efterlevandelivräntor.

För att änkelivränta skall utgå krävs att änkan vid dödsfallet har vårdnaden om och stadigvarande sammanbor med barn under 16 år eller att änkan har fyllt 36 år. Med änka jämställs dels kvinna som vid dödsfallet stadigvarande sammanbor med den avlidne och har varit gift med honom, eller har, har haft eller väntar barn med honom, dels kvinna som vid dödsfallet lever samman sedan avsevärd tid med den avlidne under äktenskapsliknande förhållanden.

Änkelivränta utgår med 45 procent av ersättningsunderlaget om barnlivränta inte samtidigt utgår och i andra fall med 40 procent av samma underlag. Reduktion kan ske om änkan vid dödsfallet inte fyllt 50 år. Det kan nämnas att även en fränskild hustru, som uppbär underhållsbidrag från sin f.d. make, kan vara berättigad till livränta. I det fallet gäller dock i viss mån andra ersättningsregler.

Till skillnad från vad som är fallet enligt nu gällande regler löper änkelivräntan i princip vidare sedan änkan uppnått den allmänna pensionsåldern. Den samordning som sker från denna tidpunkt bl. a. med ålderspensionen från folkpensioneringen kan dock inverka.

Änkelivräntan upphör om änkan gifter sig eller under avsevärd tid lever samman med en man under äktenskapsliknande förhållanden. Upplöses äktenskapet eller samboförhållandet inom fem år livas änkepensionen upp på nytt.

12.4 Förordningen (1986:259) om ersättning till följd av sjukdom eller skada som ådragits utom riket

Föreskrifterna i den rubricerade förordningen gäller för vissa statligt anställda och SIDA-anställda, som vistas utomlands i samband med anställningen eller ett statligt uppdrag, och för medföljande makar till dessa arbetstagare. Vid invaliditet eller dödsfall på grund av i förordningen angivna sjukdomar eller till följd av naturkatastrof, krig eller dylikt utgår engångsbelopp till den drabbade eller till dennes efterlevande.

Vid bestående fullständig invaliditet hos arbetstagaren utbetalas en engångssumma om 75 000 kr till honom. Vid annan bestående nedsättning av arbetsförmågan betalas till arbetstagaren det lägre belopp som svarar mot nedsättningen. För det fall arbetstagaren avlider utbetalas 75 000 kr till de efterlevande, främst till make och barn, för fördelning dem emellan.

Om arbetstagarens medföljande make drabbas av bestående fullständig invaliditet eller dör betalas 25 000 kr, eller om arbetstagaren har vårdnaden om barn ett högre belopp, till arbetstagaren. En mindre nedsättning av arbetsförmågan ersätts i förhållande till nedsättningen. Vid dödsfall kan den avlidnes barn få ersättning i de fall arbetstagaren inte längre är i livet.

Förordningen innehåller inte någon likställighetsregel. Många av förordningens förmåner är helt avhängiga av att arbetstagaren är gift.

12.5 Kommentarer

Vårt förslag innebär att partner jämställs med make och partnerskap med äktenskap vad gäller efterlevandeskydd enligt de nu gällande bestämmelserna i LAF. Även likställighetsregeln kommer att tillämpas på motsvarande sätt för sambor som tidigare har varit partner. Vidare kan partnerskap grunda rätt till barnlivränta för styvbarn enligt LAF:s äldre bestämmelser. Bestämmelserna om änkelivränta enligt de äldre bestämmelserna blir däremot inte tillämpliga.

Slutligen innebär vårt förslag att partner jämställs med make vid tillämpning av förordningen (1986:259) om ersättning till följd av sjukdom eller skada som ådragits utom riket.

13 Straffrätt

13.1 Tvegifte

I 7 kap. 1 § brottsbalken (BrB) stadgas att den som är gift och ingår nytt äktenskap gör sig skyldig till tvegifte. För tvegifte döms även den som är ogift och ingår äktenskap med någon som redan är gift.

13.2 Åtalsregler

I 20 kap. rättegångsbalken (RB) behandlas rätten till åtal och målsägande. En grundprincip är att åklagare skall väcka åtal för brott som faller under allmänt åtal om inte annat är stadgat. En annan princip är att åklagare inte får åtala för vissa brott, så kallade målsägandebrott. Från sistnämnda princip görs undantag när målsäganden har angett brottet till åtal eller åtal anses påkallat ur allmän eller annan synpunkt. En situation när åtal kan anses vara påkallat ur allmän synpunkt är när det är fråga om en återfallssituation.

Har någon blivit dödad genom brott inträder vissa personer, däribland den avlidnes efterlevande make, i målsägandens rätt att väcka åtal och ange brottet till åtal. Även när en person avlidit av annan anledning har bland andra hans efterlevande make som huvudregel rätt att inträda i den avlidne målsägandens rätt att väcka åtal eller ange ett brott till åtal (20 kap. 13 § RB).

I 5 kap. 1 och 2 §§ BrB behandlas brotten förtal och grovt förtal. Dessa brott får inte åtalas av annan än den som har blivit utsatt för brottet, målsäganden. Åklagare får dock åtala om målsäganden har angett brottet till åtal och åtal av särskilda skäl anses påkallat ur allmän synpunkt. Förtalsbrott kan emellertid begås även mot en avliden person. I sådant fall får åtal väckas av den avlidnes efterlevande make, bröstarvinge, föräldrar eller syskon.

I 8 kap. BrB behandlas stöld, rån och andra tillgreppsbrott. I kapitel 9 behandlas bedrägeri och annan oredlighet samt i kapitel 10 förskingring och annan trolöshet. Alla dessa brott hör under allmänt åtal. För de brott som behandlas i nämnda kapitel, med undantag för de allra grövsta, gäller emellertid särskilda åtalsregler om ett sådant brott har begåtts mot gärningsmannens make. Med make jämställs här bl.a. den som inte endast tillfälligt sammanbodde med gärningsmannen. I dessa fall får åklagaren väcka åtal endast om målsäganden, dvs. maken eller den sammanboende,

har angett brottet till åtal eller åtal är påkallat ur allmän synpunkt (8 kap. 13 §, 9 kap. 12 § och 10 kap. 10 § BrB). De brott som är undantagna från denna regel är grov stöld, rån, grovt rån, grovt bedrägeri, grov förskingring och trolöshet mot huvudman som är att anse som grov.

Ett brott kan begås av flera personer tillsammans. Så snart någon av flera som medverkat till ett brott står i sådant förhållande till målsäganden som anges i ovan nämnda bestämmelser, skall åtalsreglerna tillämpas beträffande samtliga medverkande. Med medverkan likställs i detta avseende även häleri och häleriförseelse.

Om en person som har dömts för ett brott avlider, får bland andra hans efterlevande make föra talan mot domen såvitt gäller frågan om den avlidne har begått den brottsliga gärningen (21 kap. 1 § RB).

13.3 Kommentarer

Enligt vårt förslag blir det straffbart för en partner att ingå nytt partnerskap eller äktenskap utan att först upplösa sitt partnerskap samt för en gift person att ingå partnerskap utan att först upplösa sitt äktenskap. Det blir också straffbart för en person att ingå partnerskap med någon som är gift eller partner eller äktenskap med någon som är partner.

Vid tillämpning av olika åtalsregler och bestämmelser om vem som i en viss situation är att anse som målsägande föreslås partner bli jämställd med make.

14 Skatterättsliga regler

14.1 Inledning

De centrala skatterättsliga reglerna finns i kommunalskattelagen (1928:370) (KL), lagen (1947:576) om statlig inkomstskatt (SIL), samt lagen (1947:577) om statlig förmögenhetsskatt (SFL). Kommunal inkomstskatt utgår för inkomst av näringsverksamhet och inkomst av tjänst (17 § KL). Statlig inkomstskatt utgår för inkomst av näringsverksamhet, inkomst av tjänst och inkomst av kapital (1 § andra mom. SIL). Statlig förmögenhetsskatt utgår med en viss andel av en persons beskattningsbara förmögenhet. Den statliga inkomstskatten på förvärvsinkomster och den statliga förmögenhetsskatten är progressiv medan den kommunala inkomstskatten och den statliga inkomstskatten på inkomst av kapital är proportionell.

Inom skattelagstiftningen är det numera inte av så stor betydelse vilket civilstånd den skattskyldige har. Den år 1990/91 genomförda skatterformen medförde en stor förenkling av bl.a. inkomstbeskattningen av makar och sambor. Eftersom alla kapitalinkomster numera beskattas med en enhetlig proportionell skattesats spelar det inte så stor roll vem av makarna som uppbär en viss kapitalinkomst. Det finns emellertid situationer där en persons civilstånd kan ha betydelse i inkomstskatterättsligt hänseende. Förmögenhet sambeskattnas alltså till och med 1995 års taxering. Därefter kommer SFL att upphöra att tillämpas.

14.2 Inkomstbeskattningen

Det skatterättsliga äktenskapsbegreppet regleras i 65 § femte stycket KL. Av lagrummet framgår att med gifta jämställs de som, utan att vara gifta, lever tillsammans om de tidigare varit gifta med varandra eller har eller har haft barn tillsammans.

Av 65 § första stycket KL framgår att som barn avses jämväl styvbarn och fosterbarn. Som styvbarn anses endast barn till den person med vilken man är gift och som inte är ens eget.

65 § KL gäller som huvudregel även vid taxering till statlig inkomstskatt enligt hänvisning i 2 § första mom. SIL.

Enligt 52 § första mom. KL och 11 § första mom. SIL skall vardera maken taxeras för sin inkomst. Denna fullständiga särbeskattning av inkomster, dvs. att vardera maken beskattas för sin inkomst oberoende av den andre makens inkomstförhållanden, infördes fr.o.m. beskattningsåret

1987. Enligt 52 § andra mom. KL och 11 § andra mom. SIL skall makar, som under beskattningsåret levit åtskilda, i fråga om taxering till kommunal och statlig inkomstskatt anses såsom av varandra oberoende skattskyldiga.

I anvisningarna till 52 § KL, som efter hänvisning i 11 § första mom. SIL gäller även vid taxering till statlig inkomstskatt, återfinns regler om inkomstfördelning mellan makar i de fall makarna har arbetat tillsammans i näringsverksamhet. Fördelningen av inkomster har, med hänsyn till progressiviteten, betydelse för skattesatsens storlek. Inkomstfördelningen skall därför ske på ett sätt som står i relation till makarnas respektive insats av arbete och kapital. Lagstiftningen skiljer mellan två fall; medhjälparfallet och fallet med gemensam verksamhet.

Enligt andra stycket av anvisningarna till 52 § KL är i medhjälparfallet den ene maken på grund av sin ledande ställning i företaget i förhållande till den andre maken att anse som företagsledare. Denne make anses ha drivit verksamheten och skall beskattas för inkomst från verksamheten om inte makarna begär att inkomstfördelning skall ske. Avgörande för inkomstfördelningen är den medhjälpande makens faktiska arbetsinsats. Telefonpassning och representation i bostaden bör inte beaktas även om det är en faktisk arbetsinsats.

Enligt femte stycket av anvisningarna till 52 § KL har vid gemensam verksamhet ingen make någon företagsledande ställning i förhållande till den andre maken. Båda eller ingen är företagsledare. Inkomstfördelningen mellan makarna godtas om den inte avviker från vad som skulle ha varit naturligt mellan icke besläktade personer.

Ett annat fall i skattelagstiftningen där beskattning av makar behandlas är bestämmelsen i punkt 3 a av anvisningarna till 33 § KL som reglerar avdrag för kostnader vid dubbel bosättning. Avdrag kan bl.a. medges för dylika kostnader om den dubbla bosättningen förorsakats av makes eller sambos förvärvsverksamhet. Avdraget avser inte bara makar i skatterättslig mening utan även sambor. Enligt punkt 6 första stycket lagen (1987:813) om homosexuella sambor, homosexlagen, är bestämmelsen tillämplig även på sambor av samma kön.

Av bestämmelsen i 19 § första stycket KL framgår att till skattepliktigt inkomst räknas inte vad som vid bodelning har tillfallit make eller sambo eller vad som förvärvats genom arv testamente, fördel av oskift bo eller gåva. Denna bestämmelse är tillämplig även på sambor av samma kön.

I punkt 1 nionde stycket av anvisningarna till 31 § KL definieras begreppet efterlevandepension. Med efterlevandepension förstås bl.a. pension som efter den försäkrades död utgår till den försäkrades make, varmed i detta sammanhang förstås person med vilken den försäkrade har varit gift eller sammanbott under äktenskapsliknande förhållanden. Även denna bestämmelse är tillämplig på sambor av samma kön.

Från den 1 januari 1994 införs en ny bestämmelse i anvisningarna till 31 § KL (punkt 3 sjunde stycket). Enligt denna bestämmelse avses med efterlevandepension även pension som på grund av individuellt pensionssparande efter pensionsspararens död utbetalas till person med vilken den avlidne varit gift eller sammanbott under äktenskapsliknande förhållanden. Bestämmelsen är tillämplig även på sambor av samma kön.

Såväl 33 § som 19 och 31 §§ KL samt anvisningarna till dessa lagrum är tillämpliga även vid taxering till statlig inkomstskatt efter hänvisning i 2 § första mom. SIL.

Enligt punkt 5 av anvisningarna till 46 § KL och 4 § SIL medges avdrag för periodiskt understöd till make eller förutvarande make, sedan underhållsskyldighet mellan makarna reglerats. Är utbetalningen avdragsgill skall mottagaren beskattas för det erhållna understödet i inkomstlaget tjänst. För avdragsrätt för periodiskt understöd till make fordras i princip söndring mellan makarna.

I 17 § och 18 § första mom. SIL och 70 § KL återfinns bestämmelser om skattskyldig som tillhör främmande makts beskickning eller lönade konsulat här i riket eller om svensk medborgare som tillhört svensk beskickning hos utländsk makt, svensk permanent delgation hos mellanstatlig organisation m.m. Enligt dessa bestämmelser jämställs med sådan skattskyldig även denna persons make och underåriga barn.

En bestämmelse om särskilt grundavdrag för pensionärer finns i 48 § KL. Denna bestämmelse är tillämplig även vid den statliga inkomsttaxeringen efter hänvisning i 8 § SIL. I punkt 1 av anvisningarna till 48 § KL görs åtskillnad mellan gifta skattskyldiga och övriga. För gift skattskyldig som uppburit folkpension med belopp som tillkommer gift vars make uppbär folkpension, uppgår det särskilda grundavdraget till 134 procent av basbeloppet enligt 1 kap. 6 § lagen (1962:381) om allmän försäkring minskat enligt tredje stycket i samma lagrum. För övriga skattskyldiga uppgår avdraget till 151,5 procent av sistnämnda belopp. Avdrag med 151,5 procent av sistnämnda belopp tillkommer också gift skattskyldig, som under viss del av beskattningsåret uppburit folkpension med belopp som tillkommer gift vars make uppbär folkpension och under återstoden av året uppburit folkpension med belopp som tillkommer gift vars make saknar folkpension. Det särskilda grundavdraget kan dock i vissa fall bli mindre än ovan nämnda procentsatser enligt en begränsningsregel i samma punkt av anvisningarna.

Överlåts pensionsförsäkring genom bodelning, skall överlåtaren oavsett överlåtelsen under sin livstid i förvärvarens ställe vara skattskyldig för utfallande belopp, såvida han inte skulle ha varit berättigad till avdrag vid utgivande av periodiskt understöd till förvärvaren (53 § fjärde mom. KL och 6 § fjärde mom. SIL).

Lagen (1951:763) om statlig inkomstskatt på ackumulerad inkomst möjliggör för en person att under vissa förutsättningar vid taxering till statlig inkomstskatt hänföra en inkomst som han har erhållit under ett beskattningsår till två eller flera beskattningsår. I punkt 1 av anvisningarna till 1 § finns en särskild bestämmelse när en make övertar bl.a. näringsverksamhet vid andre makens död. Bestämmelsen innebär att den efterlevande maken vid tillämpning av bestämmelserna om skatt på ackumulerad inkomst skall anses ha drivit verksamheten även under den avlidne makens livstid. Bestämmelsen gäller även dem som utan att vara gifta betraktas som gifta enligt 65 § KL.

14.3 Förmögenhetsskatt

Lagen (1947:577) om statlig förmögenhetsskatt, SFL, upphörde att gälla vid utgången av år 1991. Den tillämpas dock alltjämt, med vissa ändringar, fram till och med 1995 års taxering.

Av 1 § tredje stycket SFL framgår att med makar jämställs de som, utan att vara gifta, lever tillsammans om de tidigare varit gifta med varandra eller har eller har haft barn tillsammans. Av samma lagrum framgår att med barn avses jämväl styvbarn och fosterbarn.

Enligt 12 § första mom. SFL skall för makar som levt tillsammans under beskattningsåret, den skattepliktiga förmögenheten beräknas för vardera maken för sig. Motsvarande gäller för en skattskyldig och hans hemmavarande barn under 18 år. Om barnet inte är skyldigt att lämna självdeklaration för beskattningsåret, dvs. i princip i de fall när barnet inte har någon inkomst, räknas barnets förmögenhet in i föräldrarnas skattepliktiga förmögenhet (8 § SFL).

Den beskattningsbara förmögenheten beräknas dock gemensamt för makarna och för föräldrarna och underåriga hemmavarande barn och frågan om skatteplikt bedöms med hänsyn till den gemensamma beskattningsbara förmögenheten (12 § första mom SFL). Vid tillämpningen av denna bestämmelse undantas dock fosterbarn enligt punkt 4 lagen (1991:1850) om upphävande av lagen (1947:577) om statlig förmögenhetsskatt.

Makar som under beskattningsåret levt åtskilda skall enligt 12 § andra mom. SFL i fråga om taxering till statlig förmögenhetsskatt anses såsom av varandra oberoende skattskyldiga.

En motsvarande bestämmelse som de i 17 och 18 §§ SIL samt 70 § första mom. KL återfinns i 18 § SFL.

14.4 Arvsskatt och gåvoskatt

Efter hänvisning i homosexlagen skall vad som gäller för sambo i lagen (1941:416) om arvsskatt och gåvoskatt (AGL) gälla även för sambo av samma kön.

I princip skall den som erhåller egendom i arv, testamente eller gåva erlägga arvs- eller gåvoskatt på förvärvet. Den egendom som make eller sambo erhåller vid bodelning är dock inte skattepliktig. Vid beräkningen av vilken andel i en avlidens dödsbo som skall anses utgöra det gods som en make eller sambo erhåller på grund av bodelning finns bestämmelser i 15 och 15 a §§ AGL. Dessa regler innebär att andelen skall beräknas i enlighet med bodelningshandling om sådan föreligger i skatteärendet och annars till hälften av makarnas samlade giftorättsgods respektive hälften av sambornas behållna egendom.

När värdet av en arvs- eller testamentslott har beräknats, skall ett grundavdrag göras för att komma fram till den skattepliktiga lotten. Grundavdraget är för make eller sambo 280 000 kr och för barn 70 000

kr. Som barn räknas även styvbarn och fosterbarn. För övriga personer är grundavdraget 21 000 kr.

På den sålunda framräknade skattepliktiga lotten beräknas därefter arvs-katten. Skatten beräknas efter olika skatteklasser. Den skatteklass som tillämpas för make, sambo och barn är förmånligare än den som tillämpas för andra personer med undantag för vissa specialskattesubjekt. Även gåvoskatt beräknas efter ovan angivna skatteklasser. Bestämmelserna om grundavdrag och skatteklasser finns i 28 § AGL.

14.5 Kommentarer

Inom skatterätten föreslås partner bli helt jämställd med make. Vårt förslag innebär vidare att bestämmelser som i vissa fall jämställer sambor med makar skall tillämpas på motsvarande sätt för sambor av samma kön.

15 Utlänningslagstiftning m.m.

15.1 Uppehållstillstånd m.m.

I utlänningslagen (1989:529) finns bestämmelser om utlänningars inresa, utresa, vistelse och arbete i Sverige samt om rätten till asyl. Där regleras också under vilka förutsättningar en utlänning kan utvisas eller avvisas. Lagen innehåller inte några bestämmelser som uttryckligen tar sikte på makar eller äktenskap. Däremot kan det för rätten till uppehållstillstånd och arbetstillstånd ha betydelse om en utlänning som söker sådant tillstånd är nära anhörig till en person som är bosatt i eller som annars har särskild anknytning till Sverige (2 kap. 4 - 6 §§).

Enligt tidigare principer skulle uppehållstillstånd regelmässigt beviljas för bl.a. make till svensk medborgare och utländsk medborgare som är bosatt i Sverige. Med äktenskap jämställdes samboende under äktenskapsliknande förhållanden och homosexuella förhållanden med heterosexuella. I förarbetena till utlänningslagen anfördes att någon ändring av dessa principer inte var motiverad (prop. 1988/89:86 s. 64 f).

Under vissa i 4 kap. 7 § angivna förutsättningar kan en utlänning utvisas ur Sverige på grund av att han har begått brott. Vid prövningen om utvisning i det enskilda fallet skall ske skall domstolen ta hänsyn till utlänningens levnads- och familjeförhållanden samt till hur länge han har vistats i Sverige (4 kap. 10 §). Allmänt kan sägas att ju starkare anknytning en utlänning har till Sverige desto starkare skäl krävs för att han ska få utvisas. I detta sammanhang har det betydelse om utlänningen är gift eller sambo med en person som bor i Sverige.

Enligt 3 kap. 5 b § och 7 a § samt 4 kap. 1 § utlänningsförordningen (1989:547) gäller särskilda bestämmelser för makar till medborgare i en EES-stat som söker uppehålls- eller arbetstillstånd i Sverige.

15.2 Bidragsregler

Enligt förordningen (1990:927) om statlig ersättning för flyktigmottagande m.m. har en kommun under vissa förutsättningar rätt till statlig ersättning för mottagande av flyktingar och andra utlänningar. För utlänningar som en kommun har tagit emot före den 1 januari 1991 har kommunen rätt till ersättning för vissa kostnader. Ersättning lämnas för hjälp till utlänningar som har fått uppehållstillstånd i Sverige och som har överfört hit med stöd av ett särskilt regeringsbeslut och för utlänningar

som har fått uppehållstillstånd i Sverige med tillämpning av vissa angivna bestämmelser i utlänningslagen. Ersättning lämnas också för hjälp till make eller maka till sådan utlännings under förutsättning att även maken eller maken har fått uppehållstillstånd (4 och 23 §§).

Enligt förordningen (1984:936) om bidrag till flyktingar för kostnader för anhörigas resor till Sverige, får Statens invandrarverk i vissa fall besluta om bidrag av allmänna medel till en flykting för att bekosta bl.a. flyktingens makes eller makas resa till Sverige. Bidrag får lämnas även till resa för annan person som under längre tid under äktenskapsliknande förhållanden har sammanlevt med flyktingen och, om det finns synnerliga skäl, till annan anhörig.

För vissa flyktingar som önskar lämna Sverige och bosätta sig i annat land, får Statens invandrarverk besluta om bidrag av allmänna medel för reskostnader, uppehälle under resan och de första dygna i det nya bosättningslandet samt vissa andra kostnader. Bidrag får lämnas även till sådan flyktings make eller maka. Föreligger särskilda skäl får bidrag lämnas även till annan anhörig till flyktingen som lever i hushållsgemenskap med denne. Dessa bestämmelser finns i förordningen (1984:890) om bidrag till flyktingars resor från Sverige för bosättning i annat land.

Enligt uppgift från hanläggare vid Statens invandrarverk jämföras vid tillämpningen av samtliga dessa bidragsförfattningar äktenskap med såväl heterosexuella som homosexuella samboförhållanden.

Under vissa förutsättningar kan Centrala studiestödsnämnden bevilja lån till flyktingar och vissa andra utlänningar, som inom ramen för det kommunala flyktingmottagandet för första gången tas emot i en kommun. Bestämmelser härom finns i förordningen (1991:1361) om lån till hemutrustning för flyktingar och vissa andra utlänningar. Ett sådant lån får beviljas om utlänningen har behov av pengar till hemutrustning. För det fall låntagaren sammanbor med make eller sambo skall lånet vara gemensamt för de sammanboende och de blir solidariskt betalningsansvariga för lånet. Det högsta lånebelopp som kan beviljas är beroende av antalet personer i hushållet och storleken av låntagarens och i förekommande fall hans makes eller sambos sammanlagda förmögenhet. För det fall ett sådant lån har tagits gemensamt av två makar eller därmed likställda, kan villkoren för återbetalningen av lånet påverkas av såväl utlänningens som hans makes eller sambos ekonomiska och personliga förhållanden.

Enligt denna förordnings § 2 avses med sambor endast sambor av motsatt kön.

15.3 Medborgarskap

I 6 § lagen (1950:382) om svenskt medborgarskap uppställs vissa villkor för att en person skall kunna erhålla svenskt medborgarskap. Han skall vara minst 18 år, haft hemvist i Sverige under viss tid och ha fört en hederlig vandel. Är sökanden gift med en svensk medborgare, kan han

beviljas svenskt medborgarskap även om han inte uppfyller ovan nämnda krav.

15.4 Kommentarer

Vi har inte funnit skäl att undanta någon av ovan nämnda bestämmelser i vårt förslag till lag om partnerskap och lag om sambor av samma kön. För bl.a. frågan om uppehållstillstånd innebär vårt förslag inga konsekvenser eftersom makar och sambor av motsatt och samma kön i praktiken redan jämställs.

16 Vissa processuella bestämmelser

16.1 Domarjäv

I 4 kap. 12 § rättegångsbalken stadgas att bland andra de som är eller har varit gifta med varandra eller de som på liknande sätt är varandra närstående inte samtidigt får sitta i rätten tillsammans som domare.

I 4 kap. 13 § rättegångsbalken anges att en domare är jävig att handlägga ett mål bland annat om han är eller har varit gift med en part eller är på liknande sätt part närstående.

En liknande bestämmelse som den sistnämnda återfinns i 11 § förvaltningslagen (1986:223). I 5 § lagen (1929:145) om skiljemän hänvisas till det skyldskapsjäv som gäller för domare och i 41 § förvaltningsprocesslagen (1971:291) anges att jävsbestämmelserna i 4 kap rättegångsbalken gäller även inom förvaltningsprocesslagens tillämpningsområde. Lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar och lagen (1978:28) om försäkringsöverdomstolen hänvisar till 4 kap. 12 § rättegångsbalken (28 § respektive 13 §).

Även vid handläggning av domstolsärenden gäller ovan nämnda bestämmelser i rättegångsbalken (11 § lagen [1946:807] om handläggning av domstolsärenden).

16.2 Jävsbestämmelser för andra personer

Även beträffande andra aktörer i rättsordningen finns bestämmelser som anger att de är jäviga när de är gifta med eller på liknande sätt närstående en part. Här kan nämnas åklagare, rättegångsombud, rättegångsbiträde och försvarare (7 kap. 6 §, 12 kap. 4 och 22 §§ och 21 kap. 3 § RB) samt tjänsteman hos kronofogdemyndigheten (1 kap. 4 § utsökningsbalken).

Jävsbestämmelsen för rättegångsbiträde gäller även för målsägandebiträde enligt hänvisning i 4 § lagen (1988:609) om målsägandebiträde.

16.3 Bestämmelser om vittne och part

Enligt 36 kap. 3 § rättegångsbalken är den som är eller varit gift med part eller på liknande sätt är part närstående inte skyldig att avlägga vittnesmål. Han kan välja att ändå vittna men får då enligt 13 § i samma kapitel, om det är fråga om brottmål, inte avlägga vittnesed. Ett vittne får vägra yttra

sig angående en omständighet, vars yppande skulle röja, att han förövat brottslig eller vanärande handling. Han är inte heller skyldig att yttra sig om han därigenom avslöjar att hans make eller någon som är honom på liknande sätt närstående förövat sådan handling (36 kap. 6 § RB).

Dessa bestämmelser gäller när vittnesförhör äger rum vid allmän domstol men även, efter hänvisning i 25 § förvaltningsprocesslagen (1971:291), när vittnesförhör äger rum i regeringsrätten, kammarrätt, länsrätt och försäkringsöverdomstol.

Den som innehar en skriftlig handling eller annat föremål som kan antas äga betydelse som bevis är som regel skyldig att förete handlingen eller tillhandahålla föremålet för syn i en rättegång. Denna skyldighet gäller dock inte fullt ut för den som står i sådant förhållande till part som anges i 36 kap. 3 § rättegångsbalken (38 kap. 2 § och 39 kap. 5 § RB samt 20 och 21 §§ förvaltningsprocesslagen [1971:291]).

16.4 Kommentarer

Inga av ovan nämnda bestämmelser har undantagit i vårt förslag. Vårt förslag torde inte innebära någon praktisk skillnad i förhållande till vad som gäller i dag; se vårt betänkande avsnitt 4.3.

17 Andra jävsbestämmelser och jävsliknande bestämmelser

17.1 Jävsbestämmelser

Det finns i olika författningar bestämmelser som anger under vilka förutsättningar en person inte får inneha en viss befattning, exempelvis revisor i ett företag, eller delta i behandlingen av en sak på grund av jäv. Dessa bestämmelser har tillkommit för att garantera att de personer som handlägger vissa frågor är opartiska och neutrala. De syftar också till att förhindra att en beslutsfattare eller liknande utsätts för otillbörliga påtryckningar.

I många av dessa jävsbestämmelser grundar det förhållandet att någon är gift eller sambo med en person som har viss ställning eller befattning jäv även för maken eller sambon.

I följande lagrum finns sådana exempel på jävsbestämmelser. 10 kap. 4 § aktiebolagslagen (1975:1385), 8 kap. 7 § lagen (1987:667) om ekonomiska föreningar, 3 kap. 5 § bankrörelselagen (1987:617), 10 kap. 5 § försäkringsrörelselagen (1982:713) och 4 kap. 4 § lagen (1980:1103) om årsredovisning m. m. i vissa företag.

17.2 Jävsliknande bestämmelser

I aktiebolagslagen (1975:1385) finns en bestämmelse som förbjuder aktiebolag att, med vissa undantag, lämna penninglån till aktieägare, styrelseledamot eller verkställande direktör i bolaget eller annat bolag i samma koncern. Detta låneförbud gäller även personer som är gifta med sådana personer eller är på visst sätt besvägrade med dem (12 kap. 7 §). I samma paragraf finns också ett förbud för ett aktiebolag mot att lämna penninglån till en låntagare i syfte att låntagaren, hans make eller person som är på visst sätt besvägrad med honom skall förvärva aktier i bolaget eller annat bolag i samma koncern.

Ett låneförbud som gäller för vissa befattningshavares makar och andra närstående finns också i 26 § lagen (1972:262) om understödsföreningar.

Vid tillämpningen av båda dessa lagrum likställs äktenskapsliknande samlevnad med äktenskap om de sammanlevande tidigare har varit gifta med varandra eller har eller har haft barn gemensamt.

I bankrörelselagen (1987:617) finns en bestämmelse som förbjuder en

bank att på andra villkor än sådana som banken normalt ställer upp lämna kredit till eller ikläda sig garantiförbindelse för vissa personer i ledande ställning inom banken, vissa aktieägare och revisorer. Detta förbud gäller även för make eller sambo till sådan person (2 kap. 17 och 18 §§). Liknande bestämmelser finns i bl.a. 12 kap. 12 § försäkringsrörelselagen (1982:713).

Lagen (1991:980) om handel med finansiella instrument reglerar vissa frågor om handel med aktier, obligationer och andra värdepapper. I 4 kap. 1 § föreskrivs en skyldighet för den som har förvärvat eller överlåtit vissa aktier att anmäla förvärvet eller överlåtelsen till den börs eller auktoriserade marknadsplats där aktier i bolaget är noterade under förutsättning att förvärvaren genom transaktionen uppnår vissa andelar av röstetalet för samtliga aktier i bolaget eller överlåtaren underskriver samma andelar. Vid bestämmelsens tillämpning skall enligt nästföljande paragraf överlåtarens och förvärvarens aktier likställas med aktier som ägs av bland andra överlåtarens respektive förvärvarens make eller sambo.

I lagen (1991:981) om värdepappersrörelse finns bestämmelser om förutsättningarna för att få driva värdepappersrörelse och hur en sådan rörelse skall drivas. Företag som av Finansinspektionen fått tillstånd att driva sådan rörelse, värdepappersinstitut, står under tillsyn av Finansinspektionen. Om det finns ett väsentligt samband mellan ett värdepappersinstitut och ett annat företag som handlar med finansiella instrument eller lämnar kredit mot säkerhet i finansiella instrument, får Finansinspektionen, enligt 6 kap. 3 § nämnda lag, besluta om att dessa företag skall lämna upplysningar om förhållandet mellan dem och om den verksamhet som anknyter till värdepappersinstitutets verksamhet. Väsentligt samband skall enligt samma lagrum anses föreligga bland annat då de två företagen leds eller står under väsentligt inflytande av samma eller i huvudsak samma personer eller personer som genom släktskap eller äktenskap eller liknande förhållande är varandra närstående.

Insiderlagen (1990:1342) innehåller bestämmelser om förbud att handla med fondpapper på värdepappersmarknaden samt om skyldighet att anmäla innehav av fondpapper. I lagens 8 § anges vilka personer som skall anses ha insynsställning i ett aktiemarknadsbolag. Med aktiemarknadsbolag avses svenskt aktiebolag som utgivit aktier vilka är noterade vid en börs eller auktoriserad marknadsplats. Insynsställning enligt nämnda lagrum har bland andra den som äger aktier i bolaget, motsvarande minst tio procent av aktiekapitalet eller av röstetalet för samtliga aktier i bolaget eller äger aktier i denna omfattning tillsammans med make eller sambo. En person med insynsställning eller hans make eller sambo får inte ha sina aktier i aktiemarknadsbolaget förvaltarregistrerade (8 § 3 stycket). Den som har insynsställning i ett aktiemarknadsbolag skall med vissa undantag skriftligen anmäla sitt innehav av aktier i bolaget och ändring i innehavet till värdepapperscentralen (9 §). Vid tillämpningen av sistnämnda lagrum likställs aktier som ägs av make eller sambo med den anmälningsskyldiges egna aktier (10 §). Vad som gäller för sambo skall tillämpas även på sambo av samma kön efter hänvisning i lagen (1987:813) om homosexuella sambor.

Lagen (1987:464) om vissa riktade emissioner i aktiemarknadsbolag m.m. gäller då aktiebolag, som enligt insiderlagen utgör aktiemarknadsbolag eller dotterbolag till sådant bolag, fattar beslut om nyemission av aktier, emission av konvertibla skuldebrev, emission av skuldebrev förenade med optionsrätt till nyteckning eller överlåtelse av aktier eller skuldebrev av ovan nämnt slag som har utfärdats av ett bolag inom samma koncern. Ett beslut om emission av ovan nämnt slag skall för att bli giltigt, ha fattats eller godkänts av bolagsstämman i det emitterande bolaget bl. a. om styrelseledamot, suppleant, verkställande och vice verkställande direktör, anställda hos det emitterande bolaget eller annat företag inom samma koncern samt make eller sambo till dessa personer skall ha företrädesrätt till de emitterade värdepapperna (4 §). Har ett aktiebolag emitterat sådana aktier eller skuldebrev som lagen omfattar med företrädesrätt till teckning för ett aktiebolag inom samma koncern krävs bolagsstämmobeslut för vidare överlåtelse av dessa värdepapper till samma personkrets som anges i 5 § (6 §). Enligt 7 § får ett moderbolag inte heller i övrigt överlåta aktier i ett dotterbolag till ovan nämnda personer utan att beslut om detta har fattats av bolagsstämman i moderbolaget. I vissa fall krävs även godkännande av eventuellt moderbolag till moderbolaget.

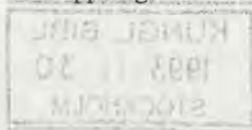
Enligt Kungl. Maj:ts Börsordning (1969:546) för Stockholms fondbörs skall den som är börsombud till Finansinspektionen redovisa varje affär i börspapper eller andra värdepapper där honom veterligen hans make är part (15 §). Sådan redovisningsskyldighet åligger också börsmedlem (17 §).

I lagen (1987:667) om ekonomiska föreningar finns bl.a. regler om föreningsmedlemmars rätt att besluta om föreningens angelägenheter. I 7 kap. 1 § anges att denna beslutanderätt utövas på föreningsstämman och att varje medlem har en röst om inte annat anges i stadgarna för föreningen. I 7 kap. 2 § anges att en medlems rätt vid föreningsstämman utövas av medlemmen personligen, av legal ställföreträdare för medlemmen eller genom ombud. Om föreningens stadgar inte föreskriver annat får annan än medlems make, sambo eller annan medlem inte vara ombud. Samma inskränkning beträffande personkretsen gäller för en medlems möjlighet att medföra ett biträde till föreningsstämman.

17.3 Näringsförbud

Den som i särskilt angivna avseenden har åsidosatt vad som ålegat honom som enskild näringsidkare kan av tingsrätten meddelas näringsförbud. Har näringsverksamhet bedrivits av juridisk person kan näringsförbud meddelas personer som haft viss ställning i den juridiska personen. Bestämmelser härom finns i lagen (1986:436) om näringsförbud.

Näringsförbud meddelas för viss tid och innebär vissa begränsningar för den som är underkastad näringsförbud att driva rörelse, inneha vissa befattningar i bolag m. m. Det innebär också att han inte får vara anställd eller ta emot återkommande uppdrag i en näringsverksamhet som drivs av

bland andra hans make eller sambo. Han får inte heller vara anställd eller ta emot återkommande uppdrag i ett aktiebolag, bankaktiebolag, sparbank, försäkringsbolag, handelsbolag, ekonomisk förening eller sådan ideell förening eller stiftelse som driver näringsverksamhet där hans make eller sambo är ledamot eller suppleant i styrelsen (7 §).

17.4 Kommentarer

Vi har inte funnit anledning att göra något särskilt undantag för ovan redovisade bestämmelser.

Statens offentliga utredningar 1993

Kronologisk förteckning

1. Styrnings- och samarbetsformer i biståndet. UD
 2. Kursplaner för grundskolan. U.
 3. Ersättning för kvalitet och effektivitet.
– Utformning av ett nytt resurstilldelningssystem för grundläggande högskoleutbildning. U.
 4. Statligt stöd till rehabilitering av tortyrskadade flyktingar m. fl. S.
 5. Bensodiazepiner – beroendeframkallande psykofarmaka. S.
 6. Livsmedelshygien och småskalig livsmedelsproduktion. Jo.
 7. Löneskillnader och lönediskriminering.
Om kvinnor och män på arbetsmarknaden. Ku.
 8. Löneskillnader och lönediskriminering. Om kvinnor och män på arbetsmarknaden. Bilagedel. Ku.
 9. Postlag. K.
 10. En ny datalag. Ju.
 11. Socialförsäkringsregister. S.
 12. Vårdhögskolor
– kvalitet – utveckling – huvudmannaskap. U.
 13. Ökad konkurrens på järnvägen. K.
 14. EG och våra grundlagar. Ju.
 15. Svenska regler för internationell omfördelning av olja vid en oljekris. N.
 16. Nya villkor för ekonomi och politik – ekonomikommissionens förslag. Fi.
 16. Nya villkor för ekonomi och politik – ekonomikommissionens förslag. Bilagor. Fi.
 17. Ägandet av radio och television i allmänhetens tjänst. Ku.
 18. Acceptans Tolerans Delaktighet. M.
 19. Kommunerna och miljöarbetet. M.
 20. Riksbanken och prisstabiliteten. Fi.
 21. Ökat personval. Ju.
 22. Vad är ett statsråds arbete värt? Fi.
 23. Kunskapens krona. U.
 24. Utlänningslagen – en partiell översyn. Ku.
 25. Sociala åtgärder för jordbrukare. Jo.
 26. Handläggningen av vissa säkerhetsfrågor. Ju.
 27. Miljöbalk. Del 1 och 2. M.
 28. Bankstödsnämnden. Fi.
 29. Fortsatt reformering av företagsbeskattningen. Del 2. Fi.
 30. Rätten till bistånd inom socialtjänsten. S.
 31. Kommunernas roll på alkoholområdet och inom missbrukarvården. S.
 32. Ny anställningsskyddslag. A.
 33. Åtgärder för att förbereda Sveriges jordbruk och livsmedelsindustri för EG. Jo.
 34. Förarprövare. K.
 35. Reaktion mot ungdomsbrott. Del A och B. Ju.
 36. Lag om totalförsvarsplikt. Fö.
 37. Justitiekanslern. En översyn av JK:s arbetsuppgifter m.m. Ju.
 38. Hälso- och sjukvården i framtiden – tre modeller. S.
 39. En gräns för filmcensuren. Ku.
 40. Fri- och rättighetsfrågor. Del A och B. Ju.
 41. Folk- och bostadsräkning år 1990 och i framtiden. Fi.
 42. Försvarets högskolor. Fö.
 43. Politik mot arbetslöshet. A.
 44. Översyn av tjänsteinkomstbeskattningen. Fi.
 45. Trosa bryter sig loss. Bytänkande eller demokratis räddning. C.
 46. Vissa kyrkofrågor. C.
 47. Konsekvenser av valmöjligheter inom skola, barnomsorg, äldreomsorg och primärvård. C.
 48. Kommunala verksamheter i egen förvaltning och i kommunala aktiebolag. En jämförande studie. C.
 49. Ett år med betalningsansvar. S.
 50. Serveringsbestämmelser. S.
 51. Naturupplevelser utan buller – en kvalitet att värna. M.
 52. Ersättning vid arbetslöshet. A.
 53. Kostnadsutjämning mellan kommuner. Fi.
 54. Utvisning på grund av brott. Ku.
 55. Det allmännas skadeståndsansvar. Ju.
 56. Kontrollen över export av strategiskt känsliga varor. UD.
 57. Beskattning av fastigheter, del I
– Schablonintäkt eller fastighetsskatt? Fi.
 58. Effektivare ledning i statliga myndigheter. Fi.
 59. Ny marknadsföringslag. C.
 60. Polisens rättsliga befogenheter. Ju.
 61. Överföring av HIV-smitta genom läkemedlet Preconativ. S.
 62. Rättssäkerheten vid beskattningen. Fi.
 63. Person och parti – Studier i anslutning till Personvalskommitténs betänkande Ökat personval (SOU 1993:21). Ju.
 64. Frågor för folkbildningen. U.
 65. Handlingsplan mot buller.
Handlingsplan mot buller. Bilagedel. M.
 66. Lag om införande av miljöbalken. M.
 67. Slutförvaring av använt kärnbränsle – KASAMs yttrande över SKBs FUD-program 92. M.
 68. Elkonkurrens med nätmonopol. N.
-

Statens offentliga utredningar 1993

Kronologisk förteckning

- 69. Revisorerna och EG. N.
 - 70. Strategi för småföretagsutveckling. N.
 - 71. Organisationernas bidrag. C.
 - 72. Att inhämta synpunkter från medborgarna – Det kommunala omröstningsinstitutet i tillämpning. C.
 - 73. Radikala organisationsförändringar i kommuner och landsting. C.
 - 74. Kvalitetsmätning i kommunal verksamhet. C.
 - 75. Vissa mervärdesskattefrågor II, – offentlig verksamhet m.m. Fi.
 - 76. Verkställighet av fängelsestraff. Ju.
 - 77. Kommunal tjänsteexport och internationellt bistånd. C.
 - 78. Miljöskadeförsäkringen i framtiden. M.
 - 79. Handel och miljö – mot en hållbar spelplan. M.
 - 80. Statsförvaltningen och EG. Ju.
 - 81. Översyn av arbetsmiljölagen. A.
 - 82. Frivilligt socialt arbete. Kartläggning och kunskapsöversikt. S.
 - 83. Statistik och integritet, del 1 – Skydd för uppgifter till den statliga statistiken m.m. Fi.
 - 84. Innovationer för Sverige. N.
 - 85. Ursprung och utbildning – social snedrekrytering till högre studier. U.
 - 86. Amningsvänliga sjukhus – för att skydda, stödja och främja amning. S.
 - 87. Beredskapslagring av olja. N.
 - 88. Produktsäkerhetslagen och EG. C.
 - 89. Massflykt till Sverige av asyl- och hjälpsökande. Fö.
 - 90. Lokal demokrati i utveckling. C.
 - 91. Socialtjänstens roll i samhällsplanering och samhällsarbete. – En kunskapsöversikt och ett diskussionsunderlag. S.
 - 92. Den centrala polisorganisationen. Ju.
 - 93. Världens svåra val. S.
 - 94. Anpassad kontroll av byggandet. M.
 - 95. Ansvars- och uppgiftsfördelning inom det civila försvaret. Fö.
 - 96. Förändringar i lönegarantisystemet. A.
 - 97. Västsvrige och Skåne – regioner i förändring. C.
 - 98. Partnerskap. Ju.
-

Statens offentliga utredningar 1993

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

- En ny datalag. [10]
EG och våra grundlagar. [14]
Ökat personval. [21]
Handläggningen av vissa säkerhetsfrågor. [26]
Reaktion mot ungdomsbrott. Del A och B. [35]
Justitiekanslern. En översyn av JK:s arbetsuppgifter m.m. [37]
Fri- och rättighetsfrågor. Del A och B. [40]
Det allmänna skadeståndsansvar. [55]
Polisens rättsliga befogenheter. [60]
Person och parti – Studier i anslutning till Personvalskommitténs betänkande
Ökat personval (SOU 1993:21). [63]
Verkställighet av fängelsestraff. [76]
Statsförvaltningen och EG. [80]
Den centrala polisorganisationen. [92]
Partnerskap. [98]

Utrikesdepartementet

- Styrnings- och samarbetsformer i biståndet. [1]
Kontrollen över export av strategiskt känsliga varor. [56]

Försvarsdepartementet

- Lag om totalförsvarspålag. [36]
Försvarets högskolor. [42]
Massflykt till Sverige av asyl- och hjälpsökande. [89]
Ansvars- och uppgiftsfördelning inom det civila försvaret. [95]

Socialdepartementet

- Statligt stöd till rehabilitering av tortyrskadade flyktingar m. fl. [4]
Bensodiazepiner – beroendeframkallande psykofarmaka. [5]
Socialförsäkringsregister. [11]
Rätten till bistånd inom socialtjänsten. [30]
Kommunernas roll på alkoholområdet och inom missbrukarvården. [31]
Hälso- och sjukvården i framtiden – tre modeller. [38]
Ett år med betalningsansvar. [49]
Serveringsbestämmelser. [50]
Överföring av HIV-smitta genom läkemedlet Preconativ. [61]
Frivilligt socialt arbete. Kartläggning och kunskapsöversikt. [82]
Amningsvänliga sjukhus – för att skydda, stödja och främja amning. [86]

- Socialtjänstens roll i samhällsplanering och samhällsarbete. – En kunskapsöversikt och ett diskussionsunderlag. [91]
Vårdens svåra val. [93]

Kommunikationsdepartementet

- Postlag. [9]
Ökad konkurrens på järnvägen. [13]
Föraprövare. [34]

Finansdepartementet

- Nya villkor för ekonomi och politik – ekonomiskommisionens förslag. [16]
Nya villkor för ekonomi och politik – ekonomiskommisionens förslag. Bilagor. [16]
Riksbanken och prisstabiliteten. [20]
Vad är ett statsråds arbete värt? [22]
Bankstödsnämnden. [28]
Fortsatt reformering av företagsbeskattningen. Del 2. [29]
Folk- och bostadsräkning år 1990 och i framtiden. [41]
Översyn av tjänsteinkomstbeskattningen. [44]
Kostnadsutjämning mellan kommuner. [53]
Beskattning av fastigheter, del I
– Schablonintäkt eller fastighetsskatt? [57]
Effektivare ledning i statliga myndigheter. [58]
Rättssäkerheten vid beskattningen. [62]
Vissa mervärdeskattefrågor II, – offentlig verksamhet m.m. [75]
Statistik och integritet, del 1 – Skydd för uppgifter till den statliga statistiken m.m. [83]

Utbildningsdepartementet

- Kursplaner för grundskolan. [2]
Ersättning för kvalitet och effektivitet.
– Utformning av ett nytt resurstilldelningssystem för grundläggande högskoleutbildning. [3]
Vårdhögskolor
– kvalitet – utveckling – huvudmannaskap. [12]
Kunskapens krona. [23]
Frågor för folkbildningen. [64]
Ursprung och utbildning – social snedrekrytering till högre studier. [85]

Jordbruksdepartementet

- Livsmedelshygien och småskalig livsmedelsproduktion. [6]
Sociala åtgärder för jordbrukare. [25]
Åtgärder för att förbereda Sveriges jordbruk och livsmedelsindustri för EG. [33]
-

Statens offentliga utredningar 1993

Systematisk förteckning

Arbetsmarknadsdepartementet

Ny anställningsskyddslag. [32]
Politik mot arbetslöshet. [43]
Ersättning vid arbetslöshet. [53]
Översyn av arbetsmiljölagen. [81]
Förändringar i lönegarantisystemet. [96]

Kulturdepartementet

Löneskillnader och lönediskriminering.
Om kvinnor och män på arbetsmarknaden. [7]
Löneskillnader och lönediskriminering. Om kvinnor
och män på arbetsmarknaden. Bilagedel. [8]
Ägandet av radio och television i allmänhetens tjänst.
[17]
Utlänningslagen – en partiell översyn. [24]
En gräns för filmcensuren. [39]
Utvisning på grund av brott. [54]

Näringsdepartementet

Svenska regler för internationell omfördelning av olja
vid en oljekris. [15]
Elkonkurrens med nätmonopol. [68]
Revisorerna och EG. [69]
Strategi för småföretagsutveckling. [70]
Innovationer för Sverige. [84]
Beredskapslagring av olja. [87]

Civildepartementet

Trosa bryter sig loss. Bytänkande eller demokratins
räddning. [45]
Vissa kyrkofrågor. [46]
Konsekvenser av valmöjligheter inom skola,
barnomsorg, äldreomsorg och primärvård. [47]
Kommunala verksamheter i egen förvaltning och i
kommunala aktiebilag. En jämförande studie. [48]
Ny marknadsföringslag. [59]
Organisationernas bidrag. [71]
Att inhämta synpunkter från medborgarna – Det
kommunala omröstningsinstitutet i tillämpning. [72]
Radikala organisationsförändringar i kommuner och
landsting. [73]
Kvalitetsmätning i kommunal verksamhet. [74]
Kommunal tjänsteexport och internationellt bistånd. [77]
Produktsäkerhetslagen och EG. [88]
Lokal demokrati i utveckling. [90]
Västsvrige och Skåne – regioner i förändring. [97]

Miljö- och naturresursdepartementet

Acceptans Tolerans Delaktighet. [18]
Kommunerna och miljöarbetet. [19]
Miljöbalk. Del 1 och 2. [27]
Naturupplevelser utan buller – en kvalitet att värna.
[51]
Handlingsplan mot buller.
Handlingsplan mot buller. Bilagedel. [65]
Lag om införande av miljöbalken. [66]
Slutförvaring av använt kärnbränsle – KASAMs
yttrande över SKBs FUD-program 92. [67]
Miljöskadeförsäkringen i framtiden. [78]
Handel och miljö – mot en hållbar spelplan. [79]
Anpassad kontroll av byggandet. [94]

